

УКРАЇНСЬКИЙ КАЛЕНДАР

1982

ЗМІСТ

Календарна Частина 1-27

У НАРОДНІЙ ПОЛЬЩІ

З постанов IX надзвичайного з'їзду ЦОРП 28-35

А. В.: Діяльність Польського Комітету у справах ЮНЕСКО 35

С. Снівак: Десять років журавлиної пісні 39

М. Козак: Бібліографія відгуків у польській і українській пресі на концерти хору «Журавль» 44-45

С. Заброварний: З хроніки Щецинського гуртка УСКТ 47

Р. А.: Дві лекції історії краківського гуртка 55

А. Гнатюк: З історії гуртка УСКТ в Банях Мазурських 59

А. Б.: Мальована скриня 63

Р. Галав: Дітям — радість, батькам — надія 64

Л. К.: Хроніка важливіших подій УСКТ в 1980 р. 67

УРСР — 65 РОКІВ.

С. Заброварний: Україна на економічній карті світу 70

В. Кульчицький: Роль України в утворенні СРСР 76

І. Юрчишин: Україна — член ЮНЕСКО 77

С. Компан: Київ і його внесок в культурний розвиток слов'янських народів та світову культуру 80

Л. Більська: Краків і Київ — міста побратими 84

ЮВІЛЕЇ

Т. Пачовський: Г.Сковорода — поет 87

І. Шаповал: Український колумб 90

П. Ротач: Світло короткого життя 93

Ф. Неуважний: Христя Алчевська 95

Г. Гдаль: Кирило Стеценко 97

П. Ротач: Григорій Шерстюк 101

М. Юрковський: Професор Євген Прохорович Кирилук 103

В. Т.: Євген Прохорович Кирилук — матеріали до бібліографії 105

В. Назарук: Михайло Семенко 106

А. Верба: М. Конопницька на Україні 110

А. Калениченко: Кароль Шимановський і Україна 111

А. В.: Під чаром української стихії 114

А. Верба: До ювілею С. Сиджесевича 114

А. Верба: Альфред Фідеркевич 117

А. С.: Незабутні сторінки 119

В. Т.: Олександр Герцен на Західній Україні 122

В.Т.: Ян Коллар і Україна 123

ІСТОРИЧНІ ТА КУЛЬТУРНІ ПОДІЇ

М. Королько: Жовтнева революція на Україні 126

В. Кульчицький: Перші згадки про козаків 130

А. Вігорний: Батозька битва 1652 р. 132

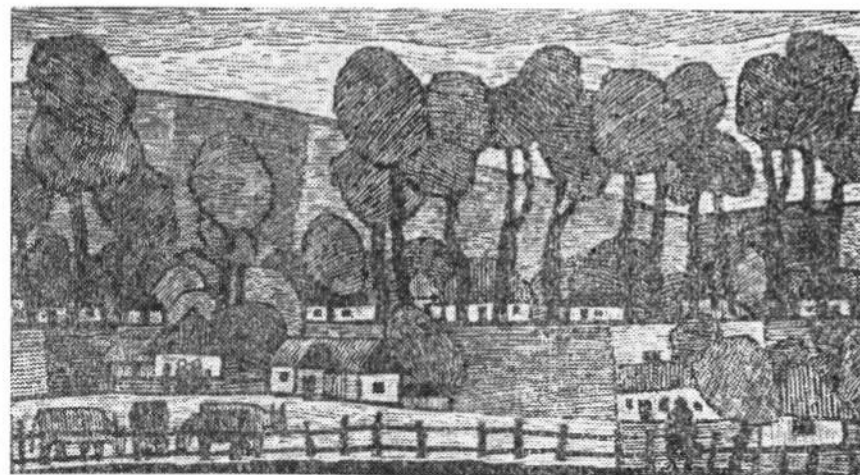
А. Вігорний: Виникнення реєстрового козацтва 135

В. Кульчицький: Масові переселення на Слобідську Україну 136

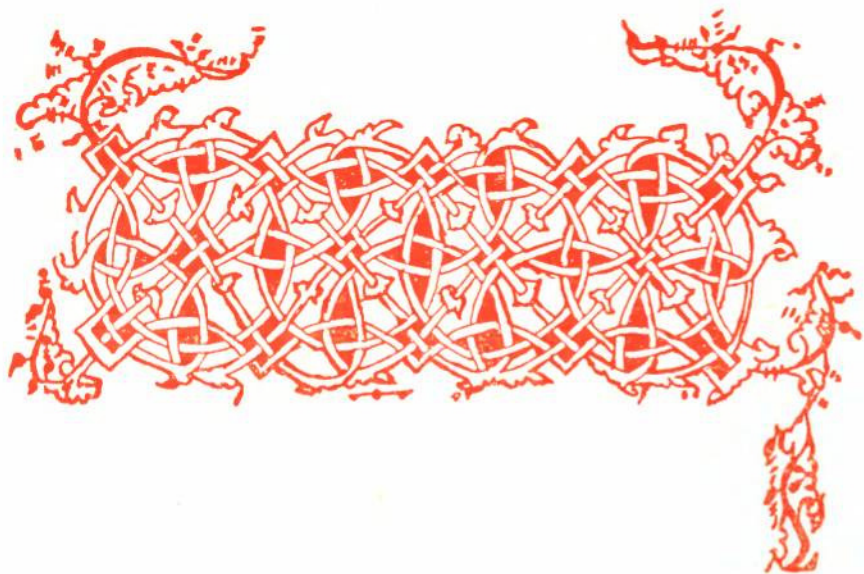
М. Іванек: Літопис Самовидця 141

М. Білинська: Невмируща опера 143

М. Левицький. Село.

УКРАЇНСЬКИЙ

КАЛЕНДАР

1982

Декоративні орнаменти галицьких рукописів XVI ст.

Склад редакції:

Головний редактор: Антін Середницький.

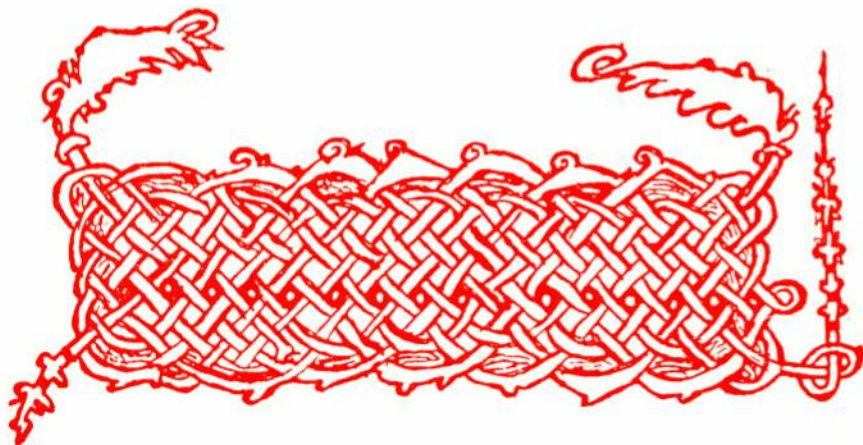
Літературний редактор: Богуслава Мацієвич.

Обкладинка і графічне оформлення календарної частини: Андрій Ментух.

Технічна редакція та коректа: Анна Цсханович.

Рецензент: Роман Галап.

diasporiana.org.ua

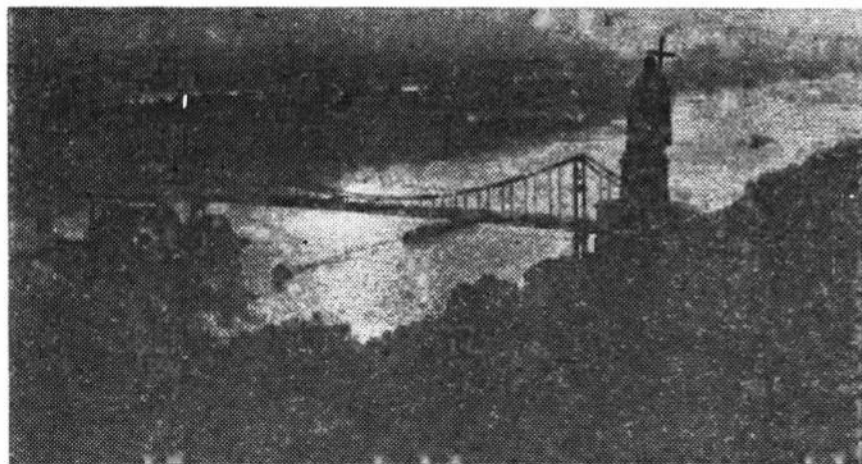

Б. Сорока.

З НОВИМ РОКОМ!

- 1.1 1912 народився український літературознавець Андрій Трипільський.
 1.1 1902 народився польський поет Конрад Бельський.
 1.1 1912 народився український математик Борис Гніденко.
 2.1 1922 підписання договору про дружбу між УРСР і Туреччиною.
 2.1 1882 народився польський письменник Люціан Рудницький.
 3.1 1842 вийшла з друку окремих виданням поеми Т. Шевченка «Гайдамаки».
 5.1 1942 виникнення ПНР.
 6.1 1882 народився польський письменник-комуніст Іван Ольбрахт.
 7.1 1932 народився польський письменник Генрик Бардієвський.
 8.1 1642 помер італійський астроном Галілео Галілей.
 8.1 1912 народився український композитор Аркадій Філіпенко.
 10.1 1892 народився польський письменник Мельхіор Ванькович.
 13.1 1842 народився український поет Василь Мова.
 13.1 1932 народився український письменник Іван Костира.
 13.1 1852 народився український фізіолог Василь Даниловський.
 14.1 1902 народився український письменник Василь Мисько.
 14.1 1892 народився український письменник Гордій Коцюба.
 15.1 1622 народився французький драматург Жан Батіст Мольєр.
 18.1 1922 народився польський письменник Єжи Фонкович.
 20.1 1902 народився турецький письменник Назим Хікмет.
 23.1 1922 народився польський літературознавець Єжи Адамський.
 23.1 1902 народився український поет Павло Усенко.
 24.1 1732 народився французький письменник П'єр Бомарше.
 24.1 1852 помер чеський і словацький письменник Ян Коллар.
 25.1 1942 помер український філолог А. Кривський.
 25.1 1872 народився український партійний і державний діяч Микола Скрипник.
 25.1 1912 народився польський письменник Маріан Брандис.
 28.1 1902 народився український фізіолог Євген Бабський.
 28.1 1942 помер український письменник Григорій Епік.
 29.1 1942 помер український літературознавець Сергій Родзевич.

Володимирська гірка в Києві.

СІЧЕНЬ

1	П	Nowy Rok	19	Боніфата
2	С	Makarego	20	Гната
3	Н	Genowefy	21	Юлії
4	П	Eugeniusza	22	Анастасії
5	В	Edwarda	23	Наума
6	С	Andrzeja	24	Євгенія
7	Ч	Lucjana	25	Різдво Христове
8	П	Seweryna	26	Собор Пресв. Богородиці
9	С	Juliana	27	Степана
10	Н	Jana	28	Домни
11	П	Honoraty	29	Марка
12	В	Benedykta	30	Онисії
13	С	Weroniki	31	Меланії, Маланки
14	Ч	Hilarego	1	Січ. Новий Рік. Василя
15	П	Pawła	2	Сильвестра
16	С	Marcelego	3	Малахії
17	Н	Antoniego	4	Зосимі
18	П	Piotra	5	Михея
19	В	Henryka	6	Боявлення, Йордан
20	С	Fabiana	7	Івана Хрестителя
21	Ч	Agnieszki	8	Георгія
22	П	Wincentego	9	Полієвкта
23	С	Rajmunda	10	Григорія, Маркіяна
24	Н	Tymoteusza	11	Феодосія
25	П	Pawła	12	Тетяни
26	В	Polikarpa	13	Якова
27	С	Jana	14	Агнії
28	Ч	Piotra	15	Павла
29	П	Franciszka	16	Петра
30	С	Macieja	17	Антоня
31	Н	Ludwika	18	Закхєя, Ярополка

- 1.П 1912 народився польський письменник М. Ю. Кононович.
 2.П 1812 народився український письменник Євген Гребінка.
 7.П 1812 народився англійський письменник Чарлз Діккенс.
 8.П 1922 народився польський письменник Тадеуш Гайци.
 9.П 1932 помер український історик Данило Багалій.
 9.П 1912 народився український паркобудівельний архітектор Іван Косаревський.
 10.П 1962 помер польський поет Владислав Броневський.
 14.П 1892 помер український письменник Пантелеймон Куліш.
 14.П 1802 народився польський поет Богдан Задеський.
 19.П 1812 народився польський поет Зигмунт Красінський.
 19.П 1912 народився польський письменник Адольф Рудницький.
 21.П 1942 народилася український графік Ніна Денисова.
 22.П 1832 помер німецький поет Вольфганг Гете.
 22.П 1732 народився перший президент США Джордж Вашингтон.
 24.П 1812 помер польський діяч і письменник Гуго Коллонтай.
 26.П 1902 народився французький письменник Віктор Гюго.
 27.П 1822 народився польський поет Теофіль Ленартович.
 27.П 1902 народився американський письменник Джон Ернест Стейнбек.

Київ. Метроміст через Дніпро.

1	П	Ignacego	19	Макара
2	В	Marii	20	Юхима
3	С	Błażeja	21	Максима
4	Ч	Andrzeja	22	Тимофія
5	П	Agaty	23	Климента
6	С	Doroty	24	Оксани
7	Н	Romualda	25	Мит. і Фар. Григорія
8	П	Jana	26	Ксенофонта
9	В	Cyryla	27	Івана Зол.
10	С	Jacka	28	Охріма
11	Ч	Olgierda	29	Гната
12	П	Juliana	30	Трьох Святителів
13	С	Katarzyny	31	Кира, Івана
14	Н	Walentego	1	Лют. Блг. Трифона
15	П	Faustyna	2	Стрітєння Господис
16	В	Julianny	3	Семена й Анни
17	С	Łukasza	4	Сидора
18	Ч	Konstancji	5	Агафії
19	П	Konrada	6	Вакули, Христини
20	С	Leona	7	Парфема
21	Н	Feliksa	8	М'ясоп. Теодора
22	П	Małgorzaty	9	Никифора
23	В	Damiana	10	Харлампа
24	С	Macieja	11	Власа, Всеволода
25	Ч	Wiktora	12	Мелетія
26	П	Aleksandra	13	Мартиніана
27	С	Gabriela	14	Кирила
28	Н	Romana	15	Свр. Овсима

- 1.III 1902 народився польський поет Ян Вика.
 2.III 1922 народився український мистецтвознавець Юрій Лашук.
 2.III 1882 народився український письменник Архип Тесленко.
 2.III 1902 народився польський письменник Єжи Єнджевич.
 3.III 1862 народився харківський архітектор Олексій Бекетов.
 4.III 1922 народилася польська письменниця Моніка Варненська.
 6.III 1922 народився український художник Геннадій Малишев.
 7.III 1962 помер український письменник Семен Склярєнко.
 8.III 1952 помер український мистецтвознавець Михайло Драган.
 9.III 1862 народився український художник Микола Пямоненко.
 12.III 1862 народився український композитор Анатолій Свечников.
 14.III 1872 народився український художник Олександр Новаківський.
 16.III 1882 народилася українська поетеса Христя Алчевська.
 18.III 1842 народився французький письменник Стефан Малларме.
 21.III 1842 народився український композитор Микола Лисенко.
 21.III 1942 померла українська письменниця Ольга Кобилянська.
 23.III 1842 помер французький письменник Фрідріх Стендаль.
 26.III 1892 помер американський поет Уолл Уйтмен.
 28.III 1952 помер український письменник Кузьма Пелехатий.

Київ. Пам'ятник Т. Шевченкові.

БЕРЕЗЕНЬ

1	П	Albina	16	Памфіла
2	В	Heleny	17	Федора
3	С	Kunegundy	18	Льва
4	Ч	Kazimierza	19	Архипа
5	П	Wacława	20	Агафона
6	С	Róży	21	Тимофія
7	Н	Tomasza	22	Маврикія
8	П	Międzynarodowy Dzień Kobiet	23	Між. День Жінки
9	В	Franciszki	24	Івана
10	С	Marcelego	25	Тараса
11	Ч	Konstantego	26	Мирослава
12	П	Grzegorza	27	Прокопа
13	С	Krystyny	28	Василя
14	Н	Matyldy	1	Бер. Євдокії
15	П	Klemensa	2	Федота
16	В	Hilarego	3	Зенона
17	С	Gertrudy	4	Гарасима
18	Ч	Edwarda	5	Леоніда
19	П	Józefa	6	Аркадія, Богдана
20	С	Eufemii	7	Охріма, Євгена
21	Н	Benedykta	8	Феофілакта
22	П	Katarzyny	9	Кесарія
23	В	Pelagii	10	Кіндрата, Галини
24	С	Gabriela	11	Софрона
25	Ч	Ireneusza	12	Теофана
26	П	Emanuela	13	Никифори
27	С	Lidii	14	Ростислава
28	Н	Jana	15	Аганія
29	П	Wiktora	16	Савина
30	В	Anieli	17	Олексія
31	С	Balbiny	18	Кирила

- 1.IV 1912 народилася українська художниця Одарка Киселиця.
 1.IV 1732 народився австрійський композитор Йосип Гайдн.
 5.IV 1942 помер український поет Василь Пачовський.
 5.IV 1942 страчений гітлерівцями український поет Петро Артеменко.
 6.IV 1812 народився російський письменник Олександр Герцен.
 6.IV 1902 помер російський письменник Гліб Успенський.
 7.IV 1952 помер український літературознавець Агапій Шамрай.
 11.IV 1852 народився польський художник Леон Вичулковський.
 11.IV 1902 народився український архітектор Михайло Гречяна.
 11.IV 1922 народилася українська різьбарка Олена Мельничук.
 11.IV 1892 народився польський перекладач української поезії Богдан Жираник.
 15.IV 1452 народився італійський художник Леонардо да Вінчі.
 15.IV 1932 народився український критик Віталій Дончик.
 16.IV 1882 народився український музикознавець і піаніст Йосип Миклашевський.
 17.IV 1872 народився український філолог-сходознавець Павло Ріттер.
 18.IV 1892 народився польський партійний і державний діяч Болеслав Брут.
 18.IV 1842 помер німецький письменник, видавець «Поетичної України» Фрідріх Боденштедт.
 18.IV 1882 народився американський диригент Леопольд Стоковський.
 20.IV 1862 народився український мистецтвознавець Олексій Новицький.
 22.IV 1912 народився український художник Василь Зайченко.
 23.IV 1932 опубліковано постанову ЦК ВКП(б) про створення єдиної Спілки письменників УРСР.
 23.IV 1912 народився український художник Михайло Ліщинер.
 23.IV 1922 народився український прозаїк Василь Большак.
 24.IV 1872 народився український актор Северин Паньківський.
 26.IV 1902 народився український перекладач Степан Ковчанюк.
 28.IV 1892 народився український графік Іларіон Плезинський.
 29.IV 1922 народився український графік Олександр Ком'яхов.
 30.IV 1892 народився український терапевт Вадим Іванов.
 30.IV 1932 народився український письменник Василь Шевчук.

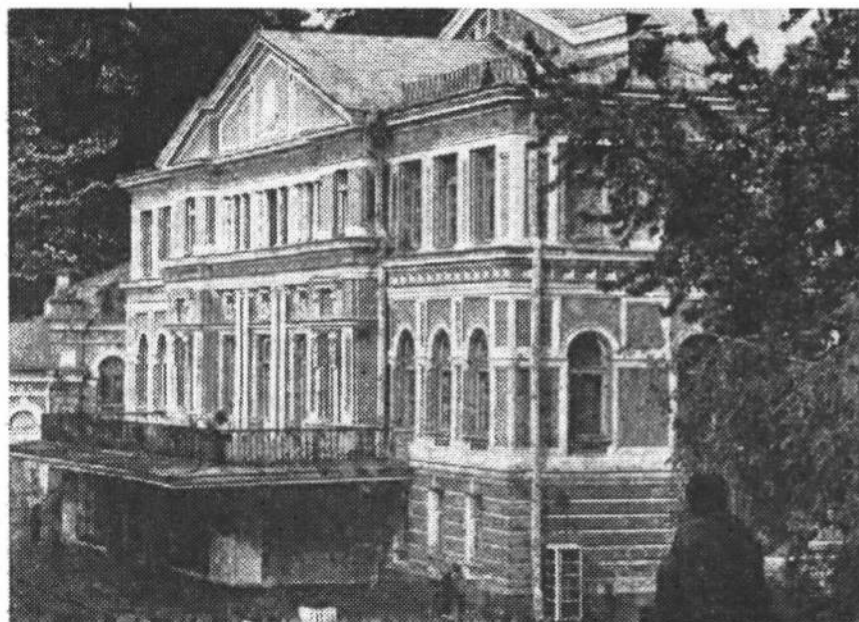

Київ. Новий житловий масив Березняка.

КВІТЕНЬ

1	Ч	Hugona	19	Хризантія, Дарії
2	П	Franciszka	20	Сергія
3	С	Ryszarda	21	Якова
4	Н	Izydora	22	Василя
5	П	Ireny	23	Никона, Лідії
6	В	Celestyna	24	Захара
7	С	Rufina	25	Благовіщення ПЦДМ
8	Ч	Dionizego	26	Гаврила, Лариси
9	П	Marii	27	Мотрони
10	С	Michala	28	Іларіона, Бояна
11	Н	Wielkanoc	29	Квітня, Марка
12	П	Poniedziałek Wielkanocny	30	Зосима
13	В	Hermenegildy	31	Іпата
14	С	Justyna	1	Квіт. Марії
15	Ч	Anastazji	2	Тита
16	П	Benedykta	3	Микити
17	С	Roberta	4	Йосифа, Осипа
18	Н	Apoloniusza	5	Воскресення Хр., Великдень
19	П	Leona	6	Світлий Понеділок
20	В	Teodora	7	Світлий Вівторок
21	С	Anzelma	8	Родіона
22	Ч	Lukasza	9	Вадима
23	П	Jerzego	10	Терентія
24	С	Grzegorza	11	Антипа
25	Н	Marka	12	Томіона, Василя
26	П	Marii	13	Артемона
27	В	Teofila	14	Мартина
28	С	Pawla	15	Трофима, Мстислава
29	Ч	Piotra	16	Агафії
30	П	Katarzyny	17	Семена

- 6.V 1922 договір між УРСР і Чехословаччиною про економічні і торговельні відносини.
- 8.V 1922 народився польський письменник Чеслав Хрущевський.
- 8.V 1972 помер польський письменник Стефан Флоковський.
- 9.V 1892 народився український художник Микола Ковтун.
- 9.V 1922 помер український письменник Орест Левицький.
- 9.V 1912 народився український письменник Микола Рудь.
- 15.V 1902 народився український художник Семен Гуєцький.
- 16.V 1912 народився польський драматург Казімеж Банась.
- 18.V 1912 народився український письменник Вадим Собко.
- 19.V 1912 помер польський письменник Болеслав Прус.
- 19.V 1932 народився український поет Петро Ребро.
- 20.V 1932 народився польський письменник і літературознавець Анджей Дравіч.
- 22.V 1902 народилася польський літературознавець Галина Марія Домбровська.
- 23.V 1842 народилася польська поетеса Марія Конопницька.
- 24.V 1912 народився український письменник Михайло Стельмах.
- 24.V 1942 помер український біохімік, гігієніст і епідеміолог Іван Горбачевський.
- 24.V 1882 народився український композитор і диригент Кирило Стеценко.
- 26.V 1912 народився український поет Юрій Слішко.
- 31.V 1892 народився російський письменник Костянтин Паустовський.

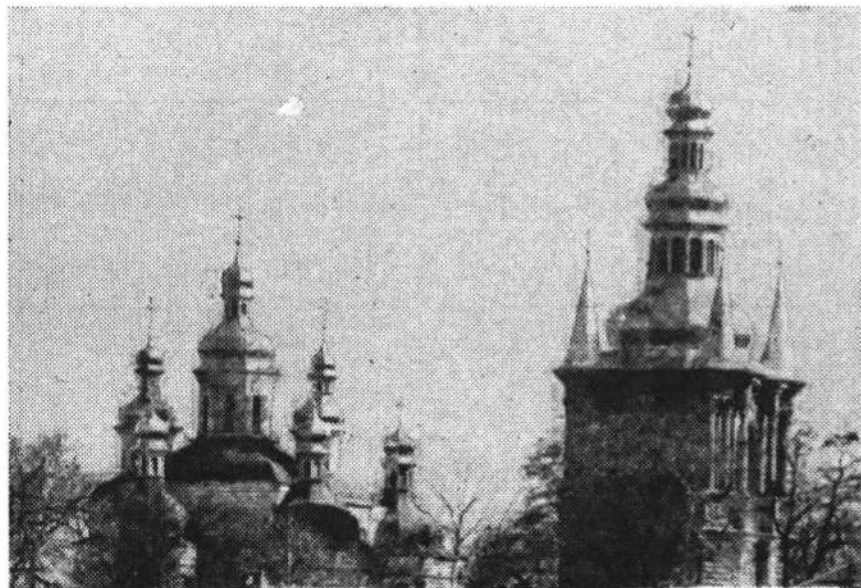

Київ. Драматичний театр ім. І. Франка.

1	С	Święto Pracy	18	Свято Праці
2	Н	Zygmunta	19	Мир, Христофора
3	П	Aleksandra	20	Гаврила
4	В	Floriana	21	Януарія
5	С	Ireny	22	Луки, Всеволода
6	Ч	Jana	23	Юрія
7	П	Ludmiły	24	Сави
8	С	Stanisława	25	Марка, Ярослава
9	Н	Dzień Zwycięstwa	26	Розсл., День перемоги
10	П	Izydora	27	Семена
11	В	Franciszka	28	Максима
12	С	Pankracego	29	Артема
13	Ч	Serwacego	30	Якова
14	П	Bonifacego	1	Трав., Яреми
15	С	Zofii	2	Афанасія
16	Н	Andrzeja	3	Сам., Феодосія
17	П	Weroniki	4	Пелагії
18	В	Feliksa	5	Ірини
19	С	Piotra	6	Йова
20	Ч	Bernarda	7	Аканія
21	П	Wiktora	8	Івана
22	С	Heleny	9	Миколи
23	Н	Michała	10	Слп., Симона
24	П	Joanny	11	Кирила й Мефодія
25	В	Urbana	12	Епіфанія
26	С	Filipa	13	Гликерії
27	Ч	Jana	14	Вознесення Господнє
28	П	Augustyna	15	Пахома
29	С	Marii	16	Федора, Модеста
30	Н	Zielone Świątki	17	Св. Отців., Славомира
31	П	Petroneli	18	Федота, Християни

- 2.VI 1882 помер італійський революціонер Джузеппе Гарібальді.
 3.VI 1902 помер польський письменник Адольф Дигасінський.
 4.VI 1942 померла польська письменниця Галина Гурська.
 4.VI 1872 помер польський композитор Станіслав Монюшко.
 7.VI 1882 народився білоруський поет Янка Купала.
 7.VI 1872 народився польський поет Бенедикт Герц.
 7.VI 1922 народився польський письменник Олександр Кравчук.
 11.VI 1942 підписання договору між СРСР і США про взаємодопомогу в боротьбі проти гітлерівської Німеччини.
 12.VI 1892 народився український письменник Петро Лісовий.
 13.VI 1812 народився український філолог Ізмаїл Срезневський.
 16.VI 1932 помер український письменник Модест Левицький.
 17.VI 1912 народився український письменник Василь Бичко.
 17.VI 1882 народився російський композитор Ігор Стравінський.
 18.VI 1892 народився український шевченкознавець Юрій Меженко.
 20.VI 1942 створення Українського штабу партизанського руху.
 21.VI 1932 початок селянського повстання в Ліську.
 22.VI 1882 народився український ботанік Микола Холодний.
 26.VI 1712 народився французький філософ Жан Жак Руссо.
 27.VI 1922 в Харкові відкрито Книжкову палату УРСР.
 30.VI 1922 народився польський поет Мірон Бялошевський.
 30.VI 1952 відкрито Державну історичну бібліотеку УРСР у Києві.

Києво - Печерська лавра.

ЧЕРВЕНЬ

1	В	Dzień Dziecka	19	Патрикія, День дитини
2	С	Erazma	20	Фалалія
3	Ч	Leszka	21	Костянтина, Олени
4	П	Franciszki	22	Софії
5	С	Bonifacego	23	Михайла
6	Н	Klaudiusza	24	Зелені свята
7	П	Roberta	25	Пресв. Трійці
8	В	Medarda	26	Карпа
9	С	Felicjana	27	Ферапонта
10	Ч	Boże Ciało	28	Микити
11	П	Daniela	29	Олександра
12	С	Onufrego	30	Ісака, Романа
13	Н	Antoniego	31	Всіх Святих, Єрмія
14	П	Bazylego	1	Черв., Устима
15	В	Jolanty	2	Никифора
16	С	Justyny	3	Лук'яна
17	Ч	Adolfa	4	Митрофана
18	П	Elżbiety	5	Ігоря
19	С	Gerwazego	6	Віссаріона
20	Н	Bogny	7	Святослава
21	П	Alicji	8	Теодора
22	В	Pauliny	9	Кирила
23	С	Zenona	10	Тимофія
24	Ч	Jana	11	Варфоломія
25	П	Wilhelma	12	Онопрія
26	С	Jana	13	Килини
27	Н	Władysława	14	Мстислава
28	П	Leona	15	Амоса
29	В	Piotra i Pawła	16	Тихона
30	С	Emilii	17	Мануїла

- 2.VII 1922 народився український літературознавець Дмитро Затонський.
 4.VII 1892 народився польський літературознавець Юліан Кшижановський.
 5.VII 1902 народився український художник театру Сергій Стещенко.
 14.VII 1912 народився український письменник Петро Радченко.
 16.VII 1892 народився український художник Анатолій Бондарович.
 17.VII 1942 початок битви за Сталінград.
 22.VII 1952 сквалення Конституції ПНР.
 22.VII 1902 народився український письменник Ярослав Галац.
 28.VII 1812 народився польський письменник Юзеф Крашевський.
 28.VII 1912 народився український поет Ігор Муратов.

Собійський собор. Пам'ятник Б. Хмельницькому.

ЛИПЕНЬ

1	Ч	Haliny	18	Монтія
2	П	Marii	19	Юди, Тадея
3	С	Anatola	20	Мефолія
4	Н	Elżbiety	21	Юліана
5	П	Antoniego	22	Овсія
6	В	Łucji	23	Горпини
7	С	Cyryla i Metodego	24	Різдво Івана Хрестителя
8	Ч	Elżbiety	25	Февронії
9	П	Weroniki	26	Давида
10	С	Anieli	27	Самсона
11	Н	Ołgi	28	Кара, Івана
12	П	Jana	29	Петра й Павла
13	В	Małgorzaty	30	Мелітона
14	С	Bonawentury	1	Лип. Кузьми й Дем'яна
15	Ч	Henryka	2	Марії
16	П	Marii	3	Акиндина
17	С	Aleksego	4	Андрія, Марти
18	Н	Szymona	5	Паваса
19	П	Wincentego	6	Юліана, Лукії
20	В	Czesława	7	Хоми
21	С	Andrzeja	8	Прокопа, Теофілія
22	Ч	Święto Odrodzenia Polski	9	Свято Відродження Польщі
23	П	Apolinarego	10	Антона
24	С	Krystyny	11	Ольги
25	Н	Jakuba	12	Прокла, Іларія
26	П	Anny	13	Гаврила
27	В	Natalii	14	Акили
28	С	Wiktora	15	Володимира
29	Ч	Marty	16	Афіногенії
30	П	Julity	17	Марини, Вероніки
31	С	Ignacego	18	Акиндина, Омеляна

- 5.VIII 1932 народився український мистецтвознавець Юрій Белічко.
 9.VIII 1812 народився український сатирик Федір Маківчук.
 9.VIII 1902 народився український знавець гірничої механіки Пантелеймон Кучеров.
 11.VIII 1962 Космічний політ А. Ніколаєва і П. Поповича.
 11.VIII 1932 помер український письменник Степан Васильченко.
 12.VIII 1902 народився український письменник Олесь Донченко.
 19.VIII 1892 народилася українська вчена фізіолог Єлисавета Приходькова.
 19.VIII 1902 народився український літературознавець Фелікс Якубовський.
 25.VIII 1892 народився український письменник Степан Тудор.
 26.VIII 1932 народився польський письменник Ришард Лясота.
 27.VIII 1902 народився український письменник Юрій Яновський.
 30.VIII 1912 народилася українська письменниця Надія Хоменко.

Київ. Пам'ятник Лесі України.

СЕРПЕНЬ

1	Н	Piotra	19	Мокриша
2	П	Alfonsa	20	Іллі
3	В	Lidii	21	Езекії
4	С	Dominika	22	Марії
5	Ч	Marii	23	Трохима
6	П	Jakuba	24	Бориса й Гліба
7	С	Kajetana	25	Анни
8	Н	Emiliana	26	Єрмолая
9	П	Romana	27	Пантелеймона
10	В	Wawrzyńca	28	Прохора
11	С	Zuzanny	29	Каленика
12	Ч	Klary	30	Сильвана
13	П	Hipolita	31	Євдокима
14	С	Alfonsa	1	Серп. Соломії
15	Н	Marii	2	Стефана
16	П	Joachima	3	Ісака
17	В	Jacka	4	Євдокії
18	С	Heleny	5	Євстигнії
19	Ч	Juliana	6	Преображ. Госп. Спаса
20	П	Bernarda	7	Дометія, Олега
21	С	Joanny	8	Омеляна
22	Н	Cezarego	9	Матвія
23	П	Filipa	10	Лаврентія
24	В	Bartłomieja	11	Євила
25	С	Ludwika	12	Фотія, Світлана
26	Ч	Marii	13	Любомира
27	П	Józefa	14	Михея
28	С	Augustyna	15	Успіння Пресв. Богородиці
29	Н	Jana	16	Деміда
30	П	Rózy	17	Мирона
31	В	Rajmunda	18	Флора й Лавра

- 1.IX 1882 виникнення Першого Пролетаріату.
 1.IX 1932 помер український геолог Володимир Різняченко.
 3.IX 1932 народився польський літературознавець і письменник Єжи Лоск.
 11.IX 1912 народився український письменник Дмитро Ткач.
 11.IX 1922 помер український фольклорист, етнограф і літературознавець Микола Сумцов.
 15.IX 1862 помер польський поет Людовик Кондратович (Сирокомля).
 17.IX 1912 народився білоруський поет Максим Танк.
 19.IX 1962 помер російський драматург Микола Погодін.
 20.IX 1872 народився український художник Григорій Світлицький.
 21.IX 1932 помер англійський письменник Вальтер Скотт.
 21.IX 1882 народився український композитор і перекладач Петро Ніщинський.
 24.IX 1802 помер російський письменник Олександр Радіщев.
 25.IX 1922 народився український письменник Дмитро Цмокаленко.
 26.IX 1832 народився український композитор і фольклорист Петро Сокальський.
 27.IX 1942 загинув на південному фронті український поет Кость Герасименко.
 29.IX 1902 помер французький письменник Еміль Золя.

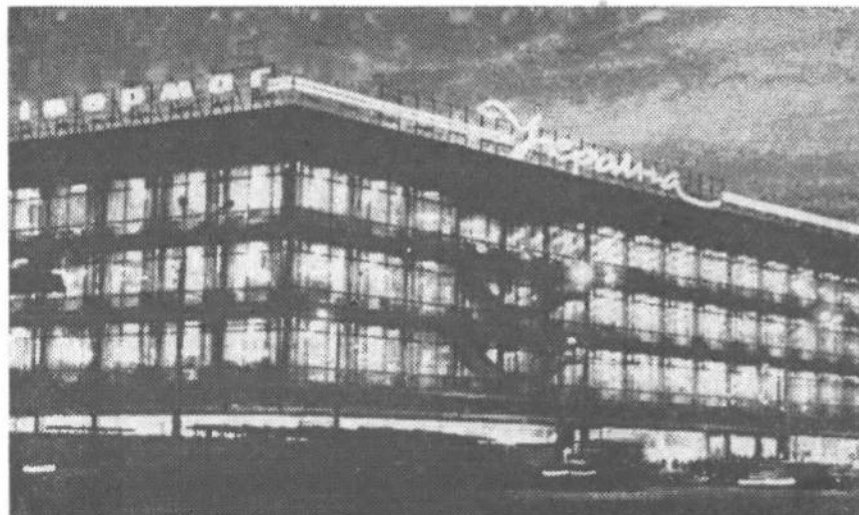

Головна магістраль Києва — Хрещатик.

ВЕРЕСЕНЬ

1	С	Bronisławy	19	Андрія
2	Ч	Stefana	20	Самійла
3	П	Szymona	21	Тадея
4	С	Rozalii	22	Агафоника
5	Н	Wawrzyńca	23	Іршія
6	П	Zachariasza	24	Євтихія
7	В	Reginy	25	Варфоломія
8	С	Marii	26	Адріана, Наталії
9	Ч	Piotra	27	Пимона
10	П	Mikołaja	28	Мойсея
11	С	Protazego	29	Івана
12	Н	Marii	30	Олександра
13	П	Filipa	31	Марії, Геннадія
14	В	Bernarda	1	Верес. Семена й Марти
15	С	Nikodema	2	Мамонта
16	Ч	Korneliusza	3	Антима
17	П	Franciszka	4	Вавила
18	С	Józefa	5	Захарія, Раїси
19	Н	Januarego	6	Михайла
20	П	Eustachego	7	Созонта
21	В	Mateusza	8	Різдво Пресв. Богородиці
22	С	Maurycyego	9	Якими й Анни
23	Ч	Tekli	10	Нимидори
24	П	Gerarda	11	Теодори
25	С	Aurelii	12	Автонома
26	Н	Cypriana	13	Корнела
27	П	Kosmy i Damiana	14	Воздвиження Чесного Хреста
28	В	Wacława	15	Мидити
29	С	Michała	16	Юхимії, Людмили
30	Ч	Hieronima	17	Віри, Надії, Любові

- 5.X 1882 народився український різьбар Михайло Гаврилко.
 6.X 1897 народився український письменник Іван Микитенко.
 6.X 1882 народився польський композитор Кароль Шимановський.
 7.X 1902 помер культурний діяч Тадеуш Рильський.
 8.X 1882 народився український письменник і літературознавець Іван Єрофєв.
 8.X 1862 помер український письменник Яків Кухаренко.
 10.X 1922 народився болгарський літературознавець і перекладач Петко Атанасов.
 10.X 1872 народився український мовознавець Микола Грунський.
 10.X 1922 народився український знавець у галузі гірничих машин Сергій Бабченко.
 12.X 1912 народився український поет Андрій Михайлик.
 12.X 1492 відкриття Америки.
 15.X 1902 народився український композитор Андрій Штогаренко.
 15.X 1942 помер український режисер і актор Лесь Курбас.
 16.X 1942 гітлерівці стратили у Варшаві 50 діячів ПРП.
 19.X 1952 помер український фізик і хімік Володимир Кістяківський.
 22.X 1892 помер український поет Олександр Навроцький.
 22.X 1932 народилася українська різьбарка Еліта Мелвєцька-Лутак.
 24.X 1872 народився український математик Георгій Пфейфер.
 24.X 1882 народився угорський композитор Імре Кальман.
 24.X 1902 помер український композитор польського походження Владислав Заремба.
 27.X 1882 перший виступ М. Заньковецької в українському театрі в Єлисаветграді.
 28.X 1862 помер український металознавець Борис Грозин.
 30.X 1882 народився український художник Михайло Бойчук.
 31.X 1842 помер російський поет Олексій Кольцов.
 31.X 1892 народився польський громадський і політичний діяч Остап Длуський.

Київський універмаг «Україна».

1	П	Jana	18	Євмена
2	С	Teofila	19	Трохима
3	Н	Teresy	20	Остапа
4	П	Franciszka	21	Кіндрата
5	В	Placyda	22	Фоки, Йони
6	С	Artura	23	Івана
7	Ч	Marii	24	Теклі
8	П	Brygidy	25	Євфросинії
9	С	Dionizego	26	Івана
10	Н	Franciszka	27	Калістрата
11	П	Emiliana	28	Харитона, Вячеслава
12	В	Maksymiliana	29	Киріяка
13	С	Edwarda	30	Григорія
14	Ч	Kaliksta, Dzień Nauczyciela	1	Жовт. Покрова, День вчителя
15	П	Jadwigi	2	Кипріяна
16	С	Gerarda	3	Дениса
17	Н	Małgorzaty	4	Єрофія
18	П	Łukasza	5	Харитини
19	В	Piotra	6	Хоми
20	С	Ireny	7	Сергія й. Вакса
21	Ч	Urszuli	8	Пелагії, Таїсії
22	П	Filipa	9	Якова
23	С	Teodora	10	Євлампія
24	Н	Rafala	11	Пилипа, Зинаїди
25	П	Kryspina	12	Прова
26	В	Ewarysta	13	Карпа
27	С	Sabiny	14	Параски, Святослава
28	Ч	Tadeusza	15	Юхима, Лук'яна
29	П	Narcyza	16	Логвина
30	С	Alfonsa	17	Осії
31	Н	Antoniego	18	Луки

- 1.XI 1922 народився український мистецтвознавець Петро Говдя.
 3.XI 1882 народився білоруський поет Якуб Колас.
 4.XI 1872 народився український письменник Богдан Лепкий.
 4.XI 1922 народився український літературознавець Михайло Левченко.
 6.XI 1912 помер український композитор Микола Лисенко.
 6.XI 1922 народився польський письменник Артур Мендзижецький.
 9.XI 1912 народився український письменник Федір Маківчук.
 11.XI 1922 народився український маляр і мистецтвознавець Платон Білецький.
 11.XI 1892 народився український графік Григорій Бондаренко.
 12.XI 1922 народився польський письменник Тадеуш Боровський.
 13.XI 1922 помер український драматург Володимир Суходольський.
 14.XI 1912 народився український поет Андрій Малишко.
 16.XI 1862 народився німецький письменник Гергарт Гауптман.
 16.XI 1952 померла українська співачка Соломія Крушельницька.
 16.XI 1922 народився польський літературознавець Генрик Маркевич.
 17.XI 1892 виникнення ППС.
 18.XI 1952 помер французький поет Поль Елюар.
 20.XI 1892 народився український маляр Еміліан Грабовський.
 21.XI 1922 народився український маляр Михайло Бельський.
 21.XI 1892 народився український письменник Михайло Кравчук.
 22.XI 1922 помер французький письменник Марсель Пруст.
 25.XI 1882 народився український письменник Пилип Капельгородський.
 25.XI 1562 народився іспанський драматург Фелікс Лопе де Вега.
 26.XI 1882 народився український письменник і педагог Григорій Шерстюк.
 26.XI 1952 помер український драматург Зіновій Прокопенко.
 28.XI 1942 загинув польський революціонер Марцелі Новотко.

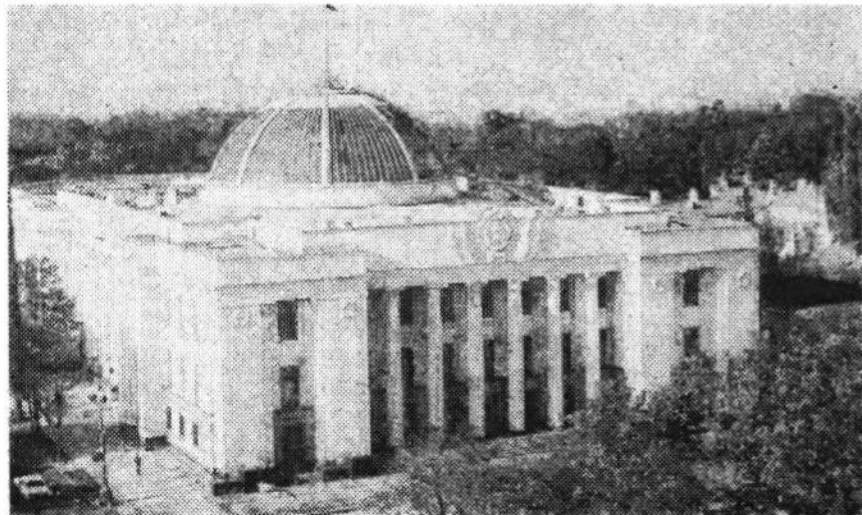

Київ. Палац культури «Україна».

ЛИСТОПАД

1	П	Święto Zmarłych	19	Юлія
2	В	Bogdana	20	Артема
3	С	Huberta	21	Гларіона
4	Ч	Karola	22	Оверкія
5	П	Elżbiety	23	Якова
6	С	Leonarda	24	Арети
7	Н	65 rocznica Rewolucji Paźdz.	25	Маркіана, 65 р. В. Жовтис
8	П	Seweryna	26	Дмитра
9	В	Teodora	27	Нестора
10	С	Andrzeja	28	Терентія
11	Ч	Marcina	29	Анастасії
12	П	Witolda	30	Зіновія
13	С	Stanisława	31	Юстини
14	Н	Józefata	1	Лист. Кузьми і Дем'яна
15	П	Alberta	2	Акиндима
16	В	Edmunda	3	Акепсима
17	С	Salomei	4	Оникія
18	Ч	Romana	5	Галактіона
19	П	Seweryna	6	Павла
20	С	Feliksa	7	Лазаря
21	Н	Marii	8	Соб. арх. Михайла
22	П	Cecylii	9	Онисифора
23	В	Klemensa	10	Ореста
24	С	Jana	11	Мини, Стефанії
25	Ч	Katarzyny	12	Йосафата
26	П	Sylwestra	13	Івана
27	С	Waleriana	14	Пилипа
28	Н	Grzegorza	15	Гурія
29	П	Saturnina	16	Матвія
30	В	Andrzeja	17	Григорія

- 2.XII 1902 народився український письменник Іван Кириленко.
 2.XII 1872 помер польський поет Вінценти Поль.
 3.XII 1722 народився український поет і філософ Григорій Сковорода.
 4.XII 1897 народився український письменник Андрій Головка.
 8.XII 1722 помер український письменник і полеміст Степан Яворський.
 11.XII 1922 народилася польська письменниця Зофія Бистрицька.
 15.XII 1912 народився польський письменник Тимотеуш Карпович.
 18.XII 1892 народився український драматург Микола Куліш.
 23.XII 1902 народився український художник Іван Грунський.
 24.XII 1922 народився український письменник Микола Садоряк.
 25.XII 1917 проголошення УРСР.
 26.XII 1912 народився український фізик Олександр Давидов.
 26.XII 1912 народився український мінералог Євген Лазаренко.
 29.XII 1952 помер український драматург Іван Кочерга.
 30.XII 1922 створення СРСР.
 31.XII 1872 народився український маляр Василь Кричевський.
 31.XII 1872 народився український математик Володимир Левицький.

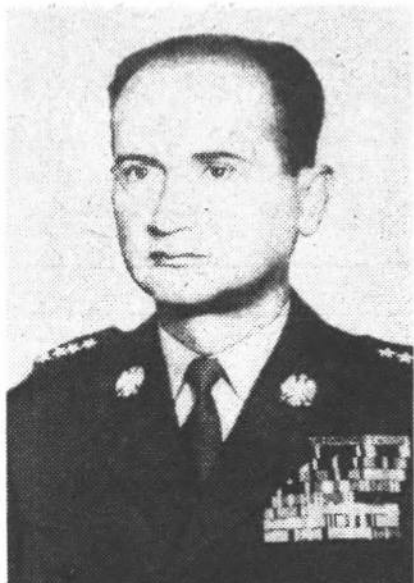

Київ. Будинок Верховної Ради УРСР.

1	С	Natalii	18	Платона, Романа
2	Ч	Pauliny	19	Овідія
3	П	Franciszka	20	Прокла
4	С	Barbary	21	Введення у храм Пр. Богород.
5	Н	Sabiny	22	Фільмова
6	П	Mikołaja	23	Амфідохія
7	В	Ambrożego	24	Катерини
8	С	Marii	25	Климента
9	Ч	Leokadii	26	Алїбїя
10	П	Julii	27	Якова, Паладія
11	С	Damazego	28	Степана
12	Н	Aleksandra	29	Парамова
13	П	Łucji	30	Андрія
14	В	Alfreda	1	Груд. Наума
15	С	Waleriana	2	Авакума
16	Ч	Euzebiusza	3	Софрона
17	П	Łazarza	4	Варвари
18	С	Bogusława	5	Сави
19	Н	Urbana	6	Миколи Чуд.
20	П	Dominika	7	Амвросія
21	В	Tomasza	8	Потапа
22	С	Zenona	9	НЗПД — Анни
23	Ч	Wiktorii	10	Мини, Гермогена
24	П	Adama i Ewy	11	Никона
25	С	Boże Narodzenie	12	Спиридова
26	Н	Szczepana	13	Ореста
27	П	Jana	14	Тирса
28	В	Antoniego	15	Єдвєферія, Сусанни
29	С	Tomasza	16	Огія
30	Ч	Eugeniusza	17	Данила
31	П	Sylwestra	18	Севастіана

Перший секретар ЦК ПОРП ген. Войцех Ярузельський.

У Народній Польщі

З ПОСТАНОВ ІХ НАДЗВИЧАЙНОГО З'ЇЗДУ ПОРП

І. ПРО СТОРІЧЧЯ ПОЛЬСЬКОГО РОБІТНИЧОГО РУХУ

Минає сто років від моменту, коли група соціалістичних і робітничих діячів на чолі з Людвіком Варинським заснувала першу на польських землях революційну марксистську робітничу партію — соціально-революційну інтернаціоналістичну партію «Пролетаріат».

Її виникнення було проявом суспільного й політичного дозрівання польського робітничого класу, перетворення його в силу, яка у все більшій мірі мала рішати про долю польського народу.

Виникнення партії «Пролетаріат» в історії народу стало великою подією, що започаткувало організований рух польського робітничого класу, який черпав інспірацію з наукового марксистського соціалізму, об'єднував незалежницькі стремління з боротьбою за соціальне визволення, за створення справедливого ладу.

Протягом ста років польський робітничий рух пройшов довгий і складний шлях, добився багатого досвіду, що вніс до національної історії ідеї та вартості, які тривало увійшли у скарбницю патріотичних, прогресивних, революційних та інтернаціональних традицій. З зародкових форм стихійного, а згодом організованого класового протесту проти класової і національної кривди, робітничий рух поступово перетворився у важливий вирішальний фактор розвитку народу та його держави, все повніше віддзеркалюючи у своїх програмних положеннях і практичній діяльності завдання і ціль, що випливали з історичної місії робітничого класу, з стремління до незалежності та соціалізму.

Разом з розвитком робітничого класу, дозріванням його класової та політичної свідомості змінювалися організаційні форми руху, який поступово обіймав все більш численні організаційні форми руху, що поступово гуртував все численніші групи робітників і прогресивної інтелігенції, всі ділянки їх життя та діяльності. Поширювалися та досконалювалися способи висловлювання програмних по-

ложень руху методи класової боротьби. Не дивлячись на всю історичну складність, незмінними лишалися головні цілі та властивості боротьби польського революційного руху, основні напрямки заходів, що виростали з життєвих потреб польського робітничого класу й усього народу, з принципів патріотизму та інтернаціоналізму.

У столітню історію польського робітничого руху входить боротьба з загарбниками за національні права і незалежність, класова боротьба з капіталістичною й поміщицькою експлуатацією за права і класове визволення, боротьба з фашизмом і гітлерівським окупантом за волю і нову Польщу, боротьба за робітничу владу й народну державу, боротьба за суспільні, економічні й духовні основи соціалістичного ладу в нашій країні.

У цьому змаганні брали участь покоління робітничих діячів, борці справи соціалізму, які своєю відданістю та самопожертвою створили тривалі зв'язки постав, що стали до сьогоднішнього дня гідними наслідування та продовження.

Столітня перспектива дає змогу повної та справедливої оцінки величезних вартостей, які робітничий рух вніс у історію нашого народу і держави. З цієї перспективи тям виразнішою стає правда про те, що польський робітничий рух відіграв основну роль у розв'язці головних суспільних і державних проблем згідно з інтересом робітничого класу і народу. Протягом сторіччя класовий, соціалістичний робітничий рух мав тривалий вплив на цілість національного життя, формуючи не тільки економічне і політичне життя народу, але й його культуру, в тому особливо політичну культуру, духовні стремління та національний характер.

Робітничий рух вніс свідомість нероздільності патріотизму від інтернаціональної солідарності людей праці та соціалістичного інтернаціоналізму.

Політична думка лівиці робітничого руху тривало пов'язала цілі прогресу й суспільної справедливості з ідеями національного визволення, а її здійснення забезпечило країні незалежність і безпеку в нових справедливих границях шляхом встановлення тривалого союзу Польщі з Радянським Союзом і співдружністю соціалістичних держав.

Під проводом ПРП і відродженої ПСП, а потім ПОРП закладено тривалий фундамент соціалістичних суспільно-ладових, політичних, економічних і культурних перетворень, що відкрили шлях для введення принципів суспільної незалежності і демократії.

Якщо сьогодні існує реальний шанс поступового подолання глибокої політичної, економічної та моральної кризи, повороту на властиву дорогу соціалізму в нашій країні, ефективного забезпечення перед новими кризами, то завдячуємо це значною мірою тривалості матеріальної й духовного доробку Народної Польщі та великої спадщини попередніх поколінь соціалістичного робітничого руху, членів, борців і вождів «Великого пролетаріату», СДКПІЛ ПСП-лівиці, лівих марксистських напрямків внутрі ПСП, КПП, учасників революційної боротьби в Європі й у світі, ПРП і відродженої ПСП, силі впливу ідеї, вартості, традиції, які створили борці за соціалізм і самостійність.

ПОРП визнає себе спадкоємницею всього минулого, наслідницею польського робітничого руху, його досягнень і поразок, доброю й поганого досвіду. Нічого з цієї спадщини не може бути забутим і промовчаним. Те, що було в ньому велике, творче і тривке, що вело робітничий клас до перемог, що виражало ідеї та вартості соціалізму, стає для сучасників не тільки предметом слухної гордості, але також криницею етичних заохочень, стимулів до боротьби за ідеї та цілі робітничого руху. Те, що вело до невдач і поразок, для сучасників є джерелом цінних уроків та історичного досвіду.

ІХ Надзвичайний з'їзд ПОРП звертається до всіх членів партії, до молодого покоління поляків з закликом до роздумів над традиціями робітничого руху, над пробутим ним шляхом, а також над своїми власними місцем і роллю у великій естафеті цілих поколінь борців за самостійність і соціалізм.

Хай ці роздуми пробуджують активність до здійснювання програми соціалістичної віднови.

II. ПАРТІЯ РОБІТНИЧОГО КЛАСУ І НАРОДУ —

ПАРТІЯ СОЦІАЛІСТИЧНОЇ ВІДНОВИ

1. Провідна й керівна роль марксистсько-ленінської партії, авангарду робітничого класу, найбільш повно виражаюча життєві інтереси всього народу — є необхідною умовою розвитку соціалізму в Польщі. Право для такої ролі дає ПОРП, її класовий робітничий характер. Висловлюється за однозначним зміцненням робітничого характеру ПОРП в ідейній, програмній, політичній і організаційній площині. Всі кризи в історії нашої країни виникли з його послаблення.

2. Ідейною основою діяльності ПОРП є теорія марксистсько-ленінізму. На ґрунті цієї теорії партія спирає свою ідейну єдність. Послідовно, згідно з історичними традиціями та потребами нашої країни, її застосування гарантує властивий розвиток соціалізму. Завданням партії — побудова соціалізму — ладу суспільної справедливості.

Основним знаряддям панування робітничого класу є держава соціалістичної демократії, супроти якої партія сповняє робітничу роль. Діяння партії на суспільство не може обмежуватися лише до ідейного впливу на суспільну свідомість. Завуження функції партії до ідейно-моральної царини з позбавленням її конкретних інструментів бути при владі, є суперечною концепцією з фундаментальними принципами соціалістичного будівництва, концепцією, яка приносить від'ємні наслідки для усього політичного і суспільно-економічного життя.

Висловлюємося за визначуванням партією стратегічних цілей, за реалістичними встановленнями партією головних напрямків розвитку країни, зміцнюванням контрольної функції партії, за домінацією в її політиці інтересів робітничого класу, які охоплюють інтереси усіх працюючих, за союзом робітників з селянами, за закріпленням демократичних механізмів суспільно-політичного життя. Це повинно служити відбудові та закріпленню зв'язку партії з робітничим класом, селянством, інтелігенцією та всіма суспільними групами і середовищами.

Основною умовою виходу з політичної кризи є відбудова авторитету партії в суспільстві. В'яжеться це з необхідністю запобігання викривлення у виконуванні партією керівної ролі. Висловлюємо незламну волю усунення наявних у практиці відступництв від принципів соціалізму та поставлення цим відступництвом ефективної тами на майбутнє. Стверджуємо потребу виключення з суспільно-політичного і економічного життя командування і заступництва партійними інстанціями адміністрації.

Діяльність партії мусить концентруватися на реалізації ідеї і вартостей соціалістичної ідеології, суспільній рівності й справедливості правопорядку, прав і громадських вольностей, праці як джерела сили й добробуту народу та соціальної безпеки усіх класів і груп суспільства.

ПОРП є головним гарантом незалежності і суверенності, безпеки й миру вітчизни, а як представник соціалістичної віднови, демократизації й стабілізації життя в країні, стає головним захисником історичних здобутків соціалізму.

Нерозлучною ознакою партії є вірність ідеям патріотизму й інтернаціоналізму. Партія ж бо несе відповідальність як перед робітничими класом і польським народом, так і перед міжнародним революційним робітничим рухом, силами прогресу та демократії, які в поділеному світі борються за національне і соціальне визволення, за безпеку й мир. Єдності патріотизму та інтернаціоналізму слід перестерігати в щоденній дії, пропагуючи для тих принципів зрозуміння й широку підтримку суспільства.

* * *

У підборі людей на керівні пости висловлюємося за поширенням участі членів союзних партій і безпартійних, за точне додержування засад компетенцій, відповідальності та соціалістичних моральних критерій, за суспільним контролем способу та ефектів діяльності керівних кадрів, в якому основну роль повинна грати партійна й суспільна опінія.

Головним завданням ідейно-виховної праці партії є поглиблення політичної едукативної та історичної самосвідомості народу.

Негайним завданням є заповнення прогалани та елімінація спрощень у висвітленні нашої найновішої історії в тому всьому періоду Народної Польщі.

Процес формування історичної свідомості є площиною ідейної боротьби з речниками буржуазної історіософії, з пробами реабілітації правих організацій і запандинських концепцій.

З'їзд зобов'язує партію до розповсюдження інтернаціоналістичних постав, поглиблення братніх зв'язків польського народу з народами Радянського Союзу, народами соціалістичних держав і міжнародними силами суспільного прогресу. Основне значення соціалістичного інтернаціоналізму для суверенності, безпеки й розвитку Польщі вимагає рішучого поборювання усіх проявів націоналізму, космополітизму і антирадянських тенденцій та боротьби з усіма тенденціями, які цілять у союзу достовірність нашої країни.

III. МОЛОДЕ ПОКОЛІННЯ СОЦІАЛІСТИЧНОЇ ПОЛЬЩІ

Кожний громадянський і політичний рух, бажаючи досягти свою далекоюжну мету, мусить мати міжпоколінний вимір. Відноситься це також до нашої партії. Боротьба за свідомість молоді є боротьбою за соціалістичне майбутнє суспільства.

Справи молоді стануть предметом особливого піклування й уваги всіх ланок партії та органів держави.

Після подій 1980/81 років партія веде політику, наслідком якої керівні пости в економічному громадському й політичному житті обіймають все ширше молоді люди з високими моральними ознаками та професійними кваліфікаціями.

Обов'язком партії є забезпечення реальних перспектив розвитку молодого покоління, перспектив, що виникають з його ролі й місця в сучасності й майбутньому країни, з реалізації ідеалів соціалізму, з побудови модерної, сильної та справедливої соціалістичної держави.

Основним виховним обов'язком партії супроти молодого покоління є боротьба за привернення його віри в правдивість і ретельність ідей, які проголошує партія.

Йдеться по суті про боротьбу за соціалістичні переконання молоді, за її довіря відносно можливості реалізації соціалістичних ідеалів під проводом партії.

Досягнемо цього шляхом повороту до понять і основних правд і підтримку цих правд політикою партії. Суттю мети партії перед молодим поколінням є справити, щоб його ідеали були пов'язані з побудовою громадськості суспільної справедливості, в якій праця є джерелом благополуччя народу, а одночасно критерієм матеріальної позиції людини та охорони людської гідності.

З'їзд займає становище, що основним принципом суспільної політики держави мусить бути справжене покращання умов життя молоді та молодих сімей. Важка матеріальна ситуація багатьох сімей обмежує виконання їх громадських функцій, що має негативний вплив на стан суспільства й на життєвий старт молоді. Тому обов'язково потрібне:

— введення ясної та загальної системи допомог і кредитів для сімей, а також для осіб, що самітно виховують дітей;

— врахування в державній програмі вирішення проблем житлових умов, каталогу потреб молоді і способу їх вирішення. Обов'язково потрібне, щоб реалізація цієї програми стала предметом щорічних оцінок начальних органів держави;

— рішуче поправлення оцінки над дітьми і молоддю, особливо в сільському середовищі. У турботі за сім'єю і вихованні дітей необхідним є введення довготермінових платних материнських відпусток і виховних допомог для всіх матерів, що виховують дітей.

Молоде покоління громадян Польщі свій власний розвиток бачить у корисній і властиво організованій праці, яка дає можливість використання посіданих умінь і кваліфікацій.

Піддержуючи ці прямування й пов'язуючи їх з іншими елементами життєвого старту треба:

— забезпечити повну і раціональну працю молодим людям, згідно з їх кваліфікаціями та потребами національного господарства;

— сформулювати на адресу молоді нову пропозицію в царині умов життя та праці на селі, враховуючи між іншим громадські й економічні переваги для молодих рільників, що переймають господарство і для молодого інтелігенції:

— сформулювати ясні й явні критерії — висування молодих працівників сперті на майстерності в професії, ретельній праці, компетенції й здібності, наявні професійні та моральні кваліфікації.

Партія сприятиме активній участі молоді в громадському й політичному житті.

Партія ставить особливі завдання організованій системі виховання молоді, школи та установ поширення освіти й культури.

Партія звертається до соціалістичних спілок молоді: ЗСМП, ЗГП, СЗСП і ЗМВ з закликом, щоб посилили зусилля за скріплення політичної та ідейної єдності молодого покоління соціалістичної Батьківщини.

IV. РОЗВИТОК КУЛЬТУРИ, ОСВИТИ Й НАУКИ

Культура, освіта й наука становлять одночасно мету та силу, що стосується до розвитку соціалізму. Культура ж бо є способом, а одночасно змістом життя народу, визначає цінності, мотивуючи людську діяльність. Тому-то з'їзд визнає за особливо важливу її функцію в процесі розвитку соціалістичного суспільства.

Необхідне на теперішній момент затримання спадку реальних витрат на культуру, освіту й науку з державного бюджету та забезпечення в близькій перспективі рішучого їх підвищення.

З'їзд зобов'язує Центральний Комітет ПОРП до невідкладного внесення питань едукативної й національної культури до обряд Сейму ПНР та окреслення перспектив і умов їх дальшого розвитку.

Польська культура розвивається в умовах стирання різноманітних ідейних і світоглядних течій. Та різноманітність і взаємне проникання відмінних культурних течій давали позитивні плоди завжди, коли існував клімат толеранції, який став тривалою вартістю історії нашого народу. Партія висловлюється за продовження цієї традиції. Соціалістична культура, що виростає з цілого прогресивного добробку є суттю національної тотожності.

Розвиток участі працюючих у національній і світовій культурі вимагає знесення матеріальних бар'єр та підготовки до сприймання цих надбань. Тому слід поширити програми навчання гуманітарних і художніх предметів в усіх типах шкіл. На увагу заслуговує також ідея створення ліцеїв, або розвитку культурно-освітніх шкіл після атестату зрілості, які готуватимуть кадри для сільських постів.

Необхідною справою є розвинення меценату в ділянці культури, який виконуватимуть профспілки, регіональні культурні товариства та громадські організації. Так уявленому меценатові слід забезпечити фінансові засоби в державному бюджеті, в бюджетах громадських Рад та закладах праці.

Поліграфія повинна одержати фінансові засоби на модернізацію і розвиток та матеріали, щоб протягом найближчих років досягти продукцію числом 6—7 книжок на чоловіка.

Почесне місце в культурній політиці мусить зайняти едукативна молодого покоління, створення йому кращих умов участі в культурі, оснащення в знання й уміння, необхідні для свідомого вибору ідейних і художніх вартостей. Більшим підкуванням слід оточити художню творчість для дітей і молоді.

Народна селянська й робітнича культура вимагає постійного шклування та допомоги так, щоб надалі впливала на заховання національної тотожності та збагачування особливості людини.

* * *

З'їзд зобов'язує Центральний Комітет до інспірації дій Уряду направлених на:

- покращання умов праці шкіл, особливо збірних гмінних шкіл, дитсадків, інтернатів, піклувально-виховних закладів, спеціальних і філіальних шкіл;
- побудови нових шкіл, особливо у воєвідствах і занедбаних районах та новобудованих поселеннях і кварталах;
- модернізації та розбудови всіх типів шкіл та їх дидактичного обладнання;
- поправи матеріальних умов учителів шляхом зрівняння їх середньої зарплати до рівня середньої зарплати інженерно-технічних кадрів в промисловості за допомогою змінної системи зарплат у освіті, яка братиме до уваги ріст коштів утримання і реальне покращання соціально-побутових умов вчителів з особливим урахуванням квартирних потреб, зокрема на селі;

- повне забезпечення учнів і вчителів у шкільні підручники, методичні підручники, книжки, а також книжки для читання, часописи для дітей і молоді.

Головною метою школи є навчання і виховання повноцісного громадянина соціалістичної держави.

Партія послідовно захищатиме світський характер школи, що виникає з конституційної засади ладу ПНР.

Партія буде змінювати громадський престиж вчителя та його авторитет в суспільстві.

* * *

З'їзд стверджує, що ПОРП з повагою ставиться до розвитку науки і вищого шкільництва, а також до науково-технічного прогресу.

Партія сприятиме всесторонньому розвитку математично-фізичних, природознавчих, рільничих, лісотехнічних, технічних, медичних, економічних, суспільних, військових і гуманітарних наук.

V. ПРО РОЗВИТОК РІЛЬНИЦТВА І ПОПРАВУ ПРОХАРЧУВАННЯ НАРОДУ

Польське рільництво є одне, хоч має багатосекторний характер. Кожний з цих секторів, згідно з своєю участю у володінні землею, має обов'язок вносити свій вклад в справу прохарчування народу. Всім секторам забезпечені будуть однакові суспільно-економічні умови функціонування та розвитку.

Земля мусить бути використана якнайкраще, а ріст родючості ґрунту стане предметом загального піклування. До необхідного мінімуму слід обмежити передавання землі на позарільничі потреби. Оборот землею, який повинен сприяти покращанню структури одноосібних і колективних господарств буде переданий під контроль сільського самоупрадування в гміні та колективи кооперативних і державних господарств.

Найбільшу участь у продукції харчів мають одноосібні рільничі господарства. Їх тривалим елементом нашого соціалістичного господарства. З'їзд підтверджує непорушність сільської власності й юридичні гарантії її спадковості.

Держава сприятиме закріпленню державних і розвитку кооперативних рільничих господарств. Набути тими господарствами повна економічна самостійність мусить забезпечити ріст продукції, ефективність господарювання та сприяти до покращання побутових умов робітничих колективів. Сектор усупільненого рільництва буде розгорнати співробітництво із одноосібними господарствами, допомагати їм сільськогосподарськими засобами продукції для підвищення загальносуспільних користей.

З'їзд висловлюється за перестеріганням непорушної засади постійної належної рентабельності рільничої продукції при врахуванні властивих цін рільничих продуктів по відношенню до цін засобів продукції, послуг і роздрібних цін на харчі.

Накладні витрати, рентабельність сільськогосподарської продукції будуть аналізовані науковими центрами, Міністерством рільництва і харчового господарства

та організаціями сільського і робітничого самоуправління. На цій основі Уряд встановлюватиме коректури цін.

З'їзд висловлюється за модифікацією системи кредитної та податкової політики на селі та в рільництві. Метою цієї політики повинна бути стабілізація й розвиток рільничої продукції, а також зміцнення стабільних перспектив господарювання.

В стратегії розвитку сільського господарства основне значення має випереджувальний розвиток рослинної продукції в плані усієї рільничої продукції.

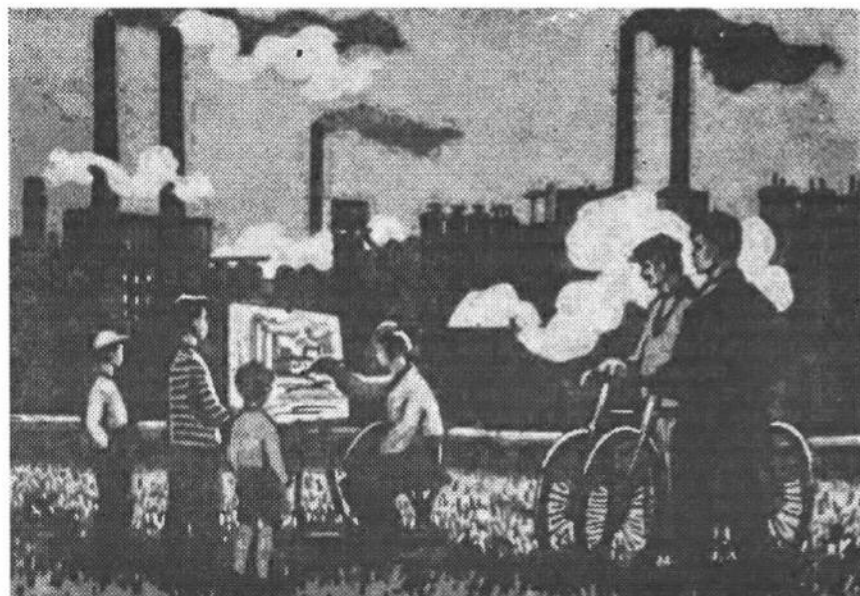
Тій меті сприятиме комплекс заходів, а перш за все швидкий розвиток меліорації рільничих угідь. На тій основі можна буде швидше збільшити продукцію паші, а господарюючи нею краще, створити сприятливі умови для розвитку тваринної продукції...

Слід рішуче поширити раціональну консервацію зеленої паші та картоплі. Використовувати треба всі можливості для продукції власної паші, рішуче обмежуючи в тваринницькій продукції імпортовану пашу.

Слід творити всесторонні умови для розвитку продуктивних і побутових послуг на селі.

З'їзд рішуче висловлюється за соціалістичною відновою села. Символом цієї віднови є відродження рільничої самоуправи, традиції якої глибоко закорінилися в історії польського села...

Партія надалі буде допомагати розвитку рільничих гуртків, як масової суспільно-професійної і профспілкової організації рільників зі збереженням єдності господарських і громадських функцій. Велике значення матиме співробітництво незалежної самоврядної професійної Спільки рільників об'єднаних у рільничих гуртках з Незалежною самоврядною професійною Спількою одноосібних рільників «Солідарність» та іншими профспілковими організаціями. Партія висловлюється за творенням корисних умов для розвитку господарської та громадської діяльності гуртків сільських господарів, гуртків об'єднаних, молодіжних організацій

Л. Левіцький. Нова Гута.

Фото В. Ольхом'яка

на селі, за їх все більшою участю у вирішуванні питань життя і праці села. Партія підтримує розвиток різноманітних форм кооперації на селі.

З'їзд стоїть на ґрунті однакового доступу мешканців міст і сіл до цивілізаційних надбань. Висловлюється за вирівнюванням соціальних умов мешканців міст і сіл.

Система сільської освіти повинна забезпечити рівний життєвий старт дітям і сільській молоді...

З'їзд стверджує, що невідкладною умовою покращання життя і праці мешканців села є добре організована лікарська і соціальна опіка.

В програмі прохарчування суспільства важлива роль належить харчовій промисловості.

Стосується це головне до молочно-м'ясної, зерно-млинської, олійної, цукрової, фруктово-городньої, картопляної, холодильної промисловості, птахівництва, продукції, а також шовкової й утилізаційної промисловості. Для потреб харчової промисловості необхідно забезпечити постачання машин, засоби транспорту зварядь, запасних частин, вугілля, енергії, а також матеріалів, сировини (в тому також з імпорту) висотою, яка гарантуватиме повне використання виробничих резерв.

З'їзд висловлюється також за всесторонній розвиток місцевої переробної рільничо-харчової промисловості. Слід створити умови, щоб переробна рільничо-харчова промисловість у 80-тих роках стала нашою національною спеціальністю.

Необхідно збільшити піклування за охорону лісів і збереження їх природних вартостей. Слід зрівноважити вирубування лісів з можливостями і біологічними потребами.

Рішуче слід поправити мисливське господарство, а всі заходи мусять радикально зменшити шкоди, які робить дичина.

Зростаюча економічна загроза середовища вимагає обмеження промислових шкод та достосування деяких лісових просторів до туристики й масового відпочинку працюючих.

ЧЛЕНИ ПОЛІТБЮРО ЦК ПОРП

Войцех Ярузельський — І секретар ЦК ПОРП

Казімеж Барціковський

Тадеуш Чехович

Юзеф Чирек

Зофія Гжиб

Станіслав Каня

Геронім Кубяк

Ян Лабенцький

Збігнев Месснер

Мірослав Мілевський

Стефан Ольшовський

Станіслав Опалко

Тадеуш Порембський

Ежи Романік

Альбін Сівак.

Заступники членів Політбюро ЦК ПОРП:

Ян Глувчик

Влодзімеж Мокшицак.

Флоріан Сівіцький

Секретарі ЦК ПОРП:

Казімеж Барціковський

Юзеф Чирек

Геронім Кубяк

Збігнев Міхалек

Мірослав Мілевський

Стефан Ольшовський

Маріан Возняк

Маріан Ожеховський

Влодзімеж Мокшицак.

ДІЯЛЬНІСТЬ ПОЛЬСЬКОГО КОМІТЕТУ У СПРАВАХ ЮНЕСКО

Організація Об'єднаних Націй в питаннях освіти, науки і культури — ЮНЕСКО діє від 4 листопада 1946 р. тобто від часу, коли 20 країн підписали її статут. У числі цих 20 країн була й Польща.

Відтоді збільшилася не тільки кількість членів ЮНЕСКО, але й значним добром можуть похвалитися національні комітети в справах ЮНЕСКО. Польський комітет діє від 1956 р.

Представники національних комітетів у справах ЮНЕСКО підготовляють, між іншим, матеріали для таких органів, як «Кур'єр ЮНЕСКО», «Бюлетень ЮНЕСКО для бібліотеки», «Перспективи», «Культур», «Хроніка ЮНЕСКО», «Музеум» та інших.

Польський комітет у справах ЮНЕСКО разом з Ягеллонським університетом організує міжнародні курси польської культури.

Завдяки підтримці СРСР представники Польщі запропонували програму досліджень над слов'янськими культурами, яка з успіхом реалізується. Перший семінар на тему слов'янських літератур був організований у Варшаві 1972 р. У цьому році до програми ЮНЕСКО включено резолюцію про святкування 500-річчя від дня народження М. Коперника, а згодом ювілеїв Я. Корчака, Я. Кохановського, К. Шимановського та інших діячів польської культури.

Кожного року 30—40 польських експертів бере участь у працях ЮНЕСКО. У 1974 р. представники Польського комітету взяли активну участь у підготовці тем: «Виховання молоді в душі миру», «Статус наукового працівника» і «Технічна освіта».

Польський комітет у справах ЮНЕСКО співробітничав з іншими національними комітетами, а саме: з комітетом СРСР та інших соціалістичних країн, з комітетами Австрії, Франції, Фінляндії, Швейцарії, ФРН, Голландії, Тунісу, Нігерії, Греції, Алжіру, Марокко, Венесуели та інших.

Загально беручи, Польський комітет у справах ЮНЕСКО розгортає діяльність на ниві науки, освіти, культури та виховання в душі миру.

Якщо йдеться про діяльність комітету на ниві боротьби за мир, то вона зосереджується довкола Декларації про виховання народів у душі миру та участі його представників у конференціях з питань роззброєння. 1972 р. в Гданську організовано міжнародний семінар на тему «Молодь — освіта — мир».

Чимало уваги Комітет присвячує справі освіти. 72 польські школи ведуть діяльність, зв'язану з ідеями ЮНЕСКО. Організовано окремі курси для директорів шкіл і вчителів. Опрацьовано відповідні довідники про працю цих шкіл для ЮНЕСКО. Школи ці широко популяризують питання міжнародного співробітництва, ідеї ООН, питання охорони прав людини. Комітет бере активну участь в опрацюванні питань сім'ї та її виховної ролі.

Іван Пантелюк.

У зв'язку з Міжнародним роком дитини опрацьовано й розіслано національним Комітетам ЮНЕСКО брошуру «Дитина в Польщі». Разом з Міністерством освіти й виховання організовано мовні табори для молоді з СРСР, НДР, Англії, Франції та Швейцарії.

Англії 1979 р. запросили польську групу на подібний табір до себе. У вересні 1979 р. в Ольштині організовано міжнародний семінар на тему «Школа на селі».

Польські експерти брали участь у міжнародних конференціях для опрацьовання критеріїв оцінки підручників до навчання історії та суспільних наук (Хельсінки), в конференції освіти в Женеві, підготовляли конференцію міністрів освіти країн Європи, взяли участь у міжнародній конференції засобів масової інформації для дорослих, у міжнародній конференції шкіл, які співпрацюють з ЮНЕСКО, в конгресі на тему ролі жінок у навчанні технічних предметів і підготовці учнів до професії (в Бонні) тощо. Польський комітет співробітничав з Інститутом планування освіти в Парижі, з Інститутом педагогіки в Гамбурзі, з осередком виховання та використання вільного часу в Празі, з Європейським центром вищої школи в Бухаресті.

Проф. Суходольський опрацьовував для ЮНЕСКО книжку «Право дитини до освіти». В ПНР перекладено книжки ЮНЕСКО, а саме: «Освіта й виховання в процесі перемін», «Модерність у навчанні та вихованні», міжнародний рапорт «Вчатися, щоб жити», збірник «Школа та постійне навчання».

Представників Польщі сбрано до Ради Міжнародного бюро освіти ЮНЕСКО в Женеві.

Польський комітет займається питаннями висилання польських студентів на стаж і літні табори й прийманням таких же студентів з країн членів ЮНЕСКО. Організує також конференції з питань діяльності Центру здоров'я дитини.

Комітет розіслав до бібліотек та установ публікації ЮНЕСКО за 5 тис. доларів, які отримав безплатно.

1982 р. в Польщі буде організований міжнародний семінар на тему постійної освіти в умовах великих промислових підприємств. Комітет включиться до підготовки в 1982 р. Міжнародного року молоді, а також світового конгресу книжки.

Немало зусиль Польський комітет у справах ЮНЕСКО докладає до міжнародного співробітництва в ділянці науки.

Польські експерти беруть участь у конференціях ЮНЕСКО на тему науки й техніки, в питаннях дипломів вищих шкіл, діяльності Європейського бюро наукового співробітництва, хімії, атомної енергії, використання суспільних наук представниками керівництва, переміщення людей з сіл до міст, дослідження потреб людей, заочного навчання інженерів, екологічних проблем, питанням людини і біосфери, справами гідрології, оборони прав людини та ін. Опрацьовано для потреб ЮНЕСКО дослідження «Національна наукова політика та організація досліджень у Польщі».

Доктор А. Висоцький був обраний керівником програми розвитку наукової інформації для опрацьовання світової системи інформації.

У 1969—1972 роках директором Департаменту наукової політики ЮНЕСКО був Ігнаці Малецький. 1971 р. в ПНР був організований подипломний курс для математиків.

Інститут економічно-суспільних наук Політехніки у Варшаві співробітничав з ЮНЕСКО в ділянці досліджень продуктивності наукових установ.

Інститут наукової політики співробітничав з Інститутами планування освіти ЮНЕСКО в Парижі та Бухаресті.

1981 р. відбулася в ПНР зустріч експертів на тему «Майбутнє вищої школи». Інститут філософії Варшавського університету організує семінари на тему «Сенс життя та сенс історії».

Передбачається організацію конференції «Польща 2000».

Остання не менш важлива ділянка діяльності Польського комітету у справах ЮНЕСКО—це ділянка культури. Співпрацюючи близько зі 100 країнами світу,

Комітет намагається знайомити народи цих країн з польською культурою, а одночасно польський народ з культурою іноземних народів.

Одним з видів діяльності ЮНЕСКО є заходи для збереження пам'яток матеріальної культури народів світу, зокрема, архітектури світу. Польські спеціалісти працювали в Нубії, Картагені, Флоренції, Венеції та інших містах.

Одночасно як пам'ятки світової архітектури та природи ЮНЕСКО визнала Краків, Старе Місто у Варшаві, Освенцім і Біловежу. 1981 р. у Польщі відбувся Міжнародний конгрес архітекторів, який розглянув питання — архітектура — людина — середовище. ЮНЕСКО планує видати альбом, присвячений Кракову, а також допомогти випустити фільм про Краків.

Польща організує в іноземних країнах виставки графіки, живопису, різьби, народного мистецтва. У багатьох країнах світу виступають польські музичні, фольклорні та хореографічні ансамблі й театральні трупи, а також солісти й диригенти.

Комітет сприяє справі перекладів польської художньої літератури на іноземні мови та іноземної літератури на польську мову.

Наша країна бере участь у бієнале мистецтва, міжнародних співочих, музичних і фільмових фестивалях і в себе організує міжнародні бієнале плакату, графіки, фотографії, театральні зустрічі, шаністичні конкурси, виставки тощо.

Щорічно у Варшаві відбувається славнозвісний ярмарок книжок.

Нагороду Міжнародної музичної ради за 1979 рік одержала музиколет Сесфія Ліса. Першу нагороду за плакат, присвячений фізично кволим людям, у 1981 р. одержав польський графік Я. Цвікля. 1982 р. в Парижі буде опрацьований концерт в честь композитора К. Шимановського. Польські експерти беруть участь в опрацьованні теми «Роль і місце культурних надбань в сучасному світі», «З питань охорони фольклору», політики в царині культури та ін.

У 1981 р. вийшов окремий номер журналу «Кур'єр ЮНЕСКО», присвячений культурній спадщині людства і пам'яткам природи.

Завдяки старанням Комітету він появився і польською мовою.

З неповного огляду видно, як багато робить Польський комітет у справах ЮНЕСКО в ділянці популяризації польської науки та культури в світі, з питань зближення культурних надбань інших народів до польських громадян і в справі поширення у світі ідей миру та дружби.

А.В.

Президія III врочистого засідання ГП УСКТ, присвяченого XXV-річчю Товариства.

ДЕСЯТЬ РОКІВ ЖУРАВЛИНОЇ ПІСНІ

Минулого року врочисто відсвятковано срібний ювілей Українського суспільно-культурного товариства. Основним святкуванням був VII Центральний огляд гуртків художньої самодіяльності. Одним з учасників огляду був цьогорічний ювіляр — чоловічий хор «Журавлі», якому, в лютому поточного року, мине десять років.

Десятиліття — немалий період в житті людини, тим паче в діяльності хору «Журавлі», при ГП УСКТ у Варшаві. Цей своєрідний, під кожним оглядом, колектив, другого такого важко було б знайти не тільки в Польщі, а й в Європі, члени якого, проживаючи на багатотисячкілометровій відстані, в різних місцевостях нашої країни, підготовляються індивідуально і щойно перед концертом з'їжджаються на спільні репетиції.

Думка, про потребу існування чоловічого хору в нашому середовищі, зроджувався на основі першої статті, поміщеної в «НС» від 20.XII 1970 р., написаною великим любителем і шанувальником української хорової пісні, покійним Михайлом Струмінським (Антін Ринкевич). Задум цей здійснився, організаційно і фінансово в лютому 1972 р. в Сьрудборові під Варшавою, де на заклик Ярослава Полянського на перший табір з'їхалось 35 ентузіастів рідної пісні, щоб наполегливо, протягом 12 днів, вивчити перший репертуар хору. Під талановитою рукою диригента «новачки» почали творити справжній, гармонізований ансамбль. У Варшаві в залі Вищої музичної школи, 27 лютого 1972 р. на концерті, присвяченому М. Лисенкові, хор складав перший екзаме́н на атестат своєї музичної зрілості.

Він виконав вісім пісень, які варто сьогодні пригадати: «Чуєш, брате, мій» — Л. Лепкого, «Задзвенімо разом, браття» — І. Воробкевича, «Гуляли, гуляли» — О. Нижанківського, «Пою коні при Дунаї» — Ст. Людкевича, «Ой і не стелися хрещатий барвінку» — М. Лисенка, «Ревуха» — В. Матюка, «Де срібнолентий Сян пливе» — М. Копка та безсмертну «Закувала та сива зозуля» — П. Ніщинського. Глядачі високо оцінили виступ хору і це стало новим стимулом для наполегливої праці як диригента Ярослава Полянського, так і членів хору. Не було сумніву, що існування хору є необхідне.

Другий виступ відбувся в травні на традиційному «Весняному концерті» в Гданську. На цьому концерті присвоєно хорові назву «Журавлі» — бо ж як журавлі хористи «злітаються» на репетиції і концерти, щоб згодом повернутись в рідні гнізда. Влітку цього ж року «Журавлі» співали вже в Перемишлі і на Лемківщині — в Мокрому і Лосю. У вересні 1972 р. чоловічий хор прийнято в ряди дійсних членів Спільки польських хорів і оркестрів. Восени полетіли «Журавлі» на північ, де виступили в Кошаліні і Битові. В першому році свого існування співали вони на семи концертах, несучи своїм землякам рідну пісню.

1973 р. почався для хору виступами на Щецинщині, в самому Щеціні та в Тшебатові, залишаючи у слухачів незабутні враження. «Журавлі», «Журавлі» очарували ви нас нашими українськими піснями», — писала одна зі слухачок — «Ви залишили нам радість і насолоду душі».

В червні хор взяв участь в V фестивалі української пісні у Варшаві, а в середині липня організовано табір в Гіжицьку. І знову «Журавлі» присвятили хорові свої відпустки і «полетіли» на мазурські озера, щоб вивчати нові пісні і підняти свій художній рівень. Злетілись і нові «журавлі» так, що на таборі було їх вже 50. Що «Журавлі» непосидючі, тому вони під час табору знайшли час дати п'ять концертів на Ольштинщині. Відразу, після табору, їдуть «Журавлі» до курортного міста Сопот, щоб на запрошення гданської естради, 1 і 2 серпня дати два концерти. Були це перші виступи в польському середовищі і пройшли вони успішно, доказом чого є письмова подяка директора цієї ж естради. Концерти в Слупську і Кошаліні в листопаді завершують багатий виступами рік.

На південно-західні землі вперше злетілись «Журавлі» у квітні 1974 р. Слухачі Лігніці і Вроцлава могли налюбуватись дарованими хором рідними піснями та порадувати свої серця. Тут «Журавлі» виступили в однакових костюмах, куплених Міністерством культури. В травні «Журавлі» вже «курликали» в Гданську,

Хор «Журавлі» на VII Центральному огляді гуртків художньої самодіяльності УСКТ.

а у вересні був Щецінек і Кошалін — листопаді покликано їх на південь до Мокрого і Перемишля. Не забули про свого бувшого члена О. Підлуського, який спочиває на Перемиському цвинтарі, букетом квітів і хвилиною мовчання вшанували його пам'ять.

З цікавими планами входили «Журавлі» в 1975 рік. Вже в березні хор дав три концерти у Варшаві. Перший — на тракторному заводі «Урсус» — для працівників цього ж заводу. Другий — організований був Спілкою польських хорів і оркестрів в програмі недільних концертів. Відбувся він у залі Рільничої академії і завершився повним успіхом «Журавлів». Були на ньому присутні видатні польські музикознавці, які дуже високо оцінили художній рівень колективу, про що писали на сторінках фахової музичної преси, «шляхетне і рівне звучання, повне блиску «форте» і дзвінке «піано», виразиста дикція, лірична кантілена, запал і темперамент та досконало переданий стиль українського фольклору. Ритмічна свобода, прецизія, урізноманітнена динаміка і чиста інтонація», — так висловився знавець хорового мистецтва, професор Єжи Колачковський. Натомість відомий музикознавець проф. Едвард Йозайтіс дійшов до висновку, що «колектив належить до найкращих чоловічих хорів у Польщі і може концертувати в кожній країні, на найкращих сценах світу». Цього ж дня ввечері в залі Вищої музичної школи відбувся Шевченківський концерт.

Традиційно, в травні «злетілись» хористи знову до Гданська. Через місяць, зустрілись «Журавлі» на короткому таборі у Варшаві, щоб підготуватись до виступу на Словаччині у Свиднику на Святі пісні і танцю. Велика честь випала на долю «Журавлів» — бо ж на запрошення братньої організації КСУТ вони вперше мали змогу їхати за кордон з концертами. Наполегливо працювали «Журавлі». По дорозі на Словаччину в Кракові відбувся черговий концерт.

Перший концерт за кордоном відбувся в словацькому селі, програма подобалась глядачам, а коли залунав віночок словацьких пісень — оплескам не було кінця. В неділю 15 червня «Журавлі» виступили двічі в амфітеатрі у Свиднику. Їх післяобідній концерт був трансльований телебаченням на Чехословаччину.

На жаль, несподівана хвороба диригента Ярослава Полянського не дозволила здійснити задумів, виступати з наміченими до кінця року концертами. В червні 1976 року відбулись святкування XX-річчя УСКТ і VI з'їзд Товариства — «Журавлі» гідно вшанували це великим концертом, на якому були присутні делегати з'їзду і запрошені гості. В жовтні відбулись концерти в Колобжезі та М'ястку, а в грудні — у Щеціні і Слупську.

1977 рік це знов для «Журавлів» рік багатий у концерти. Вже в березні відбувся святковий концерт з нагоди п'ятиліття діяльності хору, на якому був присутній дорогий гість з Києва, щирий приятель «Журавлів» — проф. О. Мінківський з дружиною. З нагоди цього ювілею Міністерство культури нагородило деяких «журавлів» відзнакою «Заслужений діяч культури», а Спілка польських хорів і оркестрів — золотими, срібними і бронзовими відзнаками. ГП УСКТ відзначило хор і деяких його членів медаллю «ХХ-річчя УСКТ». У травні знову «Журавлі» завітали до Гданська. У червні проведено табір в Щеціні, а 26 ц.м. відбувся концерт в Гожові Велькопольському. Далі була поїздка до Кошаліна і незабутні ліпневі дні Центрального огляду і концерти в амфітеатрі. Діяльність хору «Журавлі» і його диригента Ярослава Полянського високо оцінило Міністерство культури, нагороджуючи їх почесними грамотами. Прямо з Центрального огляду «Журавлі» їдуть до Мендзиздроїв, щоб взяти участь у XII Міжнародному фестивалі корової пісні. І тут знов успіх — хор здобув одну з нагород. В жовтні поїздка на південь, концерти в Мокрську і Перемишлі, а в листопаді два концерти в Зеленій Горі кінчають 1977 рік.

Стетна, Лельково, Бранєво і Ельблонг — це нові місцевості, в яких у травні 1978 року щиро вітають «Журавлів» на концертах, а в липні концерти в Щецінку і Битові. Виїзд диригента Ярослава Полянського за кордон, на жаль, припинив працю «Журавлів» до кінця року. На початку квітня 1979 р. з Кошаліна розлягається тугоживе «кру, кру», туди злітаються «Журавлі», дають концерт в Білему Борі і на Центральному концерті у Кшталіні віддають шану Великому Кобзареві. Восени «летять» на Ольштинщину, де дають три концерти в Гіжицьку, Кентшині і Ольштині, а в грудні співають для публіки Лігниці і Вроцлава.

Перші дні 1980 р. здійснюють задум і мрію «Журавлів» про випуск першої платівки, але поки що 20 січня концерт у Любіні, після якого «Журавлі» перетаяться до Варшави на «таборування». На таборі через два тижні наполеглива праця, «шліфування» пісень, а протягом шести ночей студійні записи репертуару. Великою зусилля вимагав цей табір зі сторони хористів, їх диригента і організаторів, бо ж записи відбувалися в нічних годинах, а вдень відпочинок і проби.

Все ж таки «Журавлі» подолали цьому, записали 29 пісень, з котрих 12 появилось на платівці. На закінчення табору і записів, в суботу 2 лютого, відбувся концерт у столичній філармонії, який став підсумком цілого табору.

Недовго прийшлося «Журавлям» відпочивати, бо вже в квітні відбуваються Шевченківські концерти в Члухові і Слупську. Червень вітає «Журавлів» на концертах в Тшебятові і Щеціні. На VII з'їзді УСКТ вручено делегатам перші «ластівки» виданої тиражем 10.000 примірників, платівки «Журавлів», була це велика подія як для хору, так і цілого уєскатівського життя, тим паче, що було велике зацікавлення платівкою.

11 липня на шляху журавлиної пісні виростає могила. Несподівано помер основоположник, бувший член, великий друг і приятель хору «Журавлів» Михайло Струмінський. Випуск першої журавлиної платівки — це завершення якогось періоду в існуванні хору, але «Журавлям» не годиться і не слід задержуватись на довершеному, тому-то вже у перших днях лютого 1981 року злетілись на табір до Сьрудборова біля Варшави, щоб надалі підносити свій художній рівень, опрацювати нову програму, щоб новими піснями і творами радувати і зворушувати глядачів. Цим разом жердку піднесено вище — рядом з жартівливими, народними і козацькими піснями, опрацьовано стару українську музику таких композиторів, як Д. Боршняський чи його учнів І. Лаврівського та Г. Ломакія. І зараз таки перший екзамєн з вивченого, на концерті 14 лютого в Варшаві, перед вимогливою, музично виробленою, варшавською публікою.

«...хорові вдалося перенести слухачів в атмосферу притемнених кадильним димом святинь, у таємність і суворість оборонних замків, в атмосферу творчих дерзань музичних геніїв минулого...» і далі «у цій частині концерту зі сльозами радості обнялась», — писав А. Верба в «НС» від 1.III 1981 р. в рецензії з цього концерту.

Марія Шущка — солістка оперного театру в Лодзі і хору «Журавлі».

Ярослав Полянський — диригент хору «Журавлі».

Ніч у поїзді, і вже на наступний день, 15 лютого, «Журавлі» в Зеленій Горі дарують слухачам свою нову програму.

Через місяць, 15 березня, на врочистому концерті в Кракові, «Журавлі» вшановують 120 роковини від дня смерті Тараса Шевченка.

Факт, що в концертах «Журавлів» дуже радо виступали відомі в Польщі солісти: Марія Шущка, Бернард Ладиш, Володимир Денисенко, а сстаннім часом Андрій Дудич, підносить авторитет хору і зростала ранга його концертів.

Десять років існування і майже вісімдесят концертів «Журавлів», тобто, спробуючи рахунок, 8 концертів на рік. Багато це, чи мало? Беручи до уваги потреби українського і не тільки українського населення нашої країни — це небагато, однак, коли взяти до уваги, що «Журавлі» це люди, їхні важкі умови праці, та ряд об'єктивних причин — це безсумнівно багато. З групи тих 35 любителів, що в 1972 році на першому таборі в Сьрудборові навчилися «музичного ремесла», надалі співає 23, а протягом десяти років існування на «журавлиних» шляхах побувало 95 чоловік, з чого 36 відійшло з різних причин. Сьогодні хор нараховує 59 чоловік, яких з'єднала любов до рідної пісні, потреба нести людям радість і зворушення, продовжувати традиції українського хорового мистецтва. Незважаючи на те, що у Варшаві живе 10 «журавлів», Гданську — 9, Перемишлі — 7, у Кошаліні — 5, у Слупську, Вроцлаві і Щеціні по три, Лігніці, Катовицях, Ольштині, Білому Борі і Гурові Ілавецькому по два, в Доброму Місті, Тшебяткові, Гіжицьку, Оструді, Кракові, Прушкові, Зеленій Горі, Грифіцах і Сквезині — по одному «журавлі» — на кожний заклик «Кру, кру, кру», вони злітаються, щоб нести пісню в народ, заспокоювати їхні душевні потреби, бо ж пісня у житті потрібна, так як і «хліб насущний». Не завжди і не на кожний заклик всі можуть прихати, це зв'язане з відпустками, вільними днями, роботою, але як тільки дозволяють на це обставини «летять», щоб дарувати пісню. Не раз, коли повертаєтесь, дорогі глядачі, з концерту пам'ятайте, що в цей же час «Журавлі», нічними поїздами їдуть, вертаються у свої рідні гнізда, щоб встигнути на роботу, бо ж це люди праці, люди різних професій, а серед них: інженери — 14 чоловік,

Володимир Денисенко — соліст оперного театру у Варшаві і хору «Журавлі».

Андрій Дудич — соліст оперного театру у Варшаві і хору «Журавлі».

службовці — 5, техніки — 5, студенти — 9, економісти — 6, вчителі і науковці по 3 чоловіки, ремісники — 3, лікарі — 2 та 9 чоловік інших професій, що працюють на щодня для добра нашої країни.

Єднає їх «журавлина» пісня, всі знають де їх місця в хорі і кожний намагається постійно збагачувати свої знання, виконавчий «верстат», щоб задоволити щораз вимогливішого глядача і підносити художній рівень хору.

Допомагають їм у цьому також професіонали-любители української хорової пісні, 8 чоловік з яких бере участь в працях хору і концерту.

Хор ще молодий, середній вік «Журавлів» — 38,8 року, кожного року поповнюється він новими молодими силами. Співати йому ще багато років! Любителям статистики слід подати, що 2 хористам по 20 років, до 25 — 7, до 39 — 9, до 35 — 6, до 40 — 4, до 45 — 16, до 50 — 5, а більше 50 років досягло аж 10 хористів, в тому 2 понад 60 років.

Виступи «Журавлів» в країні здобувають їм друзів і вірних слухачів, визволяють творчу ініціативу в людей. Безприкладним фактом цього були пожертви громадян на фонд «Журавлів» в 1977 році — збірка ця принесла 850 тис. зл., завдяки цьому фондові можна було видати платівку. Ось гурток УСКТ в Слупську на власний рахунок придбав нові вишивані «метелики» для хору — таких прикладів можна б було навести більше.

При нагоді ювілею «Журавлів», слід поклонитись усім «журавлихам», які мають свій вклад в успіх хору. Це ж бо вони, на щодня турбуються і піклуються своїми «журавлями і журавлятками», переживають разом з ними долю і недолю, успіхи, а буває і невдачі.

Перед нами друге десятиріччя — ставить воно нові завдання перед хором — виправдати велике довір'я людей, вище підносити художній рівень, надалі поширювати і славити українську пісню, нести її в народ, який чекає рідної пісні.

Бажається «Журавлям» у новому десятилітті поїхати на Батьківщину Великого Кобзаря і «журавлиною» піснею порадувати своїх братів.

Хай щастить Вам, «Журавлі», у вашій благородній праці!

Євген Співак

БІБЛІОГРАФІЯ ВІДГУКІВ У ПОЛЬСЬКІЙ ПРЕСІ НА КОНЦЕРТИ ХОРУ «ЖУРАВЛІ»

1. ASWL: *Koncert chóru „Żurawli”*. „*Życie Przemyskie*” nr 47, 20.XI.1974.
2. (bmj): *Chóry amatorskie „Żurawie”*. „*Trybuna Ludu*” nr 83. Wyd. A, 8.IV.1977.
3. Banachowicz E.: *Ukraińskie śpiewanie*. „*Gazeta Lubuska*” nr 266, 23.XI.1977.
4. (bh): *Koncert chóru „Żurawie”*. Foto: Soliści chóru „Żurawie” A. Łemiszek i L. Jurczak. „*Ruch Muzyczny*” nr 9, 24.IV.1977.
5. B.H.: *Warszawskie muzykowanie*. (Notatnik warszawski). „*Stolica*” nr 15, 13.IV.1975.
6. *Encyklopedia tygodnia* (25 czerwca w Szczecinie i Międzyzdrojach rozpoczyna się XII Festiwal Pieśni Chóralnej). „*Panorama Północy*” nr 25, 19.VI.1977.
7. Foto: *Ukraiński chór „Żurawie”* — podczas koncertu w Warszawie. „*Polska*” nr 6, 1977, s. 68.
8. *XII Festiwal Pieśni Chóralnej*—(Program, s. 11). Międzyzdroje, 26.VI—5.VII.1977.
9. *XII Festiwal Pieśni Chóralnej*. (Informator prasowy nr 2). Międzyzdroje, 26.VI—5.VII.1977, s. 2.
10. Głubińska I.: *Spotkania warszawskie*. Foto: Dyrygent Jarosław Polański prowadzi próbę chóru „Żurawie”. „*Życie Muzyczne*” nr 3, 1980, s. 16—17.
11. Hanicz B.: „*Żurawli*” — na deskach warszawskiego teatru. (XX-lecie istnienia UTSK). „*Zorza*” nr 34, 22.VIII.1976.
12. (igl): *Ukraińskie „Żurawie”*. „*Ruch Muzyczny*” nr 9, 4.V.1980.
13. (jw): *5-lecie chóru „Żurawie”*. „*Głos Pracy*” nr 55. Wyd. A, 7.III.1977.
14. Jarmolowicz W.: *Śpiewają „Żurawie”*. „*Gazeta Olsztyńska*” nr 249. Wyd. AB, 4.XI.1979.
15. (Jr): *Ukraiński folklor, śpiew, tańce w koszalińskim amfiteatrze*. „*Głos Pomorza*” nr 140. Wyd. A, 23.VI.1977.
16. *Koncert chóru męskiego „Żurawie”* (foto). „*Gazeta Olsztyńska*” nr 238. Wyd. AB, 21.X.1979.
17. Kański J.: „*Wesele Figara*” w Łodzi. Foto: Solistka „Żurawliw” Maria Kudanowska w roli Zuzanny. „*Ruch Muzyczny*” nr 6, 13.III.1977.
18. Komorowska M.: *Międzyzdroje*. „*Ruch Muzyczny*” nr 18, 28.VIII.1977.
19. Kiszcak T.: „*Żurawie*” śpiewają. „*Życie Muzyczne*” nr 9, 1976, s. 19—20. Foto: Śpiewają „Żurawie” pod dyrekcją Jarosława Polańskiego.
20. *Koncerty ukraińskiej pieśni*. (W Szczecinku i Koszalinie). „*Głos Koszaliński*” nr 255, 12.IX.1974.
21. Kołaczkowski J.: „*Żurawie*”. Foto: Chór „Żurawie”. „*Głos Pracy*” nr 94, 21.IV.1975.
22. *Konfrontacje folklorystyczne*. „*Dziennik Bałtycki*” nr 180, 1.III.1973.
23. Miśniakiewicz J.: *Wczesnym latem w Międzyzdrojach*. (XII Festiwal Pieśni Chóralnej). „*Jantar*” nr 26, 26.VI.1977.
24. (mk): *Koncert zespołów Ukraińskiego Towarzystwa Społeczno-Kulturalnego*. „*Ruch Muzyczny*” nr 18, 29.VIII.1976.
25. Panek W.: „*Żurawie*” i inni. „*Kultura*” nr 21, 22.V.1977.
26. Podkańska A.: *Szczecińska kronika chóralna*. „*Życie Muzyczne*” nr 1, 1977.
27. (pod.): *XIII Inauguracyjny koncert Pieśni Chóralnej w Międzyzdrojach*. „*Głos Szczeciński*” nr 147, 29.VI.1978.
28. *Po Festiwalu — przed Festiwalem*. (Kurier kulturalny). „*Kurier Szczeciński*” nr 271, 1.XII.1976.
29. (S): *Postscriptum „Żurawie”* (foto). „*Życie Warszawy*” nr 91, 19.IV.1977.
30. Pracek C.: „*Żurawie*”. „*Przyjaźń*” nr 26, 26.VI.1977.
31. Sierpiński Z.: *Szanse*. „*Życie Warszawy*” nr 124, 27.V.1977.
32. Siutryk B.: *Centralny Przegląd Zespołów Artystycznych UTSK. Koszalin-77*. (Program).
33. (seb): „*Żurawli*” i Maria Szczucka. (Z koncertowej estrady). „*Słowo Powszechne*” nr 77, 3.IV.1975.
34. Szewczuk H.: *Niedzielny koncert*. Foto: Chór męski „Żurawie” zbiera oklaski na estradzie Filharmonii Narodowej. „*Życie Muzyczne*” nr 4, 1975, s. 28.
35. Szewczuk H.: *Wizyta „Żurawli”*. „*Ruch Muzyczny*” nr 12, 8.VI.1975.
36. Turoń E.: *Przyleciały „Żurawie”*. (Muzyczne refleksje). „*Głos Szczeciński*” nr 228, 7.X.1976.
37. (tek): *Zespoły artystyczne UTSK zaprezentują się publiczności*. „*Nowiny Rzeszowskie*”, 29.VI.1972.
38. *Ukraińska muzyka i pieśń*. „Żurawie” i „Wodohraj” w Hali Ludowej. „*Gazeta Lubuska*” nr 259, 14.XI.1977.
39. (Zet): *Sopockie lato — Folklor ukraiński*. „*Głos Wyrzeża*” nr 183, 3.VIII.1973.
40. *Z życia naszego stowarzyszenia*. „*Życie Muzyczne*” nr 12, 1974.

БІБЛІОГРАФІЯ ВІДГУКІВ ПРО ХОР «ЖУРАВЛІ» УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ

1. «АСВЛ»: 30 ювілейний концерт хору «Журавлі». (Переклад з польської мови). «НС» № 48, 1.12 1974.
2. Банахович Е.: Українське співання. «НС» № 50, 11.12 1977.
3. (Бм): Розповсюдження платівки «Журавлі» — наша спільна справа. «НС» № 41, 12.10 1980.
4. (Бм): Наші «Журавлі» співали по радіо. «НС» № 48, 2.12 1979.
5. (БМ): Визнання «Журавлям». «НС» № 30, 24.7 1977.
6. Бортвянський: Най нам здорові співають! «НС» № 20, 15.5 1977.
7. Бортвянський: Може щтаче мі допоможут? «НС» № 40, 5.10 1975.
8. Б.Л.: Про Гіжиський табір менш поважно, зате більше науково. «НС» № 34, 20.8 1972.
9. Бучило Л.: Українські мелодії над мазурськими озерами. «НС» № 33, 13.8 1972.
10. Бучило Л.: «Недільні артисти». «НС» № 49, 3.12 1972.
11. (в): Незабутні зустрічі. «НС» № 13, 27.3 1977.
12. Верба А.: З слюзами радість обявлася. «НС» № 9, 14.11 1981.
13. Вігорняк А.: «І знає всяк мету свою». «НС» № 26, 29.6 1980.
14. Віхровська М.: Змужніння. «НС» № 5, 3.2 1980.
15. Вербовий М.: На крилах журавлиної пісні. «Наша культура» № 3, 1977.
16. Вербовий М.: У друзів братньої Чехословаччини. (Ускатівці з «Журавлями» на ХХІ Свидницькому святі). «НС» № 26, 29.6 1975.
17. Ганіч Б.: «Журавлі» і лігницький ансамбль. (На ювілейному ускатівському концерті). «НС» № 27, 4.7 1976.
18. Галав Р.: Неповторні. (З приводу п'ятиріччя «Журавлі»). «НС» № 12, 20.3 1977.
19. Галав Р.: У листопаді — Жовтневі. «НС» № 47, 19.11 1972.
20. Галав Р.: («Журавлі» летять на північ). Листопадові концерти. «НС» № 49, 9.12 1973.
21. Галав Р.: Не тільки «Журавлі». «НС» № 49, 8.12 1974.
22. Галав Р.: Для інших і собі. «НС» № 14, 6.4 1975.
23. Галав Р.: Міцніють крила. «НС» № 8, 27.2 1980.
24. Галав Р.: Поповнення взаємодії. («Журавлі» на Ельблонщині). «НС» № 22, 28.5 1978.
25. Ілюбінська І.: Носії мистецтва. «НС» № 12, 23.3 1980.
26. Горпинюк Х.: Ювілейне. «НС» № 10, 6.3 1977.
27. Горпинюк Х.: Побреженьки про табір. «НС» № 33, 19.8 1973.
28. Горпинюк Х.: Варшава в «Журавлях». «НС» № 29, 18.7 1976.
29. Горпинюк Х.: Журавлинептаство. «НС» № 13, 30.3 1980.
30. Гудко М.: Про концерт у Мокрому. «НС» № 31, 30.7 1972.
31. Гудемчук Я.: «Журавлі» (вірші). «НС» № 12, 20.3 1977.
32. Гудемчук Я.: Незабутні відвідини. «НС» № 15, 10.4 1977.
33. Дем'ян А.: «Слухай, мила, як тот пташок співат». «НС» № 41, 13.10 1974.
34. Дем'ян А.: З «Журавлями» до Битова... (Коломійка концертова). «НС» № 38, 17.9 1978.
35. Дзвінка М.: Не тільки «Ой хмелю...» «НС» № 9, 7.2 1972.
36. (ДМ): Концерт, присвячений Лисенкові. «НС» № 11, 12.3 1972.
37. Дзвінчик О.: На трьох концертах з «Журавлями». «НС» № 44, 4.11 1979.
38. Дзялук П.: До нових зустрічей «Журавлі». «НС» № 4, 27.1 1980.
39. Драч І.: «Журавлі». (З інтимного щоденника). «Наша культура» № 12, 1980.
40. Жабський О.: Ярославові Полляському. «НС» № 19, 12.5 1974.
41. Желецький С.: Виступ хору «Журавлі» у Щеціні. (З життя українців в Польщі). «Українські вісті» № 10, 3.3 1977.
42. Завадський І.: На пробі «Журавлі». «НС» № 30, 24.7 1977.
43. Залашик З.: Надзвичайний хор «Журавлі». «НС» № 32, 6.8 1978.
44. Запрошення. «Нове життя» № 23, 6.6 1975.
45. Залігач Я.: Делкі неточності в статті про хор «Журавлі» в календарі за 1974 рік. «НС» № 13, 31.3 1974.
46. Заспівали разом браття... «НС» № 26, 26.6 1977.
47. Зарічний Я.: І до нас прилетіли «Журавлі». «НС» № 23, 4.6 1978.
48. Зінчак І.: Університети «Журавля». «НС» № 41, 10.10 1976.
49. Золотар: Два тижні на високих тонах. «НС» № 10, 9.3 1980.
50. Золотар: До ювілейного концерту «Журавлі». «НС» № 47, 20.11 1977.

51. (з): Засідання Президії ГП УСКТ. «НС» № 34, 24.8 1975.
52. Ігнатюк І.: Про «Журавлів» у Любліні. «НС» № 8, 27.2 1980.
53. Йозайгіс Е.: Прекрасний концерт. «НС» № 31, 2.8 1976.
54. (к): Три концерти «Журавлів». «НС» № 46, 17.11 1974.
55. (к): «Журавлі» — в Легниці та Вроцлаві. «НС» № 2, 13.1 1980.
56. К.М.: Гвізицький табір. «НС» № 31, 5.8 1973.
57. Карпачук І.: Відпуск з пісню. «НС» № 30, 23.7 1972.
58. Каршко А.: «Журавлі» на ХХІ Святі. «Нове життя» № 22, 30.5 1975.
59. Кобеляк А.: Люди прийшли на концерт. «НС» № 43, 24.10 1976.
60. Кобеляк А.: Пісню принесли вам «Журавлі». «НС» № 39, 29.9 1974.
61. Кобеляк А.: Мистецтво і сердечність. «НС» № 29, 16.7 1978.
62. Кобеляк А.: Вертайте до нас «Журавлі». «НС» № 44, 30.10 1977.
63. Колячковський С.: Виступ українського чоловічого хору «Журавлі». «Наша культура» № 4, 1975.
64. Колесар С.: Було видно, було чути. «НС» № 18, 6.5 1979.
65. Коморовська М.: Хорові фестивалі в Мендиздроях. «НС» № 36, 5.9 1976.
66. Крук Ю.: Співають «Журавлі» по Польщі. «Нова думка», Вуковар (Югославія), № 5, 1973, с. 80—81.
67. Ласка О.: Про чоловічий хор «Журавлі». «НС» № 13, 1.4 1973.
68. Л-нер: З нагоди концерту «Журавлів» у Легниці і Вроцлаві. «НС» № 9, 2.3 1980.
69. Леонтій син Василія: Сказаніє о концертах. «НС» № 52, 30.12 1973.
70. Лесів М.: Журавлина пісня у Любліні. «НС» № 5, 3.2 1980.
71. Мадзелян С.: А серця в грудях наших не покаяніш. «НС» № 5, 3.2 1980.
72. Мажевський Л.: Очікуємо чергової зустрічі з «Журавлями». «НС» № 47, 25.11 1979.
73. Майстренко Г.: Бриніла пісня журавлина. «НС» № 14, 6.4 1975.
74. Марченко Є.: Великий концерт в Мокрому. «НС» № 47, 24.11 1974.
75. Марченко Є.: Так файно співали ті хлопці. «НС» № 50, 14.12 1975.
76. Мацієвич Б.: У робітничому середовищі. «НС» № 14, 6.4 1975.
77. Мацієвич Б.: А пісня була серед нас. (З весняного концерту в Гданську). «НС» № 21, 25.5 1975.
78. Мінківський О.: Концерти «Журавлів». «Культура і життя» № 47, 12.6 1977.
79. Мінківський О.: Телеграма. «НС» № 30, 24.7 1977.
80. Мігус С.: «Журавлі» на Вармі і Мазурах. «НС» № 44, 4.11 1979.
81. Олександрів М.: Чи чоловічий збірний хор існуватиме? «НС» № 48, 28.11 1971.

Хор «Журавлі» в Кракові 1981 р.

Фото І. Санайка

82. Олександрів М.: *Щось воно не так, куме...* (Думки довкола «Журавлів»). «НС» № 50, 14.12 1975.
83. Олійник І.: *Задзвеніло разом, браття.* «НС» № 30, 23.8 1972.
84. Осенковський Л.: *Про концерт в Білому Борі.* «НС» № 17, 20.4 1979.
85. Павлицький З.: *Українська пісня на XIII фестивалі хорової пісні в Мендзіздролх.* «НС» № 33, 14.7 1977.
86. Панек В.: *Візитна картка «Журавлів».* «Наша культура» № 12, 1980.
87. П.П.: *Про ворожку і «Журавлів» у Шеціні.* «НС» № 1, 5.1 1975.
88. П.П.: *Відеоміні концерт чоловічого хору «Журавлі».* «НС» № 43, 24.10 1976.
89. Підлупчак Р.: *Слуцький концерт залишиться надовго в пам'яті.* «НС» № 51, 23.12 1973.
90. Погорецький В.: *Ще про Свидник.* «НС» № 30, 27.7 1975.
91. Подгавська А.: *Прилетіли «Журавлі».* «НС» № 49, 5.12 1976.
92. Полянський Я.: *Висновки і поради.* «НС» № 6, 6.2 1977.
93. Полянський Я.: *Від співако до спілу.* «Наша культура» № 2, 1972.
94. Полянський Я.: *Думи серед бору.* «НС» № 13, 26.3 1972.
95. Полянський Я.: *Оцінка IV фестивалю української пісні та музики.* «НС» № 30, 25.7 1971.
96. Програма XXI Свята Пісні і Танцю... Свидник: 14—15 червня 1975. Польський хор УСКТ з Варшави.
97. Програма. Кошалін — 1977. «НС» № 27, 3.7 1977.
98. Прокіпчак І. і Данко М.: *Чоловічому хору УСКТ «Журавлі».* «НС» № 27, 6.7 1975.
99. Посацький В.: *А вже весна, а вже весна... Прилетіли «Журавлі».* «Наша культура» № 5, 1974.
100. Посацький В.: *Нові успіхи «Журавлів».* «Наша культура» № 1, 1980.
101. П.С.: *Не кепкуйте сой зо свидницької публіки а встидайтеся разом з «Кумом Ваньом».* «НС» № 48, 30.11 1975.
102. Полянський Я.: *Чоловічий хор ГП УСКТ «Журавлі».* «НС» № 25, 24.6 1973.
103. А.С.: *Два роки художньої діяльності хору «Журавлі».* «НС» № 12, 24.3 1974.
104. С.Й. і Р.М.: *Прилетіли «Журавлі» до Любліна.* «НС» № 8, 27.2 1980.
105. Садорух С.: *«Журавлі».* (З уживку народного творця). «НС» № 45, 11.11 1979.
106. Слабак М.: *Дякуємо за пісню, друзі.* «НС» № 4, 23.1 1977.
107. Стех Я.: *«Журавлі» в Карпатах.* «НС» № 31, 28.7 1972.
108. Стіллер Г.: *«Журавлі» над Слуцією.* «НС» № 30, 23.7 1978.
109. Струмінський М.: *За створенням українського чоловічого хору в Польщі.* «НС» № 51, 20.12 1970.
110. Струмінський М.: *І дали розраду душі.* («Журавлі» проїздом у Кракові). «НС» № 27, 6.7 1975.
111. Т.М.: *Чоловічий хор «Журавлі».* Український календар, 1974, с. 94—96.
112. Учасник: *Ще про концерт в Лосі.* «НС» № 31, 30.7 1972.
113. Українка в польській пресі про наших «Журавлів». «НС» № 46, 14.11 1976.
114. Ухваль О.: *Їх зачарувала музика, заворожила нас...* «НС» № 3, 16.1 1977.
115. Ухваль О.: *Сніцям прекрасного — щира подяка.* «НС» № 50, 16.12 1973.
116. Ухваль О.: *Прекрасне творять «Журавлі».* «НС» № 31, 30.7 1978.
117. Фаліська: *Щирі слова подяки.* «НС» № 31, 5.8 1973.
118. Фіпак Е.: *Ювілейні концерти.* («Дума» та «Журавлі» на Вроцлавщині). «НС» № 19, 12.5 1974.
119. *Хай «Журавлі» нам розвиваються!* «НС» № 29, 17.7 1977.
120. Хор «Журавлі»: *Помер Олександр Мінківський.* «НС» № 17, 20.4 1979.
121. Хмара Ю.: *«Ой що ж то за шум учинився».* («Дума» на Зеленогірщині). «НС» № 12, 23.3 1975.
122. Шилкевич Б.: *«Журавлі» в Шеціні.* «НС» № 11, 18.3 1973.
123. Шевчук Г.: *Цього ніхто не сподівався.* «НС» № 17, 27.4 1975.
124. Шелок І.: *«Журавлі» з Ядвісіна.* (XX-літнє зростання. Спомини). «НС» № 42, 19.10 1975.
125. Юсків М.: *Малі «Журавлі».* «НС» № 38, 18.9 1977.
126. Ярмолевич В.: *Співаючі «Журавлі».* «НС» № 46, 18.11 1979.

Зібрав Михайло Козак

3 ХРОНІКИ ШЕЦІНСЬКОГО ГУРТКА УСКТ

І. Перші кроки. Офіційним початком діяльності щецїнського гуртка УСКТ були організаційні збори гуртка, що відбулися 29 вересня 1956 року в приміщенні ТПРД на вулиці Війська Польського, 66. На перші збори прибули: 20 членів-засновників та запрошені гості — представники місцевої влади — Г. Петровський (МК ПОРП), К. Фулярович (МК ФЄН) та Й. Новіш (Сусп.-адм. відділ

МНР). Збори підготував тодішній голова Воевідського організаційного комітету УСКТ, Йосип Бак, який також прочитав доповідь «Про завдання УСКТ». В дискусії говорилося про організацію українського шкільництва, розвиток художньої самодіяльності, світлицеву діяльність, до чого потрібне було яєсь приміщення. Поки що УСКТ користувалось домівкою ТПРД. Спочатку вирішено власними силами організувати лекції про Україну, комплектувати бібліотеку, показувати українські фільми, вжити заходів для введення українських радіопередач. На перших зборах обрано правління гуртка, у склад якого ввійшли: Володимир Стазиків (голова), Степан Смоляк (заступник голови і скарбник), Ірина Бошняк (секретар), Семен Салук (голова ревізійної комісії).

Звідки ж взялися ці, які цього осіннього вечора прийшли до домівки ТПРД організувати гурток УСКТ? Офіційним організатором був, покликаний 10 серпня 1956 року, Воевідський організаційний комітет УСКТ, до якого зверталися всі, в серцях яких жеврїла любов до рідного слова, до рідної культури, хто прагнув культивувати українську мову і чудову народну пісню, традиційні звичаї і побут своїх предків та мистецькими надбаннями українського народу задовольняти свої духовні потреби. Тому й не дивно, що ще до заснування УСКТ існувало, хоч і неофіційно, українське культурне життя у Польщі. Як згадує сьогодні Й. Бак, для нього це була несподіванка, коли він, як голова ВОК УСКТ (тоді молодий 26-літній юнак), зустрічався з українцями, які вели вже якусь культурну працю у своєму середовищі — організували вечорниці, читали українські книжки, сходилися, щоб про всяку всячину поговорити рідною мовою. Часто місцем цих зустрічей було ТПРД, де можна було прочитати українську газету з Києва, а в бібліотечі позичити українську книжку. Пригадується, як колись сказав нам в ТПРД, що мають у підвалі непотрібні їм, «списані зі стану», книжки. Тоді нас двох (з Й. Дорохом) засукали рукави, вибрали все, що годилося з українських книжок, спакували у свої студентські сумки, сіли у поїзд і повезли книжки на село — до Бечина і Карціна (120 км), де роздали їх селянам. Отже ці «старі бувальці» в клубі ТПРД, в якому відкрито бюро УСКТ, не потребували його довго шукати. Але приходили й люди зовсім нові, нам не знані, а між ними депутатка до Сейму Ольга Дубик — проста українська селянка.

Штєпсель і Таранунька серед щецінських уескатівців 1963 р.

Щецинські танцюристи 1980 р.

Студенти I і II курсу українистики з проф. Р. Посацьким 1960 р.

Поетичне слово Остапа Липського в щецінській світлиці УСКТ 1980 р.

Ще до офіційного заснування гуртка УСКТ, українська громада у Щеціні привітала у своєму тимчасовому приміщенні в ТПРД перших гостей з України — членів Закарпатського народного хору, що 23 і 24 вересня виступав з концертами у нашому місті. До сьогодні заховавсь у мене, як дорогоцінна пам'ятка, знімок цілого хору з дарчим написом: «На добру пам'ять від артистів Закарпатського народного хору — Степану, Щецін 1956, IX, 23» і підписами.

Після організаційних зборів гуртка УСКТ культурно-освітня праця у щецінському українському середовищі поживавішала. Місцева влада прихильно ставилась до справи задоволення культурних потреб українського населення. 1 жовтня 1956 р. «Гłos Щецінські» помістив інтерв'ю з головою ВОК УСКТ Й. Баксм, а незабаром також інші матеріали з життя українців у Псльщі. Актив УСКТ почав встановлювати співпрацю з культурно-освітніми установами міста: кураторією, відділом культури МНР, міською та воєвідською бібліотекою, щецінською радіостанцією, редакціями газет і іншими. На 1957 рік передплачено 29 газет і журналів з України. В організаційній структурі щецінського гуртка УСКТ почала діяти студентська секція та гурток білорусів. Відбувалися тсвариські зустрічі і вечорниці, а згодом і танцювальні забави. У грудні щеціняни звернулися з листом до міністра культури УРСР прохаючи допомоги у кращому задоволенні їх культурних потреб.

2. Лекторська діяльність. Серед форм культурно-освітньої праці найлегше було здійснити лекторську діяльність. Тсму вже 16 жовтня 1956 р. я прочитав в гуртку першу доповідь на тему «Життя і творчість Івана Франка». Була це одночасно форма відзначення 100-ліття від дня народження цього визначного українського письменника. Після доповіді в клубі ТПРД демонструвався фільм «Тарас Шевченко». Спочатку доповіді організовано нерегулярно, але від 15 березня 1957 р., створений гурток знання і літератури (24 П), почав вести постійні лекції з української історії та культури, пов'язані з дискусією. Вони стали відомі під назвою «літературних п'ятниць». У незмінній формі перетривали вони до 1970 року, а керував цією діяльністю Мирослав Трухан. Про активність та ініціативність гуртка свідчить факт, що навесні (5 травня 1957 р.) організовано у Щеціні нараду українських студентів і молоді інтелігенції з цілої Польщі.

Обсяг і форма лекторської діяльності поширилася після цього, коли 10 вересня 1957 р. при Вчительській студії в Щеціні відкрито 2-літній курс української філології, студенти якого активно включилися до праці в УСКТ. Щецінські діячі УСКТ встановили співпрацю з ТВП (Товажство Ведзи Повшехней), яке погодилось фі-

Дует щецинських скрипачок.

70-річчя С.Е. Бурого в щецинській світлиці УСКТ 1980 р.

наєсувати лекції, організовані у сільських гуртках УСКТ, ведені лекторами УСКТ. Через півтора року цієї діяльності (від 1.X 1958 до 10.II 1960) лектори УСКТ, переважно студенти Вчительської студії, прочитали селянам в Бечині, Гужиславі, Чахсві, Тшебятсві та інших місцевостях Щецинського повісвідства коло 150 лекцій з української історії, літератури, геосграфії.

Щоб підвести лектерську діяльність на вищий рівень, щециняни стараються її урізсмавітвити, тсму шукають нових форм. Цьсму служать, м.ін., конкурси питавь і відповідей на закінчення лекцій. Ксжну першу п'ятницю місяця присвячено тсмі «Україніка в пресі», щсб свсчасно знайсмити слухачів з найновішими культурними псдіями на Україні. Крім літературних п'ятниць, деякий час органісвено зустрічі любителів кнежки, на яких сбсверовано різні тесри українських письменників. Врсїті до звичної форми лектерської діяльності у щецинській світлиці УСКТ увійшли зустрічі з визначними письменниками, діячами культури, вчснями з Пслщі та України. Вже 31 січня 1958 р. відбулася перша така зустріч з українською псетссю Лівсю Ксстенко, що стало для неє чимсь незвичайним, великою псдією у нашій буденній діяльності. Важко сьсгсдні висловити всі ті почуття, думки й реакцію слухачів, які з великою увагою й зворушенням слухали віршів молсдой псетеси. Дссь аж до глибини серця врсжали читані всю слсва:

«І дивно було, що в моїй столиці,
де цілі квартали згоріли до тла,
Жила канарейка, маленька птиця,
співала і жила, і згоріть не могла».

Щсїсно через п'ять рсків, у червні 1963 р., завітав до Щецина другий гість з України — голсва Радіксмітету УРСР, Миссла Скачко, що прїбув на відкриття «Днів української культури» в Голсньові. Після цього у щецинській світлиці УСКТ побували: М. Головащенко, Г. Засць, Ю. Шербак, Р. Іваничук, О. Полторацький, А. Рябокляч, Я. Данилович, Ю. Колісниченко, Р. Полонський, М. Колесса, Р. Кудлик, П. Калениченко, В. Івасюк, Ю. Логвин, О. Мінківський та інші. Від 1964 року щецинський гурток УСКТ організує систематичні зустрічі з польськими діячами культури. Ось деякі з тих, які, не жалюючи труду, внесли свій вклад до благородної діяльності УСКТ у зближенні нарсдів: З. Вуйцік, Є. Єнджевич, Ст. Е. Бури, А. Галіс, А. Кусьневич, М. Садзевич, Л. Подгородецький, С. Середика, В. А. Серчик, Я. Козік, А. Деруга, М. Кссія, К. Пшебссь, Р. Тсжецький, Я. Радзійовський, М. Іваніцький.

Про значення цих зустрічей хай свідчать слова гостей, записані в пам'ятковій книжці гуртка:

«З цього, що я тут побачив та почув, відношу враження, що відділення УСКТ в Щєціні протягом 10 років свого існування виконало величну культурну працю у своєму середовищі, а також загально заслужилося для справи польсько-української дружби» (Є. Литвинюк).

«Ця чудова зустріч тільки підтвердила моє глибоке переконання про необхідну потребу будувати у щоденному житті прясла мостів, що сполучують обидва народи» (Є. Пахльовський).

«Як историк, що займається минушиною Польщі XVII ст., думаю, що треба на багато збільшити творчі зусилля для наближення наших сусідніх народів, а передусім для взаємного зрозуміння. Зрозуміння минувшини повинно врешті дозволити на справжню дружбу» (К. Пшибось).

Вершиною цієї форми діяльності була, організована 15 травня 1972 р., ювілейна сесія з нагоди 100-ліття від дня народження Лесі Українки, на якій доповіді прочитали: Ф. Неуважний, Я. Грицков'ян та Д. Ярчак.

3. Художня діяльність. Вже від перших днів існування міського гуртка УСКТ були спроби організувати хор, драмгурток чи танцювальний колектив. Всі вони зазнавали невдач з приводу малої кількості охочих співати, чи грати на сцені, а також через нестачу добре підготовлених інструментів. Не було нікого, хто б вмів грати на будь-якому музичному інструменті. Щойно з відкриттям української філології культурно-мистецьке життя помітно пожвавлюється. На Шевченківському концерті (9 березня 1958) виступив вже хор і солісти, а цілий концерт, несподівано навіть для організаторів, став великим спектаклем. На концерт прибуло коло 300 осіб і уєскатівська світлиця на вул. П'ястів не змогла всіх помістити. Серед запрошених гостей — Ліна Костенко, представники місцевої влади, викладачі Вчительської студії, журналісти. «Польське радіо» прибуло з технічною обстановкою для трансляції. Відтоді Шевченківські концерти відбуваються у Щєціні кожного року з участю щораз більшої кількості солістів і художніх колективів. Виступають солісти і актори професійних театрів зі Щєціна (Ольга Табачник, Мирослава Кравчук, Вітольд Єрмов та інші), а також з інших міст (Маруся Шуцька, Володимир Денисенко). Диригентами щєціньського хору УСКТ були: І. Святоянський, А. Плевницький та М. Кравчук. Солісти, як і хор, виступали на концертах також в інших містах Щєціньського воєводства.

Перші театральні спроби щєціньських уєскатівців не були ефективні — відбувалися репетиції «Наталки Полтавки», але п'єси не вдалося поставити на сцені. Єдиним досягненням була інсценізація «Сотника» Т. Шевченка на Шевченківському вечорі. З 1959 р. почав діяти театральний гурток під керівництвом Івана Завадського, який проіснував до 1966 року (період активної діяльності 1959—1963). Протягом цих років театр Завадського (як його звичайно називали) на сценах Щєціна і Щєціньського воєводства поставив такі п'єси, як «Ой, не ходи Грицько» М. Старицького, «Сватаня на Гончарівці» Г. Квітки-Основ'яненка, «Невольник» М. Кропивницького, «Лікар мимоволі» Ж. Б. Мольєра, «Наймичка», «Сто тисяч» І. Карпенка-Карого, «Верховинці» Ю. Коженьовського й «Фараони» О. Коломійця. Самодіяльні актори цього театру, в якому, крім Завадського, головні ролі виконували — О. Качановська, А. Ліборська, А. Польковська, З. Павлинський, М. Самойлюк та М. Кравчук, саме тоді ставляли щойно перші кроки на сцені. До дальшої праці підбадьорювало їх прихильне ставлення глядачів до «аматорського» мистецтва. На вистави у сільських будинках культури приходили всі мешканці села — українці і поляки.

У другій половині 60-тих років діяльність гуртків художньої самодіяльності у Щєціні якби притихла (перестав існувати курс української філології). На концерти до Щєціна приїжджають тшеб'ятівські бандуристи з Петром Лахтюком, а щєцінян представляють тільки солісти, серед яких вирізнялися «Синички» — Маруся Погранична та Христя Гусак. У той час в Щєціні виступають з концертами такі знамениті ансамблі, як Українська естрадна група (Штпсель і Тарапунька), солісти. тріо бандуристок (25.VI 1963), Українська естрадна група опер-

Хор студентів_щецїнської україністики на Шевченківському святі 1962 р.

них артистів з С. Козаком (17.XI 1965) та Молодіжний ансамбль пісні і танцю «Весна» з Пряшева (31.X 1967). Пізніше в Щєціні виступали також наші уска-твіські ансамблі — лігницький ансамбль пісні і танцю та хори «Дума» і «Журавлі».

В 70-тих роках культурно-мистецька діяльність щєцінського гуртка УСКТ ви-разно оживилася. Під керівництвом П. Лахтюка почав діяти гурток бандуристів, який виступав на концертах, зміцнений бандуристами з Тшеб'ятова. Восени 1971 р. вперше на танцювальній забаві виступив вокально-інструментальний ансамбль «Чумаки», в складі якого були тоді А. Лич, М. Терепенко, А. Гергель та Б. Бі-лецький. Під музичним керівництвом Б. Шилкевича підготували вони цікаву про-граму на V фестиваль української музики і пісні у Варшаві (30.VI—1.VII 1973). Як солісти виступали тоді Христя Трухан та Анатоль Лич, а також Ася Забро-варна (на скрипці). «Чумаки» і надалі діють активно, хоч змінився їх склад (ве-тераном є Б. Білецький), виступають на концертах і танцювальних забавах. Без «Чумаків» не обійдеться також жодне уска-твіське весілля в околиці.

Від 1977 р. театральні традиції Щєціна продовжує молодіжний драмгурток «Кредо» під керівництвом Степана Кюсовського. Вже у листопаді 1977 р. цей вповні оновлений театр (змінилися не тільки люди, а й тематика п'єс) виступив на I Молодіжнєму Ярмарку в Гданську з п'єсою «Орґія» Лєсі Українки. У три-річному доробку театру, здійснюваного у важких умовах (ремонт світлиці), є ще дві п'єси: «Адвокат Мартіян» Л. Українки і «По дорозі в казку» О. Олєся та дві інсценізації — «Великий льох» і «Козацька могила». В головних ролях, крім Кю-совського, виступали: Ася Заброварна, Оля Левсюк, Юрко Левсюк, І. Шевчик, С. Шевчук та В. Качор.

4. Праця з дітьми. Від самого початку свого існування міський гурток приділяв багато уваги вихованню молодого покоління. У цій вельми важкій та відповідальній праці бракувало однак систематичності. У перших двох роках (1957—1958) організовано два злети української шкільної мелоді Щєцінського воєводства, пов'язані з конкурсами знання української історії, мови і літератури. Метою злетів було заохочення дітей до активнішого навчання цих предметів, як і влаштування їм розважальної прогулянки. У першому злеті взяло участь 25 дітей (3—7 класи). Найкраще українську мову і літературу вивчили діти з Людєва, де працювала Ізидора Кунд. На другєму злеті було 20 дітей, з тєго 7 зі Щєціна.

В січні 1963 р. щецїнський гурток УСКТ організував першу ялинку для дітей і в цьому ж часі почалося навчання рідної мови молодших дітей, яке вела Дорота Погранячна. Одночасно відбувалися лекції української історії та літератури для старших дітей, на які приходило 6—10 дітей. Систематична праця з дітьми почалася щойно від 1969 р., коли зайнялися нею Катерина Козак та Іван Душкевич. У цьому складі, при співпраці різних інструкторів, працювали вони 10 років, залишаючи наступній зміні батьків багато цікавих звірців. Основою діяльності дитячого гуртка стали забави і розваги, в яких діти вивчали мову, поезію, пісні, танці. Крім цієї «буденної» діяльності були ще «святкові» дні протягом року — це ялинка з Дідом Морозом, який інколи приходив у козацькому жупані, Шевченківський концерт, в якому діти виступали з віршами і піснями, врешті Свято матері і День дитини з урочистими концертами. Були ще й такі святкові дні, що не мали точно визначеної дати, як інсценізація «Ліса Микити», прогулянка до лісу, виїзди з концертами до сіл та містечок Щецїнського воєводства. Концерт дитячих гуртків зі Щеціна, Інська та Тшенсача в Кошаліні 1977 р. дав початок, організованим до сьогодні Товариством і Кошалінською кураторією освіти і виховання, художнім оглядам шкільних гуртків. Від 1974 р. щецїнський дитячий гурток виступає під назвою «Мальви» — назвою популярних на Україні квітів і символічною назвою дітей у повісті Романа Іваничука. Час проведений дітьми на зустрічах і спільній забаві у світлиці УСКТ записаний не тільки у хроніці, а й в серцях дітей. «Хоч вже від кількох років не належу до дитячого гуртка «Мальви», — каже Аля Козак, — однак дуже приємно згадую цей час. Спочатку дуже маленька групка дітей зустрічалася в клубі УСКТ, потім було нас щораз більше. Ті, які виростали — відходили, а на їх місце приходили інші. На ціле життя залишаться мені радісні спогади з дитячих років».

Для старшої молоді (середніх шкіл та студентів) ведуться кожного року у світлиці УСКТ лекції української мови, які до цього часу веди Данута Ярчак та Анатоль Лич. В 1980 р. створився самоосвітній гурток молоді, яка вивчає історію України та української культури.

5. Деякі інші форми діяльності. У великому скороченні згадаю ще про деякі інші досягнення та успіхи щецїнського гуртка. Одним із них є добра праця світлиці, яка в конкурси на найкращу уескатівську світлицю 1975 року зайняла перше місце, а й сьогодні не є позаду. Важливим елементом світлицевої праці є популяризація української книжки і преси. Від самого початку діяльності гуртка існує бібліотека, хоч останнім часом мало хто вишочичає книжки. Любителі книжок звичайно купують їх у щецїнській книгарні «Святовід», або у світлиці. Розповсюдженням книжок довгий час займається у Щеціні Ольга Ласка. Великим зацікавленням членів гуртка користується передплачувана до світлиці преса — українська (30 заголовків) та польська (10 заголовків). У міському гуртку можна також полагодити індивідуальну передплату «Нашого слова».

У щецїнській світлиці діяли самодіяльні гуртки, як гурток вишивальниць, гурток фотографів, а також гурток кореспондентів «Нашого слова», завдяки якому редакція уескатівської газети забезпечувалася матеріалами зі Щеціна. Відомі щеціяни і зі спортивної діяльності (казане — в здоровому тілі — здорова душа). Відбувались тут змагання в багатьох видах спорту: шахах, настільному тенісі, волейболі, футболі. Вміють щеціяни добре забавлятися на товариських вечоринках і танцювальних забавах. Славні були колись в уескатівському середовищі щецїнські маланки, які в 1981 р. вирішило відновити нове правління гуртка.

Велике значення в діяльності щецїнського гуртка має його співпраця з органами територіальної адміністрації та суспільно-культурними установами, а зокрема ТІРД, ТВП, суспільно-культурними товариствами інших національних меншостей. Від 1959 р. на хвилях щецїнської радіостанції ведуться 20-хвилинні передачі УСКТ польською мовою, оформлені українською музикою з платівок.

У своє нове 25-ліття щецїнський гурток УСКТ входить з великим добробком і ще більшим запалом до праці нового покоління діячів.

С. Заброварний

Відкриття власної домівки у Кракові 11.XII 1978 р.

ДВІ ЛЕКЦІЇ ІСТОРІЇ КРАКІВСЬКОГО ГУРТКА

Кожний ювілей це нагода до глибшої задуми та до рефлексій над тим, що людина, чи більший організований гурт людей пережив за минулий час.

У славному 25-річчі нашого Товариства напевно кожний гурток переживає різні моменти. Життя проходило повним ходом, то знову підупадало. Різні причини складались на те. Так було і в Кракові. В ювілейному році найбільше розповісти можуть наші найстарші члени. Але, якщо хтось не мав нагоди порозмовляти з ними, той про життя краківського гуртка може довідатись з дуже добре веденої хроніки, в якій все записано від початку заснування гуртка аж по сьогоднішній день.

Краківський гурток почав свою діяльність в січні 1957 р. Заснований наприкінці 1956 р. гурток організує першу, здається, у повоєнній Польщі «Маланку». А кілька місяців пізніше краківська естрадна група виїжджає на Ольштинщину та Білосточчину з дуже добре опрацьованим монтажем опери «Запорожець за Дунаєм». І ось в хроніці знімки та рецензії з цієї поїздки. Режисер та керівник групи проф. К. Заболотна, а далі Ліда Потюх, Гриць Вілюра, Адам Дунас, Роман Кшановський, Євген Янкевич — герої тамтих днів. Про їх виступи на Ольштинщині, ось що писав Євген Могіла на сторінках «Нашого слова» в 1957 р.: «...Поляків на концертах не було багато, але українців не бракувало. Деякі приїжджали по 25—30 км, а були й такі, що приїхали за 150 км. Більшість людей бачила український концерт перший раз за 13 років. Нічого ж дивного і хоч була несприятлива погода, не було доброї комунікації, але люди йшли. Ночували на станції, а потім чекали до 19-ої години. Коли я декого питав, чи не задовго їм ждати по 5—9 годин, то вони відповідали, що години не мають значення, бо вони вже ждуть 13 років. І тому я не дивувався, що коли була виконувана перша пісня «Місяць на небі» — то не одному на очі набігли сльози. Перша частина програ-

Ювілей проф. Л. Геца у Кракові.

ми — українські та польські пісні, були прийняті гарячими сплесками, а друга частина «Запорозьць за Дунаєм» — присутні сприймали з великим зацікавленням.

Такий то був початок, а потім по-різному бувало. Як бачу з записаних у хроніці заміток, перешкодою у веденні нормальних культурних праць був брак власної світлиці. Краків надалі організує різного роду імпрези з участю найближчих сусідів, а то й професійних краківських артистів — перемиський хор, Рсман Войтович, проф. М. Іванейко, А. Лазорська, А. Адамські. Трудності можна побороти. Не тільки можна, але й треба! Проби естрадних груп починають відбуватися в приватному помешканні проф. К. Заболотні. Група нараховує кільканадцять осіб. Переглядаю хроніку. Десятиріччя краківського гуртка «співували» М. Гудза, Г. Козак, Н. Карасінська, сестри Л. та І. Івашко, А. Лесик, Х. Гарвас, М. Ковальська, Г. Вілора, Т. Галушинський, брати А. та І. Ціпори, Д. Череп, а на 15-тиріччя нашого Товариства виступає вже хор під керівництвом проф. Канцірука. Тоді-то в залі Клубу офіцера виступили й гості з Гданська, чарує нас своїм голсом соліст Щецінського музичного театру М. Кравчук, на цій сцені починає свою блискучу кар'єру маленький Леся Лемішко.

Оглядаю, читаю, переживаю... Ось на знімках велика група молоді з лігницького ліцею в народних строях: хор, солісти, дуети, тріо, бандуристки, танцювальна група... Це вперше від закінчення війни краків'яни бачать таку велику групу наших дітей, які так гарно співають наші пісні, так вдало виконують різні наші народні танці... Це сильно зворушує всіх та численно зібраних глядачів в Клубі офіцера. Але побіч них виступали й краківські аматори. Вперше бачу на знімку студента Володимира Мокрого, сьогодні доктора, працівника Ягеллонського університету. Є й чудовий бас Варшавського оперного театру Володимир Денисенко, краківська скрипачка Дарія Тавршевич. Всі ці гості з'їхалися до Кракова, щоб відзначити 15-ий рік існування ПНР.

І знову ряд цікавих знімків. Перший в Кракові огляд наших гуртків, які діють на території південної Польщі. Це було якраз 10 років тому, в 1971 році. Де ви тепер, чи далі чаруєте своїми виступами, ви, дівчатка, з перемиської «Синьої ленточки», молодичі з Кальникова, хлопці та дівчата з перемиських «Бескидів», врод-

ліві дівчата з люблінської «Троянди», дівчата та легені славної, незабутньої «Лемковини», ви, «весільники», з Кемблова, очевидно учні з Лігниць, зі своїм вчителем, диригентом, проф. М. Дудою?

На краківських сценгах виступили й «Ослав'яни» з Мокрого. Діяльність краківського гуртка в минулому 25-річчю — це не тільки імпрези розважального характеру, і не тільки власними силами їх організується. Ось, наприклад: конференція на тему «Польсько-українських взаємин в ХІХ та ХХ ст. ст.», в якій взяли участь представники Академії наук України та польські науковці і представники Головного правління УСКТ.

Зустрічі з чільними науковцями-істориками Ягеллонського університету. Велика виставка «Українське народне мистецтво» організована в двох залах ТПРД, разом з етнографічним музеєм з Кракова. Виставку оглянуло кілька тисяч краків'ян та закордонних туристів. Були й інші виставки: «Україна в листівках», виставка української книжки, вишивки. Разом з Будинком культури в Новій Гуті та з участю артистів театру ім. Словацького організуємо т. зв. «Український національний день».

Очевидно, Краків не забував про річницю наших славних людей і тому, як правило, Шевченківські святкування, вечори, присвячені пам'яті І. Франка, Л. Українки, І. Котляревського та інших. Врочисто, в присутності представників влади міста Кракова, відзначено 50-ту річницю мистецької праці члена гуртка, від початку його існування, прсф. Льва Геца.

Окрема сторінка в діяльності краків'ян — це організована щороку (від 1957 року) «Маланка». Це неначе перша лекція історії краківського гуртка. Все, про що я згадав, зроблено в дуже важких умовах, не маючи своєї світлиці, а користуючись приміщенням Товариства польсько-радянської дружби, Культурного товариства євреїв, Культурного товариства чехів та словаків, Краківського будинку культури, «Палац під Баранами» та Будинку культури в Новій Гуті.

А ось передо мною другий тем краківської хроніки, дуже гарно сформулений мтр. Ігорем Кузиком. 11 грудня 1978 року — це просто історична дата в житті краківського гуртка — дата відкриття власної світлиці. Після довгих старань (перше письмо в цій справі датоване 10 червня 1957 р., підписане головою гуртка М. Савицьким та секретарем Я. Грицьков'янсм) — гурток отримав приміщення на вул. Дітля. І ця «рудера» волєга, без можливості ogrівання, із зігнилєю підлогою — тільки завдяки інтенсивній громадській праці багатьох членів та прихильників гуртка має сьогоднішній вигляд. Хто зайде до світлиць — того «Щиро вітаємо» написом, по боках якого «Сукеннице» та «Київська Софія», як символ співпраці міст-побратимів, Кракова та Києва. Все це робота художника мтр. І. Кузика.

На вікнах чудові заслони з гуцульськими узорами, на столиках вишиті нашими панями серветки, на стінах бюст Шевченка прибраний вишиваним рушником, а під ним напис «Свого не цурайтесь», портрети Лесі Українки, Івана Франка та Івана Тобілевича, а також різного роду пам'ятки, м. ін., ксмплект пам'яток за участь в гданських «Молодіжних ярмарках». Згаданого грудня 1978 року відбулося врочисте відкриття світлиці. Була й перша в своїй світлиці врочистість. Імпреза — неначе символ того, хто тут повинен бути господарем. Виступили діти та молодь. Обидві групи підготувив др Мокрий.

Було це свято, на якому, вперше в історії гуртка, не було доволілітнього його голови — Омеляна Верхоли. Не було людини, яка стільки років мріяла про приміщення для гуртка, бігала по різних установах, а коли врешті його мрія здійснилася — покинув нас назавжди. І не був присутній серед нас в таку урочисту хвилину. В промові під час відкриття світлиці знайшлося багато теплих слів про незабутнього «Мілька», а пам'ять його вшановано хвилиною мовчання.

Життя йшло далі. Все, що краків'яни зробили від відкриття світлиці по сьогоднішній день — це неначе друга лекція історії краківського гуртка, записана виділками та рецензіями в другому темі краківської хроніки. Що радує — всюди видно молодь та діти. Маю таке враження, що ця друга лекція, мабуть цікавіша, більш різноманітніша. Бо власне приміщення дозволяє краків'янам запрошувати

«Ослав'яни» під час ювілейного концерту в Санокі 1981 р.

Фото С. Могили

до себе на зустрічі різних цікавих людей. Це зустрічі плановані, але бувають й зовсім несподівані — також приємні. Хоч би зустріч з молодим нашим композитором Ігорем Мацієвським, який тепер працює в Ленінграді, або така ж несподіванка з боку білобірських дітей, заїмпровізований концерт, який краків'яни досі згадують. Чи зустріч з Н. Кузякіною, викладачем Ленінградського інституту театру, музики та кінематографії, професором доктором мистецтвознавства.

«Хай добро і згода мешкає у Вашій світлиці і у Вашій роботі» — це слова вписані до хроніки самим Іваном Драчем. А далі: «Ослав'яни», Євген Грицик з Люблінця, Павло Стефанівський, Богуни з Катовиць, «Андрій», св. Миколай для дітей, молодь Гданська, Зигмунт Рибак, Іван Зіняч, діти та молодь Перемишля, Анна та Ігор Хранюки, Є. Самохваленко, С. Павлице, суспільні діячі з далекої

Краківський колектив «Карпати» в Кошалінському амфітеатрі 1981 р.

Фото С. Ющак

Австралії — Євгенія Андрухович та Юрій Балхох — це тільки частина наших несподіваних і планованих гостей. А тут концерти, «Маланки», спільні куті, наша молодь в Гданську, виступ в Ягеллонському університеті — тут і там з інсценізаціями «Легенда про Довбуша» та «Вернигора». Окрема картка в хроніці — це лист-подяка Суспільного комітету віднови Кракова за передані, зібрані членами гуртка, 2.620 зл. І найбільш приємний розділ в цілій історії краківського гуртка — це зустрічі з земляками з Києва, з нагоди їх перебування у Кракові на врочистості «Днів Києва в Кракові». Хочу відмітити, що краків'яни мають великий жаль до організаторів цієї чудової імпрези, що, — по-перше, вони не дають можливості брати їм безпосередньої участі в цьому святі, а по-друге, що, організуючи всякого роду зустрічі для киян — не планують зустрічі з уескатівським гуртком. До сьогодні то була, мабуть, тільки одна планована зустріч, яку організувало нам ТПРД у своєму приміщенні. Це було дуже давно, з нагоди зустрічі з працівниками Академії наук України. Всі інші, які досі відбулися, це зустрічі привагідні, несподівані — от, просто під час такої чи іншої імпрези члени правління стараються побачитись за кулісами, або після виступу, з виконавцями і просять зайти до нашої світлиці. Більшість прощених гостей має вже так зайнятий час, що до нас зайти не можуть, не мають можливості. Заходив до нас артист Петров, величезну несподіванку зробили нам члени ансамблю «Дарничанка», які прийшли до нас (до приміщення ТПРД) та дали чудовий концерт. В подібний спосіб вдалося нам поговорити, але тільки з кількома членами Державного українського драматичного театру ім. Івана Франка, а 25 травня 1980 р. ми зустрілись з учасниками концертів з нагоди «Днів Києва у Кракові». Коли йдеться про тих перших, то завдяки ініціативі декількох членів гуртка, в хроніці є листівки з оригінальними побажаннями та підписами Дмитра Гнатюка, Олександра Білаша, незабутньої співачки Ніни Матвієнко, керівника ансамблю «Троїсті музики» — Василя Попадюка та від членів самодіяльного ансамблю народного танцю «Горлиця», від членів квартету «Явір».

В цей день прийшли до нашої світлиці небуденні гості — сталося це старанням др. Мокрого — творця сучасної української літератури: поет і кіносценарист Дмитро Павличко, прозаїк Євген Гуцало, драматург Микола Зарудний, прозаїк, літературний критик Анатолій Мороз, прозаїк Віталій Петльований, поет Володимир Коломієць, поет-байкар і сатирик Іван Власенко. Після цієї зустрічі залишилися незвичайно теплі спогади, якийсь жаль, що вона тривала так коротко, що чомусь, вони, наші брати земляки, так рідко бувають серед нас. Залишилися ще їхні для нас побажання, які видніють у другому томі краківської хроніки. Дуже теплі, сердечні та братерські. Залишилось ще одне — надія на краще, що відповідальні за це у своїх планах перебування гостей з України у Кракові помістять, як обов'язкове — зустріч з краківськими українцями, з членами краківського гуртка та його прихильниками. А це вже буде третій том краківської, уескатівської хроніки.

Р.А.

3 ІСТОРИЇ ГУРТКА УСКТ В БАНЯХ МАЗУРСЬКИХ

Гортаючи поживклі сторінки папки, в якій записано події з життя УСКТ в Баях Мазурських, натрапляємо на протокол конференції українського населення на Голдащичні від 21 вересня 1956 року. Присутніх 150 осіб. Серед них перші члени і організатори гуртка в Баях Мазурських — Степан Контрولهвич і Микола Блонський.

Головною метою наради було ознайомлення присутніх зі Статутом і вибори Повітового правління. Однак у протоколі записано ще інші справи: селяни цікавились позиками для переселенців, ремонтами будинків, поворотом на старі землі. Перші українські вчителі в Баях Мазурських — Іван Колач і Михайло Балій говорили про набір дітей до новоствореної української школи, ремонт будинку та про підручники. Справи школи, культурного життя порушували і інші учасники наради. Діяльність гуртка в Баях Мазурських тісно пов'язана з діяльністю

Колектив «Веснянки» з Бань Мазурських.

нововибраного Певітовського правління УСКТ, в складі: Іван Блюс — голова, Олександра Кудлак — заступник, Степан Контрслевич — секретар, Євгенія Вахнянин — член, Степан Савчишин — член.

Обрано також ревізійну комісію ПП УСКТ: Гринюк Гнат — голова, Балій Михайлс — секретар, Лещук Григорій — член.

Грутуючи дещо старіше пашек, ми помічємо, що майже всі протоколи з різних нарад, збірив, зустрічей, писані рукою сльвіє ссоби — Степана Контрслевича. З цією людиною, як секретарем імінсї Реди, зв'язана більшість справ, якими жили тєді українці.

За прикладом школи з українською мєсією навчання в Банях Мазурських почали організуватєсь пункти навчання в тихх місєвєстях, як Сурмівн, Ліси, Грижево, Відгіра. Лєсти в цій справі до відділу сєвітн в Гєлєдєпї писав такж С. Контрслевич.

Ось лїст, в яєму ПП УСКТ зєрєтєтьєсь до Відділу сєвітн призначити велосєпєд для вчїтєля Еєсієля Крєта, щєб мєв чїм дєїжжєтє до пункутє навчання українськї мєсн. Лїст підпєсєв С. Контрслєвч. Пєдїбнєх цїкавєх прикладїв мєжєна нєвєстї бєгєтє.

Чїтєючи прєтєсклї, звітї і рїзнї лєстї, мєжєна смїтити ївнї голєвнї прєблємн, яє мн жив гуртєк. Еїдїмєчєтьєсь тєм пєшїгєваннєм культурнє-сєвїтнєсї дїєльнєстї гуртїк пє сєлах, гєрєдплатї газєтї «Нєшє слєсє», рєзєсєюджєннє «Українськєс кєлєндєрє», вєсєрн, кєнєртї з рїзнєх вєгєд, Шєвчєнкїєскї сьєтєкуваннє.

Із звітї дїєльнєстї грємєдськєго Будїнку культурн в Банях Мазурських за 1958 р. дїзнєємсьє, щє 3.I 1958 р. шкїльнїй гуртєк в Банях Мазурських підготувє «Ялінку» для українськєго населєннє. 16.III 1958 р. — відбуєтьє вєчїр прєсєвячєннї Т. Шєвчєнкєвї. Підгєтуєлї їєго шкїльнє мєслє і стєгшї. 1.V 1958 р. — українськїй дїєтєчїй гуртєк підгєтуєв худєжчєю прєгрєму. 11.V 1958 р. українськїй хор при грємєдськєму Будїнку культурн брєв учєстє в євєтєсєвїх змєгєннєх тє зайнїєв пєршє мїсє. Від 1.VI дє 8.VI 1958 р. сргєнізуєлєсь українськє худєжчє вїстєвкє. 21.VI 1958 р. відбулєсь прєсєцєннє навчєльнєгє рєску в українськїй шкїлї. Вїстєп дїєтєчєс гуртєкє. Керїєвєсьм Будїнку культурн тєдї булє Є. Ієвєнїк.

Виступають діти в Банях Мазурських.

Нову папку відкриває Анкета гуртка Бань Мазурських. Загальні збори відбулись 26.ІІ 1961 р. Відповідальною за проведення зборів була гр. Катерина Піддубишин (вчителька). Гурток в тому часі нараховував 38 осіб, в тому молоді до 20 років — 17.

Новий склад правління гуртка: Данило Назарович — голова, Анна Предко — секретар, Іван Мазур — скарбник.

Свято 15-річчя УСКТ в Банях Мазурських. Виступає щільний хор з села Ліси.

Здається скуті дані, коротко написано, а однак говорять багато. Змінювалися обставини, люди, а проблеми українського населення не змінюються роками. Це підтверджує вищезгаданий протокол. На порядок зборів склалися: звіт праці, справи української преси, книжок і календаря; стан читання українських книжок в громадській бібліотеці; 100-річчя смерті Т. Шевченка; вибір нового правління гуртка та вибір делегатів на повітову конференцію.

До праці в гуртку Бани Мазурські включилися нові вчителі української мови, які почали працювати в 1958—1961 роках. Це Марія Гнатюк (керівник української школи), Катерина Піддубчишин (Никеруй), Ірина Федорович, Марія Шупер (Ориньчак), Анна Предко (Гнатюк). До культурної діяльності з великим успіхом включається Памфіл Лобачевський. Він організує і веде хор (біля 40 осіб), дитячий гурток мандоліністів, охоче співпрацює зі школою.

А ось дані зі звіту гуртка в Банях Мазурських за 1963—1964 рр.

Правління гуртка провело 9 протокольних засідань. Прибуло 18 нових членів, відійшло 9. Стан — 70 членів, в тому 25 селян, 21 робітник, 24 інтелігенти. Як бачимо, гурток помітно розвивався. За цей час організовано 78 концертів хору, естради «Зірка», дитячого гуртка мандоліністів і шкільного гуртка. Гуртками керували П. Лобачевський, Н. Овчаж, К. Никеруй.

Встановлено співпрацю з Білоруським культурно-освітнім товариством у Білостоці.

Протягом 1965 року гурток працював над такими проблемами: включати до праці гуртка молодь, організувати частіше загальні збори гуртка; зібрати несплачені членські внески; психувати ксло передплатників «Нашого слова» і «Українського календаря», організувати культурні імпрези, зустрічі, вечори читання; встановити співпрацю з іншими культурно-освітніми організаціями, в першу чергу з Будинком культури.

Важко списати діяльність гуртка систематично за кожний рік. Робота чомусь стає щораз тяжчою. Відчувається знеохочення, непорозуміння між членами, а може пересті. Поступово послаблюється культурна діяльність. Гасне діяльність «Зірки». Враз зі смертю П. Лобачевського припиняє свою роботу хор, гурток мандоліністів. Пізніше виникають нові гуртки — «Смерічка» під керівництвом Є. Іванюк і шкільний танцювальний гурток під керівництвом А. Гнатюк.

Від 1967 року починає маліти число членів гуртка. У 1965 р. об'єднано школу з українською мовою навчання з польською школою з приводу переходу обох шкіл до нового будинку. І так із школи з українською мовою навчання створено паралельні класи з цією мовою. Це, безперечно, обнижило діяльність школи.

До праці гуртка включаються нові вчителі Ольга і Степан Бень, згодом Анна і Богдан Назаровичі, а такж молодь. Це однак не дуже пошваляло роботу гуртка. Очевидно відбувалися надлі ювілейні свята, новірічні малавки, дитячі декламаторські конкурси, хоч з меншм розмахом. По кількох роках члени гуртка в Банях Мазурських вирішили віддати правління в руки молодих людей. Була це велика надія. Молодь по-іншому думає, може зорганізує щось нове: свіже, пошвавить роботу.

До складу цього правління ввійшли: Скутинський — голова, І. Завада — секретар, Є. Іванюк — скарбник, С. Контрелевич — член. Молоде покоління разом із старшими дітьми Товариства працює добре. Старається не забувати про найважливіше. Із звіту за 1978—1979 рр. довідуємось, що число членів збільшилось до 63. Зростає кількість передплатників газети і календаря. Відбувались наради гуртка, на яких обговорювано організацію культурних імпрез, навчання української мови, зустрічі з цікавими людьми, участь в дитячому фестивалі в Кошаліні та святкування державних свят.

Це остання вже папка. Останні протоколи. Гуртком nadalі керує молодь. Справи і проблеми подібні. Які роздуми когось хто весь час жив у цьому середовищі, в міру можливості включався в діяльність того власне гуртка. Безумовно сільський гурток у Банях Мазурських був і є nadalі одним з найкращих. Однак діяльність його послабшала. Не можна й порівнювати до початкових років. Бракує зацікавлення, ентузіазму, а зростає байдужість. Деяких членів гуртка можна

зустріти раз у рік на «Маланці». Зменшилися зацікавлення українською книжкою, а також навчанням дітей української мови. Хоч іноді стає сумно, та все-таки жевріє надія, що може при загальному дусі віднови, відновиться і дух нашого гуртка...

Анна Гнатюк

МАЛЬОВАНА СКРИНЯ

Невелика кількість висококваліфікованих диригентів, які поширюють професійний стиль співу, а також загальноукраїнський репертуар, повинна сприяти розвитку самобутнього фольклорного концертування.

Слід тільки пригадати місцевий репертуар і співати його так, як колись співали на вигоні, в корчмі, на весіллі, в полі чи на пасовиськах.

Такі співи в епоху індустріальної уніфікації та музичних стилізацій набирають ваги. Їх розшукують не тільки музики-фольклористи, а й організатори музичних програм по радіо та широке коло мелеманів. Композитори ставляться до них як до живої криниці.

Тому з похвалою слід прийняти думку організації в Кентшині міжгурткового фольклорного огляду, що вже став відомий під гарною назвою «Мальована скриня».

Перший огляд «Мальованої скрині» відбувся 8 квітня 1979 року до 35-річчя ПНР. Концертний огляд попередила святкова доповідь Євгена Кохана про вклад ускатівців у збагачення надбань культурної скарбниці ПНР.

Потім вперше відчинено скриню, до якої окремі колективи стали складати фольклорне придане.

Гарні подарунки принесли «Сусідойки» з Бобровника. Це саме були народні пісні та музика. «Ослав'яни» з Мокрого додали до пісень і музики ще танці. Цьому ансамблеві під керівництвом Євгена Могили в ювілейному для нього році, бо почав він діяти десять років тому, слід низько поклонитися, захоплюватись його багатим доробком і енергією, схвалити широку популярність та побажати ще кращих надбань.

Прибулих на концерт «Ослав'яни» вітали хлібом і сіллю, і в їхнє свято привітаємо тепер їх тим самим.

Свої подарунки у скриню приніс також «Черемош» — молодий колектив з Венгожева, під керівництвом Ю. Галушка. Можна було захоплюватись його піснями, танцями та музикою.

Відтак появились подарунки дуету і тріо з Ольштина, а також декламаторів з того ж міста.

11 травня 1980 р. в Кентшині знову відчинили скриню. З подарунками появились «Сусідойки», ольштинська молодь, інструментальна група «Барвінок», вірний «Черемош» з Венгожева і «Думка» з Гурова Ілавецького.

Втретє скриня відчинилася 12 квітня 1981 р. Знову прибули «Черемош», «Думка» і «Ослав'яни», а також з весільними приспівками «Свояки» з Ельблонга, та й зі співами й танцями «Тронка» з Кентшина.

Подарунки для «Мальованої скрині» захвалювали Дарія Михалик, Юрій Кертячак, а було ще й Едвард Дримух.

Численна публіка роз'їхалася, придане зачинили в скрині, а тепер можна спокійно поміркувати чи з цим приданим легко нам буде знайти женихів для власної скрині.

По-перше не всі своїяки ще принесли свої подарунки. Якось не появились досі з Осташева з «Корнівським весіллям», хто знає де подіваються гудакі з «Лемковина», не видно якось і підляшуків, співаків з Кальникова, Бань Мазурських, Ліс...

По-друге, щоб придбати багато женихів для власної скрині, слід складати в ній саме нещірний фольклорні перлини. Бо справжні женихи — професійні фольклористи, композитори, музичні редактори, критики, спеціалісти від збагачування програм для телебачення і радіо не будуть цікавитися нареченою, яка

має скриню з приданим фабричного виробу. Іх цікавить все саморобне, свійське, натуральне.

Навіть декламатори хай вибирають вірші Дудри, Сидорука, вірші складені безіменними поетами, навіть такими, твори яких ще не друкувалися, а коли й друкувалися, то щоб це були народні поети в збірках Д. Ходаковського, О. Кольберга, В. Гнатюка, К. Квітки, М. Драгоманова та інших. Бажане було б, щоб підбрати поезію з Підляшшя, Холмщини, Бойківщини та Лемківщини.

Співаки і танцюристи хай не наслідують професійних ансамблів, а питають стареньких бабусь і дідусів; як треба співати, як треба танцювати. Можна й підбрати вже кимось записаний фольклорний матеріал, але співати його щиро за сільськими традиціями й сільським смаком.

А дівчата й хлопці, що захвалюють скриню, хай підберуть найбільше народного гумору, всяких сміховинок, анекдотів, дотепних прислів'їв, загадок, приказок, а то й коротеньких і смішних казок. Організаторам імпрези в Кентшині могли б допомогти в цьому вчителі, студенти та взагалі всі вчителі фольклору, збираючи народну творчість у своїх середовищах. Слово можна записати, але записати слід докладно, не переробляючи, зберігаючи всі особливості тексту. Пісні можна записати на магнітофону плівку, а відтак на ноті зможуть покласти їх фахівці.

До лемківського фольклору чимало матеріалу можна знайти на «Лемківській сторінці».

Коли так підберемо придане до «Мальованої скрині», тоді до дівчини з таким віном стануть слати сватів з усієї країни й від найбільш знаменитих женихів.

Від щирого серця бажаємо успіху.

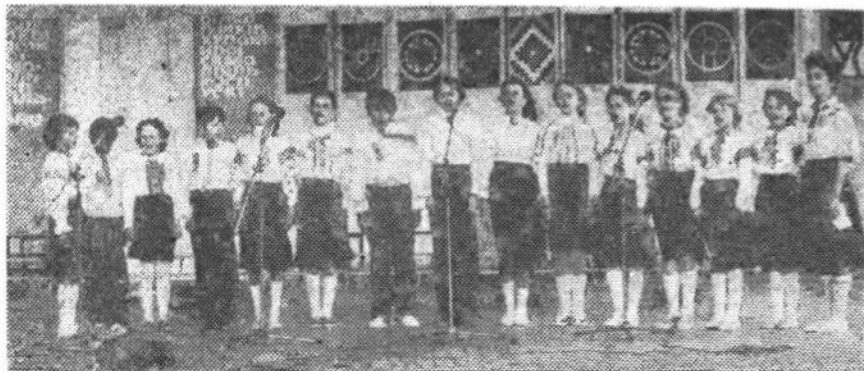
А.Б.

ДІТЯМ — РАДІСТЬ, БАТЬКАМ — НАДІЯ

Чи то природна випадковість, чи педагогічний «інстинкт», чи може невгамовна винахідливість громадських діячів допомогли, обдарованим незвичайними організаторськими здібностями, активістам кошалінського гуртка УСКТ винести на культурний кін Товариства і розгорнути на довгі роки почин, якого чекали десятиліттями чергові покоління українських дітей в Польщі. Йдеться, звичайно, про щорічні огляди шкільних та дитячих колективів УСКТ, організованих насамперед воевіським правлінням; а потім гуртком Товариства в Кошаліні при активній і вельми корисній співучасті місцевої кураторії шкільного округу. Торік відбулася вже десята така зустріч.

В чому оця особлива цінність дитячих оглядів-свят? Насамперед у плеканому довгими роками усвідомленні потреби створити традицію щорічних зустрічей колективів українських дітей, що проявляють художній, в першу чергу — музичний, хист. Правда, були до цього дітям присвячені конкурси рисунку, зустрічі юних декламаторів, музикантів та співаків. Іхня, всіма наголошувана вартість, містилася (і так є й нині) у всеохопній спонтанності: коли тільки батьки чи вчителі зуміли доглядіти в дитини іскру таланту, могли представляти її на конкурсі. Справді талановиті залишалися пізніше постійно помітними в культурному житті Товариства. Кошалінський огляд був першою імпрезою для дітей, про участь в якій вирішувала: по-перше — не тільки батьківська оцінка, по-друге — не тільки спонтанний спалах виконавчих стремлень. Прийняті організаторами правила участі, а також досить категоричні програмні рамки — дозволяли доходити поводи до оглядів, що ставали репрезентабельними для всього художнього руху серед українських дітей, дозволяли створювати повне уявлення про актуальний рівень дитячих колективів та, звичайно, про рівень праці з наймолодшими в окремих школах і гуртках.

Зрозуміло, незаперечними є також, викликані кошалінськими святами, стимули виходу до праці з дітьми. Щорічне співставлення, за посередництвом юних виконавців, наслідків праці керівників гуртків, кожен з яких мусить бути хоч певною мірою педагогом, сподіювало до безперервних пошуків і все кращих методів праці з колективами, і нових репертуарних джерел.

Кошалінські діти на огляді 1981 р.

Фото С. Юцака

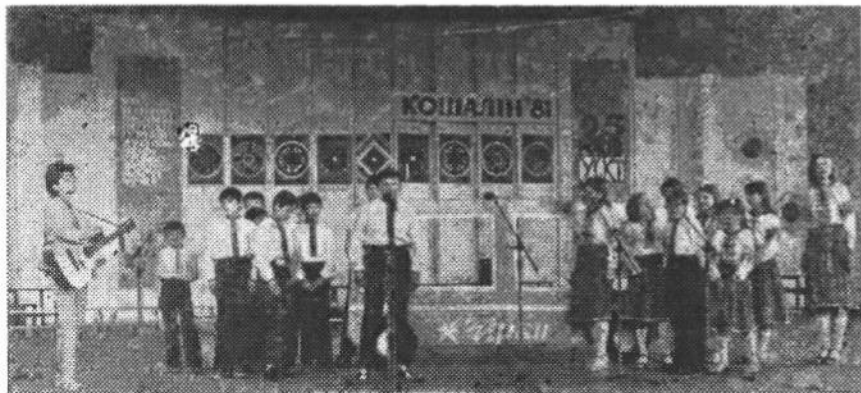
Навчалися один від одного. Трапилося навіть рідкісне, не тільки для дитячої діяльності, а й для всього самодіяльного уескатівського руху, явище: певні етапи зростання і змін у підході до репертуарних джерел, їх обробки та підготовки починали й визначали окремі колективи-учасники кошалінських свят. У перші роки неповторними у своїй подачі і рухом, і жестом суто дитячої програми здавалися школярі з маленького містечка Інська. Потім гданщани вводили музичну сценічність, а навіть драматургію. Перемиські діти давали нові зразки гідних подиву хореографічно-вокальних спектаклів. У 1980 р. діти з Тшебятова викликали чимало дискусійних думок своєю незвичною інсценізацією казки. Завжди зразком був ансамбль пісні й музики з білобірської школи ім. Т. Шевченка.

Крім, так би мовити, оцих етапних спроб, завжди були нові, варті уваги, способи ставлення чи то до фольклорного пісенного матеріалу, чи до використання мовленого слова у музичній програмі, чи теж до введення на сцену з чималими клопотами віднайденого сучасного репертуару. В усіх учасників оглядів зернятка найцінніших наслідків постійних шукань завжди були. Знають про це всі ті, кому щастило бачити, наприклад, колективи з Кошаліна, Щеціна, Венгожева, Слупська, Страхоціна, Свентого (Старгардщина), Тшенсача, Хошна, Бань Мазурських, Битова, Лемборка, Валча, Колобжега, чи Варшави.

Хор з Білого Бору на X огляді дитячих колективів у Кошаліні. Дирижує Б. Фіцак.

Фото С. Юцака

«Зірки» з Валча в Кошаліні 1981 р.

Фото С. Юцака

Всі ці спроби, спонукані оглядовими зустрічами, допомагали також часте-густо малодосвідченим керівникам-педагогам краще розуміти, охоплювати своїми структурними дорослими розумами все різноманіття дитячих прагнень, уявлень та пропонувати малцям постійно щось нове відповідне, що збагачує, розвиває та логічно уставляє їхній розмаїтий світ.

Варто при цьому згадати й спробу-задум організаторів, який... не здійснився. Після перших оглядів, коли-то постійно поширювалося на всю країну їх значення, коли зростало швидкими темпами число їх учасників (у 1980 р. досягло воно 250), здавалося, що існує реальний шанс активізувати у громадській роботі вчительське середовище. Справа однак виявилася і осталася донині надзвичайно складною. Активними лишилися ті вчителі, які добачали вартість громадської діяльності і давніше. На підмогу приходили їм часто ентузіасти виховної праці в гуртках та світлицях УСКТ. Переважна кількість численного, все ж таки, вчительського гурту з відповідними знаннями постійно стієть з сторони, залишається анонімною для прихильників і кошалінських оглядів, і конкурсів в інших місцевостях. Розбурхане зустрічами в Кошаліні безперервне стремління навіть до певної виконавчої майстерності, довело останніми роками до усвідомлення важливої істини: без фахової підтримки педагогічних сил дальший художній розвиток дитячих гуртків буде вельми уповільнений.

Огляди в Кошаліні мали і мають також інше важливе значення. Допомагають ясно побачити і місце дітей і їх роль у поколінному процесі розвитку Товариства. Потреба побачити це подала немов невідкладно на початку 70-х років, коли-то посилдилася увага до всього молодого покоління, увага викликана виразною прогалиною у зв'язку поколінь, які природно продовжували б культурний процес на ґрунті Товариства. Природно мабуть також сталося те, що насамперед почалося оформлювання праці з дітьми (молодь до подібного врівноважування активності дійшла в середині минулого десятиліття). Кошалінські огляди попередили чимало починів у праці з усією молоддю, хтозна чи не були вони також своєрідним попередженням Молодіжних ярмарків.

Якби оці підрахунки не виглядали, ясным є те, що кошалінські організатори, а за ними і їх гості, перші зуміли, в згаданому періоді, по-новому використати окремі досягнення, окремі зразки в діяльності УСКТ, якими дитвора хоче користуватися, які хоче наслідувати, хоче, щоб вони стали часткою того, що їй найближче, найдорожче та завжди чарівне. Це не тільки зв'язок з традицією, яка назбирається активними уескатівцями протягом десятиріч. Це також зв'язок з усім тим, на що сперта вся праця в Товаристві — з віковичною українською культурою, історією.

Повне усвідомлення ролі дитячих оглядів з сесблвською силою виринуло під час минулорічного VII Центрального огляду художніх колективів УСКТ. Немов за-співом до нього став концерт дітей, що приїхали на свсе щорічне свято до Кошаліна, цим разом поєднане з центральською в УСКТ подією. Глядачі, завдяки такому суцільному представленню всього і у всіх поколіннях найкращого доробку Товариства, могли говорити про повноцінність і повноплинність життя українців у Польщі. Не було б такого, коли б не ініціатива кшшалінських дітяч. Тому-то й дитячі огляди в Кошаліні постійно оставатимуться одними з найцінніших, най-потрібніших та найбільш надійних струменів традиції, твореної в УСКТ.

Р. Галан

ХРОНІКА ВАЖЛИВИШИХ ПОДІЙ УСКТ В 1980 РОЦІ

20 січня гурток УСКТ в Перемишлі організував вечір колядок і щедрівок. Співав дитячий колектив «Ромашки» під керівництвом Я. Поповської.

Від 20 січня до 2 лютого у Варшаві на шкільному таборі перебував чоловічий хор «Журавлі». Основною метою табору була підготовка студійного запису репертуару хору. В цьому теж часі хор дав концерти у Любліні та Варшаві.

9 лютого правління катовицького гуртка УСКТ організувало вечір, присвячений Станіславу Людкевичу.

10 лютого у уєскатівській світлиці в Гданську було виголошено доповідь про українську старовинну музику.

19 лютого правління гданського гуртка УСКТ організувало зустріч з літератором Степаном Павлицею.

23 лютого правління катовицького гуртка УСКТ організувало зустріч з І. Богун, яка виголосила доповідь про Лемківщину.

2 березня в домівці гданського гуртка УСКТ відбулась зустріч з доц. Михайлом Лесевим.

9 березня правління гданського гуртка УСКТ організувало вечір, присвячений Т. Шевченкові.

14 березня познанський гурток УСКТ організував зустріч з др. Василем Назарукм. Др В. Назарук виголосив доповідь про творчість Т. Шевченка.

16 березня у світлиці УСКТ у Щеціні відбувся концерт, присвячений Т. Шевченкові.

30 березня битівський гурток УСКТ організував вечір, присвячений Т. Шевченкові.

30 березня в домівці ольштинського гуртка УСКТ відбувся врочистий вечір, присвячений пам'яті Т. Шевченка. В художній частині вечора виступила ольштинська група живого слова.

30 березня у світлиці Товариства у Варшаві відбувся вечір, присвячений Т. Шевченкові. Вокально-музичну програму дітей і мелоді підготували І. Боберська та А. Хранюк.

3 квітня в приміщенні МПіК в Гожові Велькопольському відбувся X ювілейний конкурс писанок, організований місцевим гуртком УСКТ.

Від 3 до 10 квітня на виставці в Гожові Велькопольському експонувалися найкращі, нагороджені на X конкурсі, писанки.

19 квітня у Глухові, а 20 квітня у Слупську відбулися врочисті Шевченківські концерти. У програмі виступив чоловічий хор «Журавлі».

20 квітня в Бартошицькому будинку культури відбувся Шевченківський концерт, на якому виступили гуровоілавецька «Думка» і діти з Бартошиць.

26 квітня катовицький гурток організував вечір, присвячений українському композиторові Кирилові Стеценку. 26—27 квітня в світлиці гданського гуртка УСКТ відбулась зустріч з художниками—членами та симпатиками Товариства.

27 квітня люблінський гурток організував вечір читання поезій Т. Шевченка.

27 квітня в Будинку культури «Кракус» у Кракові відбувся Шевченківський концерт, організаторсм якого був місцевий гурток УСКТ.

Лігницька «Мрія» в Кошаліні 1981 р.

Фото С. Юцака

10-травня в Бартошицькому будинку культури відбувся VI конкурс української поезії та пісні, в якому взяли участь діти, що вивчають українську мову в пунктах навчання.

11 травня правління варшавського гуртка УСКТ організувало вечір, присвячений творчості М. Кропивницького і М. Старицького, а з доповідями виступили О. Лапський, Ф. Неуважний і А. Середницький.

11 травня у Мокрому відбувся весняний концерт з участю колективу пісні і танцю «Ослав'яни», бандуристок з Перемишля та групи шкільної молоді. Перша частина концерту була присвячена Т. Шевченкові.

17 травня у світлиці щецінського гуртка УСКТ організовано зустріч з поетом Остапом Лапським.

17 травня в клубі ТПРД в Катовицях місцевий гурток УСКТ організував вечір, присвячений українським композиторам Березовському, Бортиянському та Веделю.

24 травня краківський гурток УСКТ організував зустріч з українськими письменниками, які прибули до Кракова з нагоди «Днів Києва».

«Лемковина».

Фото І. Санайка

25 травня правління ельблонзького гуртка УСКТ провело XV дитячий конкурс декламації, малюнків, співу і танцю. В конкурсі виступили в більшості діти, що рідної мови вчать вдома.

31 травня і 1 червня в Балтійському драматичному театрі в Кошаліні відбувся IX дитячий огляд колективів УСКТ, в якому взяли участь діти зі Щеціна, Тшебятова, Інська, Валча, Колобжега, Білого Бору, Слупська, Битова, Кошаліна, Гданська, Лемборка, Бань Мазурських і Перемишля. Вперше за програмою дитячих гуртків слідувало жюрі, яке признало два рівновартісні другі місця гурткам з Білого Бору — під керівництвом Б. Фіцака і Перемишля — під керівництвом Я. Поповської, третє місце віддано драматичній групі дітей з Тшебятова — під керівництвом Д. Вальницької.

8 червня в світлиці Товариства у Варшаві С. Степень взяв участь у дискусії на тему «Українська культура в Польщі міжвоєнного періоду».

14 червня у Тшебятіві, а 15 червня у Щецінській філармонії відбулися чергові концерти чоловічого хору «Журавлі».

29 червня у Варшаві проходили наради найвищого форуму Українського суспільно-культурного товариства — VII з'їзд. Взяли в ньому участь 113 делегатів усіх ланок Товариства, представники партійних і державних органів влади та запрошені гості. На з'їзді продавалася перша українська платівка в Польщі, що її наспівав чоловічий хор «Журавлі».

27 липня гожівський гурток УСКТ організував зустріч з др. Степаном Заброварним зі Щеціна, який виголосив доповідь на тему «Біля початків Київської Русі».

3 серпня вокально-інструментальний ансамбль «Ромен» з Вроцлава концертував в Банях Мазурських і Крулянках.

27 вересня у Пасленку, а 28 вересня у Браневі і Лелькові дали концерти народний ансамбль «Ослав'яни» з Мокрого та група бандуристок з Перемишля.

8 листопада у світлиці УСКТ у Вроцлаві відбулася зустріч з мовознавцем доц. др. Михайлом Лесевим, який прочитав доповідь на тему розвитку української мови.

8 листопада правління щецінського гуртка УСКТ організувало зустріч з проф. А. В. Серчиком — автором «Історії України».

16 листопада правління гданського гуртка УСКТ організувало зустріч з др. А. Хойновським, автором відомого дослідження про політику міжвоєнних польських урядів по відношенню до національних меншостей.

27—29 листопада в приміщенні ІНКНІБО в Ольштині відбулась центральна курсо-конференція вчителів української мови, на яку приїхало 26 вчителів українців.

29 листопада у Гданську відбувся IV Молодіжний ярмарок, на якому виступили 16 різних за жанром колективів з 12 місцевостей.

7 грудня у Битові відбувся концерт з участю художніх колективів щецінського гуртка УСКТ. Л. К.

НА ЗБОРАХ

— *Ким є, ця людина, що так відважно критикує директора?*

— *Іван Грицюк. Він завтра відходить на пенсію.*

ОБЕРЕЖНИЙ

*У центрі міста вже квартиру має,
А все говорить: «Хата моя скраю...»*

Кость Михеїв

ПРИЧИНА

Грецького філософа спитали, чому заздрісники завжди чимось засмучені?

— *Тому, що їх сушать не тільки власні невдачі, але й успіхи інших.*

*Був людиною твій татко —
Та і то лишень спочатку.*

Микола Петренко

Творець космічних кораблів.

УРСР — 65 РОКІВ

УКРАЇНА НА ЕКОНОМІЧНІЙ КАРТІ СВІТУ

Місце якої-небудь країни в економіці світу визначає її виробничий потенціал та суспільно-економічні відносини всередині країни, як і економічне співробітництво з іншими країнами. Специфікою економіки України є те, що становить вона частину єдиного народногосподарського комплексу СРСР. «Радянська Україна являє собою великий багатогалузевий комплекс, який займає важливе місце в загальносоюзному територіальному поділі праці і характеризується високим рівнем господарського освоєння території, розвинутими галузями матеріального виробництва, величезним науково-технічним потенціалом» (2, с. 11).

На економічний потенціал країни складаються природні умови і ресурси, трудові ресурси та засоби виробництва створені людиною, а також рівень їх ефективного використання. На сьогодні економіка України досягла рівня, на якому неможливий дальший розвиток за рахунок збільшення тзв. екстенсивних факторів зростання виробництва і тільки повне використання інтенсивних факторів, що ведуть до збільшення продуктивності живої і уречевленої праці, зможе вповні забезпечити задоволення зростаючих потреб населення. «Досягнутий високий рівень промислового і аграрного потенціалу зумовлює необхідність глибоких якісних і структурних змін, прискореного технічного і технологічного оновлення і планованої збалансованості на принципово новій базі, що відповідає сучасним науковим досягненням. Внаслідок обмеженості ряду важливих ресурсів, включаючи паливно-енергетичні, трудові і водні, екстенсивний шлях економіки України більшою мірою, ніж в інших регіонах країни, вичерпав себе» (3, с. 13).

Україна займає 0,4% загальної поверхні суші земної кулі (603,7 тис. кв. км), на якій 1979 р. проживало 1,1% населення світу (49,9 млн. чоловік). Територія України багата на корисні копалини та інші природні ресурси і фізико-географічні та кліматичні умови, що використовуються як засоби виробництва і фактори економічного розвитку. Важливим багатством України є земельні ресурси, у розумінні цілої пов'язаної з ними екологічної системи. Сільськогосподарські

угіддя займають 70,5% території України, 24,7% Радянського Союзу, 33,5% цілого світу. На одного мешканця світу в середньому припадає всього 0,35 га орних земель і садів, на Україні — 0,71 га, в цілому СРСР — 0,89 га (близько 85 орних земель на Україні — це чорноземи і їм подібні ґрунти). Найбільше орних земель на одного мешканця припадає в Австралії (3,19 га), Канаді (1,88 га) та Аргентині (1,34 га). До найбільш убогих в орні землі належать: Японія (0,04 га), Голландія (0,06 га), Єгипет (0,07 га) та Бельгія і Люксембург (0,09 га).

Сіножаті і пасовища займають 11,7% території України (в цілму світі — 22,5%, на що впливає зокрема високий показник тих угідь в позаєвропейських країнах, як Австралія, Аргентина). Небагато є на Україні лісів, що займають всього 13,8% території (середньо у світі — 29,4%). У деяких країнах відсоток залісненісї території є вельми високий, напр., у Бразилії (60,1%), Японії (67,2%), Швеції (50,5%).

Важливою проблемою для української економіки є водні ресурси. Якщо середньорічна норма опадів у світі перевищує 1 м, то на Україні становить 0,5—0,6 м. Тільки в Карпатах і Прикарпатті перевищує цей рівень, а в степових районах є ще нижча. Розвиток промисловості, що є головним споживачем води, викликає зростання потреб на прісну воду, а вслід за цим потребу будови водосховищ та заходів зв'язаних з охороною і очищенням води. Одночасно необхідно скорочувати розвиток водомістких виробництв. В 1981—1985 роках намічено продовжити будівництво Дунай-Дністровської зрошувальної системи, другої черги каналу Дніпро—Донбас, розпочати спорудження третьої черги Північно-Кримського каналу і першої черги Приазовської зрошувальної системи (2, с. 17).

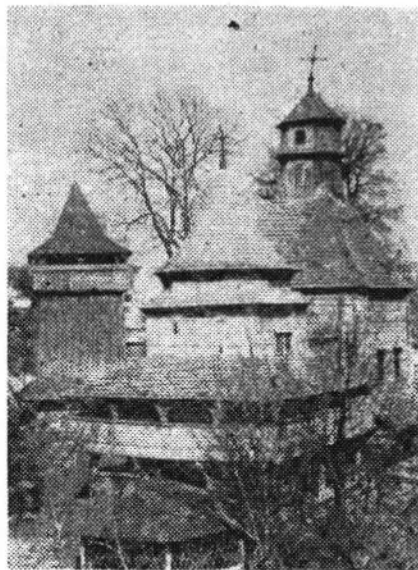
Неабияке значення для економіки України мають корисні копалини, а зокрема залізна руда і вугілля. Запаси вугілля оцінюються на 46,8 млрд т. (в тому кам'яного — 43,7 млрд т). Річний видобуток кам'яного вугілля 1979 р. перевищив 194 млн. т, що дає 7,3% світового видобутку. Більшу частку у світовому видобутку вугілля мають тільки: США (26,5%), Китай (19,8%), решта СРСР (11,4%) і Польща (7,6%). Запаси залізної руди на Україні оцінюються на 19,8 млрд. т (31,6% всесоюзних запасів), а її видобуток 1979 р. досягнув 126 млн. т (52% видобутку СРСР). Для порівняння слід додати, що у США, які займають друге місце у світі за видобутком залізної руди, видобуто її того ж року 85,0 млн. т.

Крім вугілля і залізної руди українські землі багаті на марганцеву руду (82,4% запасів СРСР), флюсові вапняки, вогнетривкі глини, доломіти, кам'яну і калійну солі, каолін, озокерит, крейду, графіт, мінеральні фарби, апатити та цементну сировину. Важливіші дефіцитні на Україні корисні копалини — це передовсім нафта і газ, а також благородні метали.

Вже сьогодні Україна має обмежені можливості збільшування трудових ресурсів, як важливого фактора зростання виробництва і розвитку економіки. Основне джерело збільшування трудових ресурсів — природний приріст населення України в останніх роках різко знизився. Якщо ще 1960 р. становив він 13,6‰, то 1970 р. вже тільки 6,4‰, а 1979 р. всього 3,6‰. Причиною цього є, з однієї сторони, зниження показника народжуваності, а з другої — старіння населення, а через це й збільшена його смертність. Для порівняння, природний приріст населення в деяких країнах світу (1978—1979 рр.) був такий: СРСР — 8,1‰, Польща — 10,3‰, Китай — 11,7‰, Монголія — 29,3‰. Тільки в країнах Західної Європи був нижчий, а навіть відємний (Австрія — 0,8‰, ФРН — 2,1‰).

Позитивним явищем, що має важливе економічне значення, є піднесення рівня загальної освіти та професійних кваліфікацій населення України. Протягом 9 років (1970—1979) населення, зайняте в народному господарстві України з середньою освітою зросло з 60,7% до 71,7%, а з вищою з 6,1% до 9,6%. На 10 тисяч населення припадає на Україні 175 студентів, в цілому СРСР — 196, в Польщі — 132, в США — 269, в Японії — 151, у ФРН — 99, в НДР — 76, в Індії — 37.

Якщо аналізувати розподіл населення за заняттям, то в останніх роках різко зменшилася кількість населення, зайнята в сільському та лісному господарстві України (1970 р. — 30,6%, 1979 р. — 23,5%), а збільшилася кількість зайнятих в промисловості та будівництві (відповідно: 36,2% і 38,7%), а також в інших галузях, в тому й в непродуктивних. Для порівняння зайняті в сільському та лісному гос-

Церква Чесного Хреста в Дрогобичі.
1601 р. Фото В. Ольхом'яка

Л. Левицький. «У селі».
Фото В. Ольхом'яка

подарстві становлять: в цілому СРСР — 20,9%, в Польщі — 30,2%, у США — 3,6%, у Франції — 8,6%, Греції — 40,6%, в Індії — 72,0%.

Природні та трудові ресурси у великій мірі вплинули на структуру прсмислової продукції. Питому вагу продукції галузей прсмисловості України в 1970—1979 роках ілюструє наведена таблиця (5, с. 79):

Галузь промисловості	1970 ^{р.}	1979 р.
1. електроенергетика	2,7%	2,7%
2. паливна	7,1%	5,1%
3. хімічна і нафтохімічна	5,0%	6,3%
4. машинобудівна і металообробна	19,7%	28,8%
5. лісна, деревообробна і целюлозно-папірна	2,8%	2,5%
6. будівельних матеріалів	4,2%	3,6%
7. легка	13,3%	12,4%
8. харчова	24,7%	19,7%
9. мукомольно-круп'яна і комбікормова	3,1%	3,3%
10. інші	17,4%	15,6%
разом	100,0%	100,0%

Зміни в структурі не віддзеркалюють темпів зростання промислової продукції, які в багатьох галузях є вельми високі. Належить до них електроенергетика. В 1979 р. загальна потужність електростанцій на Україні досягла 43,7 млн. кВт (1970 р. — 27,9 млн. кВт), а виробництво електричної енергії збільшилось до 231,4 млрд. кВтг (1970 р. — 137,6 млрд. кВтг). На голову населення виробляється на Україні 4633 кВтг енергії, в цілому СРСР — 4700 кВтг, у США — 11353 кВтг, ФРН — 6334 кВтг, Японії — 5057 кВтг, Польщі — 3335 кВтг. Зростає потужність атомних електростанцій на Україні, які в майбутньому вироблятимуть 40—45% всієї електроенергії. Вже в 1981—1985 роках передбачається ввести перші агрегати в Хмельницькій, Запорізькій і Кримській АЕС та Одеській ТЕЦ і забезпечити на-

рошування потужностей на Чорнсьбильській, Південно-Українській та Ровенській АЕС (2, с. 13).

Високими темпами розвивається машинобудівна та металообробна промисловість, що пов'язане з механізацією та автоматизацією виробництва. Україна має винятково сприятливі техніко-економічні умови для розвитку цих галузей промисловості, а українські вчені обґрунтували основні напрями їх розвитку та розміщення (1, с. 13—14). Прискореними темпами відбувається також розвиток хімічної промисловості. Велику увагу приділяється в останніх роках розвитку промисловості групи «Б», в якій половина виробництва припадає на харчову галузь промисловості. На Жовтневому пленумі ЦК КПУ тов. В. Щербинський сказав, що хоч у справі піднесення галузі «Б» зроблено чимало «однак асортимент товарів ще недостатній, а якість багатьох виробів залишається все ще низькою» і тому є це завдання «першорядного економічного і політичного значення» та що «під особливим контролем повинні бути питання зв'язані з постачанням населення» (1, с. 14—15).

Поліпшення постачання населенню харчів вимагає також збільшення виробництва сільськогосподарських продуктів, на які попит зростає швидше, ніж їх виробництво. Україна має добрі умови розвитку сільського господарства, проте далеко не всі можливості вповні використані. В 1976—1979 роках Україна давала приблизно четверту частину всесоюзного виробництва зерна (44,4 млн. т), середньорічно картоплі (22,4 млн. т), молока (21,3 млн. т) і м'яса (3,6 млн. т) та майже три четверті виробництва цукрових буряків (55,2 млн. т).

В 1979 р. на голову населення припадало виробництва: зерна: на Україні — 681 кг, в цілому СРСР — 663 кг, в Польщі — 492 кг, у США — 1312 кг, в Данії — 1439 кг, в Канаді — 1505 кг; м'яса: на Україні — 73 кг, в СРСР — 59 кг, в Польщі — 93 кг, у США — 124 кг, в Данії — 262 кг, у Новій Зеландії — 400 кг; молока: на Україні — 432 кг, в СРСР — 352 кг, в Польщі — 482 кг, у США — 253 кг, в Данії — 1040 кг, в Новій Зеландії — 2113 кг.

Урожайність на Україні, загально беручи, більша ніж в середньому у світі, але відстає ще від передових країн. І так 1979 р. урожайність пшениці з 1 га досягла на Україні 25,8 ц, у світі — 17,7 ц, в СРСР — 15,6 ц, в Польщі — 27 ц, у США — 22,9 ц, в Голландії — 57,2 ц. Урожайність цукрових буряків — відповідно: на Україні — 263 ц, у світі — 320 ц, в СРСР — 203 ц, в Польщі — 311 ц, у США — 455 ц, в Голландії — 484 ц. Середній удій молока від одної корови 1979 р. виніс: на Україні — 2329 кг, у світі — 1950 кг, в СРСР — 2153 кг, в Польщі — 2756 кг, у США — 5174 кг, найбільше в Японії — 5633 кг.

В 1981—1985 роках передбачається збільшення середньорічного виробництва зерна на Україні до 51—52 млн. т. Виконання цього завдання вимагатиме повного використання земельних ресурсів, посилення їх охорони та збільшення їх родючості через різноманітні заходи зв'язані з використанням сучасних досягнень науки і техніки.

Основні тенденції дальшого розвитку економіки України визначені вимогами підвищення ефективності виробництва та кращого задоволення матеріальних і духовних потреб населення, серед яких поліпшення постачання населенню харчів має найважливіше значення. Виникає це як з досягнутого рівня добробуту населення, так і зростання відсотка міського населення. На день 1.І 1980 р. в містах України жило 62% всього населення України (1970 р. — 55%). Найбільш урбанізовані області (крім Києва) — це Донецька (89%), Ворошиловградська (85%) і Дніпропетровська (80%).

Добробут населення важко визначити одним показником. Ось деякі з них, які ілюструють рівень життя пересічної мешканця України 1979 р. Має він до свого розпорядження 13,8 м² житлової поверхні (1970 р. — 11,9 м²), споживає річно 61 кг м'яса (1970 р. — 49 кг), 15,2 кг риби, 336 кг молока, 229 яєць, 116 кг овочів, 47,7 кг цукру (показник цукру найбільший у світі). Для порівняння споживання м'яса в цілому СРСР виносить 52 кг, в Польщі — 71 кг, найбільше у США — 110 кг. На 10 тисяч мешканців України припадає 35 лікарів і 123 ліжка в лікарнях (це пересічна в СРСР, що є найвищим показником у світі), в Польщі — відповідно

Український народний камерний оркестр у Рівному під керівництвом Михайла Лисенка-Дністровського.

23 і 73, у США — 26 і 64, в Японії — 16 і 129. На 1000 мешканців припадає на Україні 221 радіоприймач, 247 телевізорів, 227 холодильників. Для порівняння, на 1000 мешканців припадає радіоприймачів: в СРСР — 531, в Польщі — 242, найбільше у США — 1882; телевізорів: в СРСР — 239, в Польщі — 213, найбільше у США — 571.

Дальше зміцнення економічного потенціалу України та підвищення ефективності економіки можливе тільки через використання якісних (інтенсивних) факторів виробництва. В «Основних напрямках економічного і соціального розвитку країни в 1981—1985 роках» передбачається зокрема посилювати такі заходи:

- оптимізацію народногосподарських пропорцій,
- прискорення темпів науково-технічного прогресу,
- комплексне і високоякісне використання ресурсної бази виробництва (капітальних вкладень, виробничих фондів, природних і трудових ресурсів),
- активізацію соціально-економічних факторів (цін та фінансово-кредитного регулювання),
- вдосконалення системи управління, зокрема через пов'язання особистих інтересів з загальнонародними.

Важливу роль приділяється передовсім кращому використанні трудових ресурсів, підвищенню рівня управління та організаторській і політичній роботі. «Ми зобов'язані, — сказав тов. В. Щербинський, — з високою мірою вимогливості підходити до роботи кадрів, їх поведінки, враховуючи всі фактори, в тому числі й громадську думку. Повинно стати непорушним правилом: якщо людина втратила авторитет у своєму колективі чи в районі, місті, області, вона не може займати керівний пост». І далі: «Пропагандистську, роз'яснювальну роботу слід зосередити безпосередньо в колективах, використовуючи її для посилення боротьби з порушниками трудової дисципліни, норм соціалістичного співжиття — прогульниками, нехлюями, п'яницями, рвачами. Виховувати у людей сумління ставлення до праці, до своїх обов'язків, до норм і принципів соціалістичного способу життя, почуття високої громадської дисципліни» (1, с. 21—22).

Як частину плану на 1981—1985 роки опрацьовано шість великих комплексних програм зв'язаних зі зміцненням техніко-економічної бази вирішальних галузей виробництва та підвищення ефективності використання ресурсів. За словами тов. В. Щербинського «Здійснення цих програм вимагатиме від наших кадрів високої компетентності, діловитості, відповідальності, творчої ініціативи, вміння провести в дію такі прийоми, які забезпечують всебічну інтенсифікацію виробництва, прискорення науково-технічного прогресу, більш високі темпи зростання продуктивності праці».

С. Заброварний

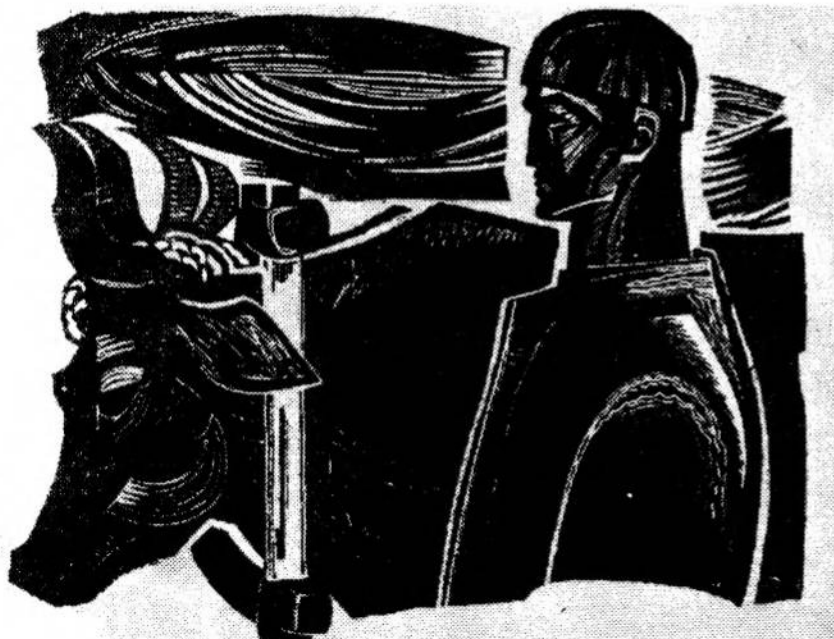
Чоловічий хор під керівництвом Степана Дорогого.

Використана література:

1. Доповідь В. В. Шербицького на Пленумі ЦК КПУ 29.X 1980 р. ("Комуніст України", 12. 1980).
2. О. Алімов, Розвиток і вдосконалення продуктивних сил України: досвід і проблеми науки і практики ("Економіка Радянської України", 1. 1981).
3. І. І. Лукинов, Структурні зрушення в суспільному виробництві і підвищення його ефективності ("Комуніст України", 1.1981).
4. Природа України та її охорона, Київ 1975.
5. Народное хозяйство Украинской ССР в 1979 году. Статистический ежегодник, Киев 1980.
6. Rocznik Statystyczny GUS 1980, Warszawa 1980.

С. Караффа-Корбут, Чумак.

Фото В. Ольхом'яка

Ярмарок у Сорочинцях на Полтавщині.

РОЛЬ УКРАЇНИ В УТВОРЕННІ СРСР

Весь історичний досвід існування багатонаціональних держав доводить, що розв'язання національного питання є одним з найскладніших у розвитку людського суспільства. Жодному експлуаторському ладові не вдалося розв'язати національне питання справедливо, на справді демократичній основі. Расва і національна дискримінація в різних галузях суспільного життя, фізичне знищення цілих народностей — сь, що характеризує політику капіталізму в національному питанні. Навіть американські дослідники аж ніяк не прогресивного напрямку, як, наприклад, Річард Пайпе, визнають наявність «безжалісної асиміляції етнічних груп, які проживають у Сполучених Штатах».

Нині у світі налічується близько 2 тисячі різних народів і не більше 150 держав. Практично це означає, що понад 90 процентів націй і народностей входять до складу багатонаціональних держав. Досвід їх розвитку переконливо свідчить про те, що тільки там, де переміг соціалізм, тобто, в умовах справжньої демократії, можлива рівноправність усіх націй і народностей, які населяють країну, можливий їх вільний розвиток. Радянська соціалістична багатонаціональна держава, яка об'єднує понад 100 націй і народностей, — яскравий приклад того.

Український народ одним з перших підтримав ідею створення багатонаціональної Радянської держави. Ксмуністична партія України очолила с'єднавчий рух українського народу за створення СРСР на основі здійснення принципів пролетарського інтернаціоналізму в національно-державному будівництві, дс бровільності й повної рівноправності всіх радянських народів.

Але нова форма федерації була знайдена не відразу. Історія ще не знала такого прикладу. Треба було обговорити десятки пропозицій, виявити все цінне в них.

Спочатку згуртування радянських республік, співробітництво народів набрало форми військового союзу. В червні 1919 р. був прийнятий декрет «Про с'єднання Радянських Соціалістичних Республік: Рссії, України, Латвії, Литви, Білорусії для боротьби зі світовим імперіалізмом». У 1920—1921 роках між республіками були укладені договори про воєнно-господарський с'єюз, який на початку 1922 р. доповнився дипломатичним с'єюзом. Повноважні представники республік уповноважили Російську Федерацію представляти і захищати на загальноєвропейській економічній конференції в Генуї інтереси всіх радянських республік і від їх імені укладати будь-які акти і міжнародні угоди.

У вересні 1922 р. спеціальна комісія ПК РКП(б), яку фактично очолював Й. Сталін, виробила проект створення єдиної союзної держави. У ньому передбачався

формальний вступ України, Білорусії, Азербайджану, Вірменії і Грузії до складу РРФСР на правах автономних республік, що суперечило ленінській національній політиці і завданню зміцнення дружби народів. Ідею «автономізації» спочатку поділяли деякі інші партійні працівники, зокрема на Україні її поділяв перший секретар ЦК КП(б)У Д. Манульський. Проте більшість керівних працівників республіки (Г. Петровський, М. Фрунзе, М. Скрипник, В. Чубар та інші) вважали ідею «автономізації» хибною.

В. Ленін у період обговорення питання про утворення СРСР хворів, але уважно стежив за процесом підготовки цього питання. Він піддав гострій критиці проект «автономізації» і запропонував добровільне об'єднання радянських республік, у тому числі й РРФСР, у нове державне об'єднання — СРСР — на основі повної рівноправності. Відповідно до цих вказівок жовтневий Пленум ЦК РКП(б) затвердив новий проект об'єднання, який підтримала Україна та інші республіки.

На Україні, як і в інших республіках, розгорнулася широка підготовка до утворення СРСР. Численні матеріали, глибоко проаналізовані в спеціальній праці академіка АН УРСР Б. Бабія, переконливо свідчать про те, що об'єднання радянських республік було одним з найживотрепетливіших питань поточного моменту. Воно розглядалося зборами робітників і селян, а потім і органами державної влади — від сільських Рад до Всеукраїнського Центрального Виконавчого Комітету. (Б. Бабій, Союз РСР і роль України в його утворенні. К., 1972, стор. 142).

Важливим етапом у справі створення СРСР є рішення УІІ Всеукраїнського з'їзду Рад, що відбувся в середині грудня 1922 р. в Харкові. Він висловився за утворення СРСР і обрав повноважну делегацію республіки на установчий з'їзд Рад СРСР, а також одноставно затвердив «Декларацію про утворення СРСР» та «Основи Конституції СРСР». Цими державно-правовими актами найвищий орган державної влади України законодавчо закріпив прагнення трудящих мас до об'єднання з іншими братніми народами в єдиній союзній державі, чим вніс великий вклад в історичну справу створення СРСР.

Голова ВУЦВК Г. Петровський, підбиваючи підсумки роботи УІІ Всеукраїнського з'їзду Рад, у заключній промові сказав: «Ви пригадайте відповідальний момент з'їзду, коли була запропонована нова форма відносин республік, великий момент, коли ми розгорнули всі перегородки, які до цього часу відділяли одну республіку від іншої, і проголосили, що в нашій республіці всім трудящим світу знайдеться місце. Це найвеличніший акт, він має історичне значення, і наші потими не раз будуть згадувати УІІ з'їзд Рад за цей величний акт».

Наприкінці грудня 1922 р. Перший Всесоюзний з'їзд Рад (в його роботі взяло участь 364 делегати від України) затвердив Декларацію і Договір, якими законодавчо закріплено утворення СРСР, до складу якого ввійшли РРФСР, Україна, Білорусія і Закавказька Федерація.

Нині СРСР є зразком соціалістичної федерації радянських народів, яка складається з 15 національних союзних республік, 20 автономних республік, 8 автономних областей і 10 автономних округів.

Володимир Кульчицький

УКРАЇНА — ЧЛЕН ЮНЕСКО

Більше трьох десятиріч існує ЮНЕСКО — один з найавторитетніших і представницьких спеціалізованих закладів системи ООН з питань освіти, науки та культури.

У травні 1954 р. серед численних прапорів країн-членів ЮНЕСКО, що майорять на паризькій площі Фонтенуа, вперше з'явився і державний прапор УРСР. Тоді ЮНЕСКО об'єднувала понад 60 держав. Тепер їх кількість зросла до 146.

На початку своєї діяльності ЮНЕСКО займалася вузькопрофесійними питаннями. Нині ЮНЕСКО — активний учасник міжнародних акцій, спрямованих на збереження миру, поглиблення розрядки напруженості, на боротьбу за роззброєння, ліквідацію колоніалізму, расизму і апартеїду. В цьому — головний підсумок 25-річної діяльності СРСР, України та Білорусії в ЮНЕСКО.

Представники УРСР брали участь у роботі всіх сесій Генеральної конференції, нарад і симпозіумів, що проводились ЮНЕСКО, на яких вони послідовно відстоювали принципову позицію щодо посилення ролі Організації у справі міжнародного співробітництва. Про це, насамперед, свідчать і численні важливі рішення ЮНЕСКО.

Взяти хоча б останню сесію Генеральної конференції ЮНЕСКО, що відбулася восени 1978 р. у Парижі. Делегація УРСР була на ній співавтором ряду резолюцій — «Роль ЮНЕСКО у створенні сприятливої громадської думки для припинення гонки озброєнь і переходу до роззброєння», «Вклад ЮНЕСКО у справу миру та завдання по сприянню здійснення прав людини та ліквідації колоніалізму й расизму», «Рівноправне і взаємовигідне культурне й наукове співробітництво — важливий фактор зміцнення миру, дружби та взаєморозуміння між народами».

Представники Української РСР працювали і над розробкою Декларації про основні принципи, які стосуються ролі засобів масової інформації у справі зміцнення миру і міжнародного взаєморозуміння, забезпечення прав людини, в боротьбі проти расизму, апартеїду і пропаганди війни. Прийняття цього документу, висунутого за ініціативою соціалістичних країн, стало значною перемогою ЮНЕСКО на шляху здійснення благородних ідеалів, закріплених у Статуті Організації.

Незабаром після вступу УРСР до ЮНЕСКО, влітку 1956 р., у республіці було створено національну комісію Української РСР у справах ЮНЕСКО, до якої увійшли відомі на Україні працівники науки, культури, пресфспілкові та громадські діячі.

Україна як член ЮНЕСКО здійснює велику роботу по виконанню програмних завдань Організації в галузі освіти, науки й культури. Особливо слід відмітити

Успенський собор Києво-Печерської лаври.

діяльність республіки у вирішенні таких проблем, як поширення знань, вивчення і збереження національних культур народів світу. Саме завдяки ініціативі УРСР ЮНЕСКО розгорнула масову кампанію для ліквідації неписьменності та широкого співробітництва всіх країн у цій галузі.

Разом з Радянським Союзом, іншими соціалістичними державами та країнами, що розвиваються, Україна стала співавтором рішення ЮНЕСКО про святкування у всьому світі 100-річчя від дня народження вождя світового пролетаріату В. Леніна.

За ініціативою УРСР у відповідності з рішенням ЮНЕСКО всією прогресивною світовою громадськістю широко відзначалося 150-річчя від дня народження великого сина українського народу Тараса Шевченка. Святкувались ювілеї відомих діячів української культури — Лесі Українки, Михайла Коцюбинського, Івана Франка, Ольги Кобилянської.

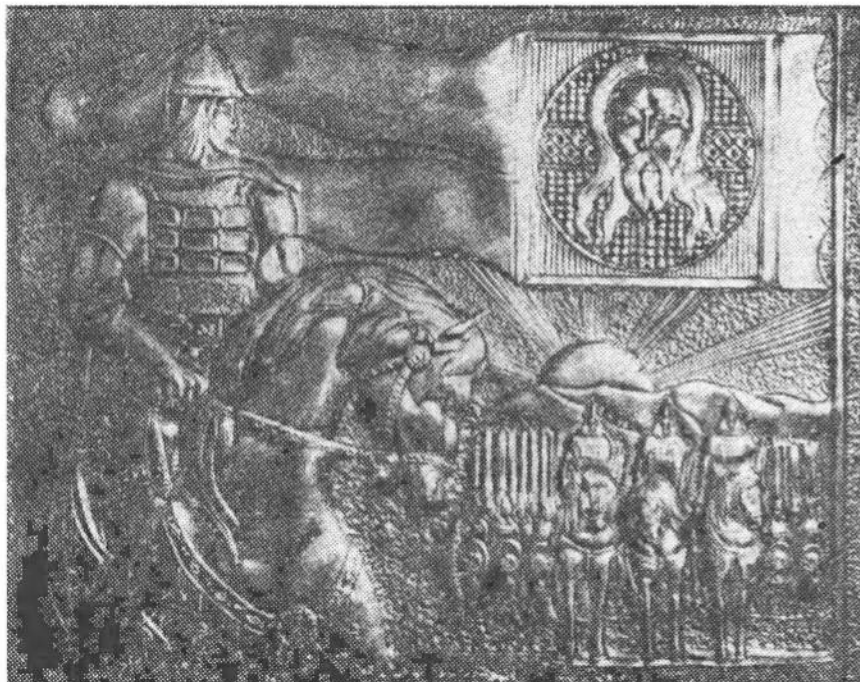
На Україні вчені тривалий час працюють над реалізацією проекту ЮНЕСКО для вивчення слов'янських культур. Створено національний комітет, що займається цим питанням. У травні 1979 р. у Києві відбулася міжнародна конференція на тему «Сучасні слов'янські культури: їх розвиток, взаємодія та міжнародний контакт». Взяти в ній участь радянські та зарубіжні вчені-славісти.

Чимало було зроблено в УРСР для виконання довгострокових програм ЮНЕСКО в галузі науки. Вчені республіки працюють над вивченням таких проблем, як охорона навколишнього середовища, використання сонячної енергії, океанографія, гідрологія.

Головне, що характеризує діяльність Української РСР в ЮНЕСКО — це прагнення всіма засобами сприяти зміцненню миру, дружби і взаєморозумінню між народами.

І. Юрчишин

Л. Каменецький. Перед боєм.

І. Галяк Стика. Анна Ярославна — королева Франції.

Києво-Печерська лавра.

КИЇВ І ЙОГО ВНЕСОК В КУЛЬТУРНИЙ РОЗВИТОК СЛОВ'ЯНСЬКИХ НАРОДІВ ТА СВІТОВУ КУЛЬТУРУ

В 1982 р. світова громадськість відзначатиме 1500-ліття Києва. З почуттям гордості і любові готуються до ювілею всі радянські народи. Для українського, російського і білоруського народів це особливе свято. З Києвом пов'язані початки їх історії, державності, а також чимало визначних подій на довгому шляху культурного розвитку. На окрему увагу заслуговує внесок Києва в культурний розвиток як народів СРСР, так й інших країн світу, в першу чергу слов'янських.

Місто, засноване в глибині століть невтомною працею «мужів мудрих і смисленних», швидко зростало. Цьому сприяло розташування на перехресті великих торговельних шляхів. Через Київ проліг шлях «з варяг у греки» — зі Скандинавії у Візантійську імперію, а також шлях з арабського Сходу в країни Західної Європи. Процес об'єднання навколо Києва східнослов'янських племен завершився за князювання Володимира Святославича на рубежі IX—X ст. У X ст. язичницька Київська Русь прийняла християнство; що сприяло її економічній, політичній та культурній консолідації. Київ став центром однієї з найбільших і наймогутніших держав раннього середньовіччя, «імперії Рюриківичів».

Місто на Старокиївській горі, прикрашене величними золототерхми храмами і монументальними палацами, оточене могутніми кріпосними стінами, справляло на новоприбульців сильне враження. Тут був адміністративно-політичний центр. Біля північного схилу гори розляглося поселення торговельно-ремісничого люду — Поділ.

Древній Київ увібрив у себе досягнення тогочасної культурної ойкумени. Зв'язки з Візантією, а через неї знайомство з культурою античного світу, вплив культури античних колоній в Причорномор'ї, зв'язки зі скандинавськими країнами — все це сприяло загальному і культурному розквіту Київської Русі і Києва. Певне значення в утвердженні міжнародного становища Києва мали родинні зв'язки київських князів. Зокрема, дочки князів Анна стала дружиною французького короля

Генріха I, Єлизавета — норвезького короля Гаральда Суворого, Анастасія — угорського короля Андраша. Сестра Ярослава була за королем Польщі, онука — за німецьким імператором, один син одружився з візантійською принцесою, а двоє — з дочками німецьких володарів. Сам Ярослав одружився з дочкою шведського короля Олафа.

Русь славилася освітою. Ще Володимир Святославич віддавав дітей на «книжне вчення». Двір князя Ярослава був справжнім осередком науки. Тут створено першу на Русі бібліотеку, школу для дітей. Діти князя були добре освіченими людьми. Його онука заснувала жіночу школу, а правнучка Євпраксія, дружина візантійського царевича Олексія, написала трактат «Мазі», енциклопедичний посібник з медицини.

В Києво-Печерській лаврі, що виникла в XI ст., працювали письменники і перекладачі. Всесвітньо відоме ім'я Нестора, ймовірного автора знаменитої «Повісті временних літ». Згідно з думкою знавців древньої літератури і, зокрема, академіка Миколи Гудзія, тогочасний Захід не створив нічого рівноцінного цьому творові. В лаврі була бібліотека, і грамотні ченці ревно трудилися, переписуючи і перекладаючи книжки з інших мов. В Києво-Печерській лаврі оселився, «іскопав собі печерку малую», високоосвічений духовник князя Ярослава митрополит Іларіон і написав тут своє геніальне «Слово о законі і благодаті». В ньому Іларіон воздав хвалу Київській державі, «відомій і слисимій всіма концї землі».

В зв'язку з інтенсивним будівництвом в Києві розвивалося мозаїчне мистецтво, живопис, скульптура, які дивували світ своєю довершеністю. Далекі за межами Києва лунала слава надзвичайно обдарованого художника Алпія, що працював в Києво-Печерській лаврі. Залишив про себе пам'ять в історії і київський лікар Агапіт.

З середини XII ст., внаслідок соціально-економічного і культурного розвитку помітно зміцніли удільні князівства і Київська держава як адміністративно-політичний організм почала слабнути і розпадатися на уділи. Однак культура Києва продовжувала розвиватися навіть тоді, коли піднялися такі культурні осередки, як Чернігів, Галич, Володимир на Клязьмі та інші. Значних успіхів досягла література. Видатним письменником був князь Володимир Мономах. Вчені не безпідставно припускають, що безсмертне «Слово о полку Ігоревім» було створено в Києві.

В 1240 р. Київ був зруйнований монголо-татарами. Вся Русь зазнала страшної руйнації і грабежу. В цій трагічній ситуації Київська Русь і Київ відіграли об'єктивно важливу роль у врятуванні європейських культурних цінностей. Героїчний опір ворогові з боку русів і зокрема киян вичерпав в значній мірі сили татар і вони змушені були зупинитися на шляху до Західної Європи. Ціною колосальних людських жертв і загибелі прекрасних творінь давньоруського мистецтва, науки і літератури були врятовані культурні цінності Заходу.

В XIV ст. Русь, шматована з півдня татарами, а з заходу європейськими феодалами, знайшла в собі сили для нового життя. На могутньому спільному корені зростали молоді гілки — відбувалось формування української, російської і білоруської народностей. Київ став центром удільного князівства. На початку XVI ст. німецький посол З. Герберштейн записав, що навіть руїни Києва свідчать, що це було колись справді «царське місто». Ідеї Відродження знайшли на Україні XVI ст. благодатний ґрунт і пробудили з новою силою потяг до науки й освіти. В Острозькій і Львівській школах поруч з українцями навчалися і вихідці з інших країн. За цих умов Київ знову став світовим містом як визначний культурний центр. Організована в 1615 р. на Подолі Київська братська школа незабаром перетворилася на першу вищу школу на Україні — Академію, якій судилося відіграти визначну роль в культурі слов'янського світу. Серед найбільш важливих фактів міжнародного значення поряд із заснуванням Академії слід назвати створення трьох київських друкарень.

Великою подією, поряд з виданням у 1619 р. у Вільні граматики Мелетія Смотрицького, було видання в друкарні Києво-Печерської лаври в 1627 р. визначного пам'ятника східнослов'янської лексикографії «Лексикона Памви Беринди». Дещо пізніше в цій же друкарні видано перший короткий нарис історії України і Росії

«Київський синопсис», написаний ректором і професором Київської академії І. Гізелем. Про міжнародне значення видання книжок в Києві красномовно свідчить передмова одного з найбільш освічених людей XVII ст. Захарії Копистенського до «Бесід Іоанна Златоуста». «Прийміть цю книгу, — писав він, — руські, слов'яни, серби, боснійці, іллірійці, далматинці, чехи, морави, хорвати... володійте нею, як многоцінним скарбом».

Багато вихованців і викладачів Академії виїхало в XVII—XVIII ст. в різні слов'янські країни для організації шкіл і викладання. Заслугує на увагу просвітительська праця в Москві київського вченого, письменника, проповідника, поета і наставника царських дітей, білоруса за походженням Симеона Полоцького. Вихованці Київської академії ширили славу своєї «альма матера», несучи знання в різні слов'янські країни, ставали там вчителями, перекладачами, проповідниками, засновниками шкіл, письменниками, державними діячами. Сучасники воздавали хвалу «богом береженому» місту Києву з його «Афінами» — Київською академією.

Випускник Києво-Могилянської колегії Дмитро Туптало у 1702 році був призначений митрополитом у Ростові. Є. Славинецький 1653 р. заснував у Москві греко-латинську школу та був її ректором, А. Сатановського покликано 1649 р. до Москви для перекладу біблії. С. Яворський, бувший професор Київського колегіуму, був митрополитом рязанським і муромським, а потім екзархом всеросійського патріаршого престолу.

У Москві довший час працював український композитор і музиколог М. Ділецький, а також видатні гравери І. Щирський і Л. Тарасевич. 1702 р. Києво-Печерська друкарня видала «Патерик» спеціально для Петра I. У розвиток архітектури Москви та Петербурга XVIII ст. багато цінного вніс українець Іван Зарудний.

А. Ведель організував у Москві хорову капелу, в Петербурзькій придворній капелі співав композитор М. Березовський.

За цих умов сприятливо склалися обставини для розвитку історичних знань. Історія нагадувала про спільне коріння братніх народів і необхідність триматися разом проти спільного ворога; спростовувала ворожі твердження про бездарність і нездатність українського народу до державного життя.

Змістовною і науково обгрунтованою історичною працею була, видана в Москві разом зі статтями видатного російського вченого Максима Грека, «Палінодія або книга оборони...» Копистенського. Твір цей свідчить про палкий патріотизм автора і водночас про його толерантність і шану до всіх народів. Блискуча літературна форма і глибина змісту зробили «Палінодію» популярною не лише на батьківщині, але й далеко за її кордонами.

В XVI—XVIII ст. чимало українських митців, художників, скульпторів, гравців працювали за кордоном, особливо в слов'янських країнах. Копистенський, який цікавився питанням поширення української культури серед слов'янських народів, подорожуючи по Польщі, оглядав там розпис костюлу в Краківському єпископаті «грецьким способом», а також написи церковно-слов'янською мовою.

На епоху раннього просвітництва, на рубежі XVII—XVIII ст., припадає початок діяльності видатного вченого і державного діяча, киянина і вихованця Академії Феофана Прокоповича. Це була найяскравіша постать серед провідних діячів культури того часу.

Під час навчання за кордоном і подорожі по країнах, охоплених протестантським рухом, Прокопович близько познайомився з передовими вченнями епохи. Набуті знання він широко використав у своїх працях. Недарма датський вчений Петер фон Гавен говорив про нього: «Цей пан сприяв європейській реформації». Прокопович був головою «вченої дружини» при Петрі I і незамінним помічником у справі реалізації прогресивних петровських реформ. Написані ним «Буквар» і «Первое ученіє отроком» перевидавалися і перекладалися на різні мови для дітей українців, росіян, білорусів, молдаван, греків, сербів, болгар та ін. народів.

В 1722 р. з передмовою Прокоповича була видана російською мовою праця Мавро Орбіні «Слов'янське царство». Саме цей переклад мав великий вплив на

розвиток сербської і болгарської історіографії та сприяв піднесенню національної свідомості слов'янських народів.

Трагікомедія «Володимир» Прокоповича була першою історичною драмою на вітчизняному матеріалі. Вона ставилася в Києві студентами Академії і мала великий успіх. За свідченням академіка Олександра Білецького ця п'єса за своєю філософською концепцією «підносилася над сучасною їй західноєвропейською теорією драми». З діяльністю Київської академії XVIII ст. зв'язані імена таких авторів драматургічних творів, як Лаврентій Гога, український вчений і білоруський архієпископ Георгій Кониський, якому належала драма «Воскресіння з мертвих» з глибоким соціальним змістом. М. Козачинський, організатор шкіл в Сербії, добре обізнаний з історією сербського народу, написав трагедію про сербського царя Уроша V. Викладач Академії М. Довгалевський був автором двох драм і 10 інтермедій демократичного змісту.

Вихованці Київської академії Г. Сковорсида і М. Ломоносов залишили глибокий слід в розвитку науки і освіти слов'янських народів, в першу чергу українського і російського. Г. Сковорода — явище унікальне і світове. Дитина київської вченості, її найбільших духовних осягнень, він став на захист людини в час, коли в передових країнах Західної Європи запанував механістичний раціоналізм, який не залишав людині нічого крім матеріального інтересу. Сковородинське «пізнань самого себе» було пройняте увагою до духовних цінностей, намаганням захистити людину від мертвоного впливу буржуазного раціоналізму. Саме це зробило ім'я Сковороди безсмертним і викликало живий інтерес до його творчості з боку найбільших діячів слов'янської і світової культури, зокрема Ф. Достєвського, Л. Толстого, а також українського радянського поета П. Тичини.

Київ XVII—XVIII ст. дав світові прекрасні зразки життєрадісного українського барокко, позбавленого надмірностей, стриманого і гармонійного. Про це свідчать численні твори живопису, архітектури, скульптури, літератури та інших галузей мистецтва. В цьому зв'язку заслуговують на особливу увагу талановиті київські зодчі Степан Ковнір і Іван Григорович-Барський. Вихованець Академії Григорій Левицький сполучав у своїй творчості риси ренесансового і барочного мистецтва. Його син Дмитро Левицький став в Росії відомим майстром народногo портрету.

Київ завжди славився музикальним мистецтвом. За феодальних часів творцями народної музики на Україні були кобзарі і лірники, мистецтво яких сягає часів древнього Києва. З XV ст. розвивалася така форма народногo музикального мистецтва як дума, яка відразу привернула до себе увагу в широкому світі. Розвідки про українські думи відомі вже в Англії XVIII ст. В наш час кобзарство не вмерло, але нові соціально-економічні умови життя обумовили новий зміст кобзарського співу. Особливе місце в розвитку професійного музикального мистецтва на народній основі в XVII—XVIII ст. належить багатоголосному партесному співу. Теоретичні основи цього співу були викладені в праці киянина Миколи Ділецького (1630—?) «Граматика співу мусійського». Народна українська музика позначилася на творчості не лише східнослов'янських народів, але й на творчості майстрів Західної Європи, про що свідчать, зокрема, твори генія музики Л. Бетховена. В Києві розвивався талант Артемія Веделя (1767—1808) і Максима Березовського (1745—1777), які здобули освіту в Київській академії. Ведель організував і керував хороваю капелюю в Москві до 1790 р. Пізніше керував хорами в Києві та Харкові. Березовський співав у придворній капелі і брав участь у виставах італійської опери. Власні музикальні твори Веделя і Березовського відомі в широкому світі і користуються великим успіхом і в наш час. На Україні і, зокрема, в Києві періодично відбиралися хлопчики для придворних хорів. В 1838 р. у Київ з цією метою приїжджав видатний російський композитор Михайло Глінка.

В XIX на початку XX ст. українську музику в Києві представляли такі видатні композитори, як Семен Гулак-Артемовський, Микола Лисенко, Микола Леонтович, Кирило Стеценко. В радянський час у розвитку музикального мистецтва брали і беруть участь відомі в світі майстри: кияни Левко Ревуцький, Борис Лятошинський, Костянтин Данькевич, Георгій і Платон Майборди. Їхні твори виконуються в усіх радянських республіках і за кордоном. Київський державний театр

опери і балету — провідний музичний театр УРСР. З ним пов'язані біографії багатьох видатних і широко відомих в світі майстрів мистецтва, зокрема Оксани Петрусенко, Івана Паторжинського, Бориса Гмирі, Івана Козловського і Бели Руденко та ряду інших.

Незважаючи на вкрай несприятливі умови з кінця XVIII ст., не затухло наукове життя міста. Після того, як у XIX ст. Київська академія була перетворена в духовний заклад, осередком культури і освіти став університет, організований в 1834 р. В університеті працювали визначні вчені, які зробили внесок у світову науку. Першим ректором був енциклопедично освічений природознавець, філософ і фольклорист, друг Миколи Гоголя і Тараса Шевченка Михайло Максимович.

Протягом XIX століття Київ привертав до себе увагу видатних представників літератури і мистецтва різних країн. Оноре де Бальзак писав з приводу своїх відвідань Києва, що в це місто він мав потрапити за будь-яку ціну «в інтересах літератури і етнографії». Микола Гоголь мріяв про кафедру в Київському університеті, Микола Лесков, проживши якийсь час в Києві, назвав себе його сином. Київ відвідували або якийсь час жили в ньому і працювали Олександр Пушкін, Адам Міцкевич, Іван Вазов, Олександр Купрін, Марко Вовчок, Михайло Старицький, Іван Нечуй-Левицький, Михайло Драгоманов, Леся Українка, Максим Горький. Тут були написані Шевченком «Лілея» і «Русалка». В Києві вчилися також польський письменник Ярослав Івашкевич і російські письменники Костянтин Паустовський, Михайло Булгаков та ряд інших.

Сьогодні Київ — осередок інтенсивного розвитку культури, національної за формою і соціалістичної за змістом. Академія наук УРСР об'єднує численні наукові заклади. Серед всесвітньо відомих вчених, членів Академії наук, в Києві у радянський час працювали Володимир Вернадський, Данило Заболотний, Олександр Богомолець, Євген Патон. Син Євгена Патона Борис сьогодні очолює Академію і продовжує наукову працю батька. Великі досягнення належать таким вченим, як академіки Агатангел Кримський, Володимир Яворський, Павло Тутковський, Олександр Палладін, Микола Боголюбов, Борис Чернишов, Олександр Білецький, Леонід Булаховський, поетам-академікам Максиму Рильському, Павлу Тичині, Миколі Бажану та ін.

Чималим є доробок Київської кіностудії. Корифей українського і російського кіномистецтва О. Довженко (1894—1956) вчився і працював у Києві та Москві. Його фільм «Земля» визнано в 1958 р. на всесвітньому конкурсі в Брюсселі одним з найкращих 12 фільмів світу.

Через всю творчість діячів мистецтва і науки Києва проходить ідея ствердження духовної величі людини, активного діяча соціалістичного суспільства.

Сьогодні столиця Радянської України, сповнена творчих сил і духовного здоров'я, зустрічає своє 1500-річчя.

Олена Компан

КРАКІВ І КИЇВ — МІСТА-ПОБРАТИМИ

Щороку, в останню неділю квітня, відзначається Всесвітній день поріднених міст.

Поріднення міст уперше відбулося під час найжорстокішої битви другої світової війни, коли на берегах Волги під Сталінградом вирішувалася доля людства. Засновниками нової традиції стали міста, які найбільше потерпіли від фашистського варварства: зруйноване гітлерівською авіацією англійське місто Ковентрі і бастион людської мужності й стійкості — Сталінград.

У Києва сім побратимів: Краків (Польща), Лейпціг (Німечка Демократична, Республіка), Братіслава (Чехословаччина), Тампере (Фінляндія), Тулуза (Франція), Флоренція (Італія), Кіото (Японія). До того ж французькі міста Роменвіль і Шаллет-сюр-Люен встановили зв'язки з Дарницьким і Дніпровським районами Києва.

Майже щороку делегації міст-побратимів гостюють один у одного. Їх цікавлять досягнення в галузі економіки, науки, культури, спорту, господарської діяльності.

Розвиткові дружніх відносин міст-побратимів, а відтак і зміцненню миру й дружби між народами сприяє діяльність Українського товариства дружби і культурного зв'язку з зарубіжними країнами.

Київ і Краків нерозривні узи побратимства єднають уже понад двадцять років. Дедалі різнобічними стають контакти партійних, державних органів, профспілок, трудових колективів цих міст. Постійні зв'язки підтримують між собою творчі спілки, колективи художньої самодіяльності, редакції газет, радіо, кінотеатри, школи міст-побратимів.

Спинимося лише на двох прикладах. Багатогранні зв'язки єднають Ягеллонський університет, один з найстаріших у Європі, з Київським державним університетом імені Тараса Шевченка. Науковці обох університетів дбають про підвищення кваліфікації викладачів. Чимало польських аспірантів і стажистів навчаються у Києві, проходять тут практику і студенти. З такою ж метою приїжджають до Кракова і їхні українські колеги. Дедалі міцніше співробітництво університетських бібліотек. І кияни, і краків'яни були свідками захоплюючих спортивних турнірів, прекрасних виступів ансамблів «Крокус» і «Веснянка». А скільки радості, незабутніх вражень студентам столиці Радянської України і вихованцям Ягеллонського університету приносять поїздки до міст-побратимів у складі студентських будівельних груп! Разом з київськими вченими краків'яни плідно працюють у галузі фізики, історії, східнослов'янської філософії. Плануються спільні археологічні дослідження. Між багатьма викладачами встановилися особисті творчі контакти.

1964 р. під час святкування 600-річчя Ягеллонського університету звання почесного доктора цієї вищої школи було присвоєно видатному українському поетові-академіку Максимові Рильському. Через два роки почесним членом Ученої ради Ягеллонського університету став академік Академії наук УРСР Іван Швєць. У свою чергу, директорові інституту географії, професору Мечиславу Клімашевському було присвоєно звання почесного доктора наук Київського університету. Ягеллонський університет видав збірник «Україна. Минуле і сучасне», а українські вчені разом з польськими колегами опублікували збірник наукових праць «Київ—Краків. Нариси з історії польсько-українських зв'язків».

Р. Сельський. Карпатська іділія.

Тривалий час змагаються між собою підприємства «Укркабель» і «Полькабель». Перебуваючи в Києві, побратими з Польщі допомагали киянам освоїти новітнє устаткування, випущене машинобудівними заводами ПНР. Українські робітники також кілька разів їздили до Кракова. У грудні 1978 р. разом з польськими друзями вони відзначали 50-річчя «Полькабеля».

«Укркабель» — колективний член українського відділення Товариства радянсько-польської дружби. На підприємстві вродисто відзначаються знаменні події у житті народу братньої країни, у заводському клубі влаштовуються виставки, присвячені Польщі. Часто в гості до заводчан приїжджають співробітники Генерального консульства ПНР у Києві, польські студенти, що навчаються у вищих школах столиці України.

1975 р. з великим успіхом пройшли Дні Києва у Кракові, а 1979 — Дні Кракова у Києві, присвячені 35-річчю визволення Польщі від фашистських загарбників. На підприємствах, в інститутах, творчих спілках відбулося багато цікавих і хвилюючих зустрічей. Відкрилися виставки, що розповіли про сьогоднішній день Кракова, його історію та культуру. Кращі концертні зали, театри і палаци культури Радянської України були віддані у розпорядження творчим колективам з міста-побратима. У кінотеатрі Краків — «польському клубі», як любовно називають його кияни, — проходив Тиждень польських фільмів.

Гості двохмільйонного міста милувалися мальовничими видами, що відкриваються з високої кручі в парку Слави. Звідси добре видно блакитну стрічку Дніпра, мости над могутньою рікою, парки, золоті пляжі Труханового острова, нові житлові квартали. За портовими причалами стародавнього Подолу — синій простір рукотворного Київського моря. Неподалик від обеліса Слави сяють золотом бані Києво-Печерської лаври. Поряд — овіяні вітрами революції стіни легендарного заводу «Арсенал», ажурні склепіння Палацу піонерів.

Польські друзі покладали квіти на могилу Невідомого солдата, де горить Вічний вогонь. А поряд — плити, на яких золотом викорбовано безсмертні імена. Тут поховані воїни, що загинули під час оборони та визволення столиці України. представники багатьох національностей. На другому березі Дніпра, в індустріальному районі Дарниця, є могили польських воїнів. Кияни дбайливо доглядають їх. За традицією кожного року 8 квітня тисячі жителів столиці Радянської України приносять сюди весняні квіти. Безсмертна пам'ять про тих, хто віддав життя у спільній боротьбі з ворогом.

Мужність і героїзм проявили радянські воїни в боях за визволення Польщі від фашистських загарбників... На початку 1945 р. фашисти готували страшний злочин. Окупанти заміняли архітектурні пам'ятки, музеї, культурні заклади, фабрики, електростанції. Центр Кракова — Старе Місто — гітлерівці вирішили стерти з лиця землі. Але війська Першого Українського фронту, які у свій час визволили Київ, зірвали задум фашистів. Оточивши Краків, радянські воїни увірвалися до міста з заходу, захопили ворога зненацька і врятували скарбницю польської історії та культури. Велика заслуга в цьому радянських розвідників і польських підпільників, яким пощастило захопити ворожі плани знищення Кракова і передати їх радянському командуванню. Одного з керівників групи радянських розвідників киянина Євгена Березняка та його бойових друзів Олексія Шаповала, Лізу Вологодську, Асю Жукову польський уряд нагородив орденами Народної Польщі, а Народна Рада міста Кракова занесла імена членів героїчного загону розвідників у списки «Заслужених громадян».

...Є в Києві, у Дніпровському районі, вулиця, яка носить ім'я Кракова. Чесна, зелена, гарна. Вулиця, у порівнянні з Києвом, що незабаром відзначатиме своє 1500-річчя, дуже молода. Однак за останнє чверть століття на цьому місці за генеральним планом забудови території міста виросли багатопверхові будівлі. Сьогодні в них проживає кілька тисяч чоловік. В Дні Кракова тут відбулося велике свято — на вулиці Краківській було відкрито пам'ятну дошку на честь непероршної дружби міст-побратимів. Ця дружба українського і польського народів випробувана в боротьбі проти фашистських загарбників.

Лідія Бельська

ЮВІЛЕЇ

ГРИГОРІЙ СКОВОРОДА — ПОЕТ

У 260-річчя з дня народження

Григорій Савич Сковорода (1722—1794) прославився передусім як філософ. Проте слід пам'ятати, що він був і справжнім поетом. Вірші Сковорода за його життя розповсюджувалися усно та в рукописній формі. Першу їх обширну друковану публікацію здійснив Дмитро Багалій у 1894 р.¹⁾ Однак віршову Сковородину спадщину в найповнішому вигляді опублікували І. Табачников та І. Іванько в академічному виданні 1961 р.²⁾ І врешті необхідно зазначити, що вибрані вірші Сковорода «Сад пісень» надруковано в Києві 1968 і 1972 рр. в перекладах на сучасну українську мову Миколи Зерова і Валерія Шевчука.

На зміст віршової літератури Григорія Сковорода складаються збірки: «Сад божественних пісень», «Різні поезії» та вірші, використані ним у листуванні. З уваги на те, що окремі вірші датовані, можна вважати, що більшість їх походить з перших десятиліть другої половини XVIII століття.

Вірші Сковорода різноманітні за жанровими особливостями, тематикою і художніми якостями. Ранні його зразки мають панегіричний характер. Хоч Сковорода віршами такого типу продовжував традиції панегіричної літератури XVII—XVIII ст., проте виявляв в них нове. Він відходив від штучності і напушеності, що було характерне для панегіриків, його попередників, писав щиро і безпосередньо. Це переконливо засвідчує його вірш «Ідеш, хочеш нас оставить?», присвячений Г. Якубовичу, який переїжджав 1758 р. з Переяслава в Білгород на посаду судді. Ось початок цієї пісні «Саду»:

Ідеш, хочеш нас оставить?
Ідь же весел, цілий, здоровий!

Будь тобі вітри погодні,
Тихі, жаркі, ні холодні.
Щаслив тобі путь везді отсель будь!³⁾

У поясненні до цього вірша автор зазначив: «В пісні тих, що від'їжджають, проводжають побажаннями добра і різних благ. Правда, наша пісня майже зовсім селянська і проста, написана простонародною мовою, але я сміливо заявляю, що при своїй народності і простоті, вона щира, чиста і безпосередня».

Фактично, ця пісня складена мовою, близькою до народної, хоч в інших віршах Сквороди часто зустрічаємо чимало елементів книжної мови, багато в них слов'янізмів, їх мова слов'яно-українська.

Панегіричні вірші Сквороди наближаються своїм характером до оди.

Писати оди вчився автор «Саду» на зразках блискучого лірика античної літератури Кв. Горация, часто посилався на нього в своїх творах і перекладав його оди. Особливе захоплення викликала у Сквороди ода Горация «*Otium divos rogat in ratenti...*». Скворода, крім перекладу цієї оди («Купец покоя сладка Бога просит...») склав і вільний переспів її та вмістив його серед оригінальних поезій «Саду» як 24-ту пісню, зазначивши, що вона «Претолкована малоросійським діалектом». Ось окремі строфи цього переспіву:

О покою наш небесний! Де ти скрився з наших глаз?
Ти нам обще всім любезний, в разный путь розбив ти нас.

Кажеться, живуть печалі по великих больш домах,
Больш спокоен домик малый, еслі в нужних сит вещах.

Як бачимо, Скворода свій переспів латинської оди, що був близький художніми якостями до пародій, складав народною мовою. Цим підготовляв він шлях І. Котляревському як авторові «перелицьованої» «Енеїди».

Скворода складав також оригінальні оди. Цікавою є ода «Хвала бідності», написана латинською мовою. У ній сформулював він своє розуміння бідності. Наводимо уривки цієї оди в перекладі М. Зерова:

О щасливий, хто зміг заприязнить тебе, Нестурбований мир, спокій нерушений
Зрозуміти, які втіхи незмірені І здоров'я міцне, і при звичаєне
Ти приносиш усім, хто вшанував тебе До побожних трудів серце незламнее
Серцем щирим і радісним. Славлять твій гостелюбний дух.

О щасливий, хто зміг заприязнить тебе, Не в старчачих торбах, бідносьте, ти живеш
Хто на ласку твою здався безоглядно
І кого на бенкет свій допустила ти, В серці чистім і праведнім.

Вивіш в хату низьку й тісну.

У Сквородиній поетичній спадщині є різні видозміни лірики.

Скворода не поділяв уподобань тих, що шукали щастя в багатстві, вихваляв бідність. Він писав:

Не пойду в город богатий! Я буду на полях жить.
Буду вік мой коротати, де тихо время біжить.
О дубрава! О зелена! О мати моя родна!
В тебе жизнь увеселенна, в тебе покой, тишина.
Нічого я не желаю; кромі хліба та води,
Нищета мні есть приятель, давно ми з нею свати.
О дубрава! О зелена! О мати моя родна!
В тебе жизнь увеселенна, в тебе покой, тишина.

Це приклад особистої лірики.

Скворода захоплювався природою, відтворював її красу, що потверджує пісня «Саду» «Ах поля, поля зелені», чудова картина пейзажної лірики.

В окремих піснях «Саду» Скворода роздумує над щастям людини, над її характером і способом життя. На такі теми написані вірші «Щастя, де живеш?», «О дражайше жизни время» та інші.

Характерно, що поет-філософ не задовольняється тільки теоретичними міркуваннями, але для підтвердження думки про те, що більш корисно для людини є скромність, ніж гордість, він у вірші «Ой ти птичко жовтобоко» пише так:

Стоїть явор над горою, А вербочки шумять низко,
Все киваєть головою. Волокуть мене до сна,
Буйні вітри повівають, Тут течет поточек близко,
Руки явору ламають, Видно воду аж до дна.

Мова цього вірша дуже близька до народної.

Названі філософські вірші мають форму медитацій. Є у Сковороди вірші-по-слання. Для прикладу можна назвати вірш «Що спритний розумом роздумуєш тепер?» («Quid mente velox in praesentia»). Зміст цього латинського вірша становлять роздуми над життям людини. Сковорода-поет доходить до такого висновку, що його цитуємо в українському перекладі Надії Степули:

Так розум наш ніколи не дримає,   Якщо нічого доброго немає,
Він завжди любить, що-небудь робить.   То він поганим душу осквернить.

У зв'язку з цим звертається Сковорода до учня Михайла Ковалінського, яко-му був присвячений цей вірш, з такою порадою:

Дай все йому, щоб він міг працювати,   Так зможеш ти нудьги повік не знати,
Дай небагато, — та прекрасне дай.   Знайдеш насущний щастя коровай.

З віршів «Саду» найбільшу популярність здобула пісня «Всякому городу нрав і права». Її включили народні кобзарі у свій пісенний репертуар, нею користувався Іван Котляревський у п'єсі «Наталка Полтавка».

Ось як змальовує Сковорода у цьому вірші образи панівних класів сучасного йому суспільства:

Петр для чинов угли панскіи трет,   Тот неперестанно стягаєт грунта.
Федька-купец при аршині все лжет,   Сей иностранни заводит скота.
Тот строи дом свой на новый манір,   Ти формируют на ловлю собак.
Тот все в процентах, пожалуй, повір!   Сих шумит дом от гостей, как кабак.
А мні одна только в світі дума,   А мні одна только в світі дума,
А мні одно только не йдет с ума.   А мні одно только не йдет с ума.

Сковорода критикував представників знаті за те, що дбали тільки про своє збагачення, не справлялись з покладених на них обов'язків.

Сатиричний характер мають і т. зв. «фабули» Сковороди.

У фавулі «Как только сонце к вечеру запало», що є по суті віршовою байкою, розповідається про грецького філософа Фалеса, який, досліджуючи зорі, не бачив перед собою рову, впав і розбив собі вуха.

Байка закінчується таким чотиривіршем:

Как ти не видя перед носом рова,   З сих спекуляцій повела старуха
Можеш знать звiзди, главо безтолкова?   Назад додому мудреца без уха.

Улюбленим жанром Сковороди-поета була епіграма. В епіграмі «Про свободу» прославляється Богдан Хмельницький як батько свободи. Цитуємо її за перекладом на сучасну українську мову В. Шевчука:

Що є свобода? Добро в ній яке?
Кажуть, неначе воно золотее?
Ні ж бо, не злотне: зрівнявши все злото,
Проти свободи воно лиш болото.

О, якби в дурні мені не поштитись,
Щоб без свободи не міг я лишитись.
Слава навіки буде з тобою,
Вольності отче, Богдане-герою!

Писав Сковорода і стислі формою епіграми. Ось як стисло характеризував він мудрість людини:

Скажи мні кратко мужа мудра діло!
Імій світ в умі і здоровіє тіла.

Чимало епіграм міститься в листуванні Сковороди. Вони складені латинською мовою. Кращою з них є епіграма, присвячена мистецтву. Наводимо її текст за оригіналом та за перекладом на українську мову М. Зерова.

Латинською мовою цю епіграму склав Сковорода так:

Ter tribus ut musis olim Venus obvia facta est
Cum Cupidone suo, talibus alloquitur.
Me colite, o musae, cunctorum prima deorum
Sum: mea scepra omnes diique hominesque colunt.
Sic Venus, At musae: verum in nos iuris habes nil.
Musae Heliconae sacrum, non tua regna colunt.

У чудесному українському перекладі Зерсва ця епіграма має таку форму:

Музам колись дев'ятьма на шляху зустрілась Венера,
З нею — її Купідон, слівом крилате — в устах:
«Музи, шануйте мене — я найбільша з усіх олімпійців
Всюди під берлєм моїм ксряться люди й боги».
Мовила. Музи на те: «А над нами, богине, не владна, —
Наша святиня не ти, наша любов — Гелкон».

З розглянутих віршів виникає, що Сквсврєда пєспирив коло жанрових видозмін поезії. Поряд з одєю та епіграмєю, які кєристуєались пєпулярністю в XVIII ст., Сквсврєда вєдєв в українську літературу фїлєссфську лірику і віршовану байку.

Кєли виникнути в ідейний зміст віршів Скворєди, виявляєтьєя, що пронизує їх спільний мєтив: роздуми над життям людини, над її щастям. Джєрєло людськєго щастєя бачив Сквсврєда передусім у звільненні людини від крїпацтва. Дальєшоє умєєвоє щастєя, на його думку, було скромне життя, яке на відміну від гонитви за багатєвєм, принєєить спокій і внутрішнє задоволєння. Таке спокійнє життя принєєить праця.

У більшєстї своїх віршів Скворєда розкриває свої погляди на життя, що наєає їм ліричного характеру. Таким чинєм Скворєда-поєт в пєршу чергу лірик. Правда, є в нього такєж епічні жанри, наприклад, байка та віршованє оповідання.

І врєштї слїд підкрєслити, що Сквсврєда майєтерно волєдєв віршовою формою латинськєю класичноєю поезії.

Справєдливо Михайло Ковалинський, характеризуючи творчу біографію свого улюблєного вчитєля і друга Григорія Савича Скворєди, розпочав її афоризмом Горация: «Non omnis moriar».

Теоктиєт Пачовський

1. Сочєнєня Григорія Савича Скворєди, собрєннєє и редактєрєваннєє проф. Д. И. Бєгалєєм. Юбилєйнєє издєнєє (1794-1894 годєы). Харков, 1894.
2. Григорій Скворєда. Твори в двох томєх, том другий. Упорядник І. Табачникєв, І. Іваньєв. Видавництво Акадємії наук Українськєю РСР. Київ, 1961.
3. Правєпис заштєванєх віршів тут і далї в окремєх випадках осучаснюємо.

УКРАЇНСЬКИЙ КОЛУМЕ

У своїх промовах, приватних розмовах і листах академік Д. Яворницький добрим словом часто згадував ім'я Олександра Миколайовича Поля (1832—1890), якого він глибоко поважав і шанував.

Дружня приязнь з цією людиною у Яворницького народилася здавна, ще під час перших подорожей по Україні.

Коли Дмитро Іванович приїжджав з Петербурга на південь шукати запорозьку старовину, спочатку він побував у Києві, Полтаві, Одесі й Катеринославі. Це були цікаві подорожі, але вони не давали ієторикєві того матерїалу, якого він увєсь час шукав. Пєєля цьєго профєсор Яворницький помандруєвав на Катєринославщину. І тут йому пощєстило. Він натрапив на багатєщу колекцію козацькєю старовини, яка зберїгалася у власних музеях генєрєла Г. Алексєєєва та громадськєго дїячє О. Поля. Самє тут він, вперше, познайємивєя з запорозькими рєлїквіями і назавжди полєубив їх.

О. Поль по-дружньоєму ставивєя до молодого архєолога, чуйно відгукуєавєя на його прохання. Він часто допомаєав Яворницькєму проводити архєологїчні розкопки та збирати екєспонати минувшини. Навіть даєав йому на цїлє лїтє робочу силу за свїй рахунок. Дружба мїж ними була єсна й безкорисна.

В одному листі Поль писав Яворницькєму: «Глибокошановний Дмитре Івановичу! Листа й дєпєшу Вашї одєржав. Повідємити дєпєшою про розмїри гармєт і мортир, щоб уникнути непорозумїн, вваєаю за неможливєє й тому додаю їх Вам тепєр у малюнках. Олєксєндр Петрович Вам клєнєєтьєя, зайнятий зарєз змєлюєваннєм плану порєгїв і вишлє його Вам разом з описєм своїх розкопок брон-

зового віку... Тисну Вашу руку, дорогий козаче, бажаю всього доброго. Душевно відданий, Ваш О. Поль.»

Ім'я О. Поля правдиво ввійшло в історію розвитку залізорудної промисловості Криворіжжя та розвитку культури на Катеринославщині. Це був активний громадський діяч, пристрасний краєзнавець, археолог. Його цікавила техніка, освіта, історія минувшини. Де б він не був, завжди знаходив коштовні скарби матеріальної культури рідного краю.

Народився О. Поль в Малоолександрівці, Верхньодніпровського повіту, Катеринославської губернії, в сім'ї поміщика. Середню освіту здобув у Полтавській гімназії, а 1854 р. закінчив юридичний факультет Дерптського університету.

Для свого часу Олександр Поль був прогресивною людиною. Він був членом кількох наукових товариств, активно працював у комісії впорядкування побуту селян, з великою людиністю захищав принижених і допомагав простим людям в їхній нужді, давав допомогу жіночій гімназії та реальному училищі. За все це співгромадяни дуже шанували О. Поля і обрали його почесним громадянином міста Катеринослава.

Багато зробив Поль для розвитку залізорудної промисловості на Катеринославщині і для створення нового металургійного центру, на Україні. Недарма ж у Кривому Розі було споруджено бронзовий пам'ятник Полю з написом: «Новоросійському Колумбу», а в Катеринославі — одну з вулиць у нагірному районі, де він жив, названо його ім'ям.

Будучи хлопчиком, Поль багато чув від матері про славні подвиги запорожців. В його уяві вони псставали як хоробрі люди, які не знали страху в боротьбі з ворогами. З юнацьким запалом він став збирати старовинні запорозькі речі. Спочатку обшукав усі закутки будинку своєї бабусі, яка була внучкою українського наказного гетьмана Павла Полуботка, якого цар Петро I за оборону прав України заморив у Петропавлівській фортеці в Петербурзі. Поль знайшов на горіщі цікаві залишки козацького причадалля.

Коли О. Поль закінчив університет і повернувся на батьківщину, він ще з більшою енергією взявся за улюблене діло. Щоб краще пізнати історію свого краю, він пішки обійшов степи Верхньодніпровщини, потім усю Катеринославщину, оглянув і взяв на облік усі могили, гордища, урочища.

Мандруючи по степах, Олександр Миколайович якось зайшов у Дубову балку, що біля річки Сакагань на Криворіжжі. Дослідників очі столітні дуби, величезні скелі та глибокі печери.

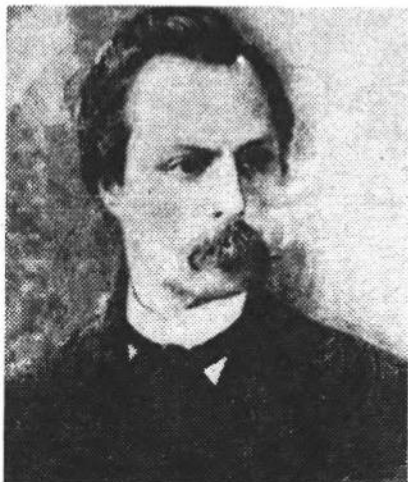
Поль обслідував ці місця як археолог і краєзнавець, але випадково натрапив на інші скарби — на залізну руду, яка виходила на поверхню ґрунту біля річки Сакагань.

Хоч залізну руду на Криворіжжі знайшли ще до Поля, але ніхто не поцікавився багатством покладів та вмістом в ній заліза. З великими труднощами, за допомогою закордонних спеціалістів, йому пощастило встановити, що залізна руда має величезні поклади, до того ж вона найкраща в світі, бо в ній сімдесят процентів заліза.

Коли Поль узяв в оренду кам'янисту дільницю землі, селяни говорили між собою, розводячи руки: «Що воно за дивак? Купує землю, платить за неї гроші, а на ній ні біса не родить: стирчить із неї руде каміння та й годі». А те руде каміння — багатющі підземні скарби заліза!

Бідолаха так витратився на ту руду, що свій будинок з садиком віддав під ресторан, а сам перейшов на квартиру. Селяни, було, побачать його та й кажуть: «Он дивіться, пішов бідний пан у латаній сорочці, заліз в цю руду, що й хати позбувся».

За своє недове життя (58 років) О. Поль зібрав багатющий археологічний музей. В ньому понад 5000 експонатів. У той час його оцінювали на 200 тисяч карбованців. Здавалося б, сума чималенька. І все ж таки в останні роки життя Поль зазнав матеріальної скрути. Своєчасно сплачуючи селянам оренду за «не-

Олександр Поль.

Будинок на вулиці К. Лібкнехта, де бував Кароль Шимановський.

родючу» землю, він у той же час не шкодував ні коштів, ні себе, щоб видобути з-під землі залізні скарби. Все це призвело до того, що він став постійним боржником, позбувся свого майна, яке коштувало менше, ніж було боргів. О. Поль ладен був продати свій музей, аби тільки вилізи з боргів. Про це почувли в Лондоні. Звідти прибули грошовиті покупці. Але господар музею не захотів, щоб колекція, яку він зібрав на своїй землі, стала здобутком іноземців. Він відмовився від послуг заморських гостей і залишив музей на рідній землі, для свого народу.

Величезна колекція старовини, яку зібрав О. Поль, стосувалася до кам'яного віку — були це молотки, сокири, стріли та інші знаряддя, зроблені з граніту.

Надзвичайно багато експонатів було зосереджено в бронзовому відділі: гончарні вироби, ножі, мідяні стріли, списи, хатній посуд, чоловічі та жіночі прикраси. У відділі залізного віку — мечі, ножі, кинджали, різні стріли. Неабияку цінність являв собою відділ європейських культур, Японії та Китаю. Тут можна було побачити витончені вироби грецького, генуезького, венеціанського мистецтва. Це різні золоті речі — персні, брошки, ланцюжки, лаврові вінки. Чимало з них були прикрашені діамантами.

Але особливо цінну колекцію Поль зібрав у Запорозькій Січі. На полях колишніх битв з іноземцями знайдено бойову запорозьку зброю — шаблі, рушниці, гаківниці, гармати, пістолі — всього вдалося. Полю також вдалося зібрати коштовності — гетьманські булави, бунчуки, навіть прикраси якогось «лицаря» і його коня. Чимало зброї було прикрашено золотом і самоцвітами — бірюзок (туркус), яшмою (яспіс), опалами. В його колекції — чимало рідкісних картин, малюнків старовинних пам'яток тощо.

Після несподіваної смерті О. Поля, його дружина передала колекцію директору музею Д. Яворницькому. На честь цього патріотичного вчинку ім'я О. Поля було надано Катеринославському краєзнавчому музеєві.

Зусиллями Яворницького музей збагатився численними цінними експонатами й перетворився у справжній народний храм культури. Після смерті Дмитра Івановича музею надано ім'я його першого директора-академіка Д. Яворницького. Нині музей став окрасою Дніпропетровська.

Іван Шаповал

СВІТЛО КОРОТКОГО ЖИТТЯ

Співець українського знедоленого селянства Архип Тесленко (2.III 1882—28.VI 1911) був близький до народу характером мрій, сподівань, навіть художньою образністю своєї творчості. Він писав прекрасною народною мовою, не наслідуючи ні Марка Вовчка, ні Панаса Мирного, ні когось іншого. Творчість А. Тесленка — це щира сповідь селянина-інтелігента, придавленого суворою дійсністю, але прагнучого вирватись у світ злагоди і гармонії, де є можливість для розвитку кожного обдарування. Тема потягу до освіти чистої юної душі, прославлення книги як світла, що пронизує густу пітьму безраднісної сільської дійсності і як вогника, що кличе до кращого життя, вселяє віру в торжество правди — ця тема проходить через всі твори Тесленка. А випливає вона з любові до книги самого автора.

Справді, книга в короткому і страдницькому житті Архипа Тесленка мала неабияку вагу. Цю думку підказують нам не лише його оповідання, основані, як правило, на автобіографічному матеріалі, але й листи письменника до знайомих та спогади його сучасників.

Влітку 1958 р. в рідному селі Тесленка Харківцях на Лохвиччині я записав перекази про письменника, які почув від його земляків. Тоді я й помітив, що майже всі, з ким довелось говорити, підкресливали в Тесленкові любов до книг, жагу до знань, бажання ширити книжки, знання серед темних і затурканих селян. Колишні сусіди письменника свідчили, що коли він помер, в його коморі залишилось багато різних книг і брошурок-метеликів. Його знали в Харківцях як пристрасного книголюбця. О. Дубняк, який близько півстоліття вчителював у селі, згадував, що Тесленко часто заходив до школи і довго просиджував над книжками, завжди щось собі випишучи. Іноді він приносив і свої твори, щоб почитати вчителям і почути зауваження і поради. Це була та сама школа, в якій вчився й він, мріючи стати народним вчителем, але звідки його виключили. Ідея свідомої вчительської праці задля народу знайшла втілення в деяких оповіданнях Тесленка.

Ніщо так не цінував письменник, як книги. Певно не знаємо, скільки він їх мав, але в нього була своя домашня бібліотечка, складена з українських і частково російських книжок. Не минав Тесленко книгарень ні в Лохвиці, ні в Києві, ні в інших місцях, де бував, — звідусюди привозив потроху: одні сам купував, коли було за що, інші дарували йому друзі і прихильники. Особливо чимало прибувало їх з Києва в роки революційного піднесення. За свідченням брата Ієремії, Архип Юхимович привіз одного разу «цілий клунок книжок і брошур різних», сам читав їх і давав людям. Це видно також і з листування Тесленка.

У листі до редактора журналу «Нова громада» від 5.XII 1905 р. Архип Юхимович писав: «...за книжки спасибі вам... читаю... люди читають. Школярам даю». Щиру вдячність висловлював письменник і Марії Грінченко за надсилку літератури. Марія Миколаївна знайомила Тесленка з каталогами нових видань, він їх переглядав і робив замовлення. Повертаючи одного разу каталог, Тесленко писав їй: «Позначив, які книжки або читав, або є в мене... Книжок, яких у цьому каталозі нема, не читав» (лист від 24.IX 1910 р.). А через три тижні знову: «І портрети одержав, і книжки. Книжки сьогодні. Які ж гарні! Це буде що читать. Не читав це я скільки часу... Гарні книги. Даю і селянам читать. Це й сьогодні дав трьом. Учителеві одному даю» (лист від 14.X 1910). Про одержання книжок із Києва йдеться й у листах Тесленка до Марії Миколаївни від 23.XI 1910, 2 та 17 січня 1911 р. Іноді він скаржився на побутові умови, які заважали читанню («...то поки витошиш, потім се, те, настрої, абощо...»); трапляються натяжки й на те, що «Начальство... дивиться косо». В оповіданнях про «взаємини» з «начальством» з цього приводу сказано ширше. Читання книжок селянам стало однією з причин його ув'язнень і висилок із села.

Книжки Тесленка збереглись. Тепер вони знаходяться в музеї Архипа Тесленка в Харківцях.

Творчість А. Тесленка хоч і відбила типові риси тогочасної дійсності, але вся вона має в основі враження і переживання самого автора — з дитячих років і до

останніх днів. Через усе життя присьменника пройшла книга, освітивши радістю і надією гіркі й нужденні його дні. Ось чому, коли читаємо такі його оповідання, як «Школяр», «Поганай до ями», «Що б з мене було?», «Немає матусі», «Прощай життя», то неодмінно думаємо спершу про Тесленка, а тоді вже й про його героїв.

Тяжко живеться батькам Петра, героя оповідання «Поганай до ями». В надії, що синові житиметься краще («щоб хоч ти, як ми не страждав, не спотикався по поденщинах»), віддали вони хлопця до школи. Петро брався до науки, «чимало вже й книг прочитав». Але звільнили його зі школи: «до віри докопувався». Що ж далі робити? «Одичавить, пірнуть у темряві, у багнюці? А вчення, миле вчення, книги, надії? Що робити?» — думає хлопець. Не здався на цей раз. Вирішив учитись самотужки. «Дістав таких книг, почав...» Та не довго так. Пішли балачки по селу: «Та він займається й книжками ще! ...Які-то можуть бути книги у його? У школу ж він не ходить уже». Становий нагодився.

— Ану, де твої книжки? — становий до мене.

А батько: Ага, дочитавсь...! — на мене так тремтятье.

Кинулись трусить мене.

Діло кінчилося судом, в'язницею; тюрма зломала молоду силу, прагнучу освіти, добра людям. Один край: «Поганай до ями!»

Через нужду батьків не може вчитися в школі й Миколка (оповідання «Школяр»). «Як гарно... вчитися, а вони... в найми...» Покинув школу, пішов за поведиря до старця. Забравши раз до вчителя, хлопчик бачить крізь розчинені двері «стіл... розгорнуту книжку, скрипку, картини... Глянув Микола... заплакав...»

Прагнув і Тесленко до вчительства, це була його заповітна мрія, ось чому непоодинокі образи вчителів у його творах. Переважно це люди свідомі, у них книжки викликають бажання працювати «на користь людськості, правди, на користь чогось святого, великого» («Прощай життя»). Але і вчителям живеться нелегко.

Учитель Яків Петрович (оповідання «Що робить?») боїться прожити рік без користі людям. Але й користі тієї не дають йому робити. У школі став він учнів до свого рідного навертати, «хто вони — почав їм розказувать. Почав їм книжечки українські читать: Грінченка, Глібова, інші» (саме ті, які мав у себе й автор). «Що ж вийшло з того? Начальство поставило вчителю на вид: «непочитителів», «ученики заражені свободомислієм». Оповідання «Що робити?» — це страшлива розповідь про те, як в душу доброї, морально чистої людини пробирається вже зневіра, з'являється надлом.

Один з найсильніших творів Тесленка — оповідання «Страчене життя». Це «художня біографія» двоюрідної сестри письменника Зинаїди Строй. Їхні сім'ї між собою ворогували. Через це Архип потайки дружив з дівчиною, приносив їй зі своєї бібліотеки природничу літературу, студії К. Фламаріона, Ч. Дарвіна, твори російських і зарубіжних класиків; він відкрив для неї «несподіваний і водночас радісний факт існування українського красного письменства». З. Строй постає в оповіданні в образі Оленки, дочки селянина Михайла Панасенка. Все її коротке життя осяяне світлом книги. З дитинства дівчинка «страх охоча до вчення була». Вона мріє знати, «як і вчитель», і стати теж учителькою: «Книг, картин тоді накупую». Навчаючись у школі, Оленка «з книгами й не розлучається ніколи було», «і вечора для читання їй мало, а й серед ночі читає вона». Всі мрії дівчини про майбутнє життя неодмінно зв'язані з книгами. «Буду вчениць своїх до думок глибоких привчать, до людськості, до правди; буду їм книги гарні читать», — мріє Оленка. Та не здійснилися її рожеві мрії. Несправедлива суспільна дійсність зламала дівчину, і вона вкоротила собі віку.

У ставленні Оленки до книжок згадується сам Тесленко, про якого очевидець згадував: «А який же то був завзятий до читання! Як побачить у кого в хаті книжку, ото сидітиме з нею кілька годин — і не відірвеш». Ще краще за очевидців розповідав про любов до книги він сам.

Найповніше, на наш погляд, ставлення Тесленка до книг відбилоса в автобіографічному оповіданні «Що б з мене було?», датованому 4 лютого 1911 року, а опублікованому вже після смерті письменника.

Жадоба до друкованого слова прокинулась у хлопця рано. Та на заваді стали нестатки батьків, неспроможність купувати книжки. «Як я любив все таке письменне й не мав! І по смітті було шукаю папірчиків». Часом і від батьків доводилось чути докори: «У, книжечки йому! Печеш ти мене». Та хіба ж батько ворог синові! Купив йому на базарі в зелених палітурочках книжечку. «Боже! Ухопив я її... не знаю, як повернуть, де дить». Одвів батько хлопця до школи: «Учися... Щоб хоч ти жив, не мучився, як ми».

Сильне враження на хлопця зробило знайомство з українськими книжками, першою з яких був «Кобзар» Т. Шевченка. Цю книжку приніс до хати книгоноша.

— Ану?! — Розгортаю: «Думи мої, думи мої...» Справді... по-нашому. «Як же це так?...» — думаю. — Хіба... хіба годиться й по-нашому? — всміхаюся до книгоноші.

А то ж як! — каже. — То по-руському, це по-нашому; то язык, і це.

Дивлюсь я.

— А чого ж учитель у школі... почав я йому.

— Мало чого буває! — повів бородою він. — Шевченко — сочинитель, чоловік не вчителя твого, і... що він каже... — Перегорнув листків скільки. — Ось... — показує.

Читаю: «І чужому навчається, й свого не цурається...» Дивлюсь тільки. Далі читаю: «Бо хто матір забуває, того бог карає».

Так само й Оленка «дуже здивувалась було, як вперше взнала, що ми — українці і що в нас своє єсть письменство». Так само й вона замислилась, прочитавши в «Кобзарі» ті ж самі слова: «І чужому навчається, й свого не цурається».

За останні гроші, які були в матері, купив хлопчик Шевченкову книгу. І з якою радістю ніс він її до школи, щоб показати вчителю. А той відібрав «Кобзар».

Несправедливість гостро ранила серце дитини. Треба б учитись, а книжки в багатих, хоч вони й не користуються ними. Згодом пан, прочитавши першу літературну спробу юнака, радить читати, розвиватись. Але книжок своїх не дав. «Сидиш було, думаєш тільки: книг, книг там за стіною, а тут і подивитись нема. Тягають там їх, рвуть паненята, а тут читав би, читав, голубив — нема».

Зламало й цього героя тяжке життя. Захворів, зневірився. «Ех, не для мене цей світ, не для мене!.. Чому?»

Юнак розуміє, що за інших обставин «не дурно б прожив», «щось би з мене було». І в своєму рукописі він залишає адресоване «хазяям світу сього» звинувачення: «Нехай живуть на йому товстошкурі, тупі — він для їх».

Це через їх, «злих, хижих» людей, звільнили його з учителювання, через них поневірявся Тесленко, як і його трагічний герой, по пересильних тюрмах і на заслання. Коли революційний подих 1905 року докотився й до села, він радіє: «Так от де я знайду собі і мету життя, і карі оченята, і щось гарне, невелике» (оповідання «Немає матусі»). «Ухопився за це я, розказую селянам, книжечки їм читаю. Трусять мене, трусять брата. Заарештовують мене...» За що заарештовують? Відповідь на це дає письменник в оповіданні «Прощай життя»: «За те тільки, що книжки селянам читав, про дещо розказував їм».

А. Тесленко розумів, що добра книжка може допомогти народові в його боротьбі за краще життя, за волю і справедливість. Ось чому і в його власному житті, і в житті його героїв друковане слово, передова думка мали таке велике значення.

Петро Ротач

ХРИСТЯ АЛЧЕВСЬКА

СПІВАЧКА ПРОБУДЖЕННЯ І ТУТИ ЗА СОНЦЕМ

В плеяді українських поетів і поетес, творчість яких зорявила густо і з різною інтенсивністю на початку ХХ століття, особливо у час революції 1905 року, своє неперворне, хоч може не надто на виду, місце посідає Христя Алчевська.

Українська критика й історіографія не дуже цікавилася творчістю поетеси, яка

до 1917 року видала вісім збірок поезії, про які писало ледве кілька більш вдумливих аналітиків українського літературного процесу, а серед них Іван Франко, який звернув увагу на першу збірку поетеси (ЛНВ, т. XXXIX, 1907, кн. 7, стор. 115—118) та Микола Вороний, що прорецензував «Вишневий цвіт» (ЛНВ, т. LVIII, 1912, кн. 6, стор. 581—585).

З нагоди другої збірки поетеси «Сонце з-за хмар» (1910) Микола Євшан писав про Алчевську: «Надмір чуття і не раз екзальтації в тоні не дають їй дійти до повної пластички поетичних образів та скуплення в настрою» («Українська хата» 1914, № 6, стор. 472).

В «Історії українського письменства» Сергій Єфремов присвятив поетесі лише два речення: «Зробила чималий поступ у своїх останніх поезіях Христя Алчевська, поетеса квіток, туги за сонцем, за високостями ідеалу, за чистою красою. Дедалі, меншає в її поезіях збірки: «Туга за сонцем» (1907), «Вишневий цвіт» (1912), «Пісні серця і просторів» (1914) штучного пафосу, а натомість широго чуття прибуває й технічної вправності». (С. Єфремов. Названа праця, 1919, том II, стор. 314).

Також новіші дослідники вбачають в Христі Алчевській одну серед багатьох середніх талантів, що розвинулися під впливом бурхливих суспільно-політичних подій, а також в сфері магнетичного впливу поетичного прометеїзму Л. Українки.

Немає сумніву, що, незважаючи на не надто сильний талант, Христя Алчевська внесла до української поезії свій незаперечний скромний вклад настроєвої музи, емоціональний діапазон, який коливався між тугою за сонцем, мрією за чистою красою і прагненням, а також передчуттям пробудження українського народу до волі.

Говорячи про Христю Алчевську і звертаючи на неї увагу з нагоди сторіччя від дня її народження, варто керуватися зауваженням Олександра Білецького, який в своїй «Автобіографії» признався: «...для мене не існувало сумніву, що зрозуміння літературного процесу є неможливе без звернення до всієї масової продукції. Треба було «відкрити» для самого себе всіх «забутих» та «загублених» (А. И. Белецкий. Труды по теории литературы. М., 1964, стор. 11).

Треба, мабуть, погодитися, якщо йдеться про загальну характеристику, з думкою Петра Колесника, котрий написав: «Цікавим явищем у розвитку української поезії переджовтневої доби були збірки трьох поетес: «Відгуки душі» (1912) М. Підгірянки (нар. 1881), «Поезії» (1913) Н. Кибальчич (1878—1914) та кілька книжок найбільш плодovitи з них — Х. Алчевської (1882—1931). Три поетеси — три різні творчі індивідуальності, люди різного походження і виховання. І все ж для кожної з них геніальна сучасниця Леся Українка (...) була тим маяком нової поезії, на який вони, в міру своїх сил і таланту, намагалися орієнтуватися» («Історія української літератури», т. 5, К., 1968, стор. 351).

До школи Лесі Українки зараховує Алчевську також Леонід Міщенко (див. «Тридцять українських поетес» К., 1968, стор. 15) і знову має рацію, якщо забувати принцип тематичної та настроєвої конвергенції окреслених літературних напрямків, у даному випадку неоромантизму, а що торкається Х. Алчевської — постромантизму також.

Христя Олексівна Алчевська народилася 16 (4) березня 1882 р. в Харкові у родині промисловця, фінансового діяча і вчителька, діячки на ниві народної освіти. Дівчинка отримала старанне виховання — спочатку Харківська жіноча гімназія, потім вчительські курси в Парижі, після закінчення яких викладала французьку мову. До цього дійшли ще короткі студії в Харківській художній школі. Родина Алчевських була близько знайома з родиною Бориса Грінченка, діяльність якого мала вплив на поетесу.

Христя Алчевська друкуватися почала з 1905 року в «Літературно-науковому вістникуві». Крім вже згадуваних збірок, Х. Алчевська видала томи віршів «Моєму краю» (1914), «Встань сонце!» (1916), «Пробудження» (1917). Алчевська писала також вірші російською мовою (зб. «Грєзы», 1916) і перекладала французьку поезію (м. ін. Лапартіна, В. Гюго). Після революції 1917 р. Х. Алчевська вчителювала і працювала на культурній ниві, будучи членом Українського товариства драматургів і композиторів. Зрідка друкувала вірші та переклади в періодичній

Любов до хорової музики привела хлопця в хор Михайлівського золотoverхо монастиря, де регентом працював І. Аполлонов. Згодом К. Стеценко працює помічником керівника хору. Практика роботи з хором та прекрасна монастирська нотна бібліотека стали добрим ґрунтом, на якому зростає професійний рівень молодого музиканта. Він захоплюється творами Д. Бортнянського, М. Березовського, А. Веделя, М. Глінки, М. Римського-Корсакова, П. Чайковського.

Старанне студіювання класики заклало основи для дальшого розвитку творчого обдарування композитора. Стеценко поглиблює свої знання в хоровій літературі, вивчає теорію музики, пізнає закони гармонії.

На цей період припадають перші спроби культових композицій К. Стеценка, на яких досить відчутний вплив народної пісні. Щоб уникнути гніву церковного начальства, композитор приховує своє авторство.

Сімнадцятирічним юнаком 1899 р. Стеценко знайомиться із класиком української музики Миколою Лисенком, коли той набрав учасників капели для своєї третьої подорожі по містах і селах України. З атмосфери схоластики, богослов'я і сфери культової музики, юнак потрапляє в атмосферу, де процвітає повнокровне, демократичне народне мистецтво. Це стало справжньою подією в житті К. Стеценка і настільки важливою, що на все життя визначило його спрямування. Стеценко, як здібний музикант, був одразу помічений Лисенком. Відтоді й на довгі роки вони щиро заприятелювалися. Видатний майстер передав своєму обдарованому учневі багаторічний досвід, любов і самовіддане служіння народній культурі.

Підійшло до завершення навчання в семінарії. 1903 р. К. Стеценка затверджують на посаду вчителя музики і співу. Це стало початком шляху професійного музиканта. Він включається в активне громадське життя української прогресивної інтелігенції. Першою визначною подією цього періоду стає участь Стеценка у відкритті пам'ятника І. Котляревському в Полтаві, на якому були: Леся Українка, М. Старицький, М. Лисенко, М. Коцюбинський, В. Стефаник. На відкритті пам'ятника виконувалися перші хорові твори К. Стеценка «Бурлака» та «Могила», написані на вірші Б. Грінченка. Очевидно ці та й інші вже відомі твори дали підставу М. Лисенкові так сказати на адресу їх автора: «Ось хто замінить мене після моєї смерті». На честь 35-річчя (1903) творчої діяльності М. Лисенка молодий композитор пише своє перше велике полотно-кантату «Слава Лисенкові».

Поряд з активним творчим зростанням К. Стеценко відчуває потребу вдосконалити свої фахові знання. Він бере уроки по композиції у професора Є. Рыба, пізніше продовжує навчання в Музично-драматичній школі М. Лисенка в класі професора Г. Любомирського.

На той час в активі Кирила Стеценка були вже хорові обробки українських народних пісень, перша дія опери «Полонянка» за лібретто Є. Кротевича тощо.

Молодий композитор і диригент стає активним пропагандистом музичної освіти на Україні. За три місяці до навчального року в учительській семінарії (в Києві), де він мав працювати, Стеценко їде у Білу Церкву і там організовує куток викладання співу для вчителів. Це стає системою його щорічної практики. Композитор щороку виїжджає до Білої Церкви, Таращі, читає лекції в Києві. В цей же час у К. Стеценка з'являються нові вокальні твори, написані на слова Т. Шевченка, Б. Грінченка.

Події 1905 р., які вже називали на той час, привели до бурхливого спалаху національно-визвольного руху на Україні, але поряд з цим вчинилися чорносоптенні погроми, розстріли. Усе це приголомшило композитора. В листі до Сергійовських від 11 червня 1907 р. він пише про події в Києві після проголошення царського маніфесту 17.10 1905 р. «Про страхіття 18, 19, 20 і 21 жовтня в Києві напевне знаєте з газет. Писати довго і тяжко. Не хочеться ніби вдруге переживати всього того, що було в ці дні, заплямовані кров'ю днів». На ці події композитор відгукнувся гнівним хором «Содом». Він звертається до віщого слова Тараса Шевченка «Плохайте та вставайте, кайдани порвіте», яке зазвучало могутнім заклинком до боротьби і стало дуже співзвучне настроям тієї пори.

Громадська і педагогічна діяльність К. Стеценка ставить його в ряди відомих сподвижників розвитку національної культури демократичного спрямування та-

ких, як Леся Українка, М. Старицький, М. Лисенко, М. Коцюбинський, Б. Грінченко, О. Кошиць. На цей час Кирило Стеценко здобуває високий авторитет хорового диригента і запрошується до участі у великих святах та важливих культурних подіях, виступає як рецензент в українській газеті «Рада», бере участь у дискусії Філармонічного товариства «Боян» з приводу організації українського відділу. У січні 1907 р. поліція вчинила масові обшуки й арешти. Серед заарештованих осіб значилося ім'я і Кирила Стеценка. З цих причин композитор був висланий із Києва до Олександрівська-Грушевська (нині м. Шахти Донецької обл.) як неблагонадійний. Але невдовзі, завдяки друзям, перебрався до Білої Церкви, де займав посаду вчителя співу в гімназії. Цього ж року він розпочинає роботу над дитячою оперою «Васик-Телесюк» за лібретто М. Кропивницького і завершує першу дію, піше на вірші Б. Грінченка широковідомий твір «Вечірня пісня». Твори Стеценка часто виконуються хоровими колективами, зокрема Київського університету під керівництвом Я. Яциневича.

Композитор пише нові селєспіви на вірші поетів: І. Франка, В. Самійленка, П. Мирного і не втрачає активної позиції в громадському житті. Він звертається до громадськості через журнал «Боян» № 10. 1909 р. з відозвою про збирання коштів на пам'ятник Тарасові Шевченку, а в газеті «Рада» з'являється повідомлення про вихід у світ збірника «Колядок і щедрівок» в опрацьованні К. Стеценка та створення нових композицій на слова О. Олєся: «Небо з морем обнялся» «Зустрітись, щоб знесу розійтись», «Пісня», «Як згряя радісна пташок» тощо. У цій же газеті надати систематично з'являтимуться псевдосмелення про написання нових творів композитором. В «Раді» він виступає, як автор рецензій на вистави театральних труп М. Садовського, І. Келесниченка, ксрифеїв української сцени М. Кропивницького, Г. Затиркевич-Карпівської. Цього ж року Стеценко знову переїжджає до Києва і в жовтні бере участь в літературно-вокальному вечорі Українського клубу, як керівник хору «Прєсвіта», а в грудні 1909 р. дирижує прєі гремєю літературно-музичного вечєра, прєсвяченого творчєстєі Олександрє Олєся, де звучали і Стеценківє твори «Усе жило, усе цвілє», «Над колєсєкєю», «Небо з морєм обнялся», «Як згряя радісна пташок» та іншєі.

Творча і громадська діяльність диспанєюється педагогичною працюєю Кирила Стеценка, він вєкладєє в Учєтельськєму та Педагогичнєму інєтєтєтах, керує церковними хєрєми і ця нєпруженєсть виснажує і підєруєє здорєвєє кємпозиторє. На вємєту лєкарів 10 черєвєя 1910 р. він вїєжджає з Києва до Тивєрєя на Пєдїллє, з мєтєю пєскрєпати свєє здєрєв'є. В Тивєрєі на нєго благотєврно впливає краса навєдєльнєї прїєрєдї, рїчка Буг, про що він пише в лєстї до Кєвалєнка, до кємпозиторє пєстєупєво прїєхєдєть активнє-творчєкї настєрїє. Незадєвго в «Радї» з'євляєтьє пєвїдємлєнєя про стєврєнєя Стеценкєм Четвєртєго і П'єтого дєсятєка Пєдїльсьєкїх кєлєдєк і щедрїєк, кантєтє «Єднєймєсєя» на слєва І. Франка та «Шєвчєнкєвї» на слєва К. Малїцькєї. Згєдєм цї тєсрї булї спублїкєванї у Львєві вїдавнїцтєм «Тєрбан» прї активнєму спрєяннї вїдавчїє і кємпозиторє Я. Ярсєлавєнка. Тєм часєм Стеценко єже зєймаєтьєя збїрєннєм мєтєрїєлу для другєї сєрїє вїдань «Кєбзан».

Тивєрїєкїє пєрїєд (1910—1911 рр.) став найактївнїшєму у творчєстї кємпозиторє. Прєтягєм цьєго часу він пише другу і третю дією оперї «Вєсїєк-Тєлєсїєк», дїтєчу оперу «Лїсїєчка, Кєстїєк і Пївнїєк», драмєтїєчну сєну «Іфїгєнїє в Тєврїдї», кантєтє «Єднєймєсєя», «Шєвчєнкєвї», хорї, рєсманєї, піснї, п'єсї для скрїєкї з фортепїєно тощо. Цєй пєрїєд знамєнїтїєй і тїм, що самє тодї творчїєсть Стеценка стєє вїдомєа за мєжєма царськєї Рєсїєї, зокрєма у Гєлїчїнї. В цєй пєрїєд він знаєємїєтьєя з Мїкєлєю Лєснєтєвїчєм і підтєруєє з нїм тїєні дружнї зв'єзєкї. На тої час М. Лєєнтєвїч жив нєдалєкєю Тивєрєя у Тульчїнї і цєє сбєстєвїна спрїєялє змїцнєнєю творчєго контакту двєх мїєтцїє.

«Цє дуже сїмпєтїєчна лїудїна, — згадуватїмє пізнїше про Лєєнтєвїчє Стеценко, — дєлїкатна й тїха... з вєлїкї мїє здїєбнєстєямі і тєлєвїєсєм, вїн нїбї рїзьбєр у музїєцї, що творїть найтєєєшї музїєчнї вєртєстєї, нєначє мєрєжїєво з шєвкє. Йєго тєхнїєка... нїбї тонєка рїзьбєа з золєта, прїєкрашєна самєцвїтнїєма кємїннїєма».

Доказом глибокої симпатії Стеценка до М. Леонтовича є той факт, коли на прохання студентського хору Київського університету і диригента О. Кошиця композитор надсилав свої обробки українських народних пісень, разом із ними Стеценко запропонував до виконання досі маловідомого, а пізніше славнозвісного «Щедрика» в обробці Леонтовича, який вперше був виконаний цим колективом.

Тиврівський період у творчості Стеценка-композитора, на жаль, тривав недовго. Недоброзичливе ставлення до нього з боку офіційних кіл, як до людини політично скомпрометованої, призводило до матеріальних нестатків у сім'ї і скрути. Вихід з такого становища він знаходить у зміні роботи і приймає парафію в селі Голово-Русаво Кам'янець-Подільської губернії. Про цей період (1911—1917) композитора збереглося мало достовірних відомостей. Відомо лише, що він намагався заспокоїти себе сподіваннями про майбутню творчу роботу, хоч тим часом справи парафії, церковна служба і домашнє господарювання забирають у нього найдорогоцінніший час.

Але творче горіння не зовсім вгасло. Стеценко продовжує працю над обробками українських народних пісень. 1913 р. пише на слова М. Вороного «Реквієм» пам'яті М. Лисенка, мішаний хор «Фата Моргана», читає лекції з методики співу в церковноприходській школі. Однак в його настроях відчувається пригнічений душевний стан. В одному з листів до Сергоських від 29.04 1914 р. він так характеризує своє становище: «Боюсь, щоб остаточно не «пасть», але, здається це зі мною робиться; саме життя, теперішнє моє становище, відірваність від свого ґрунту є фактором мого падіння. Постараюся, коли виплутаюсь... виправдати ваші сподівання, а разом з тим і мої мрії».

Цього ж року він робить спроби підготовки другого видання кантати «Шевченкові», пише хорові обробки революційних пісень для підпільного Червоного хреста: «Варшав'янка», «Гей, українці», «Шалійте, шалійте», «Схвалося сонце за степом» та інші. Це у значній мірі творчо стимулює композитора до активної громадської позиції і виявляє його чіткі революційні настрої.

До Стеценка, з пропозицією написати музику до драми «Про що тирса шелестіла», звертається письменник С. Черкасенко. Пропозиція прийнята і восени 1916 р. відбулася прем'єра вистави з музикою Кирила Стеценка. Далі творчі стосунки з Черкасенком продовжилися у спільній роботі над оперою «Дика сила».

Революційні події 1917 р. композитор Кирило Стеценко зустрічає з новим творчим піднесенням. Він переїжджає спочатку до Вінниці, а восени цього ж року до Києва, пише два хори «Україно — мати! кат сконав» на слова С. Черкасенка, і «Живи Україно» на слова О. Олеса.

Після лютневих подій буржуазної революції К. Стеценко робить спробу відкрити в Києві кафедру народної музики у консерваторії, ряд музичних шкіл у містах України. Але поки що йому практично вдається організувати Перший український національний хор, керівниками якого були разом із Стеценком, Кошиць та Приходько. Цей колектив на чолі зі Стеценком влітку 1918 р. здійснив велику гастрольну подорож по Україні, популяризуючи твори М. Лисенка, М. Леонтовича, Я. Степового, К. Стеценка, О. Кошиця.

В складних умовах революційних подій на Україні, частих політичних перемін, Стеценко залишається вірним ідеї служінню демократичного мистецтва, розвитку музичної освіти. Він розробляє проекти організації музичної освіти на Україні, пропонує проект заснування «Українського музичного товариства», але тільки за радянської влади втілюється у життя його палкі мрії.

К. Стеценко майже весь свій час повністю віддає громадсько-освітній діяльності, виступає як диригент в концертах, у яких беруть участь видатні співаки М. Лютвиенко-Вольгемут, О. Микіша. Для освітньої ниви створює кількісний посібник з курсу навчання дітей нотного співу, викладає спів у Київській семінарії.

На цей період стає менш інтенсивною композиторська діяльність К. Стеценка, але вже влітку 1919 р. він приступає до роботи над клавиром музики до Шевченкових «Гайдамак», пише солоспів на слова Лесі Українки «Дивлюсь я на ясні зорі», «Хотіла б я піснею стати», створює на слова П. Тичини хоровий твір «Блажен, блажен, благословен», нові обробки українських народних пісень.

В цей же час композитор багато робить для сприяння друкування творів молодих композиторів України, допомагає М. Леонтовичу у виданні «Нотної грамоти», Я. Степовому — «Збірки народних українських пісень». Не залишає Стеценко і педагогічної діяльності. Він читає лекції з бібліографії хорової літератури у вишому Музично-драматичному інституті ім. М. Лисенка, обирається завідувачим музично-хорової секції культпросвітнього відділу «Дніпросоюзу».

І знову виконавська діяльність. Кирило Стеценко їде в гастрольну подорож по Україні з Другою мандрівною капелою. У програмі капели твори М. Лисенка, М. Леонтовича, Я. Степового, О. Кошиця, Р. Глієра, М. Вериківського, К. Стеценка. Після повернення з подорожі 1920 р. у Києві на нього чекає неспрямність. «Дніпросоюз» реорганізовано, а музично-хорову секцію ліквідовано.

Невдовзі К. Стеценко напише в листі до М. Леонтовича «Я за відсутністю праці... навіть взяв собі на селі, біля Фастова, парафію». Це трапилося в кінці 1920 р. Сім'я Стеценків переїжджає у село Веприк на місце роботи Кирила Григоровича. Сам композитор більше переживає тимчасове непорозуміння, але це не вибиває його з активної позиції на обраному шляху. Як і раніше, він приїжджає до Києва два рази на тиждень читати лекції у Муздраміституті, реорганізовує в селі Веприк хоровий колектив і вирушає з ним у гастрольну подорож по Київщині. Не забуває композитор і про педагогічну діяльність на селі, навчаючи дітей музики та хорового співу. До нього часто приїжджають музиканти-самоуки, реженти хорів за професійними порадами, на які він очоче відгукується.

В останні роки свого життя К. Стеценко працює над партитурою «Іфігенія в Тавриді», написаної за твором Лесі Українки. Пише музику до драми М. Кропивницького «Дві сім'ї», робить нові обробки українських народних пісень. В кінці 1921 р. Стеценко звертається в листі до свого друга актора Івана Мар'яненка посприяти його переїздові до Києва, але не судилося цьому статися.

Навесні 1922 р. спалахнула епідемія тифу. Кирило Стеценко, виснажений тяжкою працею, хворіє на тиф і помирає. Поховано композитора в селі Веприк.

За своє недовге, але яскраве життя Кирило Стеценко композиторською і громадсько-педагогічною діяльністю зробив неоціненний внесок до скарбниці української національної культури, створивши 5 опер, 3 кантати, біля сорока романсів, численні хорові твори, ансамблі, обробки революційних і народних пісень, музику до драматичних вистав.

Григорій Гдаль

ГРИГОРІЙ ШЕРСТЮК

(26.XI 1882—6.XI 1911)

Прізвище Григорія Шерстюка — мало тепер відоме, хоч його діяльність в царині української демократичної культури, заслуговує на добру згадку. Такої думки був і М. Терещенко, освітивши ім'я Шерстюка в своєму «Літературному щоденнику» (К., 1966, с. 368), де він називає його українським педагогом і публіцистом, засновником першого на Україні педагогічного журналу «Світло».

Біографічні відомості про Г. Шерстюка знаходимо в УРЕ (перше видання, т. 16), де він кваліфікується як видавець. Треба додати до всього цього, що Шерстюк був ще й мовознавцем, критиком, письменником, хоч у кожній з тих ділянок був він скромним, непоказним діячем. Він любив рідний народ, його мову, культуру, щиро дбав про освіту на базі цієї культури, про поширення українських книжок у народі.

Григорій Шерстюк народився у с. Шерстюківка кол. Полтавської губ. (тепер — с. Новий Тагамлик Машинського району Полтавської області) в селянській родині. Закінчивши 2-класну міністерську школу, він з 1899 р. навчався в Новобузській вчительській семінарії і в 1904 р. закінчив її. Після того короткий час вчителював у полтавських селах Наталине та Мала Перещепина. Намагання узаконити в школі викладання українською мовою кінчилося для нього звільненням з учительської праці. Відтак Г. Шерстюк перебирається до губернського міста і певний час сек-

ретарював в редакції «Полтавской мысли». 1906 року він надовго зв'язує свою долю з літературно-науковим журналом радикально-демократичного напрямку «Вільний край», що започаткувався в Полтаві наприкінці 1905 р. за участі Панаса Мирного, О. Пчілки та інших діячів; працює секретарем часопису. З цього часу слово стає званням його діяльності.

На сторінках «Рідного краю» Шерстюк публікує статті й замітки з громадських і педагогічних питань, особливо активно піддає аналізу нові книжки, які стосувалися освітньої і виховної справи. Лише за 1906 рік він опублікував у журналі більше десяти рецензій, відгуків та оглядових статей (наприклад, бібліографічний огляд «Літературно-наукового вісника», вміщений у 50-му номері).

Якраз в той час вийшла у світ «Коротка граматики української мови», ч. I Петра Залозного. З добрим знанням предмету Шерстюк визначає позитивні якості підручника і загалом високо оцінює книжку, рекомендуючи до користування в школі (якби ж то було тоді дозволено вивчати рідну мову!). І наскільки доброзичливо зустрів Шерстюк корисний для школи підручник, настільки ж рішуче відхилив бездарні творіння лжепедагогів. Так сталося з «Українським початковим букварцем» Н. Пухальського (Полтава, 1906), який, за словами критика, не вдовольняв «ні одній потребі методики» і виявив повну некомпетентність автора. «Біда, коли недотепа береться за таке велике діло, як складання букваря, — пише Г. Шерстюк і радить автору «не братись більш за те, до чого в його нема кебетя», а випущений «букварець» зібрати «на підпал» («Рідний край», № 35, 1905). У справі народної освіти Шерстюк займав безкомпромісну позицію.

Розуміючи, що справа національної школи рано чи пізно висуне вимогу створення підручників, він і сам береться за написання «Короткої граматики для шкіл» і випускає її. Підручник Шерстюка завоював популярність і не раз перевидавався.

1907 р., коли редакція «Вільного краю» на чолі з Оленою Пчілкою перебралась до Києва, Шерстюк теж поїхав з Полтави і там продовжував свою роботу в журналі, а одночасно співпрацював з іншими виданнями (зокрема друкувався в «Раді»). Великою заслугою Шерстюка було заснування педагогічного видавництва «Український учитель», а в ньому — педагогічного журналу «Світло», адресованого сім'ї і школі (виходив протягом 1910—1914 рр.). На сторінках цього журналу висвітлювалися проблеми шкільного та позашкільного виховання дітей, друкувалися матеріали про українську культуру, науки відкриття тощо. На той час був це єдиний педагогічний журнал на всій Східній Україні, хоч він, маючи буржуазно-ліберальне спрямування, і не міг задовільнити справжніх потреб народної школи. В журналі «Світло» Г. Шерстюк вміщував і свої статті, краща з них — «Борис Грінченко і українська школа» (1910, № 1, тоді ж передрукована в збірнику «Над могилою Бориса Грінченка»).

Григорій Шерстюк уклав і відредагував літературно-ілюстрований збірник для дітей «Світло» (К., 1908), де вмістив твори Л. Українки, С. Черкасенка та ін. письменників, а також і своє оповідання «Гірка праця». Свої літературні твори він друкував під псевдонімом «Г. Чубрій». За таким підписом в альманасі «Перша ластівка» (Херсон, 1905) вміщено вірш «Смutoк» («Візьмусь я писати про радість, про щастя...»), а в «Рідному краю» образок «Невольник» тощо. Свої критичні вступи він, як правило, підписував криптонімами «Г.Ш.», «Гр.Ш.». Друкувався Шерстюк й у львівському «Літературно-науковому віснику» та ін. виданнях, але бібліографія його праць не систематизована, хоч вони мають певну цінність.

Г. Шерстюкові належить також ряд перекладів і популярних брошур для дитячого читання. Зачіпав він у своїх працях і громадські питання.

Не зайвим буде нагадати, що надійну моральну підтримку і практичну допомогу Григорій Пилипович одержував від своєї дружини Л. Шерстюк (1885—1914). Після його передчасної смерті вона продовжувала працювати в заснованому ним журналі «Світло».

Петро Ротач

Проф. С. Кирилюк промовляє в Білому Борі 1961 р.

ПРОФЕСОР ЄВГЕН ПРОХОРОВИЧ КИРИЛЮК

Нещодавно, переглядаючи одну з полиць своєї україністичної бібліотечки, я натрапив на тоненьку книжечку Євгена Кирилюка «Шевченко і слов'янські народи» (Київ, 1958), в якій на першій сторінці видніють, забуті вже дещо мною, але завжди гарячі слова: «Вельмишановному польському другові, Маріану Юрковському із щирою приязню, автор, м. Варшава, 12.III 1961». Відразу ж стала переді мною струнка, худерлява, з прикрашеним сивіючою бородою, одночасно суворим і теплим обличчям постать Професора, з яким у пам'ятному «шевченківському» році мандрував я по Польщі. Пригадується й друга зустріч з Євгеном Прохоровичем — у 1969 р. — з нагоди 200 роковин від дня народження Івана Котляревського та спільна польсько-українська конференція в «Палаці Сташца» у Варшаві.

Приїзд до Польщі з нагоди шевченківського свята (сота річниця смерті великого поета) це не була перша зустріч Професора з нашою країною, Варшавою. Варто тут згадати, що власне в столиці Польщі, 80 років тому (18 березня 1902 року) він народився в сім'ї службовця і тут провів свої дитячі роки. Правда, інша була тоді Варшава, ніж в часи річниць Шевченка чи Котляревського, в які Професор Кирилюк відвідував Польщу, як відомий вже академік і вчений, представник українського шевченкознавства й прекрасний знавець життя і творчості автора «Енеїди».

У 1961 році Євген Кирилюк був вже професором Київського університету, завідувачим Відділом Шевченкознавства Інституту літературознавства Академії наук УРСР та членом цієї Академії і членом Українського комітету славістів. Був він автором багатьох важливих для українського літературознавства книг, про Паласа Мирного (1939), Марка Кропивницького (1943), Тараса Шевченка (1951), Івана Франка (1956), а також найголовнішою зі своїх книг монографія — «Тарас Григорович Шевченко. Життя і творчість» (Київ, 1959, 1964).

Як на такий великий науковий доробок, Професор залишився дуже скромною й тихою людиною, повною тепла й одночасно щирості й глибокої внутрішньої віри в свою наукову, педагогічну та популяризаторську й громадську діяльність,

віра в сенс і обопільну користь дружби й співпраці між польськими та українськими філологами.

Така виразна картина стає перед моїми очима, коли читаю згаданий дарчий напис (а є їх більше) на книжці, яку подарував мені Євген Кирилюк.

У «Шевченківській» 1961 рік ми разом з Професором мандрували по Варшаві. Професор виступав з доповіддю про життя і творчість Т. Шевченка в Національному театрі, зустрічався з мешканцями столиці в Клубі книжки й преси на Новому Світі, а також з членами варшавського гуртка УСКТ в кав'ярні видавництва «Читальник» на вулиці Вейській. Потім ми їздили по Кошалінщині та брали участь у врочистості, на якій надавано ім'я Тараса Шевченка початковій школі в Білому Борі, школі з українською мовою навчання. Ще звучать у моїй пам'яті слова Професора Кирилюка, в яких, пригадуючи про світове значення невмирущої слави творчої спадщини Кобзаря, він згадав про ці світлі традиції в історії дружби польського та українського народів, які символічно здійснювалися в цьому власне місці, в тамті дні.

В книжці «Шевченко і слов'янські народи» найбільше місця присвячено зв'язкам автора («Катерини») з польською літературою і культурою, з польськими демократичними діячами на еміграції. Шевченко знав польську мову, багато читав, а його тісні зв'язки з поляками в засланні широкішими.

«Найбільше з усіх польських поетів, — писав Є. Кирилюк, — Шевченко знав і любив А. Міцкевича. Він знав його твори напам'ять, про що свідчать згадки в листуванні...»

Проф. Кирилюк згадав також, як в Астрахані зустрівся Шевченко і зблизився з місцевим лікарем-поляком Томашом Збронським, який в «Журналі» (19.VIII 1857) залишив свій автограф польською мовою. Ось його фрагмент у перекладі: «О, стократ, стократ благословляю той дорогий день, в який небо дозволило мені особисто познайомитися з тобою, ширій і безстрашній оповіснику слова Правди».

«Ці прекрасні натхненні слова, — сказав Професор, — ще раз свідчать про єдність і дружбу польської і української демократії, які всупереч інтересам пануючих класів (...), простягали одна одній руки й закладали ґрунт для майбутнього братання слов'янських народів».

Власне такі слова вітання прозвучали в скромній Білобірській початковій школі на Кошалінщині в березні 1961 року.

У пам'ятній книжці Білобірської початкової школи Євген Кирилюк записав такі слова:

«З великим хвилюванням я був присутній на відкритті і наданні імені великого українського поета цій школі № 2.

Передаю дітям і викладачам школи сердечне вітання від народу Радянської України. Бажаю дітям і вчителям успіхів у навчанні! Хай діти вчать і ростуть будівниками соціалізму...»

Член-кореспондент Академії наук Української РСР — Євген Кирилюк».

Потім були інші зустрічі — в Познанському палаці культури з діячами освіти та культури, в Каліській школі, а також в Міністерстві освіти в Варшаві. В кожному із цих місць звучало сповнене народної сили глибокопольське слово українського поета, в кожному із цих місць, а також під час подорожі поглиблювалось моє знання української літератури й міцніла дружба між Професором і його польським супутником.

Після 8 років Євген Прохорович ще раз відвідував Польщу. Зустріч з нашою країною, з польськими літературознавцями і українцями виникла з нагоди «Року Котляревського» — 200 роковин від дня народження автора «Енеїди». На робочій польсько-українській сесії у варшавському Палаці Сташца ще раз прозвучало українське слово, став перед нами образ «батька української літературної мови», його життя, любов до рідного краю, його побуту, звичаїв, історії, культури й мови. В сесії брали участь як літературознавці, так і мовознавці, а також історики; автор цієї статті говорив про народну лексику в «Енеїді». Матеріали сесії опубліковано в спеціальному номері «Славії орієнталіс» (№ 2, 1970 рік).

З варшавської сесії пригадую собі ще врочистий момент вручення польським

українознавцям М «медалі Котляревського», яку до сьогодні зберігаю між найдорожчими пам'ятками минулого. Медаль Котляревського вручав особисто Професор Кирилюк.

Сесія Котляревського, восени 1969 року у Варшаві — це була моя остання особиста зустріч з Євгеном Прохоровичем. Тоді відбулися останні готельні «нічні розмови» про польсько-українські взаємини, про минулу й майбутню співпрацю між нашими філологами, про наші плани і мрії, про щоденне життя. І не мало значення те, що я займався мовою, а Професор історією літератури, важливим було, що зустрілися дуже близькі, а може й тотожні погляди на найосновніші справи історії, взаємодії та щоденної праці і співробітництва.

Тому власне сердечну й глибоку душу, таку струнку, худорляву з суворим, окрашеним сивіючою бородою, теплим обличчям людину, такого щиро й до кінця відданого науки й правді вченого, такого Прфессра Євгена Кирилюка — я запам'ятав на все життя.

Мар'ян Юрковський

ЄВГЕН ПРОХОРОВИЧ КИРИЛЮК

МАТЕРІАЛИ ДО БІБЛІОГРАФІЇ

I. Окремі праці

1. Бібліографія праць П. О. Куліша та писавь про нього. К., Вид. ВУАН, 1929, стор. 126.
2. *Пантелеймон Куліш*. Х., К., ДВУ, 1929, стор. 94.
3. *Панас Мирний*. Х., Укр. робітник, 1930, стор. 68.
4. *Українська література* (Підручник для середньої школи). V клас, К., Рад. школа, 1935, стор. 120.
5. *Українська література* (Підручник для середньої школи), VI клас, К., Рад. школа, 1935, стор. 120.
6. *Те ж*. V клас. Вид. 2-е, К., Рад. школа, 1936.
7. *Те ж*. VI клас. Вид. 2-е, К., Рад. школа, 1936.
8. *Панас Мирний* (Нарис про життя і творчість), К., Держлітвидав. 1939, стор. 152.
9. *Марко Лукич Кривошицький* (1840—1940). К., ЦЕНТ, 1940, стор. 19.
10. *Іван Франко*. (1856—1916). (Саратов), Укрдержвидав., 1942, стор. 12.
11. *Марко Лукич Кривошицький* (1840—1900). М., Укрдержвидав. 1943, стор. 12.
12. *Панас Мирний*. К., Х., Укрдержвидав., 1944, стор. 24.
13. *Іван Франко*. Лекція для студентів-заочників. К., Рад. школа, 1949, стор. 40.
14. *Іван Франко — великий український письменник*. Стенограма лекції. К., 1950, стор. 32.
15. *Тарас Григорович Шевченко*. Лекція для студентів-заочників пед. вишів. К., Рад. школа, 1950, стор. 47.
16. *Тарас Григорович Шевченко*. Критико-біографічний очерк. К., Гослитиздат. України, 1951, стор. 108.
17. *Тарас Григорович Шевченко*. Критико-біографічний нарис. К., Держлітвидав. України, 1951, стор. 100.
18. *Великий український поет революціонер-демократ Т. Г. Шевченко*. М., Знання, 1954, стор. 32.
19. *Матеріали і лекції на тему: «Великий український народний поет-революціонер Т. Г. Шевченко»*. М., 1954, стор. 31.
20. *Шевченко і перебова російська культура*. К., 1954, стор. 49.
21. *Іван Франко*. Біографічний нарис. К., Держлітвидав. України, 1956, стор. 124.
22. *Іван Франко — великий український письменник*. К 100-літтю со дня народження (1856—1956). Сімферополь, Крымиздат, 1956, стор. 58.
23. *Шевченко і слов'янські народи*. К., Вид-во АН УРСР, 1958, стор. 61.
24. *Т. Г. Шевченко*. Життя і творчість. К., Держлітвидав. України, 1959, стор. 675.
25. *Українські письменники — революційні демократи і літери західних і південних слов'янських народів у XIX столітті*. К., Вид-во АН УРСР, 1963, стор. 80.
26. *Тарас Шевченко*. Життя і творчість. Вид. 2-е, доп. і перерб. К., Держлітвидав., 1964, стор. 650.
27. *Т. Г. Шевченко*. Біографія. К., Наукова думка, 1964, стор. 635.
Співатори: Є. С. Шаблювський, В. С. Шубравський.
28. *Український реалізм і літератури слов'янських народів у XIX ст.* К., Наукова думка, 1968, стор. 47.
29. *Шевченко і наш час*. Літературно-критичний нарис. К., Радянський письменник, 1968, стор. 238.
30. *Житі традиції*. Іван Котляревський та українська література. К., Дніпро, 1969, стор. 350.
31. *Слово, віддане народові*. Вибрані праці. К., Дніпро, 1972, стор. 400.
32. *Український романтизм у психологічному зіставленні з літературами західних і південних слов'ян* (перша половина XIX ст.). К., Наукова думка, 1973, стор. 40.
33. *Шевченкознавчі та славістичні дослідження*. К., Наукова думка, 1977, стор. 240.
34. *Тарас Шевченко*. Життя і творчість. К., Дніпро, 1979, стор. 266.

II. Література про життя і наукову діяльність Є. П. Кирилюка

1. Про присудження Левітських премій за найвидатніші досягнення в галузі літератури, журналістики, публіцистики і мистецтва. Радянська Україна, 1964, 22 квітня.
2. Про присудження Державних премій Української РСР імені Т. Г. Шевченка в галузі літератури, журналістики, мистецтва і архітектури 1980 р. Літературна Україна, 1980, 7 березня.

3. перебування в Польщі проф. П. Кирилюка. «Наше слово», 1961, 2 квітня.
4. Шаблювський С. *Взірець для молоді*. Літературна Україна, 1962, 16 березня.
5. Шубравський В. *Незатомність науковця*. Там же, 1962, 16 березня.
6. Письменники Рад. України. Бібліографічний довідник. К., Рад. письменник, 1966, стор. 283—284.
7. Зустріч з Є. П. Кирилюком. «Наше слово», 1969, 7 грудня.
8. Письменники Рад. України... К., Рад. письм. 1970, стор. 185.
9. Вуру S. E. *Jubilaeusz Profesora. Przejazdy*, 1972, nr 22.
10. Габорєць В. *Теорія діяльності науковця*. Вісті з України, 1972, 23 березня.
11. *Сеген Кирилюк*. Нар. творчість та етнографія, 1972, № 2, стор. 73—74.
12. Козак Ст. *Патріарх радянського шевченкознавства*. Український календар 1972, стор. 210—213.
13. Морганско П. *У труді крізь роки*. «Україна», 1972, № 12, стор. 14.
14. Сарана Ф. *На ниві книгодрукування і бібліографії*. Друг чятача, 1972, 16 березня.
15. Шубравський В. *Оратий у полі*. Вітчизна, 1972, № 3, стор. 169—173.
16. Чайковський Б. *Дорідна нива вченого*. Літературна Україна, 1972, 17 березня.
17. Шкляр В. *Пристрасть ученого*. Друг чятача. 1974, 18 люня.
18. Письменники Радянської України... К., Рад. письм. 1976, стор. 145.
19. Крижанівський С.: *Сегенові Кирилюку-75*. Літературна Україна, 1977, 18 березня.
20. Крутікова Н. Є.: *Є. П. Кирилюк*. Народна творчість та етнографія, 1977, № 2, стор. 55—95.
21. Письменники України у Великій Вітчизняній. Бібліографічний довідник. К., Рад., письменник В. Т. 1980, стор. 151—155.

МИХАЙЛО СЕМЕНКО

(31.XII 1892—24.X 1937)

Якраз наспів час без упереджень і справедливо говорити про літературну діяльність одного з генерації новаторів, генерації українського національного та культурного відродження 20-х рр.

При розгляді українського футуризму треба врахувати європейський контекст цього напрямку і, очевидно, конкретні реалії процесу українського відродження.

Футуризм як напрям у літературі і мистецтві склався вже напередодні і в роки першої світової війни. Головним ініціатором і теоретиком футуризму був італійський письменник Ф. Т. Марінетті. Футуристи проголошували ідеї анархічного бунту проти існуючих форм суспільного життя та вимагали різкого розриву з культурною традицією; звеличували нове і майбутнє, силу і боротьбу, славили динаміку життя великих міст і твори новочасної техніки. «Вони залюбки вдавалися до провокаційних жестів, здійснювали навіть своєрідну «стратегію скандалу». Деякі з італійських футуристів (м.ін. Марінетті) симпатизували фашизму; в Польщі, Росії та в Україні вони були речниками і співтворцями революційного відродження. Крім Семенка належали до цього угруповання в Україні Г. Шкурупій, М. Бажан (у ранній творчості), Н. Шпал, О. Влизько та ін.

У літературі футуризм виявив себе прагненням створити нову поетичну мову, яка давала б змогу виразити рух та багатоплановість паралельних у часі явищ. Можна сказати, що футуристи відкрили рух як один з вимірів світу.

У своїх творах вони демонстративно відкидали загальноприйняті мовні норми, закони орфографії та синтаксису, поєднуючи слова, головне, за близькістю звучання.

Проголошуючи боротьбу з культурною традицією, вони вважали необхідним пристоювати мистецтво до вимог сучасної цивілізації. Вони були своєрідними романтиками цивілізації.

Український футуризм пройшов значну еволюцію, яка виразно помічається в творчості Семенка. Михайло Семенко, родом з Кибинців на Полтавщині, син письменниці Марії Проскурівни; вчився в Петербурзькому психоневрологічному інституті. Перші його твори датуються 1910 року. Саме цього року віршем В. Хлебнікова «О рассмейтесь, смехами!», умовно беручи, починався російський футуризм. Але в циклах ранніх віршів М. Семенка не було ще сліда футуристичного бунту. Виразно відчутне зате наслідування творів Т. Шевченка і Лесі Українки, помітні й впливи таких поетів, як М. Вороний, О. Олесь, Г. Чупринка (напр. у віршах «Нудьга», «Про минуле», «Пісня», «Чудно сміяться», «Хвилина»).

Душа ліричного «я» — мрійливого і палкого хлопця сповнена молоді сил та бажання співати аж до знемоги:

Білий, білий сніг спадає.
Вітер дише, вітер грає,
А душа моя співає,
В полі навсінім.

Од натхнення, од віради
Я прожогом вибіг з хати,
З вітром, снігом став співати
В папі запальнім.
(«Завірюха»)

Проте світ ранніх поезій Семеняка заселяють ще «натовпи примар», а панівний настрій багатьох віршів у циклах «Prelude» та «Наївні поезійки» (1912—1913) визначає типове романтичний розлад з дійсністю («Ситуація», «Кохання», «Очі блакитні»). Однак вже у цих же «Наївних поезійках» у листопаді 1913 року бунт проти дійсності несподівано виливається в бунт проти слів:

Цілі віки ми слова ці творили,
Іх хотів би я знищити не раз.

Поривання нові ними ви задавили,
Здушили одвічний екстаз.

(«Поворот»)

З'являються в Семенкових віршах нові «революційні» гасла («Я світ новий оголошу»), ліричне «я» поступається місцем збірному «ми» («До нас ідіть. Усі жалі ми приспемо, до дна розкриємо...»).

Настирливе шукання власної поетичної мови, поглиблення творчої самосвідомості дозволяє Семенякові відносно скоро пройти етапи егофутуризму та кубофутуризму. Таким чином наступні (після «Prelude» 1913) збірки — «Дерзання» і «Кверфутуризм» (1914) та поміщений в останній з них маніфест дали початок — паралельно до виниклого на Україні кубо- і егофутуризму (Д. Бурлюк, В. Кручених, В. Хлебніков) течії українського кверфутуризму — мистецтва шукання. Сам Семенко вважав 1914 рік — роком свого утвердження як футуриста. «До футуризму мистецтво було дикунським», і Семенко закликає до нового вселюдського мистецтва, яким і є кверфутуризм. У цей час поет розгортає особливо напружену експериментаторську діяльність, випробовує різні художні засоби, тобто і верлібр, і консонанси і цілу низку принципів футуристичної словотворчості (м. ін. суцільний набір приголосних, або складів з випадкових звуків, або урізаних слів і т. п.). У вірші «В ступу» читаємо:

Вн с т і к
пі к к
нут

В «Автопортреті» продемонстровано розбивання на атоми звуків і реконструкцію поетового «Я»:

Хайль саме нкому
Ихайль коха иль альсе комах
Ихайль месен мяхсе охай
Мхайль кмс мях мях мях

Семенко онко нко михайль
Семенко мях михайльсе менко
О семенко михайль!
О михайль семенко!

В такому ж ключі звукової реконструкції постає перед читачем одна з провідних стм кверфутуристичних віршів поета — темз індустріального міста, представлена вдусі заповітів Марінетті, з романтичною ідеалізацією міської машинної техніки.

У роки імперіалістичної війни Семеняко затримався у Владивостоці (не здійснивши задуманої початково поїздки до Амєрики), де й перебував аж до кінця 1917 року, до свого повернення на Україну.

У цей час він написав ряд творів, позначених настроями песимізму і розгубленості, в імперіалістичному стилі («Я поет заплющених очей, я поет мазків пінк-мєя»). Такими рисами позначені його «Гімни св. Терезі», цикли віршів «В садах безрозниж» (1919), «Біла студія». Крім згаданих вже, 1918 року Семенко видав ще у Києві збірки «Пєро кохає», «Пєро задається» і «Дєв'ять поєм»; 1919 р. — у видвництві «Фламінго» (однойменному з заснованою ним футуристичною групою) збірники «Пєро мєртвопетлює», «Влос потєз» та поєму «Ліліт». Справедливо автор жалівся словами:

«Вона мєне ободєснила, вона мене занадєсашла (...). Настрій мій розмєтер-ліничився (...).

Семенкова лірика тих років, трактована в душі статичного психологізму, була справді свідченням, що, як пише О. Дорощкевич, «В його душі більше Олеса, Надсона, Метерлінка, хай і Стріндберга, і тільки трюхи — Уйтмена». Вказуючи на згадану розгубленість поета, треба разом з тим відмітити, що у збірці «Дев'ять п'єсам» він прагне вже показати місто розбужене повстанням. Це вже не безкритична фасцинація урбанізмом, а переключ з грізним голосом Є. Верхарна:

Місто розкладає залізні акорди
Рукою сміливою сталених шляхів
Коли рушили до центру розворушені народи
Коли високий дах відбиваючись горів
(«Дим і грюк»)

1919 р. Семенко преглосув «революційні й футуризм» й спублікував «рефут-п'єсаму» «Тов. Сонце» та п'єсфільми «Весна» і «Степ», а згодом «П'єсаму Повстання» та «Ксблп'єсаму за скеан». Різко міняється настрої його поезії, яка наповнюється звеличенням нсвого життя, закличними тснгами голссу речника революції:

І блисне сліпуче сонце, і западають міста і села,
І зворухнуться серця одверті у золотому огні,
Приходьте до нас, у кого сбличчя веселі,
Хто життя не шкодує у червоній борні!
(«Тов. Сонце»)

Поема сповнена пристрасного віталізму, багато в ній футуристичних викликів, киданих прийнятим загально нсгумом п'єсєдинки (напр. ліричний герсй заявляє, що рсзлягнеться біля пем'ятника Хмельницькму і пскеже всім, яке в нього красиве тіло), але також і нсвого ліризму в записах міських пейзажів. Вишукано авімізуючи та перснсіфікуючи міський красвид, Семенко прагнув так відтворити весну 1919 рску у Києві, щсб «увесь світ, очі зачудсвано врявив». Багато претензійної манернссті було в Семенкєвій «П'єсмі Псєстання», яка сдначе привертає увагу свіжсю, на тєй чєс в українській псєзії, глєкатксю фсгмсю слєва, що несло в ссбі великий зєрад бунту прсти старсго світу:

Поети,	Підпаліть
Зводьте	Серце
Повстання стяг!	Вогнем вічнссті,
Твориці	Щсб збагнуть глибину сучасного!
Не оглядайтесь назад!	(«П'єсема Повстання»)
	III—IV.1920, Київ.

Варто згадати, що Семенко був у ці роки редактором журналу «Мистецтво», а 1920 р. видав разом з М. Любченком і О. Слісаренком «Альманах трюх». 1921 р. видав збірку «Прсєміння погроз» і тоді ж організував «Ударну групу поетів-футуристів» перейменовану на асоціацію панфутуристів «Асванфут» (1922—1924), кредо й маніфест якої були проголошені в альманасі «Семафор у майбутнє» (1922) і журналі «Катафальк мистецтва» (1922).

Панфутуризм напочатку цілком заперечував мистецтво. «Мистецтво є пережиток минулого. Привид блукає по Європі — привид футуризму. Футуризація мистецтва є загибеллю мистецтва. Панфутуризм є ліквідацією мистецтва. Смерть мистецтву! Хай живе панфутуризм. Поглиблюючи революцію в мистецтві — панфутуризм готує ґрунт для конструкції. Конструкція є метамистецтво. Метамистецтво є синтезом деформованого мистецтва зі спортом. Пролетарського мистецтва не може бути, бо пролетаріат є росою майбутнього, в майбутньому ж немає місця мистецтву. Тоді буде мета мистецтва, а зараз панфутуризм — продовження футуризму, мистецтво переходової доби».

Так заявляли панфутуристи у своєму органі «Семафор у майбутнє». Згодом «асоціація панфутуристів» уточнила деякі попередні твердження, а саме, що «мистецтво не може бути самоціллям, имстецтво є засіб, якого ми повинні використати для однієї мети — для створення комуністичної культури».

Як тут не задуматися над іронією долі цих фанатичних лицарів власної візії

майбутнього, розгромлених в 30-х рр., хоч і їхня концепція «мистецтва як засобу» лягла ж таки в основу радянського розуміння функцій мистецтва...

Зазнавши критики з боку літературних і позалітературних кіл, Семенко перейшов на позицію «лівого фронту» і перетворив «Аспанфут» на «Комункульт» (1924). Працював також тоді (1924—1927) головним редактором Одеської кінофабрики ВУФКУ. 1924 р. Семенко видав дві збірки своїх творів під заголовком «Кобзар», 1925 р. — збірник «В революцію та поезофільм «Степ». Разом з Г. Шкурієм та М. Бажаном лідер футуристів видає 1927 року «Зустріч на перехресті станцій» і засновує нове об'єднання футуристів — «Нова генерація» з журналом цієї самої назви (1927—1930). Це було чергове перевтілення, яке однак не захистило футуристів перед звинуваченням. Під ударами сильної критики, на схилі 20-х рр. Семенко відійшов від футуризму, ставши разом з тим більш однозначно співцем більшовицької революції (м.ін. у збірках «Малий кобзар і нові вірші», 1928; «Європа і ми», 1929). На початку 1930-х рр. поет визнав «помилковість» своїх колишніх ідейно-мистецьких позицій, свідченням чого стали збірники: «Сучасні вірші» (1931), «З радянського щоденника» і «Китай в огні» (1932), «Починаю рядовим» (віршоване послання 1932 р.) та «Міжнародні діла» (1933). 24 жовтня 1937 р. Семенко був розстріляний разом з групою інших несправедливо звинувачених тоді українських письменників. Довгий час творчість футуристів, в тому числі й літературна діяльність М. Семенка, вважали деструктивним формалістичним збоченням і заперечували її позитивний вклад у розвиток української літератури. Реабілітація прийшла в середині 1960-х рр., але творів Семенка так і досі не перевидано, хоч і минає вже п'ятдесят років від появи повного зібрання творів цього поета, що вийшло в Харкові у 3 томах (1921—1931). Шлях до портрету Семенка влучно доповнює спогад Ю. Сморляча (у книжці «Розповіді про неспокій триває», К. 1969) про зустріч з поетом на письменницькому з'їзді 1934 р. в Москві, де той «як і переважна більшість колишніх „попутників“, мав лиш «дорадчий» тобто без права голосування голос, і це його дуже образало. Чи не найстарший з українських поетів, з чималим дореволюційним творчим „стажем“ та багатим доробком, „Глава“ українського футуризму (...) — Семенко, певна річ, мав усі підстави претендувати на повноправну і активну участь у з'їзді...».

Там у Москві Семенко прочитав Сморлячеві фрагменти нового твору-поєми «Германія». Твір справив на Сморлячеві колосальне враження. «То були величезної поетичної сили і такої ж гарячої ненависті та безмежного презирства строфи: про Гітлера і „третю силу“, що висувала тоді Гітлера на историчну арену. То були строфи словнені високої патетичності і такого ж глибокого вболівання над трагедією Німеччини з приходом до влади фашизму. (...) То був справжній поетичний шедевр — найкраще, що створив Семенко за всю свою довголітню поетичну практику. І своїм ідейним наснаженням, і поетичним рівнем (...) Я наче вперше побачив перед собою Михайла Семенка: відчув силу його таланту і усвідомив його значення в цілому літературному процесі на Україні, в історії розвитку нової української літератури. Поет постійної творчої активності й неугавної громадської напруги. Від перших початків — запевнятий руйнач усіх і всіляких обивательських закутків і гарячий протестант супроти будь-якого реакційного світогляду. Одним із перших в старому поколінні українських письменників він вийшов на барикади Жовтня — став членом Комуністичної партії, і одним із перших пустив у широкий читацький світ українську поезію, наснажену ідеями боротьби за комунізм. Руйнач віджлях, назадняцьких традицій в мистецтві і шукач нових для мистецтва форм і традицій». Шкода, що поема «Германія» загинула для літератури. Шкода, що Семенкова творчість майже невідомі сучасному шанувальникові української літератури. Хай він був і, — як загадує Ю. Сморляч, — «невиправний цинік у своєму ставленні до людей та жаттєвих фактів або в поцінуванні літературного процесу». Хай і пропонував деструкцію форм, а в пристраській боротьбі за нове відкидав класичні і тогочасні літературні надбання, зокрема культурспадщину Шевченка, поетичний стиль Вороного, Олеся, Філянського, то все-таки він відіграв свою значущу, позитивну роль у розвитку української нової поезії 1920-х рр. Шукаючи нової поетичної мови, нових форм мистецького сам-

визначення, Семенко був одним з тих новаторів, які виводили українську поезію з тупика модернізованої етнографії. Буйний спалах молодих талантів в українській літературі 60-х рр., сміливість в руйнуванні скрутих нсрм — це піднята, хоч і по довгій перерві, естафета відродження, якому і Михайло Семенко вторював вліяхи.

Василь Мазарук

МАРІЯ КОНОПНИЦЬКА НА УКРАЇНІ

Одна з найбільших польських поетес Марія Конопницька (23.V 1842—8.X 1910) здавна привернула увагу перекладачів, літературознавців і широкого кола читачів на Україні.

Перші переклади її творів на українську мову появились у 80-х роках XIX ст. Вірш поетеси «Сяють зорі, сяють» переклав В. Масляк і надрукував в часописі «Нове дзеркало» (1885, № 12—13). У цей час дальші переклади пера В. Шурата появляются на сторінках газет Галичини, Буковини, а навіть у календарях в США. Йдеться про такі вірші, як «Вільний наймит», «З вертепом», «А чому ж ви, холодні роси...» та інші.

Чимало віршів польської поетеси на українську мову переклали П. Грабовський, Б. Лепкий, Л. Українка, а на Радянській Україні М. Рильський, М. Пригарі, Д. Павличко, І. Глинський, А. Волошак, С. Масляк, А. Шмигельський, В. Струтинський, О. Сенатович, Р. Братунь та інші. Прозу Марії Конопницької перекладали М. Рудницький, І. Деркач, М. Галиновська, Л. Смихалова, П. Япук, Д. Мусієнко.

Перша збірка оповідань польської письменниці українською мовою «На дорозі», у перекладі Л. Сидельського, вийшла в Києві 1919 р. Два роки пізніше видано новелу «Мендель Гданський», а в 30-х роках «Дім».

Після війни 1954 р. у Львові тиражем 65 тисяч примірників появились «Вибрані твори» поетеси. До збірки ввійшло 29 віршів та 15 оповідань Конопницької, в тому числі «Банасиха», «Наша шкату», «Маріанна в Бразилії», «Милосердя громади», «Дім», «Мендель Гданський» та інші.

Наступного року також у Львові вийшла 45-тисичним тиражем казка «Про карликів та сирітку Марисю». 1974 р. приніс, здійснений В. Струтинським, переклад поеми «Пан Бальцер у Бразилії».

В «Антології польської поезії» (К. 1979 р.) поміщено 13 поезій поетеси.

Цей далеко неповний огляд популяризації творів авторки «Пана Бальцера в Бразилії» вимовно свідчить про зацікавлення її писанням на Україні.

Тому й не дивно, що її творчість мала деякий вплив на українських поетес, а саме: Клементину Попович, Уляну Кравченко, а навіть Лесю Українку. Відомий вірш «*Contra spem spero*» Леся Українка написала не без впливу такого ж вірша польської поетеси.

Переклади творів Конопницької на українську мову привернули увагу українських літературознавців. Текстист Пачовський у збірнику «Міжслов'янські літературні взаємини» (1961) кращими визнає переклади В. Шурата, П. Грабовського, Л. Українки, М. Підгірянки, М. Рильського, О. Павличка, С. Масляка, М. Пригари та А. Волошака. Зрозуміло, що й у праці цих перекладачів траплялися недоліки. На деякі недоліки вказував також автор цих рядків у статті надрукованій у «Нашій культурі» (1960 р., № 10).

Увагу привертають деякі вислови українських перекладачів творів авторки «Роти».

Перекладач поеми «Пан Бальцер в Бразилії» Валентин Струтинський ось що розповів про свою працю над цим твором:

«1500 октав становили надзвичайну трудність, неваче ребус, який я хотів розв'язати до кінця. Однак те, що найтрудніше, стає мені найцікавішим. Я з «Паном Бальцером» пережив багато мук, працював над ним зі щирим серцем, але й довбився сатисфакції».

За цю працю мене висунули в кандидати до нагороди ім. М. Рильського, яку в нас признають за найкращі переклади на українську мову та напакі. («Пшизънь», 1978, № 9).

А що цей переклад вдалий, хай засвідчує наведена октава:

Йдемо, вітчизно-мати, що всіх нас
Із первородної родила глини!
Йдемо до тебе — повертати час
Пташкам до гнізд з далекої країни...

Розвіємся й кострицею, ти враз
На голос твій зберемося в дружини.
Гукни, дай ключ, і завирує тут,
І стане обіч тебе вірний люд.

Заслужена для польської літератури письменниця Марія Пригара переклади творів М. Конопніцької назвала «дітьми свого серця» («Пшчизьнь», 1978, № 28).

Крім перекладів українські літературознавці цікавилися взагалі творчістю польської поетеси.

Рецензію на «Поезії» М. Конопніцької помістив часопис «Світ» (1881, № 7) під заголовком «Початки народного реалізму в польській літературі». Газета «Діло» (1897, 19.ІІІ) сповіщала, що український робітник на вечорі в честь Т. Шевченка прочитав у своєму перекладі вірш М. Конопніцької «Вільний наймит».

Вивченням творчості М. Конопніцької серйозно займався Іван Франко.

У статті «Сучасні польські поетеси» (1899) І. Франко ставить поетесу вище Т. Ленартовича, а навіть А. Асника. З нагоди ювілею М. Конопніцької Каменяр у віденській газеті «Die Zeit» (1902, № 421) надрукував обширну статтю, в якій вказував, що зірка поетеси все яснішає, а після смерті Асника стала найяснішою на небі польської поезії. Разом з Е. Ожешко Конопніцька, на його думку, це найбільш талановита поетеса не тільки в польській, а й слов'янських літературах.

І. Франко вказує на селянськість і демократичність творів поетеси, на її гуманне ставлення до інших народів, на прогресивність її суспільної програми. Саме тому творчість М. Конопніцької стала популярною на Україні.

Чимало уваги творчості М. Конопніцької присвятив Богдан Лепкий. Він відомий як автор нарисів про її життя і творчість (1898). Велику вартість творчості поетеси Лепкий бачив у її народності.

На Радянській Україні про творчість поетеси писали М. Рильський, Г. Вервес, Т. Пачовський, Є. Кирилук, Р. Радішевський та інші.

М. Рильський називав її поетесою демократії, поетесою польського селянства, співцем людської неволі та надії, полум'яною патріоткою та сумлінням народу. Він стверджує, що Конопніцька ввійшла до української літератури як своя.

Вступну статтю до «Вибраних творів» (1954) поетеси написав Михайло Рудницький, який слушно наголошує на тому, що «Поезія М. Конопніцької повна обурення проти безправ'я, особливо в другому періоді творчості. Поетеса вбачає майбутню справедливість в образі немилосердної руки, що карає винуватців. Жертви селянської нужди та експлуатації є доказом вини тих, що мають бути покараними».

Бібліографію українських перекладів і відгуків на творчість М. Конопніцької на Україні зібрав В. Полєк.

Видатний український поет Д. Павличко у вірші «Біля могили Конопніцької» писав:

Хай поет, що закликав до згоди,
Спить спокійно і в чужій землі.
Хай стають на чати край могили,

Як поети, мрійні явори.
З творів Конопніцької бери,
Земле рідна, мужності і сили!

Могила поетеси на Львівському кладовищі уквітчана старшими і молоддю, стала символом єднання між нашими народами. Влучно це висловив Павличко словами згаданого вірша:

Вбили ми тисячолітню злість
І несем братерства стяг червоний.

Ангіля Верба

КАРОЛЬ ШИМАНОВСЬКИЙ І УКРАЇНА

Життя і творчість великого польського композитора, основоположника польської композиторської школи ХХ століття Кароля Шимановського тісно пов'язані з Україною. Він народився у маєтку свого батька — в с. Тимошівка (нині Чер-

каської області) 6 жовтня 1882 року. Нерідко він бував в іншому батьківському маєтку — селі Орлова Балка, де народились його сестри і брати, зокрема, Станіслава, в майбутньому відома співачка, Фелікс, композитор і піаніст. Саме до Орлової Балки влітку 1892 р. завітав М. Лисенко. Прослухавши Полонез Огіньського, твори Шопена, Шуберта у виконанні дев'ятирічного Кароля, Микола Віталійович обняв його і сказав: «Ти будеш великим музикантом, мій хлопчику. Вчись! Ціле життя вчись!» Пророцтво класика української музики почало збуватися дуже скоро. Вже незабаром в Тимошівці Шимановським написано дванадцять етюдів для фортепіано, дві фортепіанні і скрипкова сонати, а згодом, в більш зрілому віці — опера «Хагіт», III симфонія, кантати «Деметер» і «Агава», Третя фортепіанна соната, фортепіанні цикли «Маски» і частково «Метопи», вокальні цикли «Любовні пісні Хафіза» та «Пісні принцеси з байки», пісні на слова К. Тетмайера і П. Верлена.

До Тимошівки нерідко приїздили численні приятелі Шимановського — серед них в майбутньому всесвітньо відомі скрипаль П. Коханський, піаніст Артур Рубінштейн та родичі композитора — письменник Я. Івашкевич і піаніст Генріх Нейгауз, виконавська та педагогічна діяльність якого становлять епоху в радянському фортепіанному мистецтві (адже він виховав цілу плеяду блискучих піаністів — С. Ріхтера, Е. Гілельса, Л. Оборіна). Разом з П. Коханським Шимановський часто навідувався до свого приятеля Юзефа Ярошинського, який мешкав у с. Заруддя. Саме там з'явилися твори для скрипки — Перший скрипковий концерт, цикл «Міфи», «Ноктюрн», «Гарантела».

Нерідко гостював митець в сім'ї свого сусіда Дмитра Давидова у Вербівці. На його текст написано три романи — «Как только востоку», «Небо без звезд», «Осеннее солнце» (це єдине звернення композитора до текстів російською мовою). Бував Шимановський і в освященні іменами декабристів, Пушкіна і Чайковського Кам'яці, де мешкала сім'я іншого Давидова — Леона (нащадка декабриста). З біографією композитора пов'язані й інші українські місцевості — Кальник, Сміла, Голиков, Рижавка, Дахнівка, Хрінівка, Косарі, Бундуров, Івангород, Региментарівка та Оситнячка.

Але найбільшу роль в житті Шимановського відіграв Кіровоград (колишній Єлисаветград). Там він вчився у Музичній школі Густава Нейгауза (батька Генріха), закінчив екстерном Реальну гімназію, де тоді викладав відомий український композитор П. Ніщинський (до речі, в цій гімназії свого часу вчилися М. Садовський і П. Саксаганський, Дем'ян Бедний і Ю. Яновський). Після перемоги Великої Жовтневої соціалістичної революції родина Шимановських переїхала до Єлисаветграду на постійне мешкання, де жила до 1919 року. Композитор активно включився в процес становлення радянського мистецтва — в ансамблі з місцевим скрипадем В. Гольдфельдом (згодом професором Мінської консерваторії) він дав кілька концертів, де з успіхом виконувались і його твори. У єлисаветградській пресі з'явилися схвальні рецензії, написані композитором В. Дешевим. Яскравою сторінкою в житті польського композитора була робота на громадських заходах на посаді заступника голови музичної секції міського відділу освіти. Керівником секції був А. Гайсинський (Верхотурський) — в майбутньому директор Музичного державного видавництва, іншим заступником — Генріх Нейгауз, а секретарем — В. Дешев. Комітет влаштовував концерти з найкращих творів світового музичного мистецтва для широкого кола слухачів, опрацьовував програми музичного виховання у школах тощо. В цих міроприємствах брав участь і Шимановський, який в той же час був співредактором прогресивної музичної газети.

Брак часу у зв'язку з активною громадською діяльністю спричинився до того, що Шимановським в єлисаветградський період було написано небагато — Перший струнний квартет, два вокальні цикли (Чотири пісні на слова Р. Тагора і «Пісні шаленого муєдзіна» на слова Я. Івашкевича), задумано оперу «Король Рожер». Натомість Шимановський створив філософський роман «Ефеб», рукопис якого, на жаль, до нас не дійшов. На початку II світової війни він згорів у варшавській квартирі Івашкевича.

Окремо слід зупинитись на перебуванні композитора в Києві, Львові та Одесі. Шимановські провели в Києві три зими, включно до 1917 року. Нерідко їм наносили візити знайомі по Тимошівці — Давидови, Росцішевські, Ю. Ярошинський. На сьогодні відомо лише одну київську адресу Шимановського — вул. Левашовська, 11 (нині вул. Карла Лібкнехта, 11). Р. Глієр, визначний радянський композитор, ректор Київської консерваторії, запропонував польському композиторові посаду старшого викладача, але він відмовився. Однак в цей період Шимановський живе повнокровним творчим життям. Відомо, що у Києві його твори виконувались на одному з двох концертів у фонд Товариства допомоги жертвам війни (другий відбувся в Умані). В Києві ж композитором було написано п'єсу «Джерело Аретузи» з фортепіанного циклу «Метопш».

У Львові, де пізніше було відкрито консерваторію ім. Шимановського, польський митець перебував щонайменше п'ять разів — в період з 1908 по 1928 рік. У цей час прайнаймі двічі відбулись його авторські концерти. Приїзд Шимановського до Львова у 1921 році став переломним в його творчому шляху, оскільки тоді, після зустрічі з відомим польським фольклористом А. Хибінським, композитор зацікавився фольклором Підгалля, який згодом відіграв надзвичайно важливу роль у його музиці. У 1925 році, коли Шимановський приїхав до Львова, там загинула його улюблена племінниця Алюся Бартошевич. Під впливом цієї трагічної події він створив один із своїх шедеврів — кантату «Stabat Mater».

Під час перебування композитора в Одесі восени 1918 р. він зустрівся з Івашкевичем, з яким обговорював лібретто опери «Король Рожер».

Природно, що Шимановський у своїй творчості не міг пройти повз багатства української народної пісенності, але проявилось це лише у 20-ті роки, коли він переїхав на постійне мешкання до Польщі.

Він звертається до української народної пісні, чи то цитуючи її («Ой у полі та корчімка стоїть» у Колісковій Роксани з опери «Король Рожер»), чи то вдаючись до активного авторського перетворення (плач «Ой мамочко, мамочко моя», що побуває на Київщині у I частині та лемківська народна пісня «Люляй же мі, люляй» у VI частині «Stabat Mater»). Відчутні й більш опосередковані зв'язки з українським фольклором. В окремих творах (хорові епізоди II частини «Stabat Mater») відбилися деякі ознаки української й російської гуртові пісні.

Особливо цікаві звернення Шимановського до тих зразків музики Підгалля, які споріднені з лемківськими та, меншою мірою, східноукраїнськими піснями. Так, гуральська пісня «Ej idzie se Janicsek», яка лежить в основі початкових тактів найвидатніших творів Шимановського — балету «Гарнасі» і «Stabat Mater», наближається до лемківських пісень «Ej люляй мі, люляй», «Ой сину мій, сину», «Сіла муха на коноплі», «А в неділю раз палонку пію». Підгальська народна пісня «Powidz że mi, powidz», яку композитор цитує у III картині балету «Гарнасі», інтонаційно споріднена з українською піснею «Ой сивая зозуленька» і, меншою мірою, з лемківською «Ани мі не вечер». Гуральська пісня «Kiebu było nie świato!», обробка якої (щоправда, із словами «Ja za wodom, ty za wodom») започаткувала «підгальський» період творчості Шимановського (він також цитує її в «Гарнасях»), має текстологічний відповідник в лемківському фольклорі («Ой же било не свитало»).

В Радянській Україні глибоко шанують пам'ять великого польського композитора. Його твори нерідко звучать у концертах. У 1962 році широко відзначалось 80-річчя від дня народження та 25-річчя від дня смерті К. Шимановського. У Київській консерваторії відбулась наукова сесія, присвячена його творчості, а у Києві, Львові та Кіровограді пройшли концерти з творів Шимановського. У кіровоградському будинку, де жили Шимановські, було відкрито меморіальну дошку. У проведеному святкуванні активну участь взяла велика українська митці — М. Рильський та Б. Лятошинський.

В Радянському Союзі широко відзначатиметься й 100-річчя від дня народження Кароля Шимановського, чия творчість належить не лише польському народу, але й всьому прогресивному людству.

Анатолій Каленіченко

ПІД ЧАРОМ УКРАЇНСЬКОЇ СТИХІЇ

Відомо, що видатний польський композитор Кароль Шимановський народився та юні літа провів у Тимошівці на Україні.

Про зв'язки тимошівського двору з українською стихією красномовно пише сестра композитора Софія Шимановська в книжці «Оповесць о нашем доме» (1935, 1980).

З тимошівського двору був гарний вид на криті соломою селянські хати, на тополи, стави та церкву в долині.

Коли члени сім'ї Шимановських відпочивали на лавці двірського пагорбу, з-над ставу долітала пісня:

Ой з-за гір, з-за гір вилітає сокіл,

А з-за Дунаю вилітає два...

Вечорами сторож дід Іван розповідав про старого пана, що ночами в салоні на фортепіано грає. На покоях служили хлопці Микола і Захарко та старий селянин Василь, в кухні — кухар Яків, у стайні фурмани — Антін і Варфоломій. Дітей бавили баби Ганна, Юраська й Софія. Няня Юраська розповідала дітям народні казки. Коли якось пані запитала чи гарно співає тітка дітей Залеська, Юраська відповіла:

— Правда, прошу пані. Але бо й є з чого гукнути.

Мамкою Кароля була баба Ганна. Розповідала вона казки про коней, козаків чортів та козу-дерезу.

Одного разу, коли приїжджі гувернери-французи не пильнували дітей своїх панів, баба Ганна пригадала їм про обов'язки цими словами:

— Ей, хранцузи, ви тут парле, шарле, а там діти голови собі покрутять.

Ганна дуже любила Кароля, а коли він повертався на літо з міста, вміло пригадувала:

— Котунцо мій, а може б ти мені якісь черевички найшов...

Композитор давав своїй няні не тільки черевички, а й опіачував її помешкання, коли вона не могла погодитися з сином. Прадлею завідувала тітка Софія. Коли померла, ховали її з священником, дяком, співами й хоругвами.

Діти стали молоддю, яка виїжджала верхи в степ.

«Ми мандрували під синім небом, — пише Шимановська, — поміж ланами рудої пшениці, що колисалася на вечірньому вітрі. Засипані курявою баштани вигрівали в сонці свої плоди: величезні, потріскані з надміру солодоців кавуни, та запашні шерехаті дині...

Де-не-де виростала серед поля пам'ятаюча часи Хмельницького самотня висока могила — спільна могила козаків і кресових шляхтичів. За полем росли будяки, а далі чарівний ліс. У час жнив жінці співали в полі, а восени йшли в народній кольоровій нощі весільники з музиканами. Наречені з короваєм запрошували пана на весілля». Такі картини збереглися в пам'яті пані Софії.

І хоч щасливе дитинство та юність у Тимошівці швидко промайнули, а Шимановські помандрували в далекі країни, проте на все життя в їх серцях жеврів чар української стихії. А. В.

ДО ЮВЛЕЮ ЄЖИ ЄНДЖЕВІЧА

Ім'я польського перекладача, прозаїка і літературознавця Єжи Єнджевича (2.III 1902—19.XI 1975) широко відоме в українських середовищах цілого світу. Про нього писали радянські письменники і літературознавці Т. Пачовський, І. Шаповал, І. Лозинський, І. Гришин-Гришук та інші.

Причиною немеркнучої популярності письменника є його майстерні переклади творів І. Котляревського, Т. Шевченка, М. Коцюбинського, М. Рильського, Є. Гуцала та інших українських письменників. Одночасно Єнджевич відомий, як літературознавець-популяризатор української літератури в Польщі і поза її межами, а також як людина, яка утримувала дружні зв'язки з літературознавцями, пись-

менниками, журналістами Радянської України, а зокрема, з дітьми УСКТ в Польщі. Він бо відомий як співробітник «Нашої культури» та «Українського календаря». Єнджевич популяризував твори уескатівських літераторів, пишучи рецензію на антологію «Гомін» та організуючи переклади наших поетів на польську мову.

Цілком зрозуміло, що він в українських середовищах користувався симпатією, вимовним доказом чого був зал щертє заповнений українцями, які прийшли на його ювілейний вечір до Спілки польських письменників напровесні 1972 р.

Чимало з них прийшло з повістю «Українські ночі або родовід генія» та просли у ювіляра дарний напис. Згадаймо, що деяку роль у вирішенні питання випуску книжки сповнили О. Лапський і автор цих рядків.

Саме повість про Шевченка принесла Єнджевичу найширшу славу. Про зацікавлення твором свідчить її три видання.

Досі невідомі ширшій громадськості листи, які письменник одержав з нагоди виходу в світ роману — есе про Тараса Шевченка. Листи ці зберігаються в окремій папці рукописного відділу Національної бібліотеки у Варшаві.

В одному з них, який надійшов з села Підгороднє Дніпропетровської області, просять прислати книжку для кімнати музею Т. Шевченка при місцевому кінотеатрі (23.VIII 1966).

Прохання про надіслання книжки надійшли з Києва, подяки від читачів з Варшави, Чикаго, Щєцина, Львова та інших міст. Книжку рецензували навіть у місцевих газетах. Так, наприклад, появилася схвальна рецензія у газеті фабрики ВСК «Глос залогі» в Мельцу під заголовком «Розповідь про палітру та ліру». Рецензент В. Вітек, між іншим, пише:

„Doznania płynące z lektury duże. Pozycja wartościowa... Kończymy jej lekturę głęboko wzruszeni tymi przeżyciami, które miały miejsce w tamtych latach, kiedy żył i działał jej bohater — genialny Szewczenko” (1970, Nr 23).

Писалися також внутрішні рецензії для бібліотек. Так, наприклад, автор цих рядків написав рецензію для Міністерства освіти, рекомендуючи книжку для шкільних бібліотек. У згаданій папці зберігається рецензія надрукована в «Літературній Україні» (1966, 10.VIII) пера І. Грищина-Грищука. Номер газети з рецензією надіслала разом з листом Галина Заєць. Київська журналістка висловлює своє захоплення твором і сповіщає, що вжито певні заходи для його перекладу й видання з певними скороченнями у видавництві «Дніпро» (25.VIII 1966).

Збереглася також копія відповіді Єжи Єнджевича на цей лист (21.XI 1966). Письменник, між іншим, пише, що переклад його твору на українську мову приніс би йому велику честь.

Одночасно він не погоджується зі скороченнями та висловлює думку, що видавництво повинно написати про те, з чим не погоджується, у вступній статті. Книжку, натомість, слід друкувати повністю. Зберігся також лист-подяка (6.II 1967) від колективу Кременецького краєзнавчого музею за надісланий Єнджевичем роман.

Окреме місце займають листи від відомих літературознавців та письменників з України.

У недатованому листі (поштовий штамп у Києві 13.VI 1966), професор Євген Кирилук пише:

«Вельмишановний Колего! Уже минуло чимало часу, як я одержав Ваш цінний дарунок, повість «Ночі українські або родовід генія».

Не було змоги відповісти — закінчував редагувати III том Історії української літератури у восьми томах (40—60-ті роки — зокрема Шевченко).

Перш за все мені хочеться скласти Вам велику сердечну подяку за Ваш творчий подвиг, написання такої визначної повісті про українського поета. Наш обов'язок відгукнутися на Вашу працю. Книжка прекрасно оформлена. Її не тільки приємно читати, але й приємно тримати в руках...

Від імені всіх шевченкознавців, від імені нашого народу бажаю Вам доброго здоров'я, працездатності, успіху в нових творах! Хай живе нерозривна дружба між нашими братніми народами!»

Професор Євген Шаблювський у листі від 23.VI 1966 р. написаному російською мовою дякував за книжку та повідомляв: «Все мои друзья по работе просят передать Вам свою благодарность и восхищение». Київський літературознавець Федір Погребенник у листі від 9.VI 1966 р. сповіщав:

«Якнайщирше дякую за Ваші дорогоцінні подарунки — особливо за книжку про Шевченка. Читаю з великим хвилюванням — добра, розумна і талановита книжка.

Бажаю Вам доброго здоров'я, сто лят життя на благо культури і братерського співробітництва наших народів».

Львівський дослідник польсько-українських літературних взаємин Роман Кирчів у листі від 8.VI 1966 р. так висловлював своє захоплення книжкою:

«Невимовно вдячний і зворушений Вашим прекрасним подарунком. Книга, яку Ви так сердечно, тепло і талановито написали, яку так любовно видали Ваші видавці, це справді визначне явище, неоцінений вклад у вінок слави великому поетові, у велику і благородну справу взаємного пізнання і дружби наших народів.

То ж бажаю Вам багато творчих сил, нових успіхів і щастя.

Доземний Вам уклін і шана».

У листах з червня 1966 р. відомий письменник Роман Іваничук дякував за книжку та писав, що чогось «подібного про Шевченка ще не читав. Найцінніше те, що пише так про Шевченка поляк». Далі Іваничук сповіщав, що І. Лозинський готує рецензію до «Жовтня» та кінчав лист словами:

«Кланяюсь Вам, схилиюсь перед Вашою ерудицією, дякую за любов до нашого народу».

Слова захоплення книжкою Єнджеєвича знаходимо у листі доцента Михайла Лесева, від 15.VIII 1966 р.

„Wielce Szanowny i Drogi Panie! Przeczytałem z wypiekami na twarzy książkę Pana „Noce ukraińskie,„ Wyniosłem z tej lektury dwie korzyści: wiele się z niej dowiedziałem mimo to, że o Szewcencie i Szewczenkę znam nienajgorzej. Książka ta pozatem dała mi wiele wrażeń estetycznych. Cenię w Pańskiej książce uczciwość i rzetelność...

Nikt dotychczas tak rzetelnie nie mówił o powiązaniu Szewczenki z rewolucyjnym ruchem Polaków tego okresu: po przeczytaniu tej książki tak wiele się wyjaśnia w tej materii.

Szerokie tło europejskie, na które rzuca Pan swoją opowieść o Szewcencie podkreśla jego wartość, jego znaczenie”.

З ентузіазмом сприйняв твір Єнджеєвича літературознавець Степан Козак.

У недатованому листі він, між іншим, писав:

„Przyznam się jednocześnie, że lektura pańskiego dzieła była dla mnie pasjonującą przygodą intelektualną. Studiowałem z uwagą każdą stronę, do większości z nich wracałem kilkakrotnie. Zachwycałem się bogactwem Pańskiego języka i oszałamiającym wprost oczytaniem, pięknym stylem i naukową rzetelnością, wizją literacką i historyczną dbałością, sumiennością, obiektywizmem oraz specyficznym ukraińskim couleur local. Sądzę, że książka Pana będzie punktem zwrotnym w dotychczasowym Szewczenkoznawstwie oraz co szczególnie istotne, w polsko-ukraińskich stosunkach. Nareszcie Szewczenko doczekał się swego pisarza. Oto jak należy określić Pańskie dzieło”.

Доктор Андрій Починайло у листі від 27.VII 1966 р., між іншим, стверджував: «Вартість книжки для польсько-українського зрозуміння та налагодження дійсно братських відносин трудно переоцінити».

Наведені та інші листи красномовно свідчать про те, якою великою подією на українському ґрунті стала поява роману Єнджеєвича про Шевченка та яку роль вона виповнила в свідомості польського читача.

Твір Єнджеєвича став неначе підсумком польського Шевченкознавства за понад сто років, широких знань і оцінній висловлених художнім словом, а одночасно великим власним вкладом у розуміння ролі Шевченка, вкладом, який творчо запліднює літературознавчі та історичні пошуки в багатьох напрямках.

З перспективи часу на шляхах польсько-українського єднання постає Єнджеєвича не применшуеться, а величавіє, Його доробок не сіріє, а світить ясним світлом неначе дорогий камінь.

Антін Верба

(2.VII 1886—8.VI 1972)

Польський прозаїк і мемуарист Альфред Фідеркевич народився в містечку Городенка Івано-Франківської області. За професією він лікар. Фідеркевич відомий як соціалістичний діяч з 1902 р. У 1904—1922 рр. перебував у США.

Після визволення Польщі належав до Незалежної селянської партії. Представляв цю партію в Сеймі. За революційну діяльність Фідеркевич був ув'язнений саніційною владою.

З 1942 р. член ПРП, відтак в'язень гітлерівського концтабору.

Після визволення президент міста Кракова. Згодом працював послом ПНР у Канаді. Наприкінці життя Фідеркевич працював головою Співки працівників служб здоров'я та головою Комісії ветеранів революційної боротьби. Як мемуарист подій революційного руху був членом Співки польських письменників. В його літературному доробку сім томів спогадів, в яких автор змальовує дитячі роки, перебування в США та Канаді, революційну боротьбу в міжвоєнній і окупацийній періоди та умови життя в гітлерівському концтаборі.

У спогадах Фідеркевича чимало сторінок присвячених українським справам. Том спогадів під заголовком «Wspomnienie z nad płynącego Jaru» (1955) переносить читача до рідного містечка Городенки наприкінці XIX ст. У Городенці були три церкви: греко-католицька, католицька та вірменська. В частині міста, яку звали Котилівкою, жили українці. Загалом у Городенці було їх вісім тисяч. У містечку жило три тисячі євреїв, півтори тисячі поляків і двісті вірменів.

Українці займалися переважно сільським господарством. Діяв тут кооператив «Народна торгівля». Чимало українців було безземельними або малоземельними, тому працювали вони наймитами й наймичками.

Не дивлячись на те, що українці становили більшість, не могли вони обрати українця бургомістром.

Найбільшим експлуататором бідноти був місцевий барон. Селяни нерідко жили разом з худобою. Хто нарікав на австрійського цесаря, був арештований.

В дуже тяжкому положенні жили двірські батраки. Їх представничка ось що розповідає про своїх дітей:

«Гарні діти... але за Софійку боюся, виродилася чи що? Завжди щось скоїть... Сьогодні вкрала коровам буряки, вчора злупала її, як вкрала свиням з корита картоплю. Ласа на рипу, піддоїть корову... Колись приходжу, діти сидять з повними черевами. Питаюся, що їли, відповідають, що нічого, але забули витерти Івасеві губи. Я зразу звнала, що яйця їли.

Якби не Софійка та її витівки, то з цього, що отримую з двору, не вигодувала б я п'ятеро дітей».

Панські поспіаки б'ють людеј, а коли вони бунтуються, їх арештують і відвозять до в'язниці в Коломню.

Селян експлуатує також духовенство, службовці та судді.

Лимчука засуджено на півроку тюрми за те, що кури в тютюн з плантації. Петрушку засудили на річне ув'язнення за образу цесаря. Певну святошу посадили на вісім місяців до тюрми за те, що розповідала, як ксьондз залишався до неї.

Діти після двох-трьох років переставали ходити до школи. Йшли пасти чужу худобу, або вчилися ремесла. Господарі били їх та примушували до важкої праці.

Якщо навіть комусь з селянських українських дітей вдалося дістатися до гімназії, там їх вчителі висміювали та переслідували. Не дивно, що селяни шукали порятунку в еміграції до Канади.

Автор пластично описує ярмарки в Городенці, на яких збиралася чимала кількість кольорово прибраних селянок з навколишніх сіл — Чернятина, Перемитки, Ясенова, Глушкова і Сарафинців. Молодиці та дівчата кожного села були своєрідно одягнені. Проте найкраще виглядали жінки з Сарафинцеь. Одяг їх «був так мальовничий, що можна б цілими годинами приглядатися одягненим у нього жінкам», — захоплюється автор і подає докладний опис одягу жінок з окремих сіл.

Фідеркевич пише про діяльність української народовської організації «Січ». Національні та релігійні різниці не викликали непорозумінь між бідними.

У мішаних подружжях дівчата по національності йшли за мамами, а хлопці за батьками.

Люди відвідували церкву та костюль, святкували католицькі та греко-католицькі свята, співали українські й польські пісні, говорили польською та українською мовами. Діти з середмістя знали ще й єврейську.

Бідні люди поляки, українці, євреї брали згідно участь в травневих демонстраціях.

Фідеркевич пише й про те, що в учительській семінарії чимало предметів викладалося українською мовою. Письменник ставиться до українців з симпатією, засуджує погляди вчителя історії, який каригідно висміює учня Василя Козака.

«Дивний з тебе козак. Не з Запоріжжя, а з Ворохти... Хто буде дойти кози і робити бриндзу, як ти станеш інженером».

В публікації «Добрі часи» (1958) Фідеркевич згадує події з 1922—1927 років. Значну увагу він приділяє змаганням у Сеймі, де ліві посли польські, українські і білоруські протестували проти політики уряду, проти стріляння до селян в Косові 3.ІІ 1927 р. Засуджує ув'язнення 150 українських робітників внаслідок судового процесу 1927 р. Згадує виступи українських послів з Сель-робу Маківку й Войтюка. Пише також про свою подорож у січні 1926 р. з групою послів до СРСР, у тому на Україну, де письменник відвідав Харків, Київ та Одесу. У Харкові Фідеркевич познайомився з партійним і державним діячем П. Любченком. Тут письменник промовляє українською мовою до робітників. У Києві відвідав, між іншими, Печерську лавру та вислухав богослуження, про яке згадує з захопленням: «Ми стояли заслухані. Такого хору годі почути в найкращих операх».

Письменник описує Дніпро, згадує рільничу виставку, Київський театр і прощальну зустріч з Любченком.

Спогади з 1928—1929 років Фідеркевич помістив у книжці «Бужливе лята» (1963).

Тут він змальовує боротьбу в Сеймі об'єднаних польських, українських і білоруських лівих послів, описує передвиборчу боротьбу та утворення «Польсько-українського селянсько-робітничого об'єднання», яке мало вибрати до Сейму революційних послів. Згадує, що в 1930 р. в 20 повітах Західній Україні відбулися страйки, пише про судовий процес членів КПЗУ 1934 р. в Луцьку та про вбивство Степана Бойка під час слідства, згадує про зізнання провокатора Івана Козака. Відмічає також розпорядження, на підставі якого утворено концтабір у Картузській Березі. Підписали його Мосціцький, Пілсудський, Бек і тодішній прем'єр-міністр Козловський.

Фідеркевич описує також другу свою подорож до СРСР і на Україну. Маршрута веде через Гданськ, Литву і Латвію. Його супутник посол Войтюк мав намір залишитися на Україні та працювати в шкільництві.

Фідеркевича прийняв голова Ради Міністрів П. Любченко та запросив до себе. «Мав він трикімнатне скромно умебльоване помешкання, — згадує письменник. На дуб помальований стіл, кілька крісел, буфет з невеликою кількістю позбираного скла й фарфору — становили умеблвання ідальні. Ще скромніше предствлялася спальня: тапчан, два табурети, шафа, а далі пусто.

Щойно салон, який звали бібліотекою, виглядав краще. Письмовий стіл, кілька старих фотелів, шафи та стелажі з книжками українською, російською й французькою мовами заповнювали цю найменшу кімнату.

Любченки не мали служниці, жінка прем'єр-міністра сама прятала, готувала страву, а на мій прийом спекла солодкий пиріг з сиром.

Ми сиділи за столом, розмовляючи на різні теми, а господиня доливала чаю та брала участь у розмові. Я мусив обережно цитувати твори, бо господиня була всесторонньо начитана.

Після першого візиту я задумався. Як-то прем'єр-міністр 40-камільйонного народу живе так скромно, без служби? У Польщі чиновник на будь-якому посту має гарно умебльоване помешкання, служницю, а про директора чи міністра нема що й згадувати».

Далі Фідеркевич пише, що разом з П. Любченком побував в Інституті науки та на з'їзді вчителів, де познайомився з міністром освіти Миколою Скрипником, якого письменник характеризує так:

«Була це людина середнього росту, худощава, біля 50 років, але заслужений старий більшовик. Втомлене обличчя та сиве волосся вказували, що багато він пережив.

Говорив дзвінко з пам'яті. Зрідка тільки заглядав до паперів на столі, часто читував з пам'яті. Читав тільки статистичні дані й наукові цитати. На початку на залі відзивалися опоненти, щоб йому перешкодити, але його спокійні хоч не раз гострі відповіді усаджували противників. Своїм незвичайним даром вимови й знанням справи полонив зал, опанував уми та серця майже тисячі присутніх на залі делегатів».

Фідеркевич вказує, що Любченко і Скрипник були сповнені глибоким пролетарським патріотизмом, не жалували зусиль, щоб відробити вікову відсталість українського народу.

«Вважали, що кожний справжній соціаліст повинен любити свій народ, зберігати непорочність мови, світити прикладом безпартійним масам. У цьому дусі промовляв Скрипник; переконував, покликуючись на малі народи, які бережуть чистоту мови та національної культури.

Закликав учителів до відданої громадської праці в будівництві соціалістичної України, до популяризації національної літератури та поезії».

Фідеркевич згадує, що Любченко пропонував йому залишитися на Україні, де мав читати лекції на університеті та працювати в лікарні. Видано вже йому паспорт, призначено трикімнатну квартиру, але партія поставила перед діячем інше завдання.

Спогади Альфреда Фідеркевича помітно збагачують польську літературну україніку революційної течії.

Антін Верба

НЕЗАБУТНІ СТОРІНКИ

На Білорусії дуже популярні українські казки, пісні та твори Тараса Шевченка. Видатний білоруський поет Янка Купала (7.VIII 1882—28.VI 1942) пише, що з творчістю Шевченка познайомився ще підлітком, коли з уст білоруських селян почув пісню:

Од села до села
Танці та музики:

Курку, яйця продала,
Куплю черевики.

Інший білоруський поет Петро Бровка згадує, що малою дитиною вперше почув вірш Шевченка з уст сільського вчителя.

Подібне свідчення дає Якуб Колас (3.XI 1882—13.VIII 1956), який пише, що «В дореволюційний час серед білоруських студентів та інтелігентів, що вийшли з надр трудового народу, особливо серед вчителів, пісні Тараса Шевченка були надзвичайно популярні. Широкою популярністю користувалися пісні „Реве та стогне Дніпр широкий“, „Заповіт“ та інші».

Підтверджує це П. Бровка словами:

«Іноді на лузі, згрібаючи сіно, ми сідали відпочити і співали:

Поховайте та вставайте,
Кайдани порвіте».

Герої повісті Я. Коласа «На просторах життя» (1926) також читають твори Шевченка.

Я. Колас пише про плодотворний вплив української поезії, особливо поезії Шевченка, на творчість Я. Купала, П. Труса, М. Богдановича і свою власну.

Тому не дивно, що в творчості цьогорічних білоруських ювілярів чимало українки.

Немало українських тем опрацював Янка Купала. Широко відомий його вірш «Україна» (1935).

Україна, цвече любви,
Сонцям гадаваны,

У минулым край няволі,
Кургану, кайдану!

У вірші, крім злого минулого, автор змальовує визволення України шляхом революції:

Україна, цвече любви
Чараунічай сілы

Рэволюцыя з Усходу
Цябе абудзіла.

З минулым України пов'язана його поема «Бондарівна» (1913). У поемі розповідається, як в українській корчмі розважалася козацька молодь. Пан Потоцький з Канева завітав сюди зі своїми гайдуками й звернув увагу на красуню Бондарівну. Відразу став до неї залюбитися, але дістав у шаку. Гайдуки ловлять дівчину та приводять до замку. Пан зоставляє розкішно стіл. З рушницею в руках питає дівчину, що вона вибирає розкоші чи смерть. Бондарівна вибирає смерть. Обурені козаки організують повстання:

Задиміли у пожежах
Панські садиби.

Полилася кров рікою
На луги, на скиби.

Янка Купала автор вірша «Я козак — не козак». Його козак не той, що приборкує кріпаків, а той, що бореться за волю.

Я козак — не козак,
Што нагайкой свісиць,
А козак, што калісь
Знаю, як волю любіць!

Што гуляю за Дняпром
Ад зары да зары,
У вольной сечы грымею,
Як парогі у Дняпры.

Білоруський поет багато уваги присвятив Шевченкові. Разом з Я. Коласом редагував у 1939 р. «Кобзаря» білоруською мовою. Переклав поеми «Перебендя», «Іван Підкова», «Тарасова ніч», «Гайдамаки», «Кавказ», «Катерина», «Сон», «Гополь» та «Причинна», а також значну кількість Шевченкових віршів.

Як представник літературної Білорусії Купала обрав участь в шевченківських святкуваннях у Харкові (1928), у Києві та Каневі (1939). На честь Шевченка написав він два вірші, поему «Тарасова доля» та кілька статей.

У статті «Великий Кобзар українського народу» Купала розповідає, як Шевченкова поезія йшла з ним крізь життя.

Тому не дивно, що білоруські та українські літературознавці вказують на значні паралелі в творчості обох поетів.

Якуб Колас у статті «Благотворний вплив великого співця» наводить такі аналогії до тексту Шевченка:

Думи мої, думи мої,
Лихо мені з вами!

Нащо стали на папері
Сумними рядами?

У Янка Купали схожість дуже близька:

Песні мае, песні,
Смуткау маіх дзеці!

Калі-ж вам час прыдзе
Весела запеці?

Якуб Колас написав також подібний вірш:

Ой, вы, думкі, думкі,
Сэрца майго раны,

Ці вы мае дзеці
Ці вы кім насланы?

Янка Купала у вірші «Пам'яті Шевченка» підтверджує тісний зв'язок з поезією автора «Гайдамаків»:

Яго «бацькам» ахрысціла
Памятна Украйна.

Эх, і нам будзь бацькам мільм
Украінча слауны!

У другому вірші «Пам'яті Т. Шевченка» також з 1909 р. Купала пише:

І к нам твої слоуца не раз долятала:
Мы слухалі уцешна, што бае сусед.

Поему «Тарасова доля» (1939) Я. Купала починає вступом, основний зміст якого замикає строфа:

Добрим словам памінае
Вялікага сына

Україна маладая
Вольная Украйна.

Далі автор змальовує життєвий шлях поета, а на питання чому поезія Шевченка знайшла такий відгук на Білорусії, відповідає:

Бо йшла доля беларуса
З доляй українця

Адналькова — у поце, у слёзах,
Церневым гасцінцам.

Хоч поет помер, його творчість невмируща:

Не спіць толькі між людзямі,
Не спіць яго песня.

Поэма Купали кінчається словами:

Эх, Кобзар, каб ты збудзіўся,
На Україну глянуу!..

Любов до Шевченка, до України та її народу й культури була прийнята над Дніпром з щирим серцем і вдячністю. У Києві видано кілька збірок творів Купали за редакцією Т. Масенка, М. Терещенка і П. Тичини. Літературознавці вичають його творчість, а поети написали на його честь вірші.

Згадаймо два вірші Максима Рильського «Янці Купалі скромні намогильні квіти» (1942) та «Янка Купала» (1947). У першому з них український поет називає білоруського друга «бійцем і сурмачем люду чистосердного свого» та кінчає вірш словами: «Ти з Тарасом, Янко, обіймешся».

Роль Янка Купали на Білорусії порівнює Максим Рильський до ролі Тараса Шевченка на Україні:

Хто знав його — ніколи не забуде
Очей його людської теплоти;
Він рицар був високої мети,
Він ворог був лукавства і облуди.

Він мови білоруської гранив
Ясний алмаз любовно і дбайливо,
Братам — народам появивши диво
Так, як Шевченко наш колись явив.

Якуб Колас (Костянтин Міцкевич) великий білоруський поет, прозаїк і вчений як уже згадувалося, редагував «Кобзаря» (1939) білоруською мовою, також створив вірш «Бояну Кобзареві», в якому заявляв, що вогню, запаленого Тарасом, ніхто не згасив, що Кобзар невмирущий, бо живе в своїх піснях:

А ты жыў, Кобзар,
І жывуць твае песні на свеце
І табя пясняр

Зносяць песні дар
Твае вольныя унукі і дзеці.

Разом з М. Линьковим Колас редагував збірку «У вінок Т. Г. Шевченкові» (1939). Він автор цікавого дослідження «Т. Шевченко і білоруська література» (1939), автор перекладів «Гамалії», «Гайдамаків», «Розрито могили», «Невольника», «Сови» та інших творів Тараса Шевченка і різних статей про нього. Він вказував, що зі школи Тараса Шевченка вийшли такі білоруські письменники, як Купала, Колас, Трус, Тьотка, Бядуля, Богданович. Поет брав активну участь у Шевченківських святкуваннях. Якуб Колас взяв також участь у збірці «Україна», яка вийшла в Києві 1945 р. і вмістила вірші, написані під час війни різними поетами народів СРСР.

Якуб Колас пам'ятав про віковічні зв'язки між Білорусією та Україною.

Цілий ряд селянських повстань на Україні і в Білорусії проходив у тісній взаємодії. Так, у південній частині Білорусії, що прилягала до України, селяни зібрали великий загін під керівництвом Небаби... Разом з ним боролися білоруські загони під керівництвом Непаліяча, Кривошапки і Гаркуші. Героїчно билися білоруські селяни разом з українськими козаками під Пінськом, Мозирем і Бобруйськом». «Знаменита Запорізька Січ, — пише Колас в статті „Благородний вплив великого співця” — де голога, „тяглі” люди знаходили захист від тяжкого гніту своїх гнобителів, як обітована земля валила до себе непокірних шукачів волі не тільки з України, але й з Білорусії».

Та й Україна гідно вшанувала білоруського співця. У 1951 році Коласові твори в українських перекладах редагував Павло Тичина. У різних роках українською мовою вийшли його прозові твори «На розстаннях», «Дід Талаш», драма «Війна — війні» та інші.

Янка Купала та Якуб Колас створили незабутні сторінки в історії білорусько-українських літературних взаємин.

А. С.

ОЛЕКСАНДР ГЕРЦЕН НА ЗАХІДНІЙ УКРАЇНІ

Початок знайомства західноукраїнської громадськості з творчістю О. Герцена (6.IV 1812—21.I 1870) датується 1869 роком, коли у львівській «Правді» появилася стаття Опанаса Прача (псевд. П. Куліша) «Герценів Дзвін». Автор не тільки не подав повної і правильної оцінки революційної діяльності російського письменника, але навіть обвинувачував редактора «Колокола» у нібито безщідстваній критичі «коронованих глав».

Для популяризації імені О. Герцена на Західній Україні багато зробив М. Драгоманов, який надіслав його «Посмертныя сочинения» В. Навроцькому з проханням дещо перекласти з них. Знайомство галичан з його творчістю необхідне для того, що він один з тих людей, «котрим, усі у Росії, не виключаючи українців, — писав він 10 вересня 1872 р. у листі до західноукраїнського публіциста, — мусять дякувати за пропаганду чоловічих ідей і одного з лучших белетристов у Росії». У своїй статті «Література російська, великоруська, українська і галицька» («Правда», 1873) М. Драгоманов зарахував російського класика до «передових умів європейських». «Герцен виявив талант публіциста і агітатора першої величини і, окрім того, розсилав по своїм творам масу ідей політичних і соціальних, котрі можуть бути не в меншій мірі пригодні до соціологічно-наукової праці, ніж ідеї Конта, Прудона, Маркса і т. д.»

Яксно новий період знайомства з творчістю О. Герцена припадає на 1876—1877 рр. і зв'язаний із студентським виданням журналу «Друг». У неопублікованій статті «Рух української молодіжи в Галичині» М. Павлик назвав його «Записки д-ра Крупова» серед тих творів, що мали «найважніший вплив» на формування передового світогляду серед членів редакції «Друга». 19 січня 1877 р. під час обшуку львівська поліція відібрала в О. Черепакіна твори О. Герцена і його біографію, передані із Швейцарії для М. Павлика. Ці та інші матеріали фігурували у матеріалах слідства. 21 червня 1877 р. на допиті І. Франко пояснив, що М. Павлик «мав перекладати для журналу «Друг» «Записки д-ра Крупова». І справді, М. Павлик «переклав більшу частину» твору О. Герцена, що так і не був надрукований. Деяку кількість перевезених із-за кордону І. Франкові та іншим вдалося поширити на Західній Україні і навіть передати у Київ і Харків.

Каменяр багато уваги приділяв поширенню правдивих відомостей про О. Герцена. «Герцен займає всі мої вільні хвили, — писав він, — і я багато з нього користаю, — для вироблення поглядів на суспільно-політичне життя Європи...» У своїх листах він часто просив своїх знайомих надсилати твори російського письменника, українські переклади і матеріали для біографії, бо галицькі читачі повинні більш детально знати «головних вчителів соціалізму», до яких, поруч К. Маркса, зараховує і Герцена.

1911 р. у Львові вийшов український переклад частини «Былое и думы» під назвою «Спомини з еміграції» (І. Стріча з Міцкевичем; — П. Маціні, Гарібальді й Кошут 1852 р.; — ІІІ. Польські емігранти). До свого перекладу І. Франко додав передмову, написану на основі статей «невідомого мені ближче французького автора» (ним був, як нам здається, М. Драгоманов) і К. Арабажина та книги В. Батуринського «А. И. Герцен, его друзья и знакомые» (СПб, 1904). На думку перекладача, російський письменник виявив «незвичайний літературний талант і здібність вдумуватися глибоко в пекучі суспільні питання», належить «до найблисучіших письменників Росії ХІХ в.». Герцен був «гарячо прив'язаний до своєї вітчизни і повний віри в її велику та світлу будучину», був борцем за ідеали правди і соціальної справедливості.

У редакovanому І. Франком журналі «Житє і слово» (1895) був опублікований, знайдений М. Драгомановим в архіві О. Герцена, «Лист Українці до Герцена», що, як тепер відомо, належав українському педагогові Х. Алчевській. Подаючи його «для характеристики ставлення молоді до Герцена», редакція додала, що ім'я адресатки пов'язане з іменем Т. Шевченка, який «гаряче поважав Герцена».

Як й І. Франко, так і М. Павлик захоплено відносилися до творчості російського класика, бо саме «Герцен (із книжок тільки Г-н) мене завше рятував в лиху

годину». «Якби мені его перенести як в тюрму, — писав він 30 серпня 1881 р. у листі до М. Драгоманова, — я непременно вивчив би хоть его мемуари (тобто «Былое и думы») напам'ять». У листах до всевітньовідомої української співачки С. Крушельницької він просив обов'язково прочитати «Былое и думы», «бо то споминки великого писателя і діятеля, та ще й написані до біса правдиво і артистично». Він рекомендував їй прочитати й статтю «А. И. Герцен и Н. А. Захарьина» у журналі «Русская мысль»: «Ви мусите пізнати сю незвичайну женщину та єї славного мужа».

На Західній Україні з особливою увагою стежили за матеріалами про ставлення О. Герцена до українського народу і його культури. 1888 р. у журналі «Говариш» появилася лист Т. Шевченка, в якому поет передавав російському письменникові «Кобзаря» «с моим благовейным поклоном». У «Народі» (1893) М. Павлик передрукував із «Свободы» некролог А. Гончаренка на смерть Т. Шевченка, що 1861 р. появилася у «Колоколе». Підтримуючи зв'язки з А. Гончаренком, колишнім складальником у герценівській друкарні, М. Павлик одержав від нього спогади про О. Герцена, які надрукував щойно у 1911 р.

З цих матеріалів громадськість Західної України дізналася про велику любов О. Герцена до Т. Шевченка, а згодом і про повагу останнього до російського письменника. Повідомляючи своїх читачів про видану у Парижі працю «Общественное движение при Александре II (1855—1888)», львівська «Неділя» виписала з неї такі рядки: «Поет Шевченко, побачивши вперше «Колокол», побожно приложився до нього як до євангелія». Це «цікавий причиною до ознакомлення з кругами, серед яких жив Тарас, — читаємо далі, — та з лектурою, яка чимало спричинила витворення його політико-суспільного світогляду».

1902 р. у Львові окремою брошурою вийшло «Письмо до видавця „Колокола“» М. Костомарова в українському перекладі В. Гнатюка і з передмовою М. Драгоманова, що було ще одним свідченням взаємозв'язків кращих представників української культури з О. Герценом.

1912 р., до 100-річчя з дня народження російського класика, появилася стаття М. Лозинського «Герцен і Україна», в якій говориться, що «належить йому почесне місце в історії визвольних змагань європейської революційної демократії половини XIX віку». В одному з наступних номерів «Неділя» повідомила, що аналогічну статтю надрукував «Українець» (псевдонім) в «Парижском вестнике».

Маємо й інші свідчення знайомства галичан з творами О. Герцена. М. Яцків у романі «Танець тіней» (у радянському виданні «В лабетах») не випадково писав, що його герой «купував книжки Герцена». Я. Невестник, драматург, знайомий І. Франка, М. Павлика і М. Коцюбинського, посилається на авторитет Герцена при визначенні рис справжнього революціонера.

1907 р. Міжнародний комітет допомоги безробітним у Лозанні (Швейцарія) звернувся до українських письменників і художників з проханням надіслати свої твори для збірника, присвяченого пам'яті О. Герцена. «Бажає Комітет сотворити діло, — читаємо у «Літературно-науковому віснику», — що гідне б було заняти місце в скарбниці всемірної літератури і тим звести тривкий пам'ятник борцю соціальної свободи: робучій верстві всіх сторін...» На жаль невідомо, чи вийшов цей збірник і чи хтось з українських діячів культури взяв участь у ньому.

Як бачимо, ім'я О. Герцена стало відомим на Західній Україні ще за його життя, а твори автора епопеї «Минуле і думи» мали чималий вплив на поширення тут передових ідей і для зміцнення українсько-російських зв'язків.

В. Т.

ЯН КОЛЛАР І УКРАЇНА

Чеський поет і вчений Ян Коллар (29.VII 1793—24.I 1852), словак за походженням, народився у Мошовицях. Під час навчання в Ієнському університеті Я. Коллар познайомився з російськими студентами, які допомогли йому добре вивчити російську мову, читати в оригіналах твори російських письменників. Знайомство з представниками інших слов'янських народів, а серед них й українського, допо-

могли йому створити поетичну візію слов'янства, що знайшло своє художнє відбиття у поемі «Дочка Слави» (1824, повністю 1852). Поет оспівує красу і багатство слов'янських земель, стародавній Київ, згадує Т. Костюшка. Я. Коллар розповідає про легендарного угордського князя Лаборця, ім'ям якого і названо річку Лаборець. На основі цієї розповіді слов'янський поет Б. Носак-Незабудов написав історичну повість «Лаборець».

Вже у «Дочці Слави» зазвучали ідеї «слов'янської взаємності», що найбільш повно Я. Коллар розробив у статті «Про літературну взаємність між слов'янськими племенами і наріччями» (1836), що через рік вийшла німецькою мовою у доповненому вигляді (2-е вид. 1844) і принесла авторові європейську славу. «Літературна взаємність є спільна участь усіх племен в розумовій праці їх народу... Кожне наріччя повинно черпати звідти нову життєву силу для власного відсвіження, збагачення та освіти», — ось лейтмотив його праці. І хоч Я. Коллар говорив тільки про 3 слов'янські мови — російську, польську, чеську і сербську, проте у 4 параграфі припускав, що буде розвиватися українська (малоросійська) мова. І все ж таки, як правильно писав І. Франко (т. 18, стор. 246), «мовчання про політичний бік слов'янського діла, чи воно походило з надто ідилічного розуміння, чи з дипломатії, треба вважати великою хибою Колларової програми і головною причиною того, чи при всіх здорових і вірних поглядах, у ній зложених, в цілості вона все-таки лишилася туманною і фантастичною». Я. Коллару належить також видання словацьких народних пісень, а серед них гостро соціальна пісня «Руснаці, братове Словаку», в якій масмо чимало українізмів.

З інших джерел знаємо про ставлення Я. Коллара до українського народу і його культури. «Не могу не висловити тут думку, яку покійний Коллар висловив ще в 1851 р. Коли я відвідував його лекції з етнографії у Відні, — писав Б. Дідацький, — після заняття звичайно проводив його із школи додому. Тоді він дуже охоче і часто говорив про характер і долю словаків та малоросів, роблячи між цими народами дуже дотепні паралелі...» Б. Дідацький переклав три сонети із «Дочки Слави» (1853) і надрукував вірш «На смерть Я. Коллара» (1852), але вони не мають будь-якої художньої вартості та й написані варварським, як казав І. Франко, язичієм.

Я. Коллар познайомився із Я. Головацьким у 1835 р. у Пешті (Будапешт). Він «зустрів мене дуже дружельбно. Він давав мені читати книжки, познайомив з іншими вченими...» — згадував член «Руської трійці». Можна думати, що Я. Коллар був натхненником видання «Русалки Дністрової», про спробу видати яку в Угорщині він добре знав. У листі від 3 серпня 1836 р. Я. Головацький писав Я. Колларові, що хоче надіслати сербу Г. Петровичу її рукопис, написаний «простою нашою руською мовою». Мабуть, не випадково у «Русалці Дністровій» масмо два епіграми з Я. Коллара. До речі, і польський видавець галицьких народних пісень Паулі Жегота також посилається на автора «Дочки Слави» про значення народної пісні.

Збереглися 3 листи Я. Головацького до Я. Коллара і одна відповідь чеського будителя. 15 вересня 1835 р. український поет повідомляв, що виконав у Львові всі його доручення, писав про смерть польського лікаря Закржевського, доброго знайомого Я. Коллара, про українські переклади, очевидно М. Шапкевича, «Краледворського рукопису», «Слова о полку Ігоревім». 29 березня 1836 р. він писав, що розпродав серед своїх знайомих видання словацьких народних пісень, що були у львівській книгарні, передає захоплення «Руської трійці» і Вацлава з Одеська «Дочкою Слави». «Я прагну щонайстаранніше поширювати всеслов'янську ідею, весь час пам'ятаючи Ваші батьківські повчання та нагадування», — так закінчив Я. Головацький свого листа.

І пізніше Я. Коллар не забував про свого українського побратима. Під час зустрічі з І. Головацьким 1841 р. у Пешті він запитував його, чи брат «так добре оброблену землю не (залишив) незасіяною або занедбаною», тобто чи не покинув працювати на ниві рідного письменства, а, отже, слов'янства. 1849 р. Я. Коллар передав І. Головацькому своє вітання. Тоді ж вони зустрілися у Відні як члени комісії для творення слов'янської правого-політичної термінології.

Я. Головацький відчув на своїй творчості вплив Я. Коллара. І Головацький писав (1844), що «під опікуванням батька Коллара твій дух споважнів і дозрів». Член «Руської трійці» зразу ж переклав з чеської мови статтю «Про літературну взаємність...», що не була надрукована, творчо сприйняв класифікацію народних пісень у виданні «Народные песни Галицкой и Угорской Руси».

І інші члени «Руської трійці» добре знали твори Я. Коллара. Так, «Згадка» М. Шашкевича написана під безпосереднім впливом «Застіву» до «Дочки Слави» (1824). Ів. Вагилевич переклав 8 сонетів — «Виятки з „Слави доньки”» Івана Коллара. У своїх статтях і листах до П. Й. Шафарика про написи у селі Розгірче, він також посилається на цю поему. Про популярність твору чеського поета писав і К.В. Зан. 1842 р. у містечку Монастирське він чув, як читали «сонети, що то написав Коллар, то аж душа ся радує. І все по-слов'янському, що не можна сказати, як красно о всіх людах слов'янських співає...» Подібне занотував згаданий Б. Носак-Незабудов, який в Ужгороді бачив «Дочку Слави» поруч творів О. Пушкіна та А. Міцкевича.

Твори Я. Коллара користувалися широкою популярністю і на Наддніпрянській Україні. 1835 р. О. Бодяняський надрукував рецензію на видані Я. Колларом словацькі народні пісні. У магістерській праці «Про народну поезію слов'янських племен» (1837) український фольклорист навів уривки з «Дочки Слави».

Т. Шевченко, очевидно, добре знав твори Я. Коллара, якого згадав у посланні «І мертвим, і живим...» (1845). Йому була добре відома збірка А. Метлинського «Думки й пісні та ще дещо» (1839), в якій масмо його переклади «Сонета» Я. Коллара і декількох словацьких народних пісень. Не виключено, що Т. Шевченко читав російський переклад І. Срезневського «Про літературну взаємність» (1840). Тому на увагу заслуговує думка І. Франка, що в нього «імено в 1840 р. бачимо перші проблески думок про Слов'янщину — в „Гайдамаках”, в передмові до них і в уривку російської драми „Никита Гайдай”, писаному також около того часу» (т. 18, с. 243). Нагадаймо, що під час арешту членів Києво-Мефодіївського братства у М. Костомарова був знайдений вірш «Діти слави, діти слави!», яку сумнозвісний 3 відділ приписав Т. Шевченкові і навіть 1897 р. був опублікований за його підписом під назвою «Слов'янам». Цю помилку вперше виправив І. Франко, який також писав, що «Колларові ідеї про взаємність і Шевченкові про братерство слов'ян не переставали бути провідними ідеями... южноруської літератури».

У другій половині XIX ст. на Україні майже не зустрічаємо згадок про Я. Коллара. До 100-річчя з дня його народження І. Франко надрукував статтю «Література відродження полудневої Русі і Ян Коллар» та розгорнуту рецензію на ювілейний збірник «Ян Коллар» (Відень, 1893). В них першим і найбільш ґрунтовно розкрив значення творів чеського письменника для розвитку української передової думки, вказав і на негативні сторони цього впливу.

Окремі сонети із «Дочки Слави» перекладали П. Грабовський (1901), Р. Лубківський (1972) і Д. Павлячко (1978).

В.Т.

У кабінеті професора

- Чому ви так хвилюєтесь? Б'ються моїх запитань?
- Та ні, я боюся своїх відповідей.

Засмучений

- Чому ти такий засмучений?
- Я просив батька надіслати мені гроші, щоб купити книжки.
- І що ж?
- Він надіслав книжки.

Помилка

- У вас, професоре, квиток до Познання, а поїзд їде до Перемишля, — сказав кондуктор.
- Чи то часто ваші машиністи так помиляються, — дивувався професор.

Вістка

- Чули? Наш доктор так захворів, що втратив мову.
- Але котру? Він їх знає аж п'ять.

Київ. Монумент на честь Жовтневої революції.

ІСТОРИЧНІ ТА КУЛЬТУРНІ ПОДІЇ

ЖОВТНЕВА РЕВОЛЮЦІЯ НА УКРАЇНІ

Народи соціалістичної співдружності і все прогресивне людство в цьому році відзначають 65-ту річницю Великої Жовтневої соціалістичної революції, яка започаткувала нову епоху переходу від капіталізму до соціалізму, боротьбу колоніальних народів за своє національне і соціальне визволення.

Вперше у світі створено багатонаціональну державу рівноправних народів. В. Ленін підкреслював, що Жовтнева революція «стоятиме живим зразком перед народами всіх країн і пропагандистський, революціонізуючий вплив цього зразка буде гігантський».

Програмні положення більшовицької партії, з правом на самоокреслення народів бувшої Росії, наблизили їх до політики партії і відіграли революціонізуючу роль у поваленні капіталістичного ладу. В. Ленін в Цюріху 23.I 1917 р. говорив, що «В Росії понад половина (докладно майже 57%) населення терпить національний гніт, пригнобленим народам відбирається право говорити рідною мовою, вони насильно русифіковані».

Незважаючи на ворожі сили внутрішньої контрреволюції, зовнішньої імперіалістичної інтервенції — робітники і трудове селянство під проводом більшовицької партії, розірвали вороже оточення, розгромили внутрішню контрреволюцію, витримали економічну блокаду, подолали голод, господарську розруху і створили передумови для соціалістичного будівництва.

Завдяки Жовтневій революції, польський народ міг здобути свою незалежність. Вже під час мирних переговорів у Бресті на переломі 1917/1918 рр. з Центральними державами, радянська делегація висунула домагання про право польського народу на самоокреслення.

У 1917 р. в Росії було понад 3 мільйони поляків, у тому 70 тисяч у Петрограді, 20 тис. — у Москві. Солдат поляків було біля 450 тис., чимало евакуйовано робітників і цивільних людей з сім'ями. Згідно з орієнтаційними даними біля 200 тисяч поляків, а серед них політв'язнів, активно включилися в революційні партії та встановлення Радянської влади в Росії і на Україні. У Петрограді в Жовтневій революції активну участь брали, між іншими, такі видатні діячі СДКПЛ і ППС-лівіці, як Держинський, Лецинський, Уншліхт, Костшева, Лапінський, Козловський, Феберкевич, Весоловський, Круліковський, Буднік та інші.

Значну роль в Жовтневій революції відіграли українці в Росії, а особливо в Петрограді. Антонов-Овсієнко за дорученням Леніна опрацював план збройного повстання. До військово-революційного повстанського комітету входили українці: Антонов-Овсієнко, Скрипник, Коцюбинський, Чудновський, Криленко, поляки: Дзержинський і Уншліхт. Головою цього комітету був українець Підвойський. Чудновський і Коцюбинський штурмували Зимовий палац і арештували міністрів Тимчасового уряду. Чудновського призначено комендантом цього палацу. Активно діяли в той час у Петрограді сини українського народу: П. Дибенко, Д. Мануїльський, В. Примаков, В. Чубар й ін.

До складу вершого Радянського уряду ввійшли українці: Антонов-Овсієнко, Дибенко, Криленко (призначений командуючим усіма збройними силами), А. Луначарський, а згодом Г. Петровський і О. Цюрупа.

Перемога у Петрограді і Москві стала вирішальною умовою для боротьби всіх народів Росії за встановлення влади Рад.

Соціалістична революція на Україні проходила своєрідно, що значно її відрізняло від російської. Боротьба за впливи в робітничих і солдатських Радах на Україні розвивалася по лінії випирання і демаскування демагогічних гасел і політики соціал-угодовських партій. До липня в багатьох Радах Криворіжжя і Донбасу робітничі Ради почали приймати більшовицькі резолюції. Нечисленність робітничих середовищ Середньої України надзвичайно утруднювала здобуття впливів.

Боротьбу за впливи в Радах утруднювала відсутність всеукраїнського партійного центру. Кожна майже губерньська парторганізація на Україні вела власну політику, що часто доводило до непогодження дій і багатьох помилок та непорозумінь, особливо в питаннях національної політики.

Пригноблені царським деспотизмом національні прагнення української інтелігенції, після лютневої революції, швидко розвиваються. Українська дрібна буржуазія скупчується навколо гасла об'єднання України і її автономії. Перший з'їзд української Центральної ради 17.III 1917 р. проходить під гаслом автономії. Центральна рада, прикриваючись соціальною фразеологією, граючи на національних почуттях, використовуючи дезорієнтацію трудящих, особливо селянства, висунулася на чолу українського національного руху.

Тимчасовий уряд Керенського, прикриваючись демократичністю всіх гасел, у дійсності стояв на позиціях російського націонал-шовінізму, єдиної неподільної Росії, не визнаючи жодної автономії. Об'єднана навколо Тимчасового уряду російська дрібна буржуазія, яка на Україні становила значний відсоток у містах, ще продовжувала дореволюційну політику національної дискримінації, а соціал-угодовські партії продовжують вважати безглуздя і химерою заяви більшовиків про вирішення національного питання.

Власне на цьому ґрунті конфлікт Центральної ради з Тимчасовим урядом Керенського ще більше поглибив політичний хаос і дезорієнтацію українських мас. Оскільки російські соціал-угодові партії на Україні втрачають впливи в масах, то подібні українські партії ще мають в очах мас революційні прикмети. Виглядало, немов Центральна рада і більшовики в одному таборі, бо виступають проти Тимчасового буржуазного уряду Керенського.

В. Затонський в своїй доповіді на червневому пленумі ЦК КП(б)У в 1926 р. — «Про підсумки української ліги», між іншим, сказав: «...розвиваючися промисловою втіляла українського селянина, спрямовуючи його до міста, де в російським оточенні скоро русифікувався. З цього приводу пролетаріат на Україні, почувачи себе переважно російським, не цікавився національним питанням». «...зрусифіковані робітники, разом з мовою, з російським письменництвом присвоїли в певному значенні знаважливе ставлення до всього що українське» (стор. 10).

В таких умовах селянська маса була залишена майже виключно впливам українських націоналістів. Е. Кверінг, бувши головою Катеринославського комітету РСДРП(б), у своїх спогадах (Літопис революції, 1922 р., № 1) писав, що в серпні 1917 р. «Коли в Києві Центральна рада від одного універсала до іншого все більше лівішала (автор мав на увазі спроби Центральної ради прикрити свою буржуазну

*М. і Ю. Амбіцькі. На світанку сина про-
воджала мати. Фото В. Ольхом'яка*

суть та приєднати маси лівою фразеологією) і у нас українські соціал-демократи все більш наближалися за своєю фразеологією до більшовиків».

Інтелігенцію і дрібну буржуазію, основну опору Центральної ради в цій конкретній ситуації — лютнева буржуазно-демократична революція вповні задовольняла і вона прагнула лише реалізування автономних вимог.

На передодні Жовтневої революції солдатський фронт, робітничий Донбас і Криворіжжя стояли за більшовиками, а Центр-Київ утримувала в своїх руках Центральна рада, що була в конфлікті з Тимчасовим урядом Керенського. Ця потрійна система сил (Тимчасовий уряд, Центральна рада і більшовики), ворожа одна одній, в повній мірі виявилась у жовтневі дні в Києві.

Услід за вісткою про перемогу більшовиків у Петрограді і Москві, повстали, керовані більшовиками, робітники більшості міст України, в тому й робітники київського «Арсеналу». Бої йшли між військами Тимчасового уряду і робітниками. Центральна рада тримала свої війська в збройному нейтралітеті, чекаючи чия перемога дасть більше користі. Перехід у Києві й в інших містах солдат українських полків на сторону робітників був самочинний. Перемогли більшовики. Упала влада Тимчасового уряду в Києві та інших містах України. Тоді Центральна рада підступно роззброює більшовицькі загони та полки, вночі з 31 жовтня на 1 листопада (старий стиль) 1917 р. бере в свої руки владу в Києві. Широким потоком прокотилася хвиля гайдамацьких виступів.

Скинувши владу Тимчасового уряду, робітники і трудове селянство знову бачать перед собою буржуазний уряд, але вже українських правих угруповань і партій. Почалася нова затяжна боротьба. Півтора місяця триває нестійка політична рівновага в країні і формування сил революції та контрреволюції.

Центральна рада укладає союз з донськими і кубанськими козаками, пропускають з фронту озброєні козацькі полки на Дон на підмогу генералові Каледіну. Радянський уряд Російської республіки виступив з відкритою заявою про визнання політичних прав українського народу і повідомив про свою готовність вступити в угоду з Центральною радою при умові, щоб вона відмовилася від угоди з контрреволюційними об'єднаннями, не пропускала війська на допомогу Каледіну. На цей ультиматум Ради народних комісарів Російської республіки — Генеральний секретаріат УНР відповів відмовно.

Скликаний більшовиками на початку грудня 1917 р. З'їзд Рад — Центральна рада зірвала. Представники робітничих рад залишили Київ, переїхали до Харкова та, злившись з Надзвичайним з'їздом Рад Донсько-Криворізького басейну, відкрили 14.XII 1917 р. Перший всеукраїнський з'їзд Рад. З'їзд проголосив Радянську

владу на Україні, вибрав ЦВКУ і покликав робітничо-селянський уряд. Був це скоріше уряд організації і мобілізації революційних сил збройної боротьби з буржуазною Центральною радою.

Почалася підготовка повстання, організування і формування загонів Червоної гвардії і Червоного козацтва. В ході повстання часто полки Центральної ради переходили на бік радянських військ. До початку лютого 1918 р. Радянська влада перемогла майже на всій Україні. У цій ситуації Центральна рада негайно звернулася за допомогою і підтримкою до німецьких імперіалістів. За плечима української і російської делегації, Центральна рада уклала тасмний договір, віддавши німецькому імперіалізмові Україну за проблематичну владу для українських націоналістів.

Німецькому імперіалізмові ширма Центральної ради по здобутті України вже не була потрібна, тому 28 квітня 1918 р. розігнано цю раду й проголошено владу буржуазного царського генерала Скоропадського гетьманом.

Після розпаду Австро-Угорщини, революційних подій у Німеччині, Радянський уряд Російської республіки 13.XI 1918 р. аналював Брестський мирний договір і почав відкрито допомагати Україні в її визволенні від німецьких загарбників та гетьманщини. Знову покликано Тимчасовий уряд України в складі: Оверін, Артем, Ворошилов, Затонський, Кверінг, Коцюбинський, Скрипник та інші. Покликано Реввійському раду українського фронту, а на командуючого призначено Антонова-Овсієнка. Із загонів українських партизанів створено у вересні 1918 р. дві українські дивізії. Її організаторами були: Петренко, Примаков, Чернях, Щорс, Бубнов, Кропивнявський, Федько, Боженко і Котовський.

На початку 1919 р. вигнано з України рештки німецьких військ, а також гетьманців. Однак владу на правобережній Україні захопила петлюрівська Директорія, за плечима якої стояли французькі, грецькі та інші інтервенти.

10—14 листопада 1918 р. у Білій Церкві повстали січові стрільці під проводом так званої, Директорії, покликаної Українським національним союзом, до якого входила УСДП, УСР, самостійники, Союз-федералістів та інші партії. Ця повстанча група швидко почала обростати людьми, завдяки «Селянському рушенню». Тому на Київщині рух пішов під гаслом «Самостійна Україна», його очолили зрадники з Центральної ради, які примазалися до селянського повстання. На північній Україні й на Харківщині масовий робітничо-селянський рух пішов під гаслом «Вся влада Радам».

Петлюрівська Директорія здобула Київ. Однак під напором українських радянських військ і допомоги військ Радянської Росії, петлюрівці були вигнані і на початку квітня 1919 р. червоногвардійці вийшли на річку Збруч. Одночасно радянські війська змушені були вести бої з французькими і грецькими інтервентами, білогвардійськими генералами Денікіним і Красновим, які захопили Крим, Донбас, Херсон, Миколаєв, Одесу та інші міста.

У зв'язку з активізацією білогвардійщини, генерала Колчака в Сибірі, Врангеля в Криму, Юденіча на півночі, можливість нападу Польщі — ЦВКУ 1 червня 1919 р. схвалив декрет про об'єднання військових сил радянських республік. Декрет цей був прийнятий всіма радянськими республіками і 21 червня ц. р. Червона Армія України влилася в єдину Червону Радянську Армію.

Влітку 1919 р. генерал Денікін, скориставши з нагоди, що основні сили Радянської Росії були кинуті проти Колчака, який захопив Сибір і Урал і посувався до середнього Поволжя — розпочав наступальні дії на Півдні, зокрема на території України. До кінця літа 1919 р. захопив майже всю Україну з Києвом і Донбасом. Щойно об'єднаними силами Червоної Армії до 4 лютого 1920 р. визволено від денікінців Україну.

Проте короткотривалий був мирний перепочивок, який було зірвано 25 квітня 1920 р. воєнними наступальними операціями поміщицької Польщі. Напередодні війни 20 квітня 1920 р. Петлюра підписав з Пилсудським договір про спільні воєнні дії проти Радянської України, Росії і Білорусії. За послуги вигнання більшовиків з України, він віддав Польщі Східну Галичину. 6.V польські війська, спільно з петлюрівцями, зайняли Київ і перейшли на лівий берег Дніпра. Контр-

удар Червоної Армії вже 12.VI визволив Київ, значну частину Східної Галичини, а війська радянських республік підійшли до Вісли.

У Тернополі створено Галицький ревком на чолі з Затонським та розпочато встановлювання радянської влади. Внаслідок контрнаступу польського війська і петлорівців — Червона Армія відступила, а 18.X 1920 р. підписано договір про перемир'я. Згодом 18.III 1921 р. підписано Ризький мир, в результаті якого Західна Україна і Західна Білорусія відійшли до Польщі. Підписання перемир'я, а пізніше миру, було подиктоване, між іншим, загрозою з боку армії генерала Врангеля, зосередженої в Криму. У червні 1920 р. Врангель захопив Маріуполь, Олександрівськ, Сенельніково та створив загрозу Донбасові і всій Україні. Щойно після підписання перемир'я з Польщею, Червона Армія розпочала контрнаступ проти Врангеля і до кінця листопада 1920 р. визволила Крим і розгромила врангелівців. У листопаді ц. р. радянські війська в районі на південь від Дністра розгромили недообиту 40-тисячну петлорівську армію.

Боротьба за встановлення радянської влади на Україні, як бачимо, була важкою, нищівна та проходила в дуже складних умовах. Ставши на шлях соціалістичного будівництва український народ здобув те, за що віками боролися його кращі представники — свободу від гніту і визиску, свою національно-соціалістичну державність, вільний розвиток своєї багатой культури, економічне процвітання рідної землі.

Микола Королько

ПЕРШІ ЗГАДКИ ПРО УКРАЇНСЬКИХ КОЗАКІВ

Запорізька Січ, яка протягом тривалого часу була центром військової сили українського народу — козацтва, відіграла видатну роль у визвольній боротьбі українського народу проти іноземних поневолювачів.

Перші писемні згадки про українське козацтво відносяться до кінця XV ст. Про козаків на Поділлі є відомості вже від 80-х років XV ст. Польський літописець М. Бельський, описуючи похід 1489 р. Яна Альбрехта, сина Казимира IV, у Східне Поділля (Брацлавщина) на татар, зазначає: польське військо могло успішно просуватися в подільських степах лише тому, що провідниками його були тамтешні козаки, добре обізнані зі своїми місцями.¹ На Київщині найраніші відомості про козаків припадають на 1492 р., а потім виразніші, — на 1499 рік. У грамоті великого литовського князя Олександра Ягеллона від 1499 р., де йдеться про стягнення мита київським воєводою, говориться: «Которые козаки з верху Днепра і с наших сторон ходят водою на низ до Черкас и далее и што там здобудут, с того со всего воеводе киевскому десятое мають давати».²

У другій половині XV ст. Україні почала загрожувати страшна небезпека з боку султанської Туреччини та її васала — Кримського ханства, які на цей час загарбали південно-російські і південно-українські землі на узбережжі Чорного та Азовського морів. Туреччина підкорила собі також Молдавське князівство з Буковиною. Населення України терпіло від постійних розбійницьких нападів турків і кримських ханів. У 1482 р. кримський хан Менглі-Гірей напав на Київ. Після цього нагірна частина Києва довгий час була в руїнах, а центр міського життя перемістився на Поділ.

Після нападу на Київ кримські феодалі майже щороку повторювали напади на Україну, вторгалися на Київщину, Поділля та в інші райони, палили, розоряли і спустошували міста і села, тисячі людей забирали в полон, продавали їх у рабство на східних ринках або використовували в своєму господарстві.

Особливо тяжко терпів український народ від систематичних татарських нападів на територію України по Південному Бугу, по нижній і середній течії Дніпра.

Однією з найбільш поширених форм боротьби українських народних мас проти феодално-кріпосницького і національного гніту були втечі селян і міської бідноти з Волині, Галичини, Поділля і північно-західної Київщини в менш заселені південно-східні степові райони України — в південну Київщину (райони Черкас і Канева) і на Брацлавщину.

Втеча селян і міської бідноти в степи була головною причиною виникнення тут вільного озбреного населення — козацтва (слово «козак» означає «вільна людина»). Козаки займалися землеробством і «уходництвом», тобто мисливськими і рибними промыслами на середній течії і в низов'ях Дніпра. Грабінницькі напади турецько-татарських орд примушували козаків, мирних трудівників, завжди тримати зброю в руках. Австрієць Е. Лясота, що проїжджав українськими степами наприкінці XV ст., зазначає, що хлібороб, «виходячи в поле, завжди має при собі рушницю на плечі й шаблю на поясі».³ А французький інженер Г. Боплан, який багато разів бував на Україні, в своїх мемуарах пише: «Козаки, дотепні і проникливі, витадливі й щедрі, без хитрості і не прагнуть великих багатств, але найбільше шанують свою свободу, без якої не хочуть жити».⁴

З перших років свого історичного існування козацтво було класово розшароване. За своїм економічним становищем козаки поділялися на кілька груп. Значну частину їх становила голота, яка здобувала собі наймитів на засоби для існування. Поряд з цим зростала група козаків, що мали своє приватне господарство, яке ґрунтувалося на особистій праці. Виділялася серед козацтва і багата верхівка, яка захоплювала великі ділянки землі і жила експлуатуючи наймитів і залежних селян. Вона формувалася з дрібних феодалів і заможних міщан, що виходили з-під влади великих феодалів, а також із заможних селян.

Кількісний ріст українського козацтва супроводився поселенням певної його частини на постійне проживання в пониззях Дніпра, за порогами, на островах (Хортиця, Томаківка, Базавлук та інші), розташованих у труднопрохідних дніпровських плавнях. Так з'явилися низові, запорізькі козаки, на відміну від яких козаки, що жили на хуторах, у селах і містах Придніпров'я, називалися городовими або волосними. З часом запорізькі козаки об'єдналися в одну організацію — Військо Запорізьке з центром у Січі, яка виникла приблизно в середині XVI ст. При створенні Запорізької Січі козаки використали традиції староруських оборонних споруд, в яких важливе значення, крім земляних укріплень, мали також засіки. Від слова «засіка» і прибрала свою назву Запорозька Січ. Назва «січові козаки» зустрічається вперше у джерелах 80-х років XVI ст.

Помітною фігурою у боротьбі козацтва проти татар і турків був український магнат, князь Д. Вишневецький. З метою захисту від набігів татар, а також для зміцнення свого впливу на Придніпров'ї, зокрема, для підкорення козацтва, він збудував за дніпровськими порогами, на острові Хортиця, замок. Деякі історики безпідставно вважали, всупереч фактам, Вишневецького організатором запорізького козацтва, а замок, що він збудував близько 1554—1555 років Запорізькою Січчю, або її прототипом.

Запорізька Січ являла собою суспільну організацію, якій були властиві соціальні суперечності феодалного ладу. Вже з перших десятиліть її існування там велася гостра боротьба між старшиною і голотою. Так, згадуваний вище Лясота, який за дорученням австрійського імператора Рудольфа II в 1594 р. здійснив подорож на Запорізьку Січ з метою схилення козаків до походу проти Туреччини, подав у своєму щоденнику цікаві факти про соціальні протиріччя серед козаків «Присутні розділилися, як це в них водиться при обговоренні важливих справ, — розповідає він, — і утворили два кола: одне, де були старшини, і друге, в якому був простолуд, що зветься в них черню. Кілька разів порадившись, чернь кінцем звичайними своїми вигуками висловила згоду стати на службу... Після того юрба кинулась до другого кола — де старшини загрозили покидати в воду і потопити кожного, хто буде проти цієї постанови. Тому старшини зараз же згодилися на все, не сміючи суперечити черні, такій сильній, могутній і звичайно нетерпимій до заперечень, коли вона розлютується».⁵

У ході боротьби проти іноземних загарбників запорізьке козацтво з часом розвинулось в могутню військову організацію, що мала свій флот, артилерію, піхоту і кавалерію.

Козаки, як подає Боплан «високі на зріст, моторні й міцні... Мало хто з козаків умирає від хвороби, хіба в дуже похилсму віці; більшість вмирає на полі честі, вбиті під час всен».⁶ Відвага і безстрашність козаків дивували сучасників,

навіть ворогів. Турецький літописець Наїма так говорив про запорожців: «Можна впевнено сказати, що не знайти на всьому світі таких сміливих людей, які б так мало піклувалися про своє життя і так само мало думали про смерть».⁷

Все козацтво поділялось на полки по 500 чоловік у кожному. Полки поділялися на сотні, а сотні на курені. Полками командували полковники, сотнями — сотники, куреннями — отамани. На чолі Запорізької Січі стояв обраний гетьман, або, як його офіційно називали, старший, а пізніше — кошовий отаман. Найвищим органом влади у Січі була військова рада, в якій формально мали право брати участь усі козаки.

Жінки в Січ не допускалися. Сім'ї жонатих запорожців жили на волості. Вводити в Січ жінку, хоч би рідну матір, козакові заборонялося під загрозою смертної кари. Ця заборона була продиктована надзвичайно суворим, тяжким і небезпечним життям на Запоріжжі, де все було підпорядковане інтересам постійної війни.

Вже під кінець XVI ст., Запорізька Січ перетворилася в головний центр не тільки низового, запорізького козацтва, а й козацтва городового та волосного. Пригноблені маси вбачали в ній підпору в боротьбі проти феодално-кріпосницького гніту й чужоземних загарбників. Героїчна боротьба запорізького козацтва будила і підтримувала дух протесту проти гнобителів.

Володимир Кульчицький

1. Історія Української РСР. У восьми томах, десять книг. Том I, книга 2. Київ, 1979, стор. 117.
2. Там же.
3. Книга для читання з історії Української РСР. Том I. Київ, 1960, стор. 57.
4. Історія України в документах і матеріалах. Том III, Київ, 1941, стор. 66.
5. Там же, стор. 19—20.
6. Там же, стор. 66.
7. Книга для читання з історії Української РСР. Том I, Київ, 1960, стор. 61.

БАТОЗЬКА БИТВА 1652 РОКУ

1652 рік почався на Україні великими утисками і переслідуванням сільського та міського населення. Після Берестецької битви польська шляхта вважала, що козацтво вже розгромлене і не буде в силі піднятися до нового подвигу, хоч умови Білоцерківського договору не давали ніяких реальних основ для таких думок. Адже під Білою Церквою козаки чинили успішний опір королівському війську і, хоч умови були для них менш корисні ніж у Зборівській угоді, ще не означали їх капітуляції. Та шляхта вважала, що коронний гетьман непотрібно пішов на такі значні поступки козакам, і Варшавський сейм, що зібрався у січні 1652 р., не затвердив цього договору. Тому масово і в добром настрої повертались шляхтичі до своїх дворів і маєтків на українських землях. Почували себе на Україні тим більш безпечні, що перебувало там в таборях польсько-литовське військо. Після смерті коронного гетьмана Миколая Потоцького, польний гетьман Марцін Калиновський розмістив коронне військо по полкових і сотенних містах, а з головними силами пішов на Задніпров'я, обираючи на свою резиденцію місто Ніжин. Литовське військо зимувало на Стародубщині. Жовнірі, яким козаки змушені були давати «стацію», давалися міцно взнаки великими здирствами, грабежами та знущанням, а нерідко доходило й до вбивств.

Український гетьман Богдан Хмельницький, до якого зі всіх сторін приходили скарги на утиски жовнірів, не мав наміру миритися з такою ситуацією, а прагнув привернути козацтву належні права на Україні. Потаємно відбувалася мобілізація козацької армії, а гетьман звернувся до населення з відозвою, в якій закликав «терпляче зносити в'язку підданський тягар». Не гаючись, шукав помічі у Москві та в Криму. Земський собор у Москві вже в березні 1651 р. займався справою приєднання України до Росії, але поки що цар Олексій Михайлович не рішився виступати проти Польщі. Зате кримський хан прислав на поміч Хмельницькому татарську орду. Обидва війська зустрілися біля Чигирини і звідси мали вирушити на Молдавію. На цю вістку, як і тому, що на Україні розпочалися вже збройні

виступи проти польсько-литовських військ, почав відступати з Лівобережжя і концентрувати свої війська за рікою Південний Буг, на урочищі Батіг. Як згадує у своєму літописі Самовидець, коронні війська, відступаючи з України, «немали кривди чинили людям».

Перед наступним етапом народно-визвольної війни Хмельницький вирішив передусім розв'язати молдавську проблему, забезпечивши собі союз з Молдавсію і відтісняючи її від Польщі. Молдавський господар, Василь Лупул, що був васалом турецького султана, старався вирватись з-під опіки могутньої тоді Туреччини, зацісняючи свої зв'язки з польськими магнатами. Його старша дочка Олена вийшла заміж за князя Януша Радзівілла, що 1646 р. став литовським польним гетьманом, а пізніше великим литовським гетьманом. За руку молодшої дочки — Розанди старалися: син великого коронного гетьмана Пйотр Потоцький та молодий князь Дмитро Юрій Вишневецький. Василь Лупул обіцяв свою поміч польському королеві в його майбутній війні з Туреччиною і всякими способами сприяв Польщі під час її війни з козацько-татарськими військами. Завдяки його старанням і помочі (був великим багатієм) викуплено багато польської шляхти з татарської неволі (між інш. гетьманів Потоцького і Калиновського). Своїми неправдивими та тенденційними інформаціями відтягав турецького султана і кримського хана від війни з Польщею. За всі ці заслуги варшавський сейм признав йому 1650 р. польське громадянство, що було утримане в секреті.

Спочатку Хмельницький старався полубовно порозумітись з Лупулом, висилаючи до нього в січні 1650 р. козацького посла і пропонуючи на знак згоди віддати Розанду за його сина Тимоша. При цьому слід підкреслити, що боротьба українського народу за свою незалежність знайшла широкий відгомін серед населення Молдавії, яке з цією боротьбою в'язало й свої надії на визволення. Багато молдаван було в рядах козацького війська, брало участь в сміливих походах козаків на татар і турків, сліди чого до сьогодні залишилися у молдавському фольклорі. Та недоля молдавського народу була мрією Василя Лупула, який за походом був албанським кущем, а його власні вигоди і багатство, для яких без вагання понад міру експлуатував своїх підданих, а хитрістю старався з'єднати собі турецького султана і з другого боку — польських магнатів. Знаючи однак

І. Принцевський. У степу.

М. Стратилат. Ой, в головах ворон кричче.

силу козацького війська (було це після блискучих перемог), не відразу відмовив Хмельницькому, пояснюючи послам, що не може цього вчинити без згоди султана. Коли ж султан не тільки висловив свою згоду, але навіть порадив молдавському господареві, щоб віддав свою дочку за Тимоша Хмельницького. Лупул рішуче відкинув цю пропозицію, сподіваючись військової допомоги зі сторони польських магнатів. І дійсно, коронний гетьман Потоцький, що мріяв стати тестем Лупула, вирушив з військом до молдавського кордону, щоб перешкодити в поході Хмельницького, та король Ян Казимир заборонив Потоцькому вмішуватися до цих справ, не хочачи ускладнювати своїх відносин з Туреччиною.

Коли до Молдавії вступило козацьке військо, а перед цим татари сплонурували Сучаву і Ясси, Лупул змінив свою відповідь і погодився на союз з Хмельницьким. Тоді ж відбулися заручини Розанди з Тимошем, а шлюб мав відбутися після Різдвяних свят. Та після відходу козацьких військ, яких не заціпляли відділи Потоцького, що стояли біля Кам'янець-Подільського, Василь Лупул і не думав здійснювати своїх зобов'язань. Його дальші підступні заходи (балансування між польськими магнатами і турецьким султаном) привели до того, що турки забрали Розанду до Стамбула, як заложницю, бо вже не довіряли Лупулові. На цьому засланні Розанда змушена була пережити багато всяких прищень і щойно у другій половині 1651 р. повернулася до Яссів. Було це після Берестецької битви, якої наслідком було ще більше наближення Лупула до польських магнатів.

Гетьман Калиновський не встиг ще зібрати в Батозі всіх своїх військ, коли весною 1652 р. під його табір підійшли перші козацькі стежі. Богдан Хмельницький вирушив в похід до Молдавії на чолі чотирьох козацьких полків: Чигиринського, Черкаського, Корсунського і Переяславського. Решта полків, під командуванням наказного гетьмана С. Подобайла, залишчлася на Стародубщині, щоб забезпечити північні кордони України перед можливим наступом литовського гетьмана Радзівілла. 22 травня (1 червня) війська Хмельницького переправилися через Буг і підійшли до табору Калиновського. Богдан Хмельницький вислав Калиновському листа, в якому вимагав, щоб коронний гетьман пропустив його сина Тимоша з військом до Молдавії. Незважаючи на свої роки, Калиновський також мріяв про руку Розанди, а при цьому здавалося йому, що легко порадить собі з Хмельниченком і нерозважно відкинув вимогу українського гетьмана.

Після перших сутичок окремих відділів обох військ козаки і татари швидким маневром оточили табір Калиновського. Вночі у польському таборі вибухла паніка, деякі думали видати гетьмана Калиновського, а частина кінноти хотіла втікати з поля бою. Тоді Калиновський приказав стріляти до кінноти, як писав один з мемуаристів, «щоб додати відваги боягузам». На другий день козацьке військо почало рішучий наступ на укріплення, в якому відзначилася козацька кіннота. Козаки вдерлися до табору, що викликало метушню і втечу збунтованих відділів кінноти, які впали прямо в руки татар. Бій тривав майже цілий день і закінчився загибеллю майже всього польського війська, що було під Батогом*. За словами Самовидця «з того табору мало хто утік, бо хоч був утік добримися кіннями або лісами, то звичайно, якщо татари їх не наздогнали, то люди посполиті їх погромиди». Загинув також гетьман Калиновський та його син Самуель.

Подібну до Самовидця картину битви змальовує її польський учасник М. Длужевський, який повідомляв про це канцлера такими словами: «Нас оточених з усіх боків, орда рубала шаблями, а козаки так захопили табір, що військо було буквально стерте з лиця землі... З цього нашого полку бог врятував тільки мене і ще одного воїна: нам удалося чудом переплыти ріку. Взагалі ж відійти вдалося не багатьом, бо ріка і густі ліси дуже утруднювали відступ».

Перемога Богдана Хмельницького під Батогом, яку сучасники порівнювали з перемогою Ганнібала під Каннами, відкрила козацькому війську шлях до Молдавії. Козаки обложили Кам'янець-Подільський і затрималися на молдавському кордоні. Почалися переговори з Василем Лупулом, в яких український гетьман домагався здійснення попередньої угоди з 1650 р. Не маючи підтримки зі сторони польських магнатів як і турецького султана, Лупул погодився на вимоги Хмельницького. Українські війська увійшли до Молдавії як союзники, 21 серпня 1652 р.

в Яссах відбулося вичнання Тимоша Хмельницького з Розандою Лупул. Цей факт значно зміцнив міжнародне становище України, а Василь Лупул вкінці станув по стороні козаків.

З таким ходом справ не хотіла погодитися польська шляхта і магнаторія. Унаслідок Батозької битви втратив значення Білоцерківський договір і всю Україну охопив повстанський рух. «І того року, — писав Самовидець, — знову по городах много панів пропало, які були понаїздили на свої маєтності, бо знову їх поспішество повбивало, а козаки, що відступили зі своїх дворів, знову повертали». На всій Україні ліквідовано польсько-шляхетську владу. Богдан Хмельницький звернувся до уряду Речіпосполитої з пропозицією припинення війни, що велася між окремими загонами магнатських та козацьких військ. Українські послы на варшавському сеймі домагалися привернення умов Зборівської угоди, але сейм нічого не вирішив. Дальші переговори між обома сторонами продовжувалися в Читирині, куди прибуло польське посольство, але до угоди не дійшло.

Україну ждали ще довгі роки кривавої боротьби за своє визволення.

А. Вігорний

*) В «Історії УРСР» (1979) подане число 20 000. Стільки числила ціла армія Калниовського, але не все військо встало прийти в район концентрації. Польський історик Я. Віммер подає, що під Батогом згнуло щонайменше 8000 жовнівів Калниовського.

ВИНИКНЕННЯ РЕЕСТРОВОГО КОЗАЦТВА

У другій половині XV ст. землі Південної України, після чергового їх винищення кочівницькими ордами, почали знову населюватися українським населенням. Були це переважно втікачі, які прагнули позбутися феодально-кріпосницького гніту, що посилювався тоді на українських землях, зайнятих Литвою та Польщею. Серед поселенців зустрічалися люди іншої національності — росіяни, литовці, поляки, молдавани. Тут, на диких полях, над мальовничими річками, де повно було всякої здобичі (риб, звірини, меду), біженці почували себе вільними, незалежними від панів і тому називали їх козаками.

Степове життя козаків в нічому однак не нагадувало ідилії. По диких полях безустанно нищорили ватаги татарських вершників, шукаючи легкої здобичі та ясиру, а більші татарські орди по кілька разів на рік виправлялися з цієї ж метою на Україну, не рідко доходячи до Сяну і Десни. Для кращої оборони перед татарськими нападами вільні козацькі поселенці організуються в громади, виготовляють і здобувають зброю, будують дерев'яні укріплення — січі. З бігом часу козацький опір стає шпраз успішніший і козаки від пасивної оборони переходять до наступальних дій на татарські улуси і поселення. Поодинокі козацькі оселі об'єднуються в більшу козацьку організацію — Запорізьку Січ. Козаччина стає могутньою мілітарною силою, яка є не тільки здатною захищати Україну від татарських нападів, але починає загрожувати Кримському ханатові та самій Оттоманській порті на їх територіях.

Повною свободою користувалися тільки низові козаки — ті, які весь час проживали на Запоріжжі. Городовим козакам і тим, які поверталися до своїх волостей з угодів, загрожувало повторне закріпачення. Освоєні козаками землі займали кресові князі й магнати, відсуваючи козаків далі на південь або всілякими способами обмежуючи їх права. На послугах шляхти і магнатів були представники місцевої адміністрації — старости, які будували тут замки для охорони перед татарськими нападами. Не маючи сили, щоб протиставитися татарській орді, старости почали використовувати до цього козаків. Деякі з них ставали на чолі козацьких загонів і організували переможні походи проти татар. Найбільш прославилися, як козацькі отамани, Остап Дашкевич, Яків Претвич та князь Дмитро Вишневецький, легендарний Байда, нібито засновник Запорізької Січі на острові Хортиця.

Після Люблінської унії 1569 р. і приєднання України до Корони почалася посилена експансія польської шляхти на українські землі, а вслід за цим загострення

С. Луцак. Гетьман Богдан Хмельницький.

В. Лопата. Від'їзд козака з родини.

шляхетсько-козацького конфлікту. Уряд старався розв'язати козацьку проблему, здійснюючи давніші наміри польських королів — організувати козацьке наємне військо. Першим серйозним кроком взяти козаків на державну службу був універсал Сігізмунта II Августа від 5 червня 1572 р., в якому король наказував коронному гетьманові Юрію Язловецькому сформувати загін низових козаків. До першого реєстру вписано 300 козаків, які й дістали назву реєстрових, та призначено їм старшого, що підлягав безпосередньо коронному гетьманові, яким став шляхтич Ян Бадовський. Реєстровим козакам призначено сторожеву службу — охороняти південні кордони та брати участь у придушуванні селянсько-козацьких повстань. Поза законом залишалися всі ті козаки, які не попали до реєстру. Перший загін реєстрових козаків однак скоро розпався і не відіграв більшої ролі.

Державна влада Речіпосполитої, створюючи перший козацький реєстр, юридично визнала козаків за незалежний стан феодального суспільства. Одночасно вороже ставилась до «свавільних» груп козацького населення та гостро карала козацьких ватагів, що не хотіли її підпорядкуватися. Так був страчений 16 червня 1578 р. у Львові отаман Іван Підкова. Цього ж року король Стефан Баторій, готуючись до війни з Московією, приказав шляхтичеві Янові Оришовському звербувати 500 козаків до державної служби. У вересні придворний слуга Янчо Бергер, виланий до козаків, привів до Львова п'ятьох делегатів низової козащини на переговори, а 16 вересня 1578 р. вийшов королівський універсал, що починався словами:

«Якщо тут до нас до Львова запорозькі молодці прислали від себе послів своїх, а саме Андрія Лиханського, Івана Клинка, Івана Подолянина, Федора Діла, Филипа Козу, з пропозицією, що готові нам служити, ми, будучи вдячні за таку пропозицію, прийняли їх на нашу службу на таких умовах...»

Королівський універсал зобов'язував реєстрових козаків вірно служити під наказами князя Михайла Вишневецького, старости черкаського та корсунського,

якому повинні присягнути і воювати «де їм каже». Козакам заборонялося воювати волоські землі, організувати походи на Білгород, Очаків, Тегиню та чинити шкоди татарському ханові. За свою службу мали отримувати невеличку платню — 6 литовських кіп (15 золотих) та сукно на одяг. На удержання лікарні король дарував їм у володіння містечко Трахтемирів. Загин 500 козаків, що увійшов до реєстру, організовано на взірць угорської піхоти, поділяючи їх на десятки (бойовий стрій: 40 рядів і 12 лав). Старшим загону, якого називали гетьманом, призначено Яна Оришовського. Король передав йому старшинські клейноти та прапор з білим орлом.

Склад реєстрового козацтва не був однорідний ні під оглядом соціальним, ні національним. За списком з 1581 року, який в повному вигляді опублікував О. Яблоновський 1894 р., більшість козаків походила з Київщини та Волині. Вказують на це місця походження, які додавалися до імен, як Марко Канівець, Сасин Білоцерківець, Барабаш Черкаський, Іван з Дубна, Стах з Галича. Але були між ними також Бєняз з Ковна, Марко Рустиковець зі Жмуди, Путило з Путнвля, кількох москвичанинів та Кулян Мурза з Криму. Більшість козаків походила з престолюддя, але були й шляхтичі, а серед рядових козаків був навіть якийсь князь Іван Мстиславець. Старшина переважно походила зі шляхти і володіла деякими маєтками. Якуб Собеський у своїх спогадах писав про реєстрових козаків: «Майже всі вони походять з Русі... Всі вони православної віри, говорять руською мовою; вони зрелися своїх попередніх прізвищ і прийняли престоляродні, хоч дехто з них належав до значних родин».

Спочатку реєстрові козаки виконували сторожеву службу у південних районах Подніпров'я і прийняли офіційну назву Запорозького або Низового війська. 1580 року військо це брало участь у поході М. Вишневецького та К. Острозького на Сіверщину. Наступного року Вишневецький, вибираючись у похід, звербував 1580 низових козаків. Після закінчення польсько-російської війни (1582) звербовані козаки були вже непотрібні і уряд приказав їм вертатись до своїх панів. Коронний скарб не був спроможний виплатити навіть цієї найнижчої винагороди, що належала (згідно з королівським універсалом) вписаним до реєстру козакам. Відомий польський історик Т. Корзон описує численні заходи коло цих справ Яна Оришовського, який зневірився у можливість їх прихильного полагодження — сам повів козаків на татарські улуси. В наступних роках сміливі козацькі походи на татарсько-турецькі землі поселилися. 1583 р. козаки здобули і спалили Тегиню, 1584 р. — сплюндрували Очаків, а 1585 р. організували два походи на Крим.

Непоследовна політика королівського уряду, який стремів до повного підпорядкування собі козаків і одночасно почав наділяти магнатів вільними козацькими землями, спричинилася до загострення соціального питання на Україні. Після Берестейської унії сплелоса воно з релігійними питаннями, що ще більше посилювало соціально-національні конфлікти на українських землях. У повстаннях селян і козаків проти панів і польсько-шляхетського панування на Україні реєстрові козаки ставали по стороні повстанців, а навіть були ініціаторами повстань, як К. Косинський. Спочатку домагалися збільшення реєстру та пошани своїх прав і привілеїв як зі сторони адміністративної влади (старостів), так і великих земельних власників (князів, магнатів, шляхти). Вже 1590 р. реєстрове військо збільшено до 1000 козаків, але під час селянсько-козацьких повстань 1591—1596 ліквідовано реєстр. Відновлено його 1599 р. в числі 1000 козаків і такий стан не змінювався аж до Растивицької угоди 1619 р., коли це підвищено його до 3000 козаків. Під час Хотинської війни (1620—1681) мобілізовано 40 000 козаків, але після війни знову залишено в реєстрі всього 3000 козаків, а всім іншим приказано повернутися до своїх панів і під загрозою смерті заборонено утримувати зв'язки з Запорізькою Січчю. Зневірени героїчні оборонці Хотина не підпорядкувалися наказам королівських урядників і, не розходячись по панських маєтках, зберігали свій військовий устрій, не перериваючи зв'язків з Запоріжжям.

За Куруківською угодою (1625 р.) реєстрове військо збільшено до 6000 і поділено його на шість полків: Київський, Переяславський, Білоцерківський, Корсунський, Канівський і Черкаський, а полки поділено на сотні. Після повстання Та-

раса Федоровича реєстр піднесено до 8000 козаків (Переяславська угода 1630 р.). В 1638 р. оголошено ухвалу сейму «Ординацію Запорізького війська реєстрового», за якою реєстр знову зменшено до 6000 козаків, а одночасно обмежено козацьке самоврядування. Найбільше число козаків (40 000) увійшло до реєстру списаного за Зборівською угодою (1649), але тоді під час народно-визвольної війни — реєстр втратив вже своє значення.

Після 1654 р. реєстрових козаків стали називати городовими козаками, а з 1735 р. виборними козаками.

А. Вігоровий

МАСОВІ ПЕРЕСЕЛЕННЯ НА СЛОБІДСЬКУ УКРАЇНУ

Слобідською Україною, в другій половині XVII століття, називалася територія сучасних Сумської, Харківської і прилеглих до них районів Воронежської і Курської областей, яка була складовою частиною Російської держави. Знаходячись за Білгородською лінією укріплень, вона часто зазнавала нападів кримських татар і протягом тривалого часу була слабо заселена. Інтенсивне заселення цієї території почалося з першої половини XVII століття, особливо посилюючись в другій половині XVII століття.

Основну масу населення Слобідської України становили вихідці з Лівобережної і Правобережної України, які тікали сюди від шляхетського гніту. Шукаючи захисту від сваволі панів, вони великими групами вирушали до Росії і заселяли Слобідську Україну. Як видно з історичних документів, українці почали переселятися до Росії, особливо в південні степи, вже з другої половини XVI століття. В 1638 р. переселилися до Чугуєва учасники селянсько-козацького повстання на чолі з Я. Острианином. У 1650 р. біля річки Охтирки оселилося близько тисячі переселенців із-за Дніпра. Через деякий час вони побудували городок, а слідом за цим заклали слободи Городне, Колонтаїв та інші.¹

Масове переселення відбулося в 1651 р. після укладення Білоцерківського договору, коли польська шляхта одержала право повертатися в свої колишні маєтки на Україні. В березні 1652 р. на Слобожанщину переселилося 2 тисячі чернігівських козаків і селян на чолі з полковником І. Дзиковським. Переселенці оселилися над річкою Тиха Сосна, неподалік від урочища Рибний Плес, де заснували місто Острогозьк. У зв'язку з цим Острогозьк називали ще Рибним, або Рибінськом.²

Українські поселенці з самого початку свого життя на Слобожанщині будували міста-фортеці, щоб забезпечити себе від хижакських нападів татар. За стінами цих фортець укривалися від небезпеки не тільки жителі даного міста, але й населення суміжних сіл. Більше того, у великих селах, розташованих віддалік від укріплених міст, будувалися оборонні споруди. По містах і селах день і ніч стояли вартові на всіх найголовніших шляхах. Усі дорослі люди постійно мусили бути при зброї, і завжди треба було виділяти людей для охорони тих, які були зайняті якоюсь роботою.

На початок 50-х років XVII століття припадає заснування Харкова, який набув значення центра Слобожанщини. Як свідчать документи, в 1654 р. сюди прибуло кількасот сімей українських переселенців на чолі з І. Каркачем. Вони почали будувати примітивні землянки й дерев'яні укріплення і проклали через ліси дорогу до Торських соляних промислів (тепер місто Слов'янськ Донецької області). В 1655 р. сюди прибула ще одна група переселенців (кількасот) чоловік, а в 1656—1659 роках тут збудовано фортецю для захисту Слобідської України. У фортеці, на значній глибині, було прокладено кілька довгих підземних ходів до води, для виходу на випадок облоги в приховане від стороннього ока місце.

На початку 1655 р. група переселенців під керівництвом Г. Кондратьєва заснувала Суми. В 50-і роки на місці колишнього Охтирського городища виникло місто Охтирка, яке належить до найдавніших міст Слобідської України. В 1657 р. тут налічувалось 1576 осіб обох статей. В 50-і роки засновано також Краснокутськ, Чугуїв, Лебедин, Мереху, Недригайлів, Білопілья та інші. У 1652 р. на Слобожанщині вже існувало 57 міст і містечок. Трохи пізніше виникло ще понад 50 нових міст, у тому — Богодухів, Балаклія, Суджа, Зміїв, Ізюм, Коломак, Ворожба.

Міста Слобідської України перетворилися у великі економічні центри, які мали певну спеціалізацію. В Харкові, зокрема, було зосереджено виробництво килимів. У Сумах розвивалося шевське, ткацьке, гончарне, кравецьке, ковальське, ливарне та інші ремесла. Чугуїв славився виробами кушнірів, Охтирка — художньо-оформленими плахтами, Богодухів — шкіряними виробами, Нова Водолага — виробами гончарів.

Під кінець XVII століття населення Слобожанщини становило понад 100 тисяч чоловік, а в 30-х роках XVIII століття тут було не менше 475 поселень та близько 190 тисяч населення. В 1773 р. налічувалось 672 поселення з населенням 570 459 чоловік.³

Використовуючи українських поселенців для економічного освоєння та охорони південних кордонів Російської держави від нападів кримських татар, царський уряд на пільгових умовах наділяв їх землею, надавав значну допомогу грошми, реманентом, насінням для посіву, зберігав за ними козацькі привілеї та самоврядування. Поселення, що їх засновували українські переселенці, називалися слободами, від яких дістала свою назву Слобідська Україна. Водночас Слобідську Україну заселяли так звані служилі люди, тобто особи, що перебували на державній, адміністративній і військовій службі Російської держави.

Переселенці принесли в нові місця землеробський досвід і знання з різних галузей сільського господарства. Кліматичні умови Слобожанщини для сільського господарства в цілому і зокрема для землеробства були дуже сприятливі. Край був багатий лісами і річками. Земля відзначалася родючістю і давала високі врожаї зернових, олійних і технічних культур. Розвиненими галузями сільського господарства були садівництво і скотарство. Велику роль в економіці Слобожанщини відігравали також такі промисли, як бджільництво, рибальство, млинарство, гуральництво і шинкарство. У лісових місцевостях було поширене добування смоли і дьогтю. Поряд з промислами розвивалися різні ремесла.

Л. Левицький. У світ далекий за хлібом.

З розвитком феодальних відносин на Слобідській Україні відбувався процес нагромадження земельних багатств і промислів у руках невеликої купки великих землевласників. Величезні маєтки з угіддями, садами, млинами, рибними ловами і пасіками мали монастирі. Зокрема, тут оселилися монахи лубенського Мгарського монастиря і подільського Лебединського монастиря.

У процесі заселення на Слобожанщині склався адміністративний і військовий устрій, який був близький до того, що існував на Лівобережжі й Запоріжжі. В 50-х роках XVII століття тут утворилися чотири адміністративні і військові одиниці — козацькі полки: Острогозький (Рибинський), Охтирський, Сумський і Харківський. В 1681 р. із Харківського виділився п'ятий — Ізюмський. Кожний полк являв собою велику територіальну округу, що поділялася на сотні, куди входила певна кількість міст, містечок, слобід, сіл і хуторів. На чолі полку стояла полкова старшина, яка складалася з полковника, обозного, судді, осавула, хорунжого і двох писарів.

Влада полковника була досить великою. Він віддав усіма адміністративними, судовими й військовими справами на території полку. Він мав право роздавати певні полкові землі в спадщину козацькій старшині за вірну службу, різним адміністративним особам, церквам і т. д. Дарування земель та офіційні розпорядження полковник оформлював своїми універсалами. Серед полкової старшини обозний мав друге керівне місце за полковником. Він розпоряджався полковою артилерією, всіма укріпленнями й на випадок хвороби або відсутності полковника виконував його обов'язки (однак без права видавати універсали). Суддя віддав судовими і адміністративними справами в полковій канцелярії — ратуші. Осавул допомагав полковникові у військових справах. Хорунжий оберігав полковий прапор, був начальником полкової музики та над хорунжими козаками. Полкові писарі були секретарями в полковій канцелярії — один у військових, другий у цивільних справах. Полкові реалії (знаки влади) склалися з полкового прапора, полкової печатки та полкової булави — пернача або шестопера, який являв собою срібну або позолочену палицю (довжиною до 0,5 м) з литою позолоченою головкою і шістьма ажурними перснями.

Козаки за своїми військовими обов'язками поділялися на дві групи: компаніїцві (виборних козаків) та їх підпомічників. Компанійці несли військову службу, а підпомічники мали постачати козацькому військовому провіант, фураж, обробляти землі виборних козаків під час їхнього перебування на військовій службі. Кожний компанієць міг мати від двох до шести підпомічників, а полковники навіть — до двадцяти. Більшість підпомічників не мала свого господарства, а жили при заможних козацьких сім'ях. За даними 1734 р., у п'яти слобідських полках налічувалося близько 25 тисяч підпомічників⁴.

Ще більш залежною і гнобленою групою населення були селяни, які жили на землях власників — козацької старшини, шляхти, вищого духовенства — і вважалися їх підданими. Селян-кріпаків все більше обтяжували вимогами виконувати найрізноманітніші натуральні і трудові повинності.

Керуючи політичним і економічним життям краю, козацька старшина посилювала феодально-кріпосницький гніт, перетворюючи населення слобід і рядових козаків у селян-кріпаків. Внутрішній розвиток Слобідської України в другій половині XVII століття йшов по шляху зміцнення феодально-кріпосницьких відносин. Класові суперечності на Слобідській Україні загострювалися також внаслідок наступу царизму, який, не бажаючи враховувати місцевих особливостей, поступово обмежував самоврядування Слобожанщини.

Остаточо Катерина II в 1765 р. ліквідувала козацьке самоврядування Слобідської України. Замість розформованих слобідських козацьких полків було створено регулярні Харківський уланський, Ізюмський, Острогозький, Охтирський і Сумський гусарські полки. Рядові козаки були записані на 25-річну військову службу, а козацькій старшині надано право йти у відставку дворянами та займатися своїм поміщицьким господарством, або залишатися на офіцерській службі в новоутворених регулярних полках. Територія Слобідської України увійшла до складу Слобідсько-Української губернії з поділом на п'ять трювінцій. Остання

проіснувала до 1780 р., увійшовши до складу Харківського намісництва, на чолі якого був поставлений генерал-губернатор з широкими правами. В першій половині XIX століття намісництво перейменовано на Харківську губернію.

Слобідські козацькі полки з їх козацьким самоврядуванням проіснували понад 100 років. Вони були тією військово-адміністративною організацією українського населення Слобожанщини, яка виправдовувала себе на певному етапі історичного життя, зокрема, в тяжкій спільній боротьбі українського і російського народів проти турецько-татарських агресорів.

Володимир Кульчицький

1. К. Стецюк. Народні рухи на Лівобережній і Слобідській Україні в 50—70-х роках XVII ст. Київ, 1960, стор. 293.
2. Історія Української РСР. У восьми томах, десяти книгах. Том II. Київ, 1979, стор. 124.
3. А. Слюсарський. Слобідська Україна. Харків, 1954, стор. 51.
4. Радянська енциклопедія історії України. Том III, Київ, 1971, стор. 390—391.

ЛІТОПИС САМОВИДЦЯ

(1648—1702)

В традиції українського літописання окреме місце займають козацько-старшинські літописи — Г. Граб'янки, С. Величка і найбільш знаний твір анонімною автора, що, з легкої руки П. Куліша, закріпився в свідомості української громадськості як «Літопис Самовидця».

Твір, з моменту свого виникнення, користувався великою популярністю сучасників, серед яких кружив в численних рукописних варіантах. Проте, більш-менш від половини XVIII ст. його слава меншає, твір витісняється іншими історичними опрацюваннями, щоб на кінець піти зовсім у забуття. Ренесанс приходить в період романтизму, коли один із списків потрапляє до рук П. Куліша. Завдяки його заходам літопис поволі стає відомим серед наукової громадськості, а в 1846 році О. Бодяняський публікує його в московських «Чтениях» з короткими передмовами П. Куліша і О. Бодяняського. Другим видавцем літопису був О. Левецький, видання якого вийшло 1878 року. На чергове прийшлося чекати майже сто років. Шойно 1971 року в серії «Джерела з історії України» побачило світ третє видання знаменитої пам'ятки за редакцією Я. Дзири.

«Літопис Самовидця» привертав увагу, можна сказати всіх видатніших дослідників української історії, літератури, мови. Сягали до нього також дослідники історії інших народів. Літопис дотепер є цінним джерелом для історії України, Польщі, Росії, Туреччини. Знаходимо в ньому також згадки про країни відносно далекі від України, як Сербія, Швеція, Австрія, Голландія, тому серед інших літописів «Літопис Самовидця» має найбільшу наукову літературу.

Грунтовну роботу над пам'яткою провів О. Левецький. Саме йому належить встановлення вірогідного кшталту пам'ятки. На основі текстурального аналізу шести доступних списків (усіх їх було більше), Левецький максимально наблизив літопис до оригіналу. Відкинувши всі доповнення і пізніші нашарування, він окреслив текст літопису одного авторства. З огляду на те, що не пощастило віднайти оригінал, пропозиція Левецького йому — оригіналу — найбільшчя і більшість дослідників її приймає до сьогодні, зокрема в частині, що окреслює часові рамки літопису. Левецький переконливо довів, що одному авторові, анонівному Самовидцеві, належить частина літопису, обмежена рамками 1648—1702. У цих межах пам'ятка розподіляється на дві частини — історичну, писану в 1648—1677 рр. і власне літописну до 1702 року.

З висновками О. Левецького, в основному, погодилася більшість пізніших дослідників літопису, а зокрема М. Петровський, М. Грушевський, Д. Багалій та інші. Коли не брати до уваги розходжень думок вчених в окремих деталях, більша суперечка зав'язалася при спробах встановити авторство літопису. Діставши анонімний твір, вчені musiли спертися в своїх міркуваннях, в основному, на текстуральному аналізі пам'ятки. При таких обставинах мусило повиязити щонайменше кілька гіпотезів відносно автора. Поміняючи неповні обгрунтовані спроби

побачити в авторів літопису козака, покозаченого міщаника, представника високої козацької ієрархії чи, нарешті, духовенства, найбільш переконливою здається бути гіпотеза, що авторство приписувала генеральному підскарб'ю, брацлавському протопопові і стародубському священику Романові Ракушк'ю-Романовському (прибл. 1622—1703). Таку думку обстоювали М. Петровський, М. Грушевський, В. Модзалевський, В. Романовський, знаходячи ряд досить переконливих аналогій між висновками з текстуального аналізу твору і фактами з багатой біографії Ракушки-Романовського, між його поглядами та симпатіями і філософією життя автора літопису.

Хоч з поглядами «ракушківців» погоджується велика частина вчених, останнє слово на цю тему — за майбутніми дослідниками. Можна сказати, що дискусія зависла в моменті появи в 1933 р. роботи М. Возняка «Хто ж автор т. зв. Літопису Самовидця?», де цей видатний знавець минулого, полемізуючи з прихильниками думки про Ракушку як автора літопису, твердить, що автором цієї пам'ятки був курсунський полковник Федір Кандиба. Піддавши під сумнів усі дотеперішні здогади і поставивши свою гіпотезу, Возняк таким чином зробив питання про автора літопису знову відкритим і таким воно лишається до наших днів, бо після Возняка проблема не була вже так широко ставлена.

Обговорювану пам'ятку літописом назвати можна тільки умовно. Як вже було сказано, розпадається вона на досить чітко розрізнявальні дві частини. Власне літописною є тільки друга частина, яка місцями прибирає навіть форму щоденника з наявними у ній численними побутовими подробицями. Події записуються хронологічно, не ведеться також добір фактів, подій чи явищ, серед яких події значні і вагомі стоять поруч другорядних і дрібних. Немає часової перспективи, брак узагальнень, оцінки окремих явищ конкретні.

Натомість перша частина є найранішою спробою історичного викладу подій. Характерна для неї причинно-логічна форма, оповідання завершені і мають заголовки. Історичну перспективу дають автору оті кількадесят років, що минули від часу подій до часу, коли почав Самовидець упорядковувати свої короткі раніші записи про події, свідком яких був, в одну цілість. Такої думки дотримується О. Левицький і хоч були спроби підважити вірогідність цієї гіпотези, здається вона бути правдоподібною. Пишучи свою роботу майже тридцять років після подій, яких був очевидцем, збагачений досвідом цього часу, а користуючись своїми «живими» записками, автор літопису створив оригінальний для української історіографії твір, який великою мірою можна зарахувати до пашьменства сучасного історичного. Хоч можна сперечатися, наскільки свідомою була ця спроба, лишається фактом, що читач отримав одну з перших спроб історичного осмислення минулого. Коли не рахувати ранішого «Синопису» Гізеля, який можна назвати історією, але який виходив із зовсім інших предтеч і з іншою метою був написаний, що «Літопис Самовидця» став найголовнішою спробою відійти від літописної руської традиції, а наблизитися до модерної історіографії. Вирватися повністю від старої літописної традиції Самовидець, звичайно, не зміг, чого доказом є друга частина його твору, але й вона здається бути ближчою до так притаманних XVII століттю численних хронік, щоденників, діаріюнів авторів різних національностей, через що літопис більш причетний до традиції своєї доби, як до літописної традиції Київської Русі.

Головною темою літопису є політична історія України другої половини XVII ст. Відноситься це в основному до першої половини літопису приблизно до 70 рр. сімнадцятого століття. У дальшій частині узагальнений виклад політичних подій замазується наявними в розповіді соціально-побутовими подробицями. Гідне підкреслення намагання автора подати історичні події на Україні на широкому тлі європейської історії. У поле зору Самовидця попадали не тільки сусідні, безпосередньо причетні до подій на Україні, держави, як Польща, Росія, Туреччина але відкликається він також до подій в Сербії, Пруссії, Англії, Курляндії, Голландії. Таким чином літопис стає не тільки цінним свідченням сучасника-свідка подій, а й також як свідощтво широкого політичного мислення українських діячів XVII ст.

При всій репрезентабельності поглядів Самовидця, як представника досить

чи-ленних односторонніх серед козацької старшини, він спромігся на відносно велику оригінальність поглядів. Ця риса позитивно відрізняє Самовидця від інших авторів старшинських літописів, які у більшій мірі мають комплікативний характер. Самовидцеві, натомість, притаманна самостійність і оригінальність суджень про описувані події. Не знаходимо, напр., у нього характерного для інших історико-літературних джерел того періоду апофеозу Б. Хмельницького. Це ніяк не означає що автор негативно ставився до нього. У літописі робить тільки спробу об'єктивної оцінки цього визначного діяча сучасної собі доби. Натомість у ставленні автора до значної більшості інших історичних постатей описуваного періоду відчувається явно суб'єктивний підхід і то, в основному, неприхильний. Майже вороже ставлення Самовидця до І. Виговського, Д. Многогрішного, І. Тетері, М. Небадь, І. Самойловича, щоб обмежитися більш відомими прізвищами. Взагалі, оцінки, що виносить Самовидець, в основному негативні. Навіть про постаті, яким симпатизує, напр. Я. Сомку, І. Сірку, частинно І. Брюховецькому, І. Мазепі, говорить стримано і лаконічно. Таке ж неприхильне, а часто вороже, ставлення помітне відносно польських і російських вищих і середніх верств. При тому Самовидець цілком лояльний до польського короля, а пізніше московського царя. У політичних поглядах він — монархіст, прихильник взагалі сильної централізованої і узаконеної традиційної влади. Перешкоду цій владі літописець бачив з одного боку в нескінченних міжусобицях козацької старшини, а з другого в розгулі польського шляхетства і російської боярщини. Вони також становили головну перепону в здійсненні «вольностей козацьких», для яких, в Самовидцевому розумінні, й почалася війна 1648 року. Помітний у літописі «козакоцентризм» автора, викликав його неприхильність до всього, що цьому загрожувало, з якого б боку загрозливі стремління не бралися. Тим, мабуть, треба тлумачити наявні в пам'ятці непослідовності суджень автора про окремі події, чи учасників цих подій. Звідси можна говорити про Самовидцеву свсерідну філософію прагматизму. В основу оцінки він клав суб'єктивно окресловану придатність або шкідливість для «козацької справи». На окремих судженнях помітний не раз відпечаток особистих симпатій чи антипатій.

У цілому «Літопис Самовидця» залишив помітний слід на дальшому розвитку української історіографії. У XVIII ст. він становив наріжний камінь усіх історичних писань. До нього звертався Граб'янка, Величко і автор «Історії русів», на його основі написаний «Короткий опис Малоросії» і без нього не були б створені праці Я. Лизогуба, В. Рубана, О. Рігельмана.

Користалися літописом також чужоземні історики, в першу чергу країн безпосередньо заангажованих в події на Україні в XVII ст.

Багато завдячує літопису українська література. Показовим є тут приклад П. Куліша, який не тільки високо цінував пам'ятку і який багато перейняв з поглядів її автора, але й послужився літописом при конструюванні сюжету широко-відомої «Чорної ради».

Зверталися до літопису Шевченко, Франко, Леся Українка, Нечуй-Левицький, Старицький, а також сучасні письменники, як З. Тулуб чи О. Довженко.

«Літопис Самовидця» не втратив вартості до наших днів. На хвилі помітного останнім часом загальносвітового стремління націй до пошуків своєї «коріння», ця пам'ятка минулого набирає знову неабиякого значення. **Мирослав Іванек**

НЕВМИРУЩА ОПЕРА

Першій українській національній опері «Запорожець за Дунаєм» минає в цьому році 120 років. Як і жодна інша вона відразу здобула всенародне визнання і любов. Якщо пригадати тодішні історико-політичні умови на Україні з жорстоким валуєвським указом, центральна фраза якого звучала «малорусского языка не было, нет и не будет», то створення Семеном Гулаком-Артемовським опери і її постановку на сцені царської столиці треба оцінювати як справжній героїчний подвиг революційного значення.

«Запорожець за Дунаєм» відзначається незрівняною життєвістю і свіжістю. Завдяки своїй глибоко патріотичній сюжетній основі, яскравим реалістичним типажам, багатій, по-майстерному переосмисленій, музичній мові і тонкому опти-містичному світоприйманню та природно широму гуморові опера здобула шя-року популярність не тільки на Батьківщині, але й далеко за її межами.

Опера «Запорожець за Дунаєм» була закінчена С. Гулаком-Артемівським у 1862 році, як це видно на титульній сторінці примірника, що зберігся в Держав-ній Ленінградській бібліотеці ім. А. Луначарського. Сюжет підказав композито-рові історик Микола Костомаров. В оформленні клавiру допомогла йому дру-жина Олександра Іванівна добра панiстка і арфiстка, грою якої неодноразово захоплювався Тарас Шевченко, що часто гостював у Артемівських. Автором пер-шого оркестрування опери «Запорожець за Дунаєм» був Костянтин Лядов, батько відомого російського композитора Анатолія Лядова. Гулак-Артемівський був з ним у тривалих дружніх відносинах; раніше він оркестрував дивертисмент «Ук-раїнське весілля» композитора, що з успіхом ставився в Петербурзі в 50-х рр. ми-нутого сторіччя (композитор не мав задовільної підготовки з інструментації і ор-кестрування опери було йому, очевидно, не під силу). За свідченням сучасників С. Гулак-Артемівський працював одночасно над літературним текстом і над му-зикою опери.

Розвиток подій, змальованих у творі, відповідає реальній дійсності і відно-ситься до того періоду в історії нашого народу, коли після ліквідації Запорізької Січі (1775 р.) Катериною II частина запорожців втікла від переслідувань царських чиновників за Дунай, утворивши там т. зв. Задунайську Січ. Після російсько-ту-рецької війни (1828—1829) на основі Адріанопільського договору всі російські піддані дістали право реалізувати свою ніжно леліану мрію повернутись на рідну землю.

Гулак-Артемівський зумів у своєму творі надзвичайно вірно й реалістично відобразити одну з подій того часу. «Запорожець за Дунаєм» — лірико-комедійна опера. Поруч з основною комічною драматургічною лінією (Карась-Одарка) роз-вивається паралельно друга — лірична лінія (Оксана — Андрій), а третя — патрі-отична лінія (Карась і народ, масові сцени), ніби непомітно вплітається у зміст твору, проте вона складає першозонову, той цілющий ґрунт, на якому виростає вся сюжетна канва. Подібно, як у більшості комедійних опер того часу, вокаль-но-музичні номери чергуються тут з епізодами прозою.

Починає оперу широкий оркестровий вступ, в якому композитор передав своє захоплення красою української природи і віковичну мрію народу — жити, працю-вати й веселитись на рідній землі. Тому в першому хорі авторської редакції спі-вають не лише про любов до праці, а текст наступної строфи звучав:

Рідний край ми споминаєм,

Що за тихим, за Дунаєм;

Музика цього хору у своєму розвитку споріднена з мелодією популярної народ-ної колядки «Ой, видить Бог, видить творець».

Першу дію опери відкриває ніжний романс Оксани (прийомної дочки Івана Карася), в якому відбилась глибока любов до рідного краю і туга за милим. Му-зика тут сповнена тонкого ліризму, що характерний для більшості українських народних пісень-романсів XVIII—XIX ст.

Вихідна арія Карася «Ой, щось дуже загулявся» і великий його дует з дру-жиною Одаркою — прямо незрівняний шедевр серед українських оперних ансам-блів. Вся сцена витікає з ладоінтонаційних і метроритмічних особливостей ук-раїнського пісенного фольклору. Напрочуд простими й дохідливими, а разом ко-лоритно яскравими засобами передав тут Гулак-Артемівський відчайдушну смі-ливість, добродушний гумор і дотепність запорожця і цілу гаму настроїв і по-чуттів козачки Одарки. Яке влучно й талановито переплелися в цьому номері комедійність, лірика і драматизм!

У другій дії композитор спочатку зосереджує увагу слухача на характерис-тиці-каватині Султана. Він у Артемівського дещо ідеалізований з уваги на тодіш-ніх цензорів, бо ж не міг автор тоді оспівувати виключно волелюбні прагнення

запорожців. У знаменитій сцені Карася і султана прямо неповторно втілив композитор патріотичний оптимізм і дотепність козака; а після переодягнення Карася в турка звучить його жартівлива каватина «Тепер я турок, не козак». Швидкі фігурації флейти пікколо і акцентовані акорди тутті оркестру надають музиці рис гротескного турецького марша. Карась, як відомо, вирушає до палацу на дипломатичні переговори з султаном, а молодь починає урочисте свято врожаю зі співами і танцями. Композитор вставив тут п'ять чудових танців, які інтонаційно споріднені з музичними характеристиками героїв опери.

У другій картині цієї дії чільне місце займає лірична драматургічна лінія. В оркестрі звучить спочатку своєрідний ноктюрн, прославлення спокійної нічної природи, в якому композитор використав пастельні гармонії, мелізми і пічкової темброві прийоми для змалювання пейзажу. Арія Оксани і П схвильований дует з Андрієм «Ой мій друже, мій прекрасний» стали улюбленими в репертуарі багатьох українських співаків.

Тут, до речі, хочеться додати, що в 30-х роках створив видатний львівський композитор С. Людкевич вставну дію до «Запорожця за Дунаєм», назвавши її «Карась у султана». Ця робота, очевидно, була подиктована композиторові намаганням віддати більше місця показові турецького табору, контрті твору, поглибити роль козацького ватажка Карася, і в результаті надати опері масштабності й монументальності на зразок «Князя Ігоря» П. Бородіна, чи «Бориса Годунова» М. Мусоргського. С. Людкевич прекрасно справився з поставленим перед собою завданням, і приходить справді жаліти, що так рідко ставиться «Запорожець за Дунаєм» у цій другій редакції із вставною дією Людкевича.

Третю дію опери починає популярна пісня Одарки «Ой казала мені мати». Тут композитор розкриває нові риси в характері героїні, її ніжність, слухняність, мрійливість. Одним з кращих номерів цієї дії є знову ж таки ансамбль, дует Карася й Одарки, в якому в відміну від дуету в першій дії, керівна роль випадає на долю Карася. Він тут дає особливу волю своїй дотепності і дратує Одарку рішенням оженившись на туркенях.

Ікню сцену піднімають короткий квартет (Карась, Одарка, Оксана й Андрій) і квінтет, в якому до названих персонажів предянується турецький імам. Цей ансамбль слід зарахувати до кращих знахідок Артемовського. У ньому переконливо передано тривожний настрій героїв перед неминучою жорстокою карою турків за самовільну втечу. Але тут же імам зачитує султанський фірман, який дозволяє всім запорожцям повернутись на Україну. Фінал опери наскрізь оптимістичний: після лаконічного оркестрового вступу Андрій співає молитву подяки, а тоді звучить бадьорий життєрадісний хор «Там за тижим, за Дунаєм»; друга тема фінального хору лірико-епічна «Україно, рідний краю, серцем я тебе бажаю» чарує щирим почуттям, глибоким патріотизмом і переходить у загальний іскрометний радісний танець.

Опера «Запорожець за Дунаєм» — одне з найважливіших явищ в історії музичної культури українського народу. Гулак-Артемовський використав у ній в першу чергу багато мелодико-ритмічних особливостей українських народних пісень і пісень-романсів при всій авторській оригінальності музики; крім цього він майстерно переосмислив принципи російської оперної музики, зокрема, великого класика М. Глінки, а також кращих зразків італійської оперної літератури Росіні, Белліні, Доницетті, опери яких він знав досконало, бо співав їх довгі роки.

Прем'єра опери відбулася 14.IV 1863 р. на сцені Маріїнського театру в Петербурзі в бенефіс Гулака-Артемовського. Вистава мала блискучий успіх; публіка з захопленням вітала виконавців, і особливо автора в ролі Карася. Вся столична преса відзначала художню цінність твору, підкреслюючи, що в ньому «слово і особливо музика чудово виражають любов до Батьківщини і томляче бажання запорожців якнайкоріше повернутись з чужини на Україну». Критик М. Рапапорт писав, що «Артемовський показав свій блискучий талант: в особі Карася він зобразив вірний тип запорожця».

Справді Гулак-Артемовський став своєрідним еталоном для образу головного героя опери. Його слідами пішов пізніше Марко Кропивницький і велика плеяда

акторів і співаків ХХ ст., серед них І. Рубчак та Й. Стадник, а після перемоги Великого Жовтня І. Паторжинський, Б. Гмаря, що продовжили і творчо розвинули традиції першого виконавця — С. Гулака-Артемовського.

А традиції завжди зобов'язують. Вони повинні бути дорогою серцям сучасних українських співаків; як святість повинні берегти їх зараз виконавці годовних партій безсмертної опери «Запорожець за Дунаєм», тим більше що в наш час вона стала надбанням світової оперної сцени.

Марія Білинська

ПЕРША ПРОФЕСІЙНА ТЕАТРАЛЬНА ТРУПА НА УКРАЇНІ

Виникнення першої театральної професійної трупи на Україні, зв'язане з іменем Марка Кропивницького.

Театральний хист батька українського театру Марка Кропивницького брав свій початок в аматорських виставах українською мовою в селі Бобринці на Єлисаветградщині, де він здійснював ролі Петра («Наталка Полтавка»), Стецька («Сватання на Гончарівці»), Лопуцького («Шельменко денщик») та інші.

Згодом, він був актором Народного театру в Одесі, актором і режисером Театру «Руська бесіда» у Львові (1875), а потім працював у трупі антрепренера Ашкарєнка в Кременчузі.

Навесні 1882 року, Кропивницький вийшов з трупи Ашкарєнка і створив Театральне товариство, яке стало основою українського професійного театру. Колектив цього ж театру складався з талановитої молоді, що брала живу участь в аматорських театрах, які діяли на Єлисаветградщині.

До трупи ввійшли талановиті аматори М. Садовський, Н. Жаркова, О. Маркова, М. Заньковецька, Я. Манько, О. Вірина, А. Максимович та деякі актори російської сцени. Молоді адепти театрального мистецтва легко присвоювали собі режисерські та виховні настанови видатного театрального діяча М. Кропивницького. Першою виставою того театру, яка відбулася 27 жовтня 1882 року в Єлисаветграді, була безсмертна опера І. Котляревського «Наталка Полтавка». Кропивницький — режисер, за словами критики, дав художню цілість та поєднав акторську гру, художнє оформлення, музику, спів і танці.

У газеті «Єлисаветградський вестник» писалося: «Говорячи про спектакль 27 жовтня («Наталка Полтавка») не можна сказати хто власне грав добре, тому що Кропивницький (Виборний), Заньковецька (Наталка), Жаркова (Терпелиха), Садовський (Микола) і Светлов (Петро) наче злилися духом для того, щоб зробити загальне враження. І враження було велике. Ми гадаємо, що митець тоді тільки великий, коли в картині, ним зображений, не можна сказати що краще. Таким митцем був ансамбль». У визнанні ансамблю ставлено на першому місці режисуру, як окремий вид мистецтва.

До репертуару театру ввійшли п'єси: «Невольник» — М. Кропивницького за Т. Шевченком, «Назар Стодоля» — Т. Шевченка, «Гаркуша» — О. Стороженка, «Чорноморці» — М. Старицького за Я. Кухаренком, музика М. Лисенка, «Дай серцю волю, заведе в неволю» — М. Кропивницького, «Не ходи Грицю на вечорниці» — В. Александрова, «Сватання на Гончарівці» та «Шельменко денщик» — Г. Квітки-Основ'яненка, «Кум мірошник» — В. Дмитренка, «Бувальщина» — А. Весоловського, «Як ковбаса та чарка» — М. Старицького.

П'єса М. Кропивницького «Дай серцю волю, заведе в неволю» зображувала сценічну правду. Це була перша спроба показати на сцені сучасне життя, побут, народні звичаї, соціальні взаємини, народні постаті, а це за словами тодішньої преси досягало на сцені «високого ступеня ілюзій».

Велике суспільне значення мала також п'єса драматурга і режисера М. Кропивницького п.з. «Глитаї або Павук», яку поставлено в Чернігові 11 січня 1883 року. Кореспондент київської газети «Зоря» писав: «Актори жили на сцені життям зображуваних ними персонажів. На очах у глядачів Бичок — Кропивницький мнявся, мов той хамелеон: перед людьми прикидався смиренним та доброзичливим, а наодинці з собою показував потворне обличчя жахливого глитаї».

Мерзенність лицемірного глитая доводила глядачів до самозабуття і вони вигуквали: «Бий його падлоку!».

В тому театрі Кропивницький здійснював з великим успіхом ролі Петра і Макогоненка (Наталка Полтавка), Назара Стодолої і Хоми Кичатого (Назар Стодоля), Стецька та Шельменка — денщика (Шельменко денщик). Створені ним постаті наче живі виступали перед глядачами, як класичні драматичні образи. Правдиві і переконуючі образи на сцені створювали Микола Садовський, Марія Заньковецька та ін.

Трупа М. Кропивницького була товариством акторів, а дохід з вистав розподілявся по-рівному між акторів. Ця перша українська професійна трупа була пересувною та в 1882—1883 роках грала в Єлисаветграді (тепер Кіровоград), відвідувала Київ, Чернігів, Харків, Кременець, Полтаву, Новочеркаськ та Ростов, де ставлені нею вистави мали значення і викликали захоплення глядачів.

Сучасник, як свідок успіхів Марка Кропивницького, поет і театрознавець Микола Вороний писав: «Опріч талантів театр вабив оригінальними фарбами, яскравим, свіжим колоритом, в нім сама за себе промовляла могутня національна стихія і сього вже було досить, щоб захоплювати маси. Пам'ятаю той ентузіазм, як яка-небудь фраза: «Чи тебе возом зачіпало?» — викликала вибух рясних оплесків».

Кропивницький уже в таких п'єсах, як «Глитай або Павук» та «Олеся» став на шлях створення соціалістичної драми і підняв важливі проблеми сучасного життя. Такі твори М. Кропивницького були в репертуарі трупи, яка діяла під його орудою. Це була мистецька школа реалізму. Діяльність першого українського професійного театру під керівництвом М. Кропивницького була на той час реформаторською та поклала міцні підвалини під розвиток українського театру взагалі.

Ця трупа діяла до серпня 1883 року. Згодом директором трупи став Михайло Старицький, а Марко Кропивницький залишився в його трупі актором і режисером.
Теоділь Демчук

ПАМ'ЯТНИК З НАРОДНОЇ ЛЮБОВІ

Тридцятирічна історія музею Івана Котляревського — це історія першого класика нової української літератури, автора «Енеїди» і «Наталки Полтавки», поета, якого ім'я з тихої Полтави полетіло по світу, возвеличаючи українську культуру; це історія поглибленого вивчення джерел творчості поета і його місця у вітчизняній і світовій літературі.

Все це пройшло на наших очах.

Я пам'ятаю день відкриття музею — 28 вересня 1952 р. Ми з дружиною були серед тих, кого запросила на врочистості афіша. На розі Першотравневого проспекту і вулиці Садової, біля ганку старовинного особняка, в якому й влаштували музей, відбувся тоді мітинг. Як і тепер, стояв тоді перед ганком різлогий каштан і лагідно струшував з гілок жовтаве листя, мовби простеляв людям килимок перед музеєм. Відчинилися двері, і ми в потоці інших людей, з хвилюванням зайшли в просторі зали, звідки повіяло на нас духом часу Котляревського. Моя дружина тоді ще не знала, що через рік прийде сюди вже як співробітниця музею і що в його стінах з ім'ям поета на вустах будуть летіти її роки, десятиріччя, минає майже все трудове життя. А з тих, хто започатковував музей Котляревського, вже нікого нема в живих. В 1980 р. помер перший його директор А. Залашко. Багато своєї праці поклав він в основу музею. Назавжди відійшов і перший науковий працівник та поет Андрій Страшко. Саме вони підготували першу експозицію, приймали перших відвідувачів. Пізніше не випадковими співпрацівниками музею були Михайло Северин (теж покійний) і Петро Лобас (нині канд. філологічних наук, літературознавець). В музеї виросла в науковця випускниця школи ім. Котляревського Людмила Сердюк.

Експозиція музею кілька разів удосконалювалась. Корінна перебудова її від-

булась 1969 р. у зв'язку з 200-річчям від дня народження Івана Котляревського. Але й сьогодні, як і 30 років тому, підіймаються по сходах до високих дверей музею схвильовані відвідувачі, тягнуться ланцюжком школярі, заходять групами й поодинокі люди різного віку, приїжджі з близьких і далеких місць країни, з Європи, Америки, Африки. За час існування музею ім'я Котляревського стало широко відомим у світі, твори його розійшлися серед мільйонів людей. Через музей прилучаються до Котляревського й української літератури.

Увійшло в звичку, познайомившись з музеєм, заносити до книги вражень свої думки. Записи ці, як правило, лаконічні, думки не завжди відшліфовані, бо викладались експромтом (без підготовки), але скільки в них щирості і почуття! Так діти приходять до свого коханого батька і сповідають йому свою любов і вдячність. Слово «батько» часто зустрічається в цих записах. Ним Шевченко звертався до Котляревського, пророкуючи йому славу «поки живуть люди». Ці шевченківські слова дуже часто використовують відвідувачі музею, вважаючи, напевно, що ними можна найкраще передати свої власні почуття і думки. Тридцять років на сторінки рукописних книг лиються людські почуття гордості Котляревським, любові до його творчості, захоплення створеними ним образами.

27 липня 1953 р. музей Котляревського відвідали письменники Іван Ле, Семен Скляренко і Терень Масенко. Вони назвали його «чудесним музеєм історії української культури» і вийшли з нього «горді свідомості, що пам'ять про Котляревського наш народ шанувати вміє». Слідом актор Російського драматичного театру з Балашова Пахомов записав від імені своїх колег, що в музеї ім'я «стало особливо дороге ім'я славного патріота української землі поета Котляревського, який зміцнював давню дружбу українського і російського народів». «Його „Наталка Полтавка” — улюблена п'єса не лише українського глядача, але й російського», — стверджує відвідувач із Росії (запис від 13.VIII 1955 р.). Ці думки дуже характерні для висловлювань багатьох відвідувачів.

В музеї І. Котляревського побували сотні відомих діячів літератури, мистецтва, науки. Вклонитись пам'яті великого українського поета сюди приходили письменники О. Гончар, М. Рильський, П. Панч, О. Ільченко, П. Усенко, Ю. Збанацький, Ів. Шам'якін, М. Танк, М. Чабанівський, Д. Косарик, Г. Леонідзе, М. Мрєвлішвілі, І. Карабутенко, О. Дейч, Ю. Косач, К. Трофимов, В. Пришвіна, Р. Няхай, М. Яременко, незабутній Грагір Тютюнник. 1956 р. в музеї побував видатний ліванський письменник Михаїл Нуайме. З експозицією музею знайомились Є. Кирилюк, Є. Шаблійовський, Ф. Прийма, Р. Кирчів, П. Охріменко, Ф. Білецький, Г. Нудьга, А. Недзвідський, М. Сиваченко, М. Мороз, Н. Жук, К. Фролова, В. Микитась і багато інших учених. Тут бували співаки Д. Гнатюк і С. Ротару, художники О. Данченко й А. Базилевич, перекладачі творів Котляревського на російську мову І. Бражнін і К. Худенський. В 1967 р. до музею приїжджав із Словаччини Микулаш Неврлі. Можна сказати, що музей Котляревського стоїть на перехресті культурних шляхів сьогодення. Він виконує важливу місію інтернаціонального єднання.

Невеликий колектив музею був завжди відданий справі пропаганди патріотичної творчості І. Котляревського. Це є першочергове завдання музею. Ось чому в записах так часто звучить подяка співробітникам музею за те, що вони «так любовно, сердечно і свято бережуть пам'ять про рідного батька нашої української культури» (запис Василя Кучера від 4 вересня 1958 р.). І Михайло Стельмах відзначив, що «в музеї відчувається любов до пам'яті великого письменника», і працівники музею «ревно доносять дух письменника до людей», «шанують і люблять наше невимруще слово» (запис від 7 квітня 1959 р.).

Найбільшу користь приносить музей школі — середній і вищій, уням, учителям, студентам, бо допомагає, як записали викладачі Глухівського педінституту, «глибше пізнати творчість видатного сина українського народу Котляревського».

Тисячі записів залишили в музеї учні. Їхні речення не відзначаються оригінальністю стилю, зате в них багато щирості і тепла. «Тут ми ніби віч-на-віч зустрілися з тобою, наш земляче», — пишуть учні 9 класу Ланнівської середньої школи. Тут, у музеї Котляревського, юні душі прилучаються до рідної культури, п'ють

з одного з найчистіших джерел національної самосвідомості. Не можуть не хвилювати і такі ось записи, як оцей: «Нам з мамою сподобався музей... Вова Си-моненко з мамою, 31.I.1964 р.». Дитячий почерк учня 1-го або 2-го класу...

Багато учнівських екскурсій приходить до музею, коли в школі вивчається творчість І. Котляревського. Наукові працівники музею допомагають вчителям і учням глибше зрозуміти художню суть творів поета. З метою вивчення методики викладання Котляревського в школі було проведено Котляревські читання в 1965 р., на яких з'ясовано роль І. Котляревського в боротьбі за народну освіту, використання музики при вивченні творчості поета та їх значення в позакласній роботі тощо.

Щодо інших категорій відвідувачів, то їх перелічити важко. Музеєм цікавляться найширші верстви населення. Це колгоспники і робітники, викладачі вишів і актори, службовці державних установ, матроси, студенти зарубіжних країн, які навчаються в СРСР... Один запис починається так: «Ми приїхали з Півночі...»; в іншому читаємо: «Я живу в Казахстані 18 років, але маю в себе твори Котляревського і читаю їх...». У письмових відгуках відвідувачів зі Львова, Черкас, Москви, Ленінграда, Душанбе, десятків і сотень інших населених пунктів країни дається оцінка роботи музею, якою працівники його справедливо гордяться. «Чудовий музей! Майстерно зроблена експозиція вражає і подачено матеріалу, так само й оформленням. Велике спасибі!» (Є. Коробова, мистецтвознавець, Ленінград, 9.V.1974). «Все тут миле серцю, дороге нашій душі» (С. Трофимук, Львів, 23.VIII.1975). «Вічна пам'ять про Івана Котляревського знайшла гідний вияв і в музеї, чудово оформленому, що зримо прилучає нас до історії, оживлює минуле для наших сучасників і спадкоємців» (М. Селіванов, Київ, 19.V.1979).

Нерідко музей відвідують гості з братніх соціалістичних країн — з Польщі, Болгарії, Чехословаччини. Перші записи про відвідання польськими екскурсантами відносяться до початку 60-х років. Особливо багато відвідувачів було з Кошалінського воєводства, з трудящими якого у полтавців давня традиційна дружба. Музей є колективним членом Товариства болгаро-радянської дружби і товариства «СРСР — Канада». Без музею Котляревського не можливо уявити культурне обличчя сучасної Полтави.

Скоро після того, як музей було відчинено, він здобув собі ще й репутацію наукового закладу. Від 1958 р. виходять «Наукові записки» музею та «Матеріали Котляревських читань», де опубліковано десятки статей дослідників творчості поета і наукових працівників музею, розпочато публікацію архівних матеріалів. За участю музею видано збірник «Вінок І. Котляревському» (Х., 1969) та «Лексика п'єс і од І. Котляревського» (К., 1974). Двічі виходив упорядкований А. Залашком збірник «Іван Котляревський у документах, спогадах, дослідженнях» (К., 1959, 1969). Багато разів виходив «Путівник» по музею, плакати, альбом «Котляревський в ілюстраціях, фотографіях, документах». Наукова робота музею варта уваги.

1969 р. відновлено садибу поета, яка відтоді стала філіалом музею. Багато зусиль поклали працівники для підготовки і відзначення 200-річчя від дня народження І. Котляревського. Музей вніс гідний внесок у наукову реконструкцію хати поета й опрацювання експозиції в ній. До 30-річчя музею ця експозиція удосконалена й переоформлена. Садиба поета стала одним з найпоетичніших куточків Полтави, місцем спогадів і роздумів про Котляревського, місцем відпочинку.

Петро Ротач

КНИЖКОВА ПАЛАТА УКРАЇНИ

„З досвіду, що його мала кафедра історії української культури, я переконався, скільки справді допомагає розвиткові української історичної науки (і, як гадаю, й інших наук) Книжкова палата України». Так писав про цю установу ще в 1928 р. видатний вчений, історик, віце-президент Академії наук України, Дмитро Багалій.

Книжкова палата України була покликана до життя постановою Уряду УРСР, 27 червня 1922 р., для: реєстрування всіх друкованих творів, видаваних на тери-

торії України з 1917 р., збирання і зберігання зразків цих видань, розподілу одержуваних з друкарень обов'язкових примірників друків по головних державних книгосховищах та і видавання періодичних бюлетенів з переліком друкованих творів, книг, журналів.

Книга — один з найважливіших витворів людського духу і розуму, його скарбниця, безконечний зберігач і продовжувач — стала могутнім засобом прогресу і вдосконалення людства. Її як святість берегли в давніх часах, приписували їй божественне походження. З глибин віків 6—7 тисячолітньої давності промовляють до нас попередниці книги, ассіро-вавілонські глиняні таблички з клинописними знаками. Завдяки єгипетським папірусам оживає перед нашими очима цей древній народ з його звичаями, культурою. А що можемо знати про духовне життя, прагнення, звичаї такого сусіднього з нашими предками народу як половці, що після себе не залишили ні єдиного письмового знаку?

Найдавнішими книгами, що дійшли до нас з Київської Русі, треба вважати «Псалтир» (1030—1040 рр.), що зберігається в монастирі св. Катерини на Синаї (Єгипет) і «Сакральне Євангеліє», привезене з Києва у Францію в 1051 році київською княжною, королевою Франції, Анною Ярославною. На цю книгу присягали під час коронації королі Франції. Зберігалася вона в соборі м. Реймс до 1914 р. Тоді, під час війни, німецька артилерія збурила собор і ця безцінна пам'ятка загинула. На щастя, в 1843 р. Ж. Б. Сільвестр опублікував її факсимільне видання (32 аркуші кириличним і 61 арк. глаголичним текстами з кольоровими мініатюрами і письмом). В 1862 р. таке ж видання було здійснене в Парижі для Росії, а в 1889 р. її фототипічно видав французький славист, академік Луї Леже. Так, далеко від рідної землі, збереглися пам'ятки культури її народу.

Ці книги походили, мабуть, з першої у Східній Європі публічної (доступної для всіх) багатющої бібліотеки Ярослава Мудрого, заснованої князем при Софійському соборі (1037 р.), про дальшу долю якої — після монгольської навали 1240 р., — гинуть сліди.

В ті далекі часи книги були неповторними мистецькими і художніми шедеврами, з прикрасами дорогоцінними каменями, самоцвітами, золотом і сріблом покритими обкладинками. Зрозуміло, що в книгосховищах, де вони зберігались, велися їх списки і детальні бібліографічні описи. В «Изборнику Святослава» (1073), у статті «Богословца от словес» маємо такий список «истинних» (одобренних церковною владою) і «сокровених» (ложних, заборонених апокрифічних) творів.

Цей список можна вважати першою на землі України «бібліографічною подією». Через 849 років бібліографування (реєстрацію і опис) «всіх друкованих творів» поставить влада Української Радянської держави як перший обов'язок новоствореної Української книжкової палати.

Україна завжди славилася жадобою знань і освіти своїх дітей. Уже з XIV ст. у списках студентів найстаріших європейських університетів (Паризької Сорбони, Болоньї, Праги, Кракова) знаходимо багато її уродженців. У 1483 р. у Римі виходить книга Юрія Дрогобича (Котермака), доктора і ректора Болонського професора Жраківського університетів, першого зі слов'ян автора друкованого твору, що дійшов до нас всього у трьох примірниках.

На початку XVII ст. гетьман Петро Конашевич-Сагайдачний записав усіх козаків Війська Запорозького в студенти Київської братської школи. А через 20 років цікаву подію зберегла нам італійська листівка (1636), перекладена й французькою, німецькою, польською мовами. Тоді, на Адріатичному морі, біля м. Бріндізі, невольники «козацької нації», гребці турецької галери перебили її залогу, вбили агу — коменданта, визволили численних бранців-християн (в тому числі 109 польської національності) і причалили до берега. Портові власті, діючи згідно з тодішніми законами, що оберігали чужу «власність», вирішили продати в неволю козаків, що звели руки на свої «власників». Французький священник, що на невольничому базарі займався викупом в'язнів-християн, не міг з дива вийти, чуючи, що майже всі оті «турецькі невольники» говорять, немов рідною, латинською мовою і визнають Христову віру. Він викупив козаків і повернув їм тільки що кров'ю здобуту волю.

Суцільною освіченістю, високою культурою «козацького народу» захоплювався в середині того ж століття (XVII) Павло Адепський, що разом зі своїм батьком Антіофійським патріархом Макарієм III подорожував по Україні (1654—1656).

Україна була піонером східнослов'янського друкарства. Збереглися свідчення, що у Львові вже в 1460 р. існувала друкарня (тут деякий час жив і діяв помічник першодрукаря Йогана Гутенберга). Але доля була нещадна для тодішніх друкарів та їх творів-книжок. У часи, коли зброя була вартісніша, ніж людське життя, книгу знищували вороги ще жорстокіше, ніж людей. Перші слов'янські кириличні інкунабули побачили світ, завдяки заходам князя Костянтина Острозького, у Кракові (1483—1491). Але з п'яти надрукованих там Святополком Фіоєм книг, з однієї досі не знайшлося ні одного листка, а сам друкар мало не впав жертвою католицької верхівки. Така доля книг.

Протягом довгих століть народ України перебував у напівколоніальному становищі, був позбавлений не лише прав на самостійне політичне і культурне життя, але й права називатися своїм іменем. «Від голоду і стужі», — як писав І. Франко, — «бігли геть від нього його найкращі сини». Такий соціальний і національний гніт гальмував культурний розвиток народу. Десятьліттями не появлялася на всієї Україні мовою її народу ні одна книга. Не було жодної установи, що дбала б про опік і збереження від забуття хоч би тих книг, що вже існували.

Ще на початку XVII ст. (1619—1621) у відомій «Паліноді» Захарія Копистенського збереглася бібліографія кириличних друкованих книг. Цей видатний діяч систематично збирав відомості про друковані книги, розпорошені по містах і селах України, збагачуючи бібліотеку Кисво-Печерської лаври.

Першою важливою і цінною бібліографією української книги була праця Михайла Комарова «Бібліографічний покажчик нової української літератури. 1798—1883» (Київ, 1883). На Західній Україні з 1877 р. Іван Левицький починає складати і 1888—1895 рр. видає «Галицько-руську бібліографію» за 1772—1880 роки, а згодом «Українську бібліографію Австро-Угорщини», що вийшла у Львові (1909—1911). Д. Дорошенко видав у Києві «Покажчик літератури українською мовою в Росії за 1798—1897».

Думку про організоване складання всеукраїнської бібліографії з ініціативи львівської «Просвіти» взялась здійснювати Бібліографічна комісія Наукового Товариства ім. Шевченка, яка видала 5 томів своїх зібрань з літератури та історії України.

Лише після Великого Жовтня і перемоги Радянської влади на Україні бібліографія стає необхідною справою державної ваги. В 1917—1920 роках у Києві виходив «Літопис українського письменства», що вміщував реєстри видавань на Україні книг. У тодішніх обставинах він не мав змоги реєструвати повністю обліку всієї друкованої продукції країни. В лютому 1919 р., в розгарі іноземної інтервенції і громадянської війни Головне управління мистецтва і національної культури наказує приступити до створення Головної книжкової палати України, яка того ж року приступила в Києві до реєстрації всієї друкованої продукції на Україні, її наукової систематизації і обміну з іншими установами. При кінці 1919 р. були створені місцеві книжкові палати у Вінниці, Кам'янці-Подільському та Катеринославі (Дніпропетровську). Головна книжкова палата разом з «Всенародною бібліотекою України» випустила (1919) журнал «Книжковий вісник», видала роботу Ю. Меженка «Міжнародна десятизначна класифікація», а також книгу Ю. Ковалевського «Бібліографія та Український бібліографічний інститут». Ці видання мали велике значення для виховання необхідних кваліфікованих кадрів до цієї важливої роботи.

В 1920 р. при Всеукраїнському видавництві (Харків) створено Центральний бібліографічний відділ, завданням якого було допомогти розвиткові бібліографії й книгознавства, забезпечити: 1) повну бібліографічну реєстрацію й статистику всіх друкованих видань України, 2) збирати й зберігати ці видання і розподіляти по головних книгохвищах УРСР, 3) систематично публікувати реєстраційні матеріали, 4) складати бібліографічні збірки, видавати довідки, 5) підготувати наукові праці з ділянки бібліографії.

Так крок за кроком було підготовано ґрунт для створення постановою Ради Народних Комісарів УРСР від 27 червня 1922 р. Української книжкової палати і забезпечення головних книгосховищ всіма виданнями республіки. Того ж року визначено організаційні форми і шляхи розвитку цього єдиного центру державної реєстраційно-облікової бібліографії. Але нелегкою була праця нової установи. Бракувало поліграфічної бази (власну друкарню Палата одержала аж у 1935 році), книгознавчої бібліотеки (яка тепер нараховує понад 20 тис. книг), власного видання (закріпленого за Палатою у 1928 р.), кваліфікованих кадрів. Долаючи незчисленні труднощі, реорганізації, зміни у планах праці, Палата досягла значних успіхів; зібрано й описано видання, починаючи з 1917 р., підготовано до друку «Літопис українського друку», що почав виходити з 1924 р., і реєструє видання всіма мовами не лише на території республіки, але й поза її межами, які торкаються України. «Літописи» виходять періодично й охоплюють книги, журнали, газети, статті, рецензії, ноти й музичну літературу, мистецтво й образотворчі видання, автореферати, словом усе, що виходить з друкарської машини в країні. До «Літопису книг» додаються покажчики — предметний, іменний, зведений річний, географічний.

Протягом року приходить взяти на облік, каталогізувати, описати понад 50 тисяч назв різних видань, забезпечити розподіл понад чверть мільйона примірників друкованої продукції, щоб своєчасно подати інформацію бібліотекам (а їх у республіці понад 80 тисяч) та широкому колу читачів про книжкові новини. З цієї метою Палата друкує для бібліотек каталогічні картки на книгу, статті, рецензії, чим допомагає у роботі з каталогами. Палата веде великий довідково-бібліографічний апарат, має 16 каталогів і картотек — систематичні, хронологічні, гадузеві, видавничі..., понад 700 тис. карток, що охоплюють і дають відомості про книжкову продукцію України від 1917 р. починаючи. Під час німецько-фашистської окупації усі ці фонди були знищені і їх прийшлося не лише відновити, а й значно поширити.

Книжкова палата веде велику методичну і наукову роботу, виробляючи принципи анотування книг, правил і методики бібліографічного опису для видавництва і бібліотек. Вона видає довідки про книги, життя і творчість видатних діячів письменства й культури... Вагу цієї роботи ілюструють от хоч би такі факти: довідка Палати про творчість Максима Рильського має 970 назв творів і видань; О. Вишні — 1500 назв; П. Грабовського — 212 авторів і 912 назв!

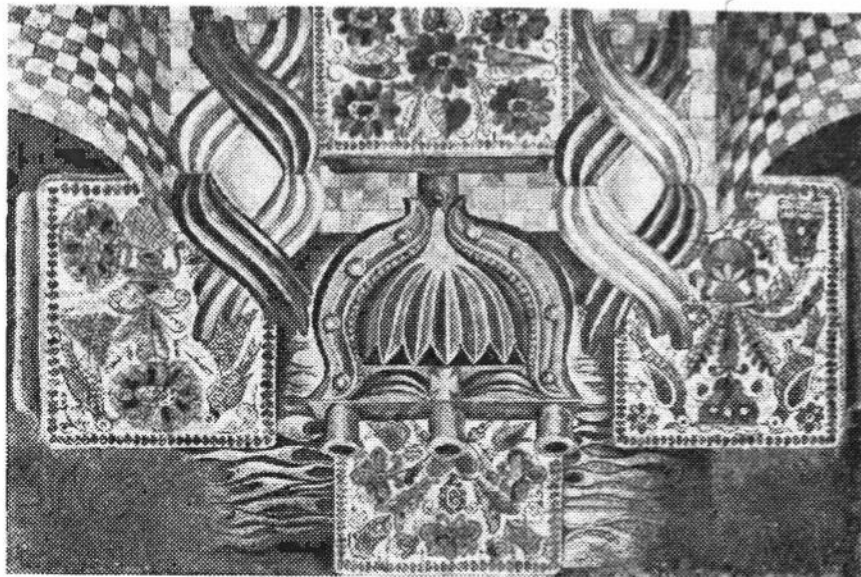
Крім величезної і громіздкої технічної роботи — адже жодна капіталістична країна в світі не видає стільки книг, підручників, журналів, що Радянська Україна — Книжкова палата веде велику теоретичну і науково-дослідну роботу. Згадаємо тільки деякі її фундаментальні видання: «Художня література видана на Україні за 40 років (1917—1957)», «Українська радянська культура за 40 років», «Бібліографія бібліографії УРСР (1917—1960)», «Т. Г. Шевченко (до 150-річчя з дня народження)», «Музична література Радянської України (1917—1960)», «Образотворче мистецтво Радянської України» та багато інших.

Має Палата творчі зв'язки з Книжковою палатою Союзу та союзних республік, з палатами соціалістичних країн, бере участь у міжнародних та світових виставках книги і друку. І всю гігантську роботу ведеться тому, щоб скарби друкованого слова наблизити до якнайширшого кола читачів-громадян, щоб «навіки» зберегти кожне слово народного творця-генія, щоб ніколи більше не повторилася доля книжок і бібліотеки князя Ярослава Мудрого. З цієї метою трудяться прості скромні люди — співробітники Книжкової палати. Трудяться тихо, без галасу й реклами. Бо про них не почує по радіо, їх не показують у кіно, на телеекранах. А вони творять незнищимий, вічний фундамент національної і вселюдської культури.

Михайло Гресько

Одна дама спитала Беонарда Шоу; чи не порадить він їй, як стати високимудрою. На це Шоу відповів:

— Треба тільки старанно ховати свої дурні думки.

М. Кристопчук. Натюрморт з кахлями.

Фото В. Ольхом'яка

Наука та мистецтво

ПРОБЛЕМИ РОЗБРОЄННЯ

Хельсінська Конференція безпеки і співпраці в Європі (1975), в якій брало участь 35 держав Європи і Північної Америки, оповілась за розрядкою, мирним співіснуванням і розбросенням. В кінцевому акті Конференції стверджувалось, що пріоритетним завданням в галузі міжнародних відносин стає доповнення політичної розрядки розрядкою мілітарною. Народи мали право сподіватись, що за декларацією підуть конкретні заходи у справі редукції воєнного потенціалу держав-учасниць Конференції. Звичайні люди всіх країн добре знають, що недовір'я між державами і гонка озброєнь це ті пороки сучасного світу, які нівечать плоди їх праці, гальмують суспільно-економічний розвиток, виставляють на постійний ризик їх мирне життя. Тому після Хельсінок запанував оптимізм щодо можливості ліквідації стану напруження між блоками держав не через конфронтацію їх економічно-мілітарних потенціалів, а мирними політичними методами.

За 6 років, які пройшли від підписання кінцевого акту Хельсінської Конференції, не досягнуто жодних конкретних устіхів у справі розбросення. Практично нічим закінчилися белградська (1978) й мадрідська (1980) зустрічі держав-учасниць Хельсінської Конференції. Конгрес США не ратифікував підписаного у Відні (1978) між СРСР і США договору у справі обмеження стратегічних озброєнь (SALT II). Під кінець сімдесятих років, за президентури Картера (1976—1980), наступило виразне погіршення політичного клімату між основними капіталістичними державами згрупованими в НАТО та соціалістичними країнами, в першу чергу Радянським Союзом. Головною причиною загострення міжнародних відносин був бойкот Хельсінських узгіднень противниками політики розрядки. При-

пиненням гонки озброєнь, а тим більше роззброєнням, не був і не є заінтересований мілітарно-промисловий комплекс НАТО, передовсім Сполучених Штатів Америки, який розкодує велетенські суми з національного бюджету. Немало політиків на Заході мріє про повернення до ситуації з п'ятдесятих років, коли держава Варшавського пaktu щойно починали нарощувати свій ракетно-ядерний потенціал, будучи в цьому відношенні в позиції слабшого партнера. Це був час холодної війни, ембарга на стратегії з позиції сили. Ідеології капіталістичної системи непокоїть зараз постійний ріст економічної потужності соціалістичних країн, їх політична згуртованість та успіхи на міжнародній арені. Стараючись повернути колесо історії назад, вони форсують дальшу гонку озброєнь, мілітаризацію окремих галузей економіки своїх країн, щоб на новому етапі здобути перевагу над соціалістичним табором в стратегічних та тактичних видах зброї. Стратеги НАТО, прийнявши лінію на гігантську розбудову ракетно-ядерної техніки, розраховують на те, що соціалістичні країни не витримають економічно такого темпа озброєнь, відомо ж бо, що складні військові системи коштують тепер неймовірно багато. Через погіршення стандарту життя громадян, вони сподіваються досягти своєї фінальної цілі — повалення соціалізму як системи. Зміни в світовому укладі сил на користь соціалізму привели в середині шістдесятих років до повстання глобальної мілітарної рівноваги між табором соціалізму та державами військово-політичного пaktu НАТО. Ця рівновага основана передовсім на ракетно-ядерній зброї, хоч сили конвенціональні (танки, літаки, військові кораблі) мають тут також неабияке значення. Величезна більшість збройного потенціалу сконцентрована у двох державах — США і СРСР — і тому об'єктивно несуть вони найбільшу відповідальність за безпеку у світі, за мирне співіснування двох систем. У підході до цього кардинального питання, міжнародної безпеки та миру, позиції Радянського Союзу і Сполучених Штатів Америки багато в чому різняться і тому, незважаючи на численні спроби, не досягнуто досі такого політичного порозуміння, яке виключало б небезпеку глобального ядерного конфлікту. Гарантію тривалого миру на землі могло б дати загальне та цілковите роззброєння, отже реалізація ідеї, з якою Радянський Союз та інші соціалістичні країни виступали після II світової війни багато разів на Генеральній Асамблеї Організації Об'єднаних Націй, на форумах різних комісій та комітетів ООН по роззброєнню, а також у двосторонніх переговорах з капіталістичними державами. Треба відмітити, що в шістдесятих та першій половині сімдесятих років досягнуто ряду часткових порозумінь, спрямованих на припинення гонки озброєнь — (заборона експериментів з ядерною зброєю в атмосфері, космічному просторі та під водою (1963), заборона розміщування зброї масового знищення у космосі (1967), на дні та під дном морів і океанів (1971), угода про нерозповсюдження (непроліферацію) ядерної зброї (1968), заборона досліджень, виробництва та магазинування бактеріологічної зброї (1972), угода в справі обмеження систем протиракетної оборони і стратегічних офензивних озброєнь (1972). Безперечно, що підписані в атмосфері поліпшення політичного клімату угоди вплинули позитивно на зменшення темпа розбудови збройних сил, але припинити цілком гонку озброєнь не були в змозі. Щоб досягти дійсного роззброєння, треба перейти від занехання виробництва нових та вдосконалювання старих видів озброєння до поступової редукції рівня озброєнь під ефективним міжнародним контролем. Наскільки це трудна проблема свідчать довготривалі дебати у Відні Конференції у справі редукції збройних сил і озброєнь в Середній Європі, в якій беруть участь делегації держав НАТО та Варшавського пaktu. Переговори ведуться в атмосфері наростаючих на Заході політичних і пропагандистських кампаній в дусі холодної війни, проти політики розрядки, з використанням подій в Афганістані як претексту для збільшування фінансових витрат на озброєння. В 70-тих роках Пентагон (Міністерство оборони США) витратив на розвиток і виробництво озброєння 285 млрд. доларів, а це становить тільки частину військового бюджету. В самому тільки 1980 році цей бюджет становив 131 млрд доларів. В 1981—1985 роках планується асигнувати в США на потреби війни 1 більйон доларів. Частину цієї величезної суми призначиться на закупівлю дотеперішніх видів озброєння, як міжконтинентальні ракетні снаряди, літаки,

танки, кораблі різних типів, але пріоритетське значення в арсеналі Пентагону займають нові тактичні ракети (про що даліше). Військовий бюджет ФРН дорівнював у 1980 р. 38,4 мільярда марок; півмільйонний Бундесвер становить зараз міцне кільце НАТО в Європі. Загалом у Західній Європі тепер стаціонує війська НАТО біля 3 млн. солдат, 9 тисяч танків, дві з половиною тисячі бойових літаків, чимало ракетно-ядерної техніки. Для дальшого збільшення ядерного потенціалу на цій густонаселеній території, Рада НАТО вирішила розташувати тут після 1983 р. (в ФРН, Великобританії і Італії) коло 600 американських баталістичних ракет «Першінг-2» і ракет з самонаводкою «Крюз» з обсягом дії 2,5 тисячі км. Ця небезпечна для миру ініціатива має становити елемент «нової атомної стратегії» НАТО. Якщо додати до цього формований в США спеціальний 100-тисячний корпус «швидкого реагування», розбудову повітряного транспорту для масового перекинення солдат, танків і гармат до Європи, а також зобов'язання держав НАТО на щорічне збільшення військових бюджетів на 3% в реальних цінах, то це означає не що інше, як нову гонку озброєнь. Чи світ, і, зокрема, соціалістичні країни будуть в стані її витримати?

З даних Стокгольмського міжнародного інституту досліджень над миром wynikaє, що світ у цілому витратив на озброєння у 1979 р. 480 млрд. доларів, а у 1980 р. понад 500 млрд. доларів. Ціни ці в п'ять разів більші ніж у 1950 році. Модерно оснащений американський танк коштує 1,2 мільйона доларів, стратегічний бомбардувальник коло 80 млн., а кораблі з атомними двигунами, оснащені в ракети з ядерними ладунками, порядку 1—2 млрд. доларів. Военна техніка, отже, насичена мікроелектронікою та мінікомп'ютерами, коштує дорого. Щоб мати поділовальний ядерний матеріал для виготовлення атомних бсмб та снарядів, треба диспонувати складними установами для забагування урану в ізотоп Ц-235 або потужними ядерними реакторами і заводом по переробці ядерного випального палива для одержання плутонію -239. На це можуть собі дозволити тільки великі держави. В їх розпорядженні — стосовно до опублікованих західних даних (див. М. Флемінг, Ідеологія і політика, № 4, 1980) — у 1970 р. було 3700, а у 1976 р. 12 000 трансконтинентальних ядерних бомб з силою вибуху рівною 1,3 мільйона разів більшою від сили атомної бомби скинутої у 1945 р. на Хіросіму. Кількість тактичних ядерних бомб (снарядів) призначених для застосування на полі битв обчислюють на 48 000, а їх цілковита сила вибуху дорівнюватиме 50 тисячам згаданих бомб. Ці ядерні арсенали, які криють в собі рівновартість 4 тонн вибухового матеріалу на кожного мешканця земної кулі, окреслюють тепер — разом з ракетами — стратегічну рівновагу зброєнь. До цього можна додати, що збройні сили у цілому світі складаються ще з 124 000 танків, 12 400 воєнних кораблів усіх класів та 35 000 бойових літаків. Оцінюють, що біля 400 000 науковців та інженерів, тобто 25 процентів світового наукового потенціалу, працює на озброєння. Воєнні витрати поглинають 5—6 процентів світового національного доходу, але ряд країн бере в них участь більшим відсотком.

В капіталістичному світі покутує міф про те, що продукція зброї та воєнного оснащення зменшує, а той ліквідує проблему безробіття. Покликуються тут на приклад Сполучених Штатів Америки, які під час II світової війни пережили економічний бум. Така теорія не тільки неморальна, але й несправдана. Якщо б витрати на війське призначити на цивільні цілі, то місць праці було б більше. В цих же Сполучених Штатах Америки підраховано, що мільярд доларів, скерованих до військового бюджету, дає заняття для 76 000 осіб, а якщо його витратити на цивільні потреби — то для 100 000 осіб. Редукція військових бюджетів могла б бути надійним засобом видатного зменшення безробіття в США і європейських країнах Північно-атлантичного пакту. Вона дозволила б знизити інфляцію, яка за останні кільканадцять років стала постійно діючим негативним елементом економіки.

Дуже дискусійною є думка, що розвиток військових технологій спричинюється до загального цивілізаційного поступу. З приводу далеко просуненої спеціалізації не завжди результати наукових досліджень, для потреб війська, можна застосувати в цивільних технологіях. Прикладом користі з військових технологій є бурх-

ливий розвиток реактивного повітряного транспорту, в меншій мірі радар і космічна технологія. Ядерні технології розвивались швидко завдяки військовим замовленням, але з другого боку сама можливість використання атомної енергії для деструктивних цілей гальмує її мирне використання.

Немало можна було б зробити за 500 мільярдів доларів, які світ витрачає річно на озброєння. Наприклад, плани ліквідації малярії в 66 країнах, де проживає 1 мільярд людей, не можуть бути здійснені, бо бракує на цю ціль 450 мільйонів доларів. Соціалістичні країни могли б значно збільшити темп суспільно-економічного розвитку, якщо б не накинута їм тягар гонки озброєння. В ситуації пильних капіталовкладень в сільське господарство, інфраструктуру, охорону середовища, визволення додаткових матеріальних засобів мало б істотне значення. Послідовно проводячи політику розрядки і миру, соціалістичні держави постійно наголошують свою готовність — останньо в Декларації Політично-Консультативного Комітету Варшавського пакту від травня 1980 р. — до редукції своїх збройних сил, якщо держави НАТО зроблять це саме. Радянський Союз, щоб дати добрий приклад, зменшив в односторонньому порядку свої збройні сили в Німецькій Демократичній Республіці на 20 000 солдат, 1000 танків і певну кількість іншого обладнання. Виразив також готовність певного зменшення кількості ракет середньої дистанції з ядерними ладунками, розміщених в західних частинах СРСР, якщо НАТО зречеться планів розбудови своїх ракетно-ядерних сил у Західній Європі.

Пропозиції соціалістичних країн по роззброєнню не знаходять зрозуміння у політичних та військових колах НАТО. Шермуючи видуманим гаслом загрози зі Сходу, вони систематично організують в ФРН великі військові Маневри з кількістю солдат 40 до 200 тисяч. Працюють інтенсивно над новими видами ракет, рухомими викидачами для ракет, над переозброєнням своїх наземних, повітряних та морських сил згідно з «новією нуклеарною стратегією» проголошеною офіційно у 1980 р. Це стратегія обмеженої ядерної війни, яку можна було б проводити довший час. Зародилась вона в Пентагоні на початку 70-тих років, коли ряд експертів відступило від політики взаємного винищення, яка набрала сили в шістдесятих роках і передбачувала знищення в першу чергу великих міст і промислових центрів противника. Підписана Картером «директива № 59» надає пріоритет ракетно-ядерним ударам на мілітарні цілі в СРСР. Щоб успішно проводити таку «локальну ядерну війну» потрібні ракети середньої дистанції, які за своїми технічними даними перевищували б радянські ракети СС-20. Крім ракет «Крюз» Пентагон планує серійний випуск т.зв. «інтелігентних» тактичних ракет, які будуть настільки оснащені електронікою, що самі вибиратимуть властиві цілі. Заміна в системі наводки ракет лазерного випромінювання на інфрачервоне або мікрохвильове дозволить скоротити всі операції обслуговування до віддалення ракети і надання їй загальною напрямку. «Інтелігентні» ракети, вистрілювані з повітря, моря або землі, завдяки своїй швидкості, звинності та влучності, мають — в замислі штабовців Пентагону — зреволюціонізувати спосіб ведення війни. З погляду простого трудівника, який платить податки і не зацікавлений ні військово-ані воєнним бізнесом, це не означає нічого іншого як нову ескалацію озброєнь у 80-тих роках.

Обмежена ракетно-ядерна війна — це чиста ілюзія. Важко собі уявити, щоб сторона, яка б виявилась в такій війні слабшою, не сягнула до свого стратегічного ядерного потенціалу. Обсяг знищення та контамінації терену радіоактивними продуктами поділу був би, при застосуванні тактичних ядерних ладунків, далеким від «локального». Тому «селективні» ядерні удари по військових та політичних цілях противника неминуче привели б до навалльної конфронтації, до глобального ядерного конфлікту.

В зусиллях соціалістичного табору для припинення в світі гонки озброєнь, для ліквідації загрози атомної війни, активну роль відіграє Польська Народна Республіка. Знані є численні пропозиції польського уряду, які торкаються утворення в Європі безатомних стрейф (1957, 1962), стрейф контрольованого замороження

ядерних озброєнь (1963—1964), непроліферації ядерної зброї та заборони хімічної і бактеріологічної зброї (60-ті та 70-ті роки). Польські плани по роззброєнню обговорювалися в ООН, на багаточисленних конференціях у справі міжнародної безпеки і співпраці, і хоч в більшості не були здійсненими, зміцнили міжнародну позицію і авторитет Польщі. Варшава надалі виступає з рядом цінних політичних ініціатив, спрямованих на зменшення небезпеки вибуху війни у Європі через побудову мостів взаємного довіря між державами, які належать до різних політичних систем та військових блоків. Останнім доказом цього є пропозиція польської делегації у Мадриді (грудень, 1980 р.) на тему скликання до Варшави восени 1981 р. Конференції мілітарної розрядки і роззброєння в Європі.

В цьому контексті не можна не згадати останніх радянських пропозицій, які опублікувала «Правда» від 15.VIII 1980 р. після візиту Шмідта у Москві. Радянський Союз пропонує державам НАТО переговори, в яких рівночасно і в органічному зв'язку обмірковувалися б проблеми, які стосуються як ракетно-ядерної зброї середньої дистанції в Європі, так й існуючих уже американських ядерних засобів на висунутих позиціях. Ці переговори можна б почати, не чекаючи на ратифікацію договору SALT II, але всі узгоднення, до яких дійшло б, були б реалізовані після введення в життя попереднього договору. Звідси виникає, що СРСР, виходячи з принципу загальної мілітарно-стратегічної рівноваги та однакової безпеки сторін, хоче включити в переговори й американські бази з ядерною зброєю, розташовані поблизу його границь. До них належать повітряні бази в ряді західноєвропейських країн, літаки озброєні ракетами з ядерними ладунками, що стаціонують на американських авіаносцях, підводні човни НАТО зі стартовими площадками для ракет.

Зображення проблем роззброєння і міжнародної безпеки було б неповним, якби не вказати на реальну можливість проліферації ядерної зброї в наш атомний вік. Крім двох великих держав та Великобританії ядерні бомби виробляють також Франція, Китай та Індія, хоч поки що у невеликому масштабі. Існує припущення, що Ізраїль, Південно-Африканська Республіка та Пакистан можуть мати атомну бомбу. Створює це поважну ситуацію, якщо взяти до уваги, що ряд цих держав проводить агресивну політику по відношенні до своїх сусідів. Тепер вважається, що продукція простої ядерної бомби технічно можлива в кожній середньо індустріалізованій країні, яка посідає ядерну енергетику. Згідно з оцінкою Міжнародного інституту досліджень миру у Стокгольмі, в 1978 році 16 країн, які не володіли ядерною зброєю, мало у своєму розпорядженні 66 ядерних реакторів. Кожний з цих реакторів може випродукувати на протязі року 250 кг плутонію, що вистачить до сконструювання 50 атомних бомб, з котрих кожна мала б силу рівну силі плутонієвої бомби, скинутої в 1945 р. на Нагасакі. Під кінець нашого століття коло 40 країн буде спроможних виробляти атомну зброю.

Військові можливості, які несе з собою цивільний розвиток ядерної технології, віддавна непокоять прогресивну світову громадськість. Йдучи назустріч постулатам, щоб покласти край розповсюдженню атомної зброї, США, СРСР і Великобританія у підписаному в 1968 р. договорі про непроліферацію зобов'язались до непереказування як ядерної зброї, так і військових технологій третім країнам. Одночасно звертались до міжнародної спільноти з закликом, щоб зріклась добровільно закупівлі та виробництва ядерної зброї. Країнам, які відгукнулись позитивно на цей заклик, великі держави обіцяли поміч в розвитку мирного використання атомної енергії. До 1980-го року договір підписало понад 100 держав, в цьому всі соціалістичні країни Європи, крім Албанії. Серед капіталістичних держав договір підписали Федеральна Республіка Німеччини і Японія, які володіють розвинутою ядерною промисловістю. Всі ці держави зобов'язались піддавати під контроль Міжнародного атомного агентства з осередком у Відні свої атомні центри. Контроль має на меті перевірку чи під прикриттям реалізації програм мирного використання ядерної енергії не криються інші наміри.

Договір про непроліферацію є безсумнівним успіхом на шляху до порозуміння, хоч його, на жаль, не підписало досі ряд держав, як Франція, Іспанія, Китай,

Пакистан, Індія, Ізраїль, Аргентина, Бразилія та інші. Треба додати також, що пункт 6 договору, який зобов'язує всі держави до негайних переговорів для припинення гонки озброєнь і в остаточному ефекті до загального роззброєння, залишається після 13 років далеким від реалізації.

Український народ, який не раз був об'єктом агресії у минулому, в якому свіжа ще пам'ять мільйонних жертв II світової війни, знає високу ціну миру. Він не тільки проти ракетно-ядерної війни з її винятковою жорстокістю і безглуздістю, а й проти всякої війни на земній кулі, яка ведеться з метою гегемонії і панування. До могутності СРСР, який дозволяє провадити Східові діалог з Заходом по роззброєнню як рівного з рівним, чимало спричиняється щоденна наполеглива праця українського робітника, колгоспника та інтелігента. Серед понад ста пропозицій по припиненню гонки озброєнь і роззброєнню, з якими виступили соціалістичні держави в післявоєнний час, ряд пропозицій і заяв склала в ООН делегація України. Вони стосувались заборони атомної зброї і засудження пропаганди війни, створення безатомних стрейф на різних континентах, зміцнення довір'я між державами. Українська РСР послідовно підтримує всі пропозиції Радянського Союзу та інших соціалістичних країн спрямовані на загальне і повне роззброєння.

Андрій Почивайло

УКРАЇНЬСЬКА СКРИПКОВА МУЗИКА

I

З ряду літописів і фресків, що збереглися до наших днів, численних археологічних знахідок встановлено сьогодні, що інструментальна музика українського народу має своє коріння ще в стародавній Русі. В княжих, боярських і купецьких дворах існували різного виду духові, ударні та струнні смичкові інструменти. Інструментальна музика широко псбутувала паралельно й незалежно від вокальної. Найдавнішою назвою для всяких струнних інструментів була назва «гуслі», згодом — прегудниця, гудок, смик. Вони були однотипними з західноєвропейськими струнними інструментами типу «ребек» і «фідель». Назва «скрипка» з'явилася щойно наприкінці XVI ст.¹⁾ Тоді вже вона широко псбує на Україні, стаючи поступово провідним інструментом народного інструментарію. Майже в усіх країнах Європи скрипка була спочатку народним інструментом; музика означало скрипаль, тоді, коли інших музикантів називалися — ксбзар, бандурист, лірник, дудник або дударик тсщо.

Жодна подія в житті нашого народу не обходилась у минулому без скрипки, без широко практикованої трістої музики, де скрипка була головним інструментом. В десятках народних пісень відбилися прив'язання й любов українського народу до скрипки. Ось декілька прикладів:

«Але бо той скрипичничок солодкий та любий,
Як у скрипочку заграє, забав'єси люди...»

«Єден заграє на скрипочку, а другий на баса,
Грайте, діти, пам'ятайте, то ж купив на Спасе»²⁾.

«На вулиці скрипка грає,
Мене мати не пускає...»

«Ой десь гуде, ой десь грає, скрипка витинає,
Ой то вдова своїй доні весілля справляє...
Нехай знають, нехай знають, де музики грають,
Нехай знають, нехай знають, як бідні гуляють».

В ряді польських архівних документів знаходимо записи про побори музикантів на службу у панських палацах, так, наприклад, у 1578 р. в Кам'яній-Подільському зареєстровано двох скрипалів, у Луцьку — 5 скрипалів, а також

у Володимирі і в Мостах Великих³). В староукраїнській літературі, у творі Л. Зизанія, І. Вишенського подибуємо згадки про музикантів-скрипалів, які до речі автори називають скрипичниками, що грають на скрипках.

На той час XV—XVI ст. припадають початки українського гуманізму і зародження музичної культури народу. Так що піднесення культури народу, коліскою якого була Київська Русь, співпадає з розвитком західноєвропейського ренесансу.

Скрипка стає в той час універсальним інструментом. Вона найкраще відповідала вимогам народної творчості і віртуозної гри. Еластичність і м'якості її звучання, широкі виражальні можливості, різноманітність тембрів і портативність надали їй швидко інтернаціонального характеру. Один з французьких теоретиків початку XVII ст. М. Мерсен писав: «Скрипка — найбільш досконалий з усіх інструментів... Її звуки більше вражають свідомість слухача, ніж звуки лютий та інших інструментів, бо вони більш пронизливі й могутні»⁴).

І вона насправді стає царицею інструментальної музики у всьому світі. На Україні скрипка у XVII ст. — інструмент, без якого не могла існувати вертепна і шкільна драма та всякий народний театр, широко побутує вона й серед козацтва. Скрипка займає кероване місце в поміщицьких садибах, яких густа сітка вкривала всю правобережну і лівобережну Україну. В палацах К. і А. Розумовських, Г. Галагана, П. Тарновського, багатьох польських князів і графів організуються інструментальні ансамблі і цілі оркестри. Окремі з них славився у цілій Європі. Деякі поміщики вислали здібних скрипалів на навчання у Францію, Німеччину. Так, наприклад, Артем Наруга⁵) з оркестру П. Галагана в Дегтярях учився у славного польського віртуоза К. Ліпінського в Дрездені; цей же талановитий Артем став прообразом головного героя повісті «Музикант» Т. Шевченка; Теодор Феррарі (мабуть прізвисько з оркестру графа Потоцького в Тульчині) навчався гри на скрипці в Неаполі. Після повернення до Тульчини, працюючи скрипалем-солістом і керівником оркестру, Т. Феррарі здобув славу кращого капелмейстера і композитора тодішньої Польщі. Загальне захоплення збуджували завжди талановиті скрипалі А. Рачинський (з оркестру графа Кирила Розумовського в Глухові), Віталій Сурдина (прізвисько з оркестру поміщика Г. Шидловського), Михайло Калиняч (з оркестру Г. Тарновський в Качанівці) й інші. Оркестр графа Ганського з Житомира виїжджав на гастролі до Німеччини.

В епоху Катерини II були численні добрі оркестрові капели в Рум'янцево-Задунайському в с. Вишеньки на Чернігівщині, генерала Леванідова в Харкові, сенатора Ільїнського в Романові біля Бердичева, в таврійського поміщика Овсінко-Куликівського і багатьох інших. Домашній оркестр Потьомкіна нараховував 200 «малоросійських музикантів», а польський магнат Мархощкий в с. Мінківці на Поділлі мав власний хор і оркестр, а при них організував школу для підготовки музикантів, яку назвав «музичною академією». Отже, вже в поміщицьких оркестрах XVII—XVIII ст. почалась своєрідна професіоналізація української скрипкової музики.

У XVIII ст. виконувались кріпосними оркестрами на Україні доволі складні й серйозні симфонічні та оперні твори того часу, серед них симфонії Карла і Йогана Стамітців, Ф. Баха, Хр. Каннабіха, Г. Вагензейля і багато ранніх програмних симфоній Й. Гайдна. Поруч з творами іноземних авторів кріпосні симфонічні і рогові оркестри на Україні виконували в'язанки т.зв. попури українських народних пісень, фантазій, варіації на їх теми, про що свідчить багата нотна бібліотека Розумовських, що зберіглася до наших днів.

Навчання гри на скрипці займало серйозне місце в навчальних закладах-колегіях Києва, Львова, Луцька, Острога, Полтави. Вагоме значення мала скрипка у Глухівській школі і Київській академії. Поруч з вивченням партесних і духовних зорових концертів багато уваги приділялось інструментальній музиці. Відомо, що обидва українські талановиті композитори зорових концертів Максим Березовський і Артем Ведель віртуозно володіли грою на скрипці. Добре знав секрети гри на скрипці і флейті Григорій Сковорода. Першими українськими народними скрипачами, крім згаданих вже в кріпачьких оркестрах, були Микита Вересай —

батько відомого кобзаря Остапа, Іван Білаш, Федір Губаренко з с. Калюжинці на Полтавщині і Олексій Панов, якого грою так захоплювався Т. Шевченко на пароплаві «Князь Пожарський», повертаючись із заслання. Серед аматорів-скрипалів виділявся в той час Григорій Данилевський, а першим професіоналом-скрипалем слід вважати Гаврила Рачинського (1777—1843⁷). Водночас він грав віртуозно на гітарі, вчився в Московському університеті в Ю. Лафона і займався композицією. Г. Рачинський написав багато творів для скрипки і гітари, серед яких є варіації на теми українських, російських та польських народних пісень, фантазії «На березі Десни» тощо. Він проводив широку концертну діяльність в містах Росії, України і закордоном.

В XIX ст. українська скрипкова культура переживає свій перший розквіт. В першій половині сторіччя належить провідне місце Харкову. Тут працювали тоді видатні скрипалі-педагоги М. Концевич, А. Ведель, І. Вітковський, І. Лозинський. Симфонічний оркестр під керівництвом Лозинського виконував твори Керубіні, Россіні, Вебера, а учні Лозинського та Вітківського виступали з концертами Ріса, Роде, Гуммеля, Шпора, Біотті і Крейцера. В тодішній пресі знаходимо відгуки на концертні вечори, що влаштовувались в Харківському університеті. В одному з них (1824) читаємо, що талановитий музикант Василь Кейкуатов з успіхом виконував на одному вечорі фортепіанний концерт Гуммеля і 4-й скрипковий концерт Роде, а симфонічний оркестр ознайомив харківську громадськість з увертюрами Дж. Россіні і Ф. Паєра.⁸)

В середині XIX ст. в Харкові підупадає музична культура, зате пишню розквітає в Києві й Одесі. В 1863 році засновано в Києві перше відділення Російського музичного товариства (т.зв. РМО), а при ньому школу, де першими вчителями були І. Водольський по класу скрипки, В. Кологривов по віолончелі, М. Лисенко по фортепіано, а С. Таборовський входив до дирекції.

Станіслав Таборовський (1830—1890) уродженець Волині вийшов з поміщицької сім'ї. Гри на скрипці вчився в одеському Рішельєвському лицей, потім брав уроки у знаменитого Г. Ветана в Петербурзі, а в 1859 р. закінчив з золотом медально Брюссельську консерваторію в класі скрипки Ю. Леонара і по композиції у Ф. Фетіса. Таборовський багато концертував закордоном у Бельгії, Франції, Німеччині (був гостем Ф. Ліста у Веймарі). З 60-их років займався педагогічною і виконавською діяльністю в Києві і Житомирі, а потім знов виїжджав у концертне турне (Львів, Краків, Прага, Будапешт, Кронштадт, Петербург). Деякі роки очолював клас скрипки Берлінської консерваторії. Про концертну діяльність С. Таборовського знаходимо багато заміток у російських газетах того часу, серед них статті авторитетних критиків і композиторів. С. Таборовський написав багато творів для скрипки і струнного квартету. В газеті «Одесский вестник» за 19.VI 1863 р. читаємо: «...это солидный артист, который выступил с исполнением собственных сочинений „Вальса“ и струнного квартета вместе с Велинским, Альтани и Шадеком», а в газеті «Киевский телеграф» № 57 за 1868 рік знаходимо такі-то рядки: «Произведения Таборовского, исполненные его артистическим смычком, захватили нас; в них столько смелой мысли, оригинальности, что поневоле погружаемся в мир бесконечной фантазии и поэзии. Лучшие из его произведений — это „Полонез“ для двух скрипок, исполненный им вместе с его учеником Козловским и очаровательный „Вальс“». Як видно з ряду заміток С. Таборовський неодноразово виступав теж із своєю Елегією, Вальс-каприсом, Народною піснюю казанських чувашів та великим Концертним полонезом для скрипки з оркестром.

В Києві працювали в XIX ст. викладачами по скрипці І. Водольський, Е. Риб, Т. Воячек, В. Петр. Оркестр Київського училища виконував симфонії Гайдна, Сюїти Гріга, Вальс-фантазію М. Глінки. Згадані викладачі організували теж вечори камерної музики, в яких звучали твори Бетховена, Шуберта, Мендельсона й Чайковського. Інтенсивну концертну діяльність проводили в Києві та інших містах України наприкінці минулого сторіччя Іван Водольський (випусник Варшавської консерваторії) і Отакар Шевчік (випусник Празької консерваторії). Шевчік особливо часто концертував з М. Лисенком. Завдяки цим відомим музи-

кантам-віртуозам широко зазвучала вітчизняна скрипкова і ансамблева література. Поруч з творами Баха, Моцарта, Мендельсона, Шевчік і Лисенко виконували багато музики Бородіна, Рубінштейна, Направніка, Чайковського і Глазунова.

Відомі скрипалі Таборовський, Водольський і Шевчік, який особливо довго, майже 20 років, працював у Києві, відіграли надзвичайно вагому роль у формуванні української скрипкової школи.

В Одесі М.лодь навчалася музики в минулому сторіччі в двох закладах: в Інституті шляхетних дівчат (заснований в 1805 році) і в так званому Рішельєвському лиці (заснований в 1817 році). Скрипкової гри навчали тут І. Кузьминський і В. Пахман. Надзвичайно інтенсивно розвивалось в Одесі скрипкове виконавство в II половині XIX ст. З відкриття відділення РМО і училища при ньому працювали в Одесі видатні скрипалі Г. Соколов, П. Пустернаков, Г. Фріман, М. Млинарський, Й. Карбулька і ученй Шевчіка А. Фідел'ман.

На початку XX сторіччя в Одесі засновано відомий чеський квартет у складі: Я. Коціана, Ф. Ступки, Й. Пермана і Я. Зеленки.

Також в Житомирській гімназії з успіхом вели класи скрипки І. Шадек, П. Грінберг, К. Михайловський. Неабияка увага приділялася скрипковій музиці у школах Полтави, Катеринослава, Миколаєва, Львова, Перемишля, Луцька, Чернівців й ін.

Скрипка стає незвичайно улюбленим інструментом у домашньому музикуванні поруч з клавикордом, флейтою, гітарою.

Наприкінці XIX ст. чимраз живішими становляться зв'язки української скрипкової культури з Росією, Польщею, Чехословаччиною та іншими європейськими країнами. Як у Росії, так і на Україні працюють педагогами й музикантами в міських оркестрах представники різних національностей: І. Гаврилов, Ф. Ступка, О. Шевчік, Е. Млинарський, К. Горський. Неодноразово гастролюють в українських містах всесвітньовідомі віртуози: Ігнац Шуппаніг, Карл Ліпінський, Апполінарій Контський, Генрик Венявський, Н. Дмитрієв-Сечин, Н. Афанасьєв, О. Богданов, А. Арто, Ф. Серве, М. Гаузер й ін.

У дальшому розвитку української скрипкової музики важливе значення мали вихованці й учні О. Шевчіка: Михайло Сікард, Казимир Пятигорович, Петро Кавховський, Михайло Жуковський, Едуард Тесейр, О. Шмулер, І. Палициан, М. Легунов, М. Сербулов. Всі вони продовжували й розвивали виконавські і педагогічні принципи скрипкового мистецтва свого наставника. Виконавську манеру М. Сікарда (1865—1937) преса порівнювала часто з грою Г. Венявського, підкреслюючи його бархатистий тон, бездоганну інтонацію, соковитість звучання, м'якість трелі і відмінне *double corde*. Сікард жив до 45-ти років у Києві і неодноразово концертував з Лисенком. Вони найчастіше виконували твори Бетховена, Шумана і Вагнера (в перекладах А. Вільгельмі для скрипки й фортепіано). М. Сікарду належать досить численна скрипкова література, яка й до нині не втратила актуальності. Кращі з його творів це — Вічний рух, Український танець, Музичний момент, Думка-шумка, Концерт для скрипки з оркестром, квартет у формі варіацій та ін. Отже внесок Сікарда як скрипаля-віртуоза, педагога і композитора в українську скрипкову культуру незвичайно вагомий.

Напереломі XIX—XX ст. важливе місце в розвитку української скрипкової музики належать О. Колаковському, Й. Котику, учням Водольського — Юліану Пуліковському, Михайлові Ерденку та Петрові Столярському, що були видатними виконавцями і вчителями. Останні два виховували перших радянських скрипалів.

Розквіт скрипкового виконавства на Україні пов'язаний, як бачимо, з діяльністю відділень РМГ в різних містах України та музичних шкіл, організованих при цих Товариствах. В парі з виконавством йшов розвиток скрипкової літератури.

II

До скрипкової музики звертався також батько української музичної класики Микола Лисенко. Як сказано вище, він неодноразово концертував з віртуозами-скрипалями і добре усвідомлював собі, що в їхньому репертуарі не вистає професійної вітчизняної літератури. Великий композитор-патріот розумів і те, що українського виконавця і слухача неможливо виховувати виключно на зарубіжній

музиці, тому й звертався у своїй творчості також до інструментальної музики. Краєць з його творів у цій галузі «Фантазія» і «Елегійне каприччіо» опус 32 для скрипки з фортепіано. Останнє — розгорнута тричастинна композиція; середній епізод — *Adagio* — з широкою кантиленною темою народного характеру, а наприкінці бравурна технічна каденція. Крім цього є в Лисенка декілька переложень для скрипки з фортепіанних творів, серед них відьма рапсодія № 2 і 3 інструментальні ансамблі.

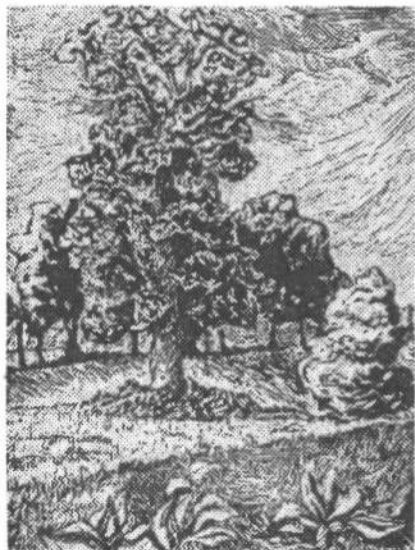
Вслід за Лисенком пішли молодші його сучасники Я. Степовий, К. Стеценко і Ф. Якименко, у кожного з них низка скрипкових п'єс. І на Західній Україні намагались композитори поповнити українську скрипкову літературу. Тут хочеться назвати буковинця С. Воробкевича, що написав велику концертну «Тему з варіаціями» для скрипки, а також Ярослава Лопатинського і Івана Левицького, в спадщині яких по два десятки скрипкових мініатюр з різними технічними прийомами й штрихами — подвійними терціями, флажолетами, мартелето й піщикато всякими трілями й віртуозними каденціями.

Широким руслом поплив розвиток української скрипкової музики після Великої Жовтневої соціалістичної революції. Передові музиканти зразу взялись за формування української радянської скрипкової культури. Залишались на місцях і продовжували успішну творчу діяльність у Києві — Л. Ерденко, О. Вонсовська; в Одесі — П. Столярський; в Харкові — А. Янкевич, в Миколаєві — Й. Карбулька, в Кам'янці-Подільському — Ф. Ганицький та ін. В 1934 р. відбулась реорганізація в системі музичної освіти в УРСР. Музично-драматичні інститути перетворено в консерваторії, які були ніби комбінатами, бо при них існували музичні училища — середні навчальні заклади, які згодом стали спеціальними музичними школами-десятирічками для талановитих дітей.

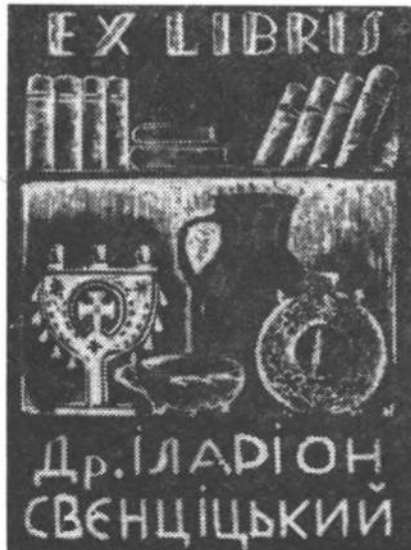
Ця реформа ще більше сприяла розвитку музичної культури УРСР. Вже в 1935 р. випускник Одеської консерваторії Давид Ойстрах здобув звання лауреата на Міжнародному конкурсі ім. Венявського у Варшаві.

В перші роки після створення УРСР ряд українських композиторів поруч з масовими піснями і обробками народних пісень писали нові скрипкові твори. Окремі

М. Костів. Дуб.

С. Гебус-Баранецька.

з них швидко здобули популярність у виконавців і слухачів. Це в першу чергу: «Скерцо» і «Варіації» М. Коляди, «Легенда» П. Сениці, «Українська тема з варіаціями» В. Косенка. А до 1919 р. відносяться соната і перший радянський скрипковий концерт В. Косенка. Його відредагував і оркестрував (уже після смерті автора в 1938 р.) композитор Георгій Майборода.

Серед численних скрипкових творів українських радянських композиторів періоду перших п'ятирічок звертає на себе увагу скрипковий концерт Петра Глушкова (1937 р.). Він тричастинний і весь оснований на мотивах українських народних пісень. Це всерідний концерт-пісня. І частина Moderato побудована на мелодіях «Тихо, тихо Дунай воду несе» і «Зелена ліщиньонько, чьм не горить, та все куришся?» Широка кантилена пісень, піддержана типово народними підголосковими гармоніями і їхній схерльсвано динамічний розвиток справляють зазжди глибоке враження. II частина Andante — має складну тричастинну форму і в основі своєї народну наймитську пісню «Ой гей, хто гєря не знає». Композитор влучно використовує елементи думного ладу з підвищєнм IV ступєнем. III частина Allegro у формі рондо-сонати. Тут широко симфонічно розрєбляється жартівливо-танцювальна тема пісні «Козлик», а на змїну їй яскравим контрастом звучить задушевна мелодія «Ой пуцу я ковчєнька в саду». В репрїзі, коли жартівлива тема доходить до кульмінації, вплїтається в неї мелодія «Тихє, тихо Дунай воду несе», яка тепєр звучить піднесєно, врєчєсто і надєє цілєстї лєгічнєї єднєстї й завершеностї.

За післявоєннє роки створєно українськими радянськими композитєрами багато десятків рїзнєманїтних творів для скрипки. Серед них є сонати і сюїти (в Б. Лятовшинського, Ю. Щуровського, І. Шамо, А. Мухи) та ряд скрипкових концертів, які збагатили скарбницю вітчизняної музики. З успіхом виконується концерт для скрипки з оркєстром Олександра Знеско-Боровського. Його основа народнопісенна. Композитор вміло використовує у творї прийєми народної поліфонї та мелодичну й ритмічну варїантність, характерну для народної музики. В концерті три частини: I частина Allegro animato має двї контрастні теми; перша енергїйна, збуджена й вольова, а друга лірична на основі пісні «Ой попливи вутко». II частина Andante doloroso: тут панує скорботний настрїй. Засєбєми народної підго-

І. Крислач. Никифор

Фото В. Ольхом'яка

лоскової гармонії композитор розвиває тему пісні «Не співайте півні». III частина *Allegro risoluto* будується на танцювальних, переважно коломийкових мотивах.

Цікавою є також скрипкова соната соль-мінор О. Зноско-Боровського, в якій композитор співставляє пафос і лірику, драматизм і філософську глибину та буде її на українських фольклорних джерелах (ліричної пісні, веснянки, думи і карпатських коломийок).

Талановитий ля-мажорний концерт для скрипки з оркестром залишив С. Людкевич. Він починається епічним вступом. Після віртуозного аллегро наступає ніжна задушевна ариєтта, основне зерно якої нагадує журливу карпатську пісню «Ой горе, горе нещасная доле», і передає разом з тим роздуми композитора про важке підйремне минуле українського народу. Фінальна частина концерту має особливо яскраво виражений національний колорит. Тут С. Людкевич надзвичайно вигадливо і майстерно симфонізує мелодію популярної народнотанцювальної «Горлиці».

В УРСР є тепер цілий ряд композиторів, які в своєму творчому доробку мають багато високохудожніх скрипкових творів, а серед них концертів. До них належать: Е. Луковський, В. Рождественський, А. Кос-Анатольський, Г. Майборода, Д. Клебанов, Г. Значоков, М. Скоряк, Л. Дячко, Е. Станкович та ін.

На небувалу висоту піднялось й сучасне українське скрипкове виконавство. Україна може гордитися цілою плеядою віртуозів-скрипалів, що здобули знання двічі і тричі лауреатів на міжнародних конкурсах. Сьогодні вони концертують з успіхом у різних країнах світу. Це перш за все усього Валерій Климов і Ольга Пархоменко з Києва, Олег Криса, Богодар Которович, Лідія Шутко і Юрій Корчинський зі Львова.

М. Біляцька, В. Лавсюк

1. Грінченко М. Вибране, Київ, 1959.
2. Хоткевич Г. Музичні інструменти українського народу. Харків, 1931.
3. *Źródła dziejowe. Polska XVI w. Warszawa, 1889, t. XVIII—XIX.*
4. Струве Б. Пронесс формирования виол и скрипок, Музгиз, М., 1959.
5. Полтавские губернские ведомости. 1842. № 23.
6. Ямпольский И. Русское скрипичное искусство. М., 1951.
7. Китченко Ф. Г. Рачинский, знаменитый скрипач. Черниговские губернские ведомости, 1849.
8. Миклашевський Й. Музична і театральна культура XVIII—XIX ст., Київ, 1967.

А. Ментух. Портрет.

І. Остафійчук.

СКАРБНИЦЯ ЛВОБЕРЕЖЖЯ В ЧЕРНІГОВІ

Одним із найбільших і найстаріших музеїв на Україні є Чернігівський державний історичний музей, створений 1925 року на базі Музею українських старожитностей В. Тарновського (відкрито 1902 року), Історичного музею Архівної комісії (засновано 1897 року) та антирелігійного, етнографічного й художнього музеїв, що існували в Чернігові в 1919—1923 роках. Оскільки Музей українських старожитностей не тільки визначив обличчя Історичного музею історико-культурним значенням своїх фондів, а й посів важливе місце в історії українського музейництва, доречно згадати про нього з нагоди 80-річчя від часу його створення.

Факт, що Музей української старовини поповнив собі Музей Чернігівської архівної комісії, то ознайомлення з Чернігівським історичним музеєм доречно розпочати з Музею архівної комісії, з якого й починається історія сьогоденного музею в Чернігові.

Музей Чернігівської архівної комісії виник 1897 року — разом із заснуванням самої комісії, задумом і турботами губернатора Е. Андрієвського. Завдяки уважності його ставленню та чуйності громадськості до діяльності цієї комісії в останній за короткий час (від 1896 року) з притоку псержств склалася збірка предметів старовини не тільки міського, а й загальноукраїнського значення.

Ініціатором та куратором архівної комісії, завдяки якому й створювалася чернігівська скарбниця, кшштсвна вже й тоді, був голова комісії, історик граф Г. Милорадович. Він подарував комісії кілька рідкісних видань і зблдавнв музей витрини. Дспмагав йому при створенні музею й князь К. Дслгоружв.

Видатною подією в культурному житті не тільки Чернігівщини, а й усієї України було створення 1902 р. Музею українських старожитностей В. Тарновського, який був — названий ім'ям свого фундатора, поміщика з с. Качанівки.

Багато років дбайливо і з любов'ю Тарновський збирав колекцію української старовини. Для її поповнення він не шкодував ні часу, ні кшштв. Тарновський витратив значні капітали і змущен'й був прдлати свою улюблену Качанівку. Він не думав про поліпшення свого матеріального становища за рахунок прсдажу колекції, яка оцінювалася знавцями щонайменше в 300 тисяч карбованців. Та власник дсбрє розумів, що з боку духовних надбань нареду всна нессцінена і що за ніякі грші не можна створити такої другої.

Перебравшись до Києва та перевізши туди значну частину своєї колекції, Тарновський став піклуватися про те, щсб після його смерті вона не потрапила до приватних рук і була дсступна для найширшого загалу. З огляду на те, що своєю колекцією Тарновський вважав загальнонаціональну, за пораджсв. О. Лазаревського з 1896 року записав Чернігівському губернському земству.

Кілька років ця колекція зазнавала поневірвання і переслідування з боку місцевої адміністрації, яка вбачала в збірці старожитностей небезпечну ідею українського сепаратизму. Немало реакціонерів було й серед земських діячів. Тому, коли 1899 року смер Тарновський і дійшло до виконання його заповіту, 26 земських гласних вступило з публічним протестом проти ухвали губернських земських збрів прийняти його колекцію і утворити на її базі Музей імені Тарновського. Протест мотивувався сбмженістю кшштв земства, які, мовляв, повинні витрачатися тільки на найсуттєвіші потреби людссті, а не на розвитк його вищих духовних інтересів.

Проте персмігли гласні прсгресивного спрямування. Обсжити роль земства, підкреслювали вони, задоволенню тільки найесбхідніших прсреб людссті — значить дуже звузити кшштетенцію земства.

Губернські власті всіляко гальмували відкриття публічного Музею ім. В. Тарновського — виділяли приміщення всесім непрестссвані для збереження експонатів. Тільки завдяки наполегливості прогресивних кіл громадськості, які затривожені вважали, що через ненормальні умови експонати колекції приречені на загибель, питання про приміщення було розв'язане. Земству було виділено ремісничий клас келишнього чоловічого сврїтського будинку, і тут 1902 року відкрито музей.

Такою була в царській Росії доля однієї з найбагатших музейних колекцій з історії та культури українського народу. За митарства сучасники назвали колекцію Тарновського «нешасною».

Смерть В. Тарновського у 1899 р. примусила земство прийняти музей від його спадкоємців. Це здійснив один із душоприказників Тарновського, тодішній голова губерньської земської управи, відомий автор багатьох цінних посібників з історії України Ф. Уманець за сприянням О. Лазаревського та В. Антоновича помістив більшу частину музею на тимчасове зберігання в Музей Київського товариства старожитностей і Мистецтв.

Про поліпшення умов зберігання, поповнення й популяризації колекції Тарновського піклувалися ділячі прогресивної та демократичної української інтелігенції: письменники Б. Грінченко та М. Коцюбинський, історики О. Лазаревський та В. Модзалевський, археолог М. Біляшевський, маляр О. Сластюк та інші.

У вересні 1899 року секретареві управи Б. Грінченку було доручено перевірити й описати експонати музею. Цей опис дав змогу окреслити структуру музею. 1900 року почалися роботи для пристосування ремісничого класу сирітського будинку під музей і віддруковано 2-й том каталога музею (перший складений самим Тарновським), складеного Б. Грінченком і М. Грінченко. Останню було призначено наглядачкою музею, але губернатор не затвердив її на цій посаді. Врешті приміщення перероблено і розміщено в ньому колекцію Тарновського. Так 1902 року Музей українських старожитностей В. Тарновського відкрив свої двері першим відвідувачам.

У передмові до першого тому Путівника ми зустрічаємо цінні рядки, писані рукою Тарновського, які характеризують його як полум'яного патріота батьківщини і знаного збирача старовини. «Ще за молодих років, — згадував він, — років 40 назад, я поставив собі за мету зібрати по змозі повну колекцію предметів, що характеризують стародавній побут моєї батьківщини, Малоросії. Так як виконання цього завдання в повному обсязі не під силу приватній особі, то я доконечної потреби змушений був обмежитися предметами тіснішої і найближчої мені території, а саме Лівобережної Малоросії. Згодом, здійснивши археологічні розкопки в Черкаському повіті Київської губернії та відвідавши Запоріжжя, я поповнив мє зібрання багатьма предметами, знайденими на правому березі Дніпра та в Новоросійському краї. Таким чином моя колекція має місцевий характер українських старожитностей».

Цим самим В. Тарновський зіслужив велику службу своєму рідному краю, а собі спорудив тривкий пам'ятник.

Музей — невелика сіра споруда на Смоленській вулиці — складався з 6 відділів: доісторичного, великокнязівського, козацького, новітнього, шевченківського та книжкового.

Доісторичний відділ виводив відвідувача далеко за поріг історії в добу світанку людства. Тут експонувалося кількасот неполірованих знарядь праці первісної людини — скребачки, пілочки, ножі, вістря стріли та шліфованих з кістки і глини.

Велике розмаїття предметів Київської Русі знаходилося у великокнязівському відділі. Це — монети, печатки, хрести, картини, зброя, прикраса, багате зібрання предметів домашнього вжитку, знарядь праці та побуту.

Та найбільший, найбагатший і найвартісніший відділ музею був представлений козацькою добою. Серед предметів бачимо іконостас, аналой, церковне начиння, ікони в українському стилі, надто з сюжетом: Ісус Христос давить виноград, що росте з його боку, а схилений ангел збирає сік у чашу та ікона Божої Матері й Ісуса Христа, що належала полковникові В. Полуботкові. Багата і збірка корогів, плащаниць, риз. Є навіть риза чернігівського єпископа Л. Барановича. У відділі зброї — сагайдаки, луки, стріли, списи, шаблі (серед них — Б. Хмельницького, Мазепи), рушніці, гармати, сідла, зброя. Лише з-поміж гетьманських коштовностей — булани, 12 полковницьких пірначів (один із них, обсипаний коштовним камінням, має герб Вишневецьких, а другий — В. Полуботка). З прапори, печатки Миргородського полку і чернігівського магістрату. Серед багатого ком-

плекту металевих предметів — келих і ложка Д. Ростовського, ложка і кухоль І. Мазепи, ложка Г. Скоропадського. Серед предметів домашнього вжитку зустрічаємо чорнильницю В. Кочубея, медальйон П. Полуботка, бандуру І. Мазепи, червигівський прапор, а з одягу — личман І. Мазепи.

Багате й зібрання портретів в оригіналах і копіях: портрети К. Острозького (копія з утраченого), П. Могіля, С. Туптала, Б. Хмельницького, І. Виговського, Ю. Хмельницького, П. Тетері, І. Брюховецького, П. Дорошенка, Д. Многогрішного, М. Ханенка, П. Сагайдачного, І. Мазепи, П. Полуботка, І. Скоропадського, І. Самойловича, П. Апостола, О. Розумовського, Агафії Палієх (дружина С. Палія), І. Гонти, М. Залізняка та козака Мамая...

«Сивою давниною віє від цих історичних об'єктів, повної гордої бунтівної сили і високого, майже завжди кривавого драматизму, — пише один із відвідувачів музею, — і самохіть оживає в уяві минуле України, оповите поетичним серпанком, причому проза сучасності мимоволі здається за контрастом ще дрібнішою й нікчемнішою».

Уся ця малярська, зокрема іконописна, продукція становила ніби величезний альбом «малювничої України», який мажорє країну і народ зрізнісбчї. Це зібрання було одним із цінних джерел для всебічного вивчення України.

Гордістю музею був шевченківський відділ. Тарновський ретельно збирав усе, що торкалося Шевченкової біографії. Гідне вшанування пам'яті великого Кобзаря стало головною метою його життя.

Тарновському вдалося зібрати унікальну шевченківську колекцію. З 758 експонатів, серед них 18 оригіналів листів поета писаних до різних осіб; близько трьох десятків автографів творів, у тому числі заборонених до друку таких, як «Марія», «Неофіти» та інші; славнозвісний щоденник; понад два десятки особистих документів поета; понад 80 листів і записів різних осіб про похорон Шевченка; його майно та речі; понад 200 малюнків, літографій, фотографій, бюстів, барельєфів з різних портретів Шевченка та на сюжети з його творів; велика бібліотека Шевченкових творів і праць про нього (248 одиниць).

Та найбільша і чи не найцінніша частина Шевченківської колекції Тарновського — це образотворча спадщина Шевченка. Вона вперше яскраво розкрила той бік Шевченкового генія, про який навчальники його пам'яті, не кажучи вже про широку публіку, знали, як правило, лише з випадкових спостережень або з біографічних згадок «...по Шевченкових гравюрах, що так цінуються аматорами і які є такими рідкісними, — писав знавець колекції Тарновського В. Горленко, — Тарновський досяг такої колекції, якої не має жоден із найзнаніших збирачів гравюр, як Ровенський та ін. Тільки збирачі офортів, які припускають найменше число відбитків, розуміють цілком, що то значить зібрати 28 робіт одного митця, тобто, в даному разі, майже всю працю його в даній галузі мистецтва». Зібрана Тарновським колекція Шевченкових офортів дала змогу належно оцінити роль Шевченка в розвитку образотворчого мистецтва як сміливого новатора, який заклав основи вітчизняної гравюри. Для популяризації Шевченка Тарновський надрукував 100 примірників альбома з фотографіями Шевченкових офортів, а 1893 року підготував і видав каталог найголовніших експонатів шевченківської колекції. Він же зібрав найбільшу колекцію Шевченкових рисунків.

Шевченківська колекція Тарновського становить, за висловом сучасника, — цілий шевченківський музей.

У відділі рукописів знаходяться рукописні твори українських письменників XVII—XIX сторіч, історичні документи й автографи, листи М. Гоголя й М. Костомарова, К. Острозького та гетьманів, відділ друкованих книжок — 1858 назв, у тому числі 78 стародруків.

Розголос про діяльність пристрасного збирача історичних реліквій України швидко поширився серед його сучасників. Вони зі щирим захопленням відзивалися про зібрання ентузіастом «гурт всякої дивовижї, єдиної на Україні», за висловом П. Куліша, і з високою повагою ставилися до «дивовижної людини», за висловом В. Горленка.

Проте реакційна політика царату щодо численних пам'яток самобутньої куль-

тури українського народу не сприяла тому, що єдиний у царській Росії музей всеукраїнського значення став доступним найширшим колам.

Лише Жовтнева революція відчинила двері музею для робітників і селян. Незважаючи на громадянську війну на Україні, вдалося врятувати від загибелі багаті фонди Музею В. Тарновського. В значній мірі на їхній базі й сьогодні існує Чернігівський державний історичний музей. В 1979 р. в будинку-пам'ятці архітектури початку XIX сторіччя відкрито нову експозицію. В 16 залах музею численні речові, документальні та мистецькі експонати розкривають славетні сторінки історії Чернігівщини від первіснообщинного ладу до сучасного суспільства розвинутого соціалізму.

В залах історії дорадянського періоду експонуються цінні археологічні колекції, знаряддя праці, стародавня зброя, прикраси, книжки-стародруки та інші предмети.

Тут можна побачити срібний келих доби возз'єднання України з Росією, подарований місту главою російського посольства В. Бутурліним, унікальні видання Чернігівської та Новгород-Сіверської друкарень XVII—XVIII сторіч, документи і книжки з автографами М. Кутузова, К. Рилєєва, В. Жуковського, Т. Шевченка, І. Рєпіна та марксистську літературу, що розповсюджувалась на Чернігівщині.

Провідне місце в музеї посідає експозиція історії радянського суспільства. Вона розповідає про участь трудящих країни в боротьбі за владу Рад, в будівництві соціалізму і комунізму.

Серед експонатів—прижиттєві видання праць В. Леніна, унікальні видання більшовицьких листівок, газет, плакатів, особисті речі учасників революційних подій.

Великий інтерес викликають матеріали про чернігівців-керівників і учасників Жовтневого збройного повстання в Петрограді — М. Подвійського, В. Антонова-Овсінка, П. Дибенка, В. Примакова, Ю. Кошобинського, про 28 моряків—членів екіпажу крейсера «Аврора», про встановлення Радянської влади на Україні та Чернігівщині, про героїв громадянської війни М. Щорса, В. Бсженка та М. Кропивнянського.

І. Кулець. Портрет.

А. Ментух. Портрет друга.

Сотні експонатів розповідають про безприкладну мужність чернігівців на всіх фронтах Вітчизняної війни. Серед них І. Красносельський — герой оборони Севастополя; А. Шуст і П. Чорненко — учасники оборони Брестської фортеці; Ф. Горбач, що закрив своїм тілом амбразуру фашистського дзота; пілот Д. Жабинський, який скерував літак, що палав, на колону фашистських танків; І. Трушян — учасник боїв за визволення Чехословаччини, почесний громадянин міста Братіслава, 161 краєц — героїв Радянського Союзу.

До історії Вітчизняної війни Чернігівщина ввійшла не тільки як батьківщина тисячі мужніх воїнів Радянської Армії, а й як партизанський край. У спеціальному залі відвідувачі знайомляться з матеріалами про бойові акції частин і з'єднань Радянської Армії, діяльністю піпільного об'єкту партії на чолі з секретарями — двічі Героєм Радянського Союзу О. Федоровим і Героєм Радянського Союзу М. Попудренком, з бойовими рейдами чернігівських партизанських з'єднань і частин.

Численні експонати музею демонструють досягнення трудящих області в господарському і культурному будівництві, розкривають інтернаціональні зв'язки Чернігівщини.

Видне місце в експозиції відведено видатним землякам: Кибальчичу — народовольцеві та вченому; О. Довженкові — кінорежисерові; П. Тичині — письменникові; Л. Ревуцькому — композиторові та іншим.

Далеко за межами міста відомий художній відділ музею — картинна галерея. Музей, фонди якого нараховують понад 70 тисяч експонатів і обслуговує понад 40 тисяч відвідувачів щороку, відіграє значну роль у вихованні трудящих.

Михайло Повомаренко

ХУДОЖНИК ТЕАТРУ АНАТОЛЬ ПЕТРИЦЬКИЙ

Поміж українськими художниками театру видне місце займає український радянський художник Анатоль Петрицький (1895—1964). Народився він у Києві в сім'ї залізничника. Вже в молодих роках він мав нахил до рисування і його перші, хоч невеликі, рисунки викликали признання та захоплення його ровесників і старших.

Петрицький закінчив Київське художнє училище, а згодом доповняв свою науку в Московському ВХУТМАС-і. Вже, як професійний художник, він сформулював спектаклі в театрах Києва, Москви та Харкова.

Анатоль Галактіонович — один з фундаторів українського радянського мистецтва, йшов нога в ногу з режисером-новатором Молодого театру в Києві Лесею Курбасом. Вони обидва припали собі до вподоби і взаємно себе доповнювали, створюючи незабутні сценічні картини, які так захоплювали глядачів. Петрицький був талановитим і творчим художником і бувало визначав напрям шукань Молодого театру з перевагою сценічної умовності, а його декоративні задуми були прийняті режисером та акторами.

У тому театрі він оформляв спектаклі «Гартюф» Мольєра та «Кандіда» — Б. Шоу. Оформлюючи п'єсу «Кандіда», він створив зв'язне нутро. За вікнами було видно вулицю з виразно намальованими будинками та трамваями. Оформлення А. Петрицького до трагедії Софокла «Цар Едіп» було в'язке. Замість звичайних декорацій дано суха, а внутрі сцени на підвищенні — чотири колони. Між середніми колонами була драпіровка, яка становила вхід до палацу. Вниз були східці до жертвенника. Така декорація мала класичний вигляд до класичної п'єси.

Петрицький створив умовні оформлення до вистави «Затоплений дзвін» — Г. Гагінмана. З того приводу газета «Нова рада» (1918) писала: «Хвилинами це була справжня дивна казка, яку могла б увягти собі лише творча фантазія великого художника. Сцена здавалася дорогоцінним діамантом, який горів у темряві залу, сіяв барвами веселки, зміняв незвичайно ніжні кольори, то меркнув темно-зеленими тонами морських безоднь, то сяяв найніжнішими відмінками смарагду. Царство, яке буває тільки в сні, царство фантастичних скель, нетутешніх квітів.

які зливалися в чудовий гармонійний малюнок і заворожували своєю дивною красою».

Режисер Лесь Курбас, нав'язуючи до старих вертепних текстів, створив цікавий «Вертеп». Оформлення до вистави підготував художник А. Петрицький. Була це двоповерхова будова, яка наслідувала вертепну скриньку. Обабіч цієї будови знаходилися два підвищення з лавами для бурсацьких хорів, які співали псалми та народні пісні, достосовані до подій на сцені. В ролі ляльок виступали актори, які наслідували царя Ірода, Смерть, Янголів, пастухів, шинкарку, чорта тощо. Це була стилізація основана на вертепних виставах, де актори були перетворені на ляльки. Костюми для акторів-ляльок запроєктував А. Петрицький.

Він же оформлював інсценізації поем Тараса Шевченка: «Великий Лях», «Іван Гус», «Єретик», «Лілея», ставлені Л. Курбасом в Молодому театрі. Умовність декорацій до цих інсценізацій допомагала грі акторів і давала бажаний ефект. Також і оформлення до «Етюдів» — О. Олеса в Молодому театрі були твором Анатолія Петрицького. Силуети акторів на тлі зимового, голубого присмерку відбувалися у вікні. На фоні вечірнього неба видніли гарні силуети дерев. Таке чудове оформлення передавало настрої «Етюдів», який так і передавався глядачам.

Декорації А. Петрицького до п'єси «Горе брехунові» (Молодий театр) були кольорові в золотих з чорною облямівкою тонах. На задньому плані була намальована ріка з гарними, фантастичними, подібними до квітів, рибами. Намальовані ним замки та ліс підкреслювали театральність.

Автор цих рядків мав змогу побачити цю фантастичну казкову декорацію і насолоджуватись оформленням та грою акторів.

До опери «Тарас Бульба» (1927) А. Петрицький використав дерево, залізо, соломку тощо. Замість натуралістичних декорацій, він застосував природні кольори матеріалів, яких вжив до декорації. На тлі тих природних кольорів виділялися яскраві костюми акторів. Ця оригінальна сценографія була гармонійно пов'язана з грою акторів. Це був, за словами критики, справжній живопис, який поєднував простір, об'єм, кольори, світло та актора.

А. Петрицький в 1920—1926 роках оформлював вистави і в Державному драматичному театрі ім. Шевченка у Києві. Між іншим, він оформив Г. Ібсена «Примари півночі». Режисерська та живописна підготовка цього спектаклю, за словами критики, зробила виставу художньо викінченою і змістовною.

У Державному драматичному театрі ім. Івана Франка А. Петрицький намалював декорації до постановок п'єс: «Полум'ярі» — А. Луна (1924), «Вій» — Остапа Вишні (за М. Гоголем) і запроєктував костюми до цих вистав.

З нагоди 10-го ювілею Державного українського драматичного театру ім. Т. Шевченка в Дніпропетровську виставлено експонати, а між ними і оформлення вистав зладжені А. Петрицьким. Глядачі захоплювались фотознімками з постановок, ескізів і макетів, декорацій, особливо таких художників, як М. Петрицький і Меллер.

А. Петрицький оформлював багато постановок п'єс в українських і російських театрах. Його роботи відзначаються малярською грою кольорів та творчою фантазією.

До творчості його пензля належать картини: «Інваліда», портрети українських письменників, численні пейзажі та багато інших.

Анатоль Петрицький став класиком українського театрального мистецтва. За свою творчість нагороджений був двічі державною премією СРСР, орденом Леніна та іншими нагородами.

Теоділь Демчук

Актор

— Поступив я до театрального інституту.

— Але ж у тебе, — жодних даних!

— А дядько?

Добровольць

Випускник інституту фізкультури заявив на комісії:

— Прошу вислати мене на село...

Тільки в олімпійське.

УКРАЇНСЬКА ПОЕЗІЯ В ПОЛЬСЬКИХ ПЕРЕКЛАДАХ 70-Х РОКІВ

Сімдесяті роки нашого століття — період дальшого зацікавлення польською літературної громадськості українською поезією. В минулі роки ознайомлення польського читача з українською поезією здійснювалось переважно через переклади, друковані в періодиці. До половини 50-х років польської бібліографії не зареєстрували жодної окремої збірки творів будь-якого українського поета. 1955 р. вийшли «Вибрані твори» Т. Шевченка за редакцією В. Слободника; «Поезіі» П. Тичини (1969), упорядковані Ф. Неуважним; три збірки поезій М. Рильського (1960, 1965), упорядковані К. А. Яворським і В. Слободником; дві збірки М. Бажана (1962, 1967) за редакцією А. Стерна та збірка І. Драча, упорядкована Є. Плесняровичем (1968). Крім цього кілька десятків віршів українських авторів появилось в антології «Сто тридцять поетів» (1957) за редакцією С. Полляка. В сімдесяті роки, в результаті зусиль таких ентузіастів, як Мирослав Касіян, Флоріан Неуважний, Маріян Якубець, Михайло Лесів, Єжи Єнджеевич, Юзеф Вачків, з'явилася дві збірки поезій Тараса Шевченка, Віталія Коротича, Володимира Сосюри, окремі томи перекладів з української поезії Тадеуша Голлендера і Казімежа Анджея Яворського та том українських дум у перекладі Мирослава Касіяна і том антології української поезії — всього вісім книжок.

З найдавніших пам'яток українського письменства з'явилася у цей час вперше у Польщі в польському перекладі Мирослава Касіяна окрема збірка дум «На тязі води» (1973). Це видання можна розглядати як одну із спроб наближення до оптимального типу таких збірок. Відкривається воно солідною науковою розвідкою упорядника, в якій вказується час зародження і розвиток народнопоетичних жанрів, їхній внутрішній зв'язок з важливими подіями України, вреніти на їхню форму, спосіб виразу і прояву змісту, їхню художню вартість і вплив на деяких польських поетів, зокрема Мальчевського, Словацького, Залеського і Гощанського. В збірці маємо вичерпні бібліографічні інформації, коментарі. Все це допомагає читачеві глибше зрозуміти й оцінити змістовні тексти народної словесності.

До збірки, загальним обсягом 168 сторінок, увійшли 22 думи. У тому числі такі шедеври, як «Плач невольника», «Козак Голота», «Маруся Богуславка», «Три брати Азовські». У вступній статті до згаданої збірки упорядник і автор перекладів пише: «Як головну ціль я поставив собі звдання максимально зблизити переклад до первозору, але рівночасно я добре пам'ятав, що не вільно мені милити близькості до оригіналу з буквализмом». Ця думка вже сама по собі стимулює творчу ініціативу перекладача, його властивий підхід до художнього перекладу.

В сімдесятих роках, у слід за однотомником, виданим в 1955 році, з'явилася два наступні видання Шевченкових творів. У 1972 році відомий популяризатор творчості Шевченка — Єжи Єнджеевич видав невелику за форматом і обсягом (19 творів), але цінну збірку «Вибраних поезій». Знайшлися тут переклади таких майстрів слова, як Чеслав Ястшембець-Козловський, Єжи Єнджеевич, Єжи Лявчино, Тадеуш Хрущелевський. У збірці тільки два давніші переклади («Катерина», «І мертвим, і живим...»), інші перекладено по-новому («Чигирине, Чигирине», «Розрита могила», «Осії. Глава XIV», «Марія», «Ой виострю товариша», «Бували війни й військові сварии»), причому «Холодний яр», «Не кидай матері — казали», «У неділеньку, у святую», «Ми вкупочці колись росли», «І станом гнучким, і красою» перекладено вперше.

Як позитивну рису згаданої збірки слід відзначити вдалий вибір творів (з повним правом їх можна віднести до найхарактерніших у плані прояву художньої манери поета). Вона просунула вперше справу ознайомлення польських читачів з високоідейними і патріотичними творами Шевченка, дала їм у руки в новій інтерпретації добрий матеріал.

У 1974 році з'явилася чергове і найбільше з будь-коли виданих польською мовою Шевченкових творів п.з. «Вибір поезій» під редакцією Маріяна Якубця. Воно явно виділяється від попередніх своїм науковим оформленням, супровод-

жується обширним науковим дослідженням про поета, промітками, в яких даються відомості про тогочасні польські переклади, цитуються інші варіанти тексту. В змісті, біля польських, наведено також назви оригіналів.

У вступній статті Маріяна Якубця підсумовується дотеперішній стан вивчення літературної спадщини Шевченка. Широко використовуючи критичні матеріали, дослідник на 130 сторінках рисує змістовний і різнобічний нарис життя і громадсько-літературної діяльності поета. Маючи на увазі насамперед польського читача, автор ставив основну задачу приділяти ретлі художнього доробку Шевченка в Польщі.

В новому томі Шевченка знайшлися ранні балади, його думки та поеми і політично-філософські поеми періоду «трьох літ», врешті ліричні твори з часів заслання і твори останніх років його життя («Несфіти», «Доля», «Сон», «Марія» та ін.) — разом 112 творів у перекладі відомих поетів, зокрема Ясінкевича-Козловського, Єндзевича, Слободника, Пехалья, Лепкого та ін. Як вказують рецензенти згаданий том Шевченка — це найповніший і найбільш репрезентативний вибір, зокрема у відношенні до якості і добору перекладених творів.

З української сучасної поезії вийшла у згаданий час збірка віршів Володимира Сосюри «Червона зима» (1977) та Віталія Коротича «Дзеркало і інші вірші» (1974). Перша вийшла з ініціативи і за впорядкуванням Юзефа Вачкєва. Крім титульної поеми ввійшло тут 24 ліричні вірші з періоду двадцятих років: «В крові рсвітничі плечі», «О, не дарємно...», «В снінній шелесті», «І все, куди не йду...», «Не білі стінки я...», «Минай, проклята ніч», «Тємні заплакані вулиці», «Живєм уривкєми», «Вечірні вулиці» та ін.

Щирий прихильник і шанувальник української поезії, перекладач творів Тичини, Рильського та інших поетів Юзеф Вачкєв не тільки сєм перекладав вірші «українського Єсеніна», а й залучив до цієї праці таких поетів, як Б. Дроздовський, Ю. Озга-Міхальський, А. Пйотровський. Рекємєндуєчи польськєму читачєму твори Сосюри, упорядник збірки пише: «Його вірші (Ссюри) з двадцятих років, пєсєма «Червона зима», завдяки своїй прсстоті, ширссті, співчєстї здсбували й єму прихильників між сучасникєми й славу українськєго Єсеніна, а й сьєгоднїшній читач знаходить в них вічний вогонь тєдїшніх днів... зачарєваної як у бурштинї конкретної, актуальної дїйснєстї, яка перейшла гже в минуле».

Збірка Віталія Коротича з'явилася в серії «Бібліотеки поетів». Її упорядник і автор вступної нотки про поета Флєрсіан Неуважний характеризує Кєрстича як видатного представника сучасної поезії, майстра художнього слова, як поета світу «контрастів, світла і тємряви, вогню й холоду, терсьства і злочинів, прєсивів і єгоїстичної байдужссті».

Двадцять шість вміщених у збірці віршів переклали Ф. Неуважний, Т. Слівяк, П. Кунєвич, Т. Новак, Є. Литвинюк, К. А. Яворський, А. Шєманський, О. Лапський, Б. Назарук. Певне уявлення про напрям поетичнїс думки можна вже скласти з характерних назв перекладених творів — «Чистє мєстєцтво», «Шопєн», «Думаючи про час», «Бєєтгоєвен», «Книги», «Рєквїєм для листонсш», «Рєквїєм для скульптора», «Астронсмія». Автори перекладів дєбре передали польськєму читачєві особливості лірики українськєго поета, влучно вїдтєврили єфоризми, поетичні формули, в яких позначається схильність до самоаналїзу. Гарнє враження справляють переклади Б. Назарука («Весна», «Сєрєнь»), Т. Новака («Тїтка Марія»), Т. Слівяка («Я жовтї сосни бачив»).

Обидві збірки вибраних творів вийшли невеликим тиражєм, лєдвє в тисячу примірників. Це вповнї не сприяє пєсупуляризаци їхнїх творів серед польських читачів. Виникає, отжє, потреба пїдготовленнє наступних бїльших збірок обох поетів. Без коментаря лєгко пєсмітити, що займають вони в сучасній українськїй поезії пєршоряднє мїсцє.

В нашєму огляді окремє слїд згадати про двї збірки польських перекладачів, до яких увїйшов їх дорєбок з українськїй поезії, а сємє, тєм перекладів Талеуша Голлєндєра «З українськїй поезії» (1972) і К. А. Яворськєго «Переклади українськїй, бїлоруськїй поезії і нарєдїв кавказьких» (1972).

Цїннїсть збірки перекладів Голлєндєра не тїльки в цєсєму, що польськїй читач

вперше познайомяться з її змістом (збірка була підготовлена у 1936 році для видавництва «Руй» і до цієї пори не друкована), а й в цьому, що заповнює вона у польській перекладацькій літературі чимало прогалину, ознайомлює з творчістю багатьох досі невідомих польському читачеві українських поетів 20—30 років, також тих, які творили за межами України, зокрема в Польщі і Закарпатті. В збірці чимало місця відведено для творів Богдана Ігоря Антоніяча, близького приятеля Голлендера і таких талановитих неокласиків, як М. Зеров, П. Філіпович, символістів (Д. Загуд, О. Влизько) та футуристів (М. Семенко, Г. Шкурупій). З сорока поетів, підготовлених Голлендером, до згаданої збірки ввійшло тридцять двох.

Збірка Голлендера знайшла в особі Ф. Неуважного дуже сумлінного упорядника. Він попередив її змістовною передмовою «Про поетів Наддніпрянської і Західної України» та подав про них короткі біо- і бібліографічні довідники. У вступній статті наводяться також знаменні слова польського поета про формування нових польсько-українських взаємин в галузі культури: «Вивчати культуру так близького до нас народу, — писав Голлендер, — з яким ми мали протягом віків так багато спільного, є нашим обов'язком. Нашим обов'язком є вивчати її, вникати в потреби українського народу, так само, як нашим обов'язком є шукати доріг до спільної з ним згоди». В словах Голлендера чітко голошувалася потреба взаємної співпраці обох народів, чи не вперше серйозно і спокійно ставилось питання про міжлітературні взаємини.

Серйозним підсумком творчих надбань з перекладацької діяльності був том перекладів з української поезії, недавно померлого поета К. А. Яворського. Вибираючи твори до цього тому, його упорядник Михайло Лесів переглянув не тільки післявоєнну, але й довоєнну польську періодику («Кам'єна», «Сигнали»), в якій польський поет від початку тридцятих років друкував польською мовою українські вірші.

Перекладацький доробок Яворського, обдарованого безперечно поетичним талантом, характеризується особливим інтересом до нових художніх засобів, пошуками нової форми, співвідношення традицій і новаторства. Не випадково, отже, знайшлися у тому творі таких видатних поетів, як Шевченко, Франко, Леся Українка, Тичина, Рильський, Бажан, де перевагу мав інтелект, естетичні пошуки, творче осмислення, емоція. В тому знайшлися також твори наймолодших сучасних поетів — Д. Павличка, І. Драча, В. Коротича, Р. Лубківського, Л. Костенко, В. Яринич та ін., що своєю поезією продемонстрували поглиблений інтерес до питань естетики, до індивідуальних творчих стилів, майстерності поетичного слова.

Зрозуміло, що антологія обіймає далеко не все, що з української поезії переклад за близько півстоліття Яворський (знайшлися тут твори 36 українських поетів). Слід сподіватися, що в найближчих роках вийде окрема, повна збірка перекладів Яворського, його ж бачення до української поезії взагалі дуже показове для історії перекладацької думки. Він — добрий перекладач української поезії, довголітній її популяризатор. В польській критиці існує чимало схвальних відгуків на ці переклади.

Українські збірки перекладів Голлендера і Яворського викликали у Польщі належне зацікавлення, були відмічені рецензентами й літературними критиками. Вони підтримали зацікавлення польського читача до української літератури. Майже всі відгуки сходились, на тому що Голлендер і Яворський талановиті перекладачі.

Ознайомлення польських читачів у сімдесяті роки з українською поезією завершується репрезентабельним виданням п.з. «Антологія української поезії» (1977), упорядкованим відомим філологом-україністом Ф. Неуважним та поетом і перекладачем Є. Плесняровичем. Про репрезентабельність свідчить факт, що на близько тисячі сторінок антології знайдлося 684 твори 110 українських поетів доживотної і сучасної літератури у перекладі 66 перекладачів. Серед них такі відомі імена, як Франко, Гувім, Івашкевич, Оркан, Яструн, Шенвальд, Броневський та ін. Для однотомника використано переклади із раніше друкованих польських збірок Яворського, Голлендера, окремих видань Шевченка, Рильського, Тичини, Бажана, Драча, а також чимало нових перекладів зокрема таких авторів, як Ф. Неуважний і О. Лапський.

Антологія відкривається передмовою Степана Козака і Флоріана Неуважного. Вони дають синтетичний огляд історії української поезії з особливим відзначенням її зв'язків з польською, російською і європейськими літературами. Багато уваги приділяють автори уснопоезичній словесності, творчості таких лідерів української літератури, як Г. Сковорода, І. Котляревський, Т. Шевченко, І. Франко. Відверто розповідають про поетичну творчість 20—30 років, різні літературні напрями і політичні орієнтації, мозаїку тогочасної української поезії, твореної поетами різних поколінь і естетичних смаків. Високу оцінку дають автори твергм тих поетів, які здатні творити свої твори за законами краси.

До антології увійшла переважна частина художньої спадщини з української поезії: 37 творів народної словесності, 22 твори віршованої літератури давньої доби (К. Саковича, О. Митури, К. Транквіліона, І. Величковського, К. Зинсвева, Т. Трофимовича, І. Максимовича, Г. Кониського, І. Некрашевича, Г. Сковороди), 140 віршів поетів від І. Котляревського, М. Петренка, В. Забіли до представників «Молодої музи», 276 віршів 33 поетів від П. Тичини до О. Гаврилюка, врешті близько 300 віршів 36 поетів, які прийшли у літературу недавно, в наші дні. Готуючи це видання, упорядники намагалися прсунути вперед справу ознайомлення польського читача з творами якнайбільшої кількості українських поетів.

Хоч антологія вийшла недавно (у 1977 р.), у польських журналах появились змістовні рецензії. Принципіальну наукову оцінку матеріалів дав М. Якубець («Пшегльонд гуманістични» 1978, № 9, стор. 157). Автор приділив велику увагу перекладам української поезії в минулому, підкреслив пзнавальне значення хрестоматії та вказав на деякі особливості композиції. Позитивно оцінив останню частину антології, до якої увійшли твори 36 сучасних, переважно молодих поетів, і показав, що в такому обсягові українська поезія польською мовою з'явилася вперше. Справедливо закидає упорядникам, що випустили такий багатий матеріал без коментарів, бібліографічних довідок, не дали поруч з перекладами назв оригіналів. Інший рецензент Б. Догналік відзначила багатство книги, її багате джерело для пізнання розвитку української поезії від її початків до наших днів («Література на сьвєце» 1978, № 11, стор. 288). До найкращих перекладів рецензентка зараховує «думки» в перекладі О. Лапського, вірші Г. Сковороди (переклад Є. Литвинюка), першу частину «Енеїди» І. Котляревського (переклад Є. Єнджесвича), вірші І. Франка в перекладі Л. Пастернака, В. Слободника, К. А. Яворського, врешті декілька творів І. Драча в перекладі Ю. Вачкова, Ф. Неуважного і Є. Литвинюка.

Щоб мати повнішу уяву про масштаби поширення української поезії в Польщі, треба ще згадати про кілька спеціальних окремих випусків, присвячених національним літературам СРСР, у яких друкувалися також твори з української поезії. Хочеться, зокрема, нагадати тсм сучасної української радянської поезії, підготовлений Ф. Неуважним «Сучасна радянська поезія» (1975) з репрезентабельним вибором віршів Бажана, Драча, Коротича, Лубківського, Олійника, Щербака, Симоненка; антологію радянської поезії (редактор Б. Бялокозович) п.з. «Як унесць вершем Твойсм хвале» (1977) з кільканадцятьма творами Рильського, Сосюри, Бажана, Шаповала, Павличка, Драча та інших поетів, які присвятили свої твори польській тематиці. До цього слід ще додати український номер тогочасного журналу «Література у світі» (1978, № 11) з багатим художнім матеріалом, віршами таких поетів, як Л. Костенко, Д. Павличко, С. Йовенко, М. Бажан, І. Драч, М. Руденко, а також 11 номер журналу «Поезія» за 1976 р. в значній мірі присвячений українській радянській поезії.

На закінчення треба додати, що у сімдесяті роки в перекладах української поезії наступив значний поступ, вийшло кілька добрих видань, зріс рівень редакторської праці, з'явилася окремі твори як давніх, так і сучасних поетів, окремі збірки одного автора й антології. Слід сподіватися, що і в наступні роки зацікавлення українською поезією, якщо не зростатиме, то буде на таксм ж рівні. Добрий початок зробила збірка віршів Д. Павличка в упорядкуванні Ф. Неуважного «Істога жезів» (1980).

Ярослав Гришков'ян

НАВКОЛО СМЕРТІ ОТАМАНА РЕВУХИ

I.

З фрагментів багатой фактами біографії Вацлава Жевуського (1785—1831), сина торговельного конфедерата, польового коронного гетьмана Северина, внука гетьмана коронного війська Вацлава, австрійського ротмістра і героя битви проти Наполеона під Асперном (1809), легендарного любителя гарних коней (якими захоплювалися короновані особи, зібрані у Відні на конгресі в 1814—1815 рр.), екзотичного мандрівника по Близькому Сході (де його обдаровано званям 1820—1830 рр.) і рік смерті нашого героя, полеглого під час бою з царськими військами під Дашевом 14 травня 1831 р.

Багато обставин вплинуло на пригодницький, а одночасно стилізаторський характер починань Жевуського. Почуття вини за зраду батька, поглиблене фактом переходу (під впливом батька) на невідповідний бік під час наполеонських воєн, розпад подружжя з Розалією, що походила з князів Любомирських (через незгідність характерів), нарешті загальне почуття розчарування, пережите багатьма молодими людьми після поразки Наполеона, вплинули на те, що Жевуський не міг пристосуватися до стабілізації свого середовища. До соціологічних причин цього відчуження приєдналися ще психологічно-культурні. Прерсмантизм (формований м.ін. лицарськими і сентиментальними романами), прославляючи суспільне відчуження, спонукав до стилізації. Літературні утопії, екзотика, ідилічність або повернення до лицарства середньовіччя — здавалися набагато кращими ніж сіра буденщина.

Літературне натхнення впливало як на генезис подорожі на Схід, так і на постійне ведення бедуїнського способу життя після повернення на батьківщину в червні 1820 р. Як уже зазначено, Жевуський побував на Близькому Сході і на території сьогоднішньої Сирії й Саудійської Аравії в пошуках пригод і добрих коней. Це було коштовним заняттям. Жевуський повернувся з дорого оплаченим табуном арабських коней — до значно заборгованого мастку. Багатий пан і екзотичний емір — став перед лицем банкрутства. У палаці вешталися комірники, обраховуючи борги. Становище Жевуського у ті роки описав сільський парафіяльний священик Ян Комарницький. Скориставшись методом травестії, представив він долю Жевуського у формі скарги (як у Жалях пророка Єремея). Але оповідачем повісті й автором скарг автор зробив двірського козака Жеребка, товарища екзотичних походів еміра. Він своїм тверезим селянським розумом оцінював панські фанаберії і як Санчо Панса, зі співчуттям, а одночасно з уциплівістю звертався до свого Дон Кіхота¹⁾ — адресата скарг. Це визначило композицію твору. З одного боку, оповідач прославляв арабське минуле Жевуського, оспівуючи його словами трубадура:

Чи був котрий еміром
Бедуїнським в Есаріб?
Чи курив люлька з везиром
Бачив Магомета гріб?

Чи проводжав каравану
З Мезарібу до Адану
Бачив Джаміі, Кааб?
Чи ходив во врем'я спеки
З поклоненієм до Мекки,
Де молився всяк араб?²⁾

З таким оповіданням трубадура, гостро контрастувала одночасно сучасність і дійсність, представлена простою мовою, пересипаною народними виразами й кумедними обставинами:

Уже власть тобі відняли,
Тепер ні цабе ні соб,
Тепер ми зовсім пропали,
Хоч почухаймось у лоб!
Та думаймо, що з нас буде,

Щоб не сміялись з нас люди,
Як з п'яного чумака,
Що прогуляв мажу солі,
Тепер ходить босий, голый
І танцює гайдука.³⁾

Як уже згадано, подорож на Близький Схід залишила глибокий й тривалий слід у житті Жевуського, а його арабські пригоди стали темою поеми «Фарис» Адама Міцкевича.

З бігом часу Жевуський починає модифікувати рід стилізації. Надалі охоче займається своїми кіннями, верхи об'їжджає українські степи, спить у наметі, але поруч з бедуїнсько-арабськими звичаями приймає козацькі. Розбудовує дружини двірських козаків, засновує школу торбаністів, якою керував Григорій Відорт, а тексти писав Тимко Падуро, молодий тоді польсько-український псевдопоет⁴). Приймає ім'я отамана Ревухи, про якого Г. Відорт склав пісню, співану на Україні під назвою «Ревуха». Надрукував П. О. Русов під заголовком «Спів Ревуцький» у журналі «Киевская старина» (1892, т. 36, книга 3, стор. 374—379).

Музичний запис пісні подав у тому ж журналі М. Лисенко (1892, т. 36, книга 3, стор. 381—387). М. Лисенко опрацював її також для хору. Відомі також інші гармонізації «Ревухи».

Текст пісні за журналом «Киевская старина» був передрукований в антології «Українською музикою натхненні» (К., 1971, стор. 65). Трохи змінену її версію знаходимо в збірці «Военная песнь польска» в опрацюванні С. Анджеєвського, що з'явилася у Варшаві (1939, т. 2, стор. 69).

На конверті, адресованому до нього як до графа, Жевуський писав: «Тутки в Саврані нема графів Ревуцьких, тутки є отаман Ревуха, золота борода (...), а по-арабську емір Фаджель Фахр»; графів шукай собі в Чуднові та Погребичах⁵). Але тим разом стилізація починає прикривати глибший зміст.

На 1825 р. припадають його зв'язки з Патріотичним товариством, конспіраційним, зв'язаним з декабристами угрупованням польських самостійників. Разом з Падурою брав участь у розмовах, ведених тоді з прогресивними російськими офіцерами у східних провінціях Польщі. Після придушення повстання декабристів, Жевуський не залишає думки про незалежність. Але змінюється його політична концепція. Двірська козацька дружина стає за його наміром зачатком майбутніх загонів, що борються за воскресіння січової держави, здруженої з відродженою Польщею. Падурою запалена ідеєю Жевуського. У 1828—1829 рр. сховався він у селянському одязі землі України аж по Кубань. Ослівав манулу історію польсько-козацької боротьби проти турків і передвіщає спільну боротьбу проти загарбників. З цього часу походить твір Падури «Золотая борода», в якому знаходимо такі рядки:

Прайди до нас, мій ляхе,

Дзюба в білі руки спляще,

Прийди, польський гетьмане.

Як ти сядеш на коня.⁶)

Під час листопадового повстання Жевуський активно включився у підготовку збройного зриву на Поділлі. На чолі загону козаків увійшов він у склад групи, якою командував костюшівський генерал Колиска. Після початкових успіхів група була розбита під Дущевом 14 травня 1831 р. Жевуський загинув, але тіла його не знайдено.

2.

«Про його смерть дэво кружляля сумнівні поголоски. Остаточні пошуки родини принесли найбільш правдоподібну відомість, що під час облоги на повстанців у лісах він був убитий».⁷) Так виглядала одна з багатьох версій загибелі Вацлава Жевуського, яка нас особливо цікавить і, мабуть, найбільш популярна, якщо вона знайшла собі місце в енциклопедії. Це була одночасно версія найбільш правдоподібна. Ще під час повстання на Поділлі царська пропаганда, подаючи інформацію про смерть Жевуського, оголошувала, що учасниками облоги були навколишні поміщики⁸). Потім уже на еміграції поширювалася вістка, що отаман Ревуха був замурований з мтою грабунку козаком Киселем. Так принаймні твердив Олександр Собанський, учасник дашівської битви, а пізніше політичний емігрант. На підставі цього повідомлення дружина Жевуського Розалія вислала до царської влади датований 24 січня 1836 р. лист такого змісту:

«Гр. Вацлав Жевуський, нещасливо скомпрометований у злочинному починанні польських повстанців на Україні (квітень 1831) після битви під Дашевом.

був змушений сховатися у лісі під цим місцем. Від того часу не було про нього жодної вістки. В 1835 р. п. Дембовський бачився в Бадені з польським емігрантом Олександром Собанським, який сказав йому про деталі трагічного кінця нещасного Жевуського.

Жевуського супроводжував лише один козак, який вбив його під час сну в Дашівському лісі. Цей негідник через якийсь час повернувся у своє село з грошами, одягом і зброєю своєї жертви. Він там ще перебував».⁹⁾

Лист цей був пересланий службовим шляхом військовому губернаторові уманського округу ген. Каролеві Вітте, бо саме там проживав Кисіль. Слідство показало, що він був козаком Собанського, а не Жевуського і що брав участь у битві під Дашевом на боці поляків, а потім повернувся додому. «Через два дні після битви пішов до недалеко розташованого містечка Івангорода. Повертуючи звідти, зустрів двох вершників у плащах, які спитали його, як відноситься населення до повстанців. Довідавшись, що селяни вилловлюють повстанців і відсилають їх до Гайсина, — віддає йому пару оправлених у срібло пістолетів і шаблю з лезом, інкрустованим золотом, доручивши йому сховати цю зброю до часу заспокоєння в країні. Незабаром після цього Кисіль був арештований і ув'язнений протягом кількох місяців разом з іншими людьми Собанського, що брали участь у повстанні. Після повернення додому, боючись тримати у себе цю зброю, продав її місцевому попові».⁹⁾

Ярослав Івашкевич, подаючи обидва документи, піддав критиці наслідки слідства. На його думку, воно було проведене поверхово, а Кисіль дуже неясно пояснював володіння кошовою зброєю.

З іншого боку, варто додати, що він був учасником повстання і — що знаменне, — не бажаючи тримати у себе зброї, не продав її, а віддав священникові. А ці факти свідчили про вірогідність пояснення козака, зрештою виправданого судом.

Собанський на еміграції належав до близьких знайомих Юліуша Словацького. Поет, інспірований, з одного боку, повідомленням Собанського, а з другого, інформацією про вилловлювання повстанців навколишніми поміщиками — об'єднав обидві версії, представляючи новий образ подій. Герой думи про Вацлава Жевуського (1833) став жертвою таємничого замаху, інспірованого царською владою. Вбивцею виявився селянин:

I zasnął głęboko — bo trud go ostabił. I sztylet dziewicy do złotej głowicy
Śpiącego od cara najęty chłop zabił, W pierś nurzył rękami drżącemi.¹⁰⁾

Цю версію за Словацьким підхопив другорядний письменник Станіслав Добженецький, що писав під псевдонімом Стах зі Львова. Опублікував він у часописі «Дзвонек» у 1872 р. оповідання під заголовком «Вацлав Жевуський». Метою твору, опублікованого в журнальчику, адресованого до народу, було затаврувати співпрацю з загарбником. Спосіб зображення фрагментів, що засуджували злочин селянина, свідчив про вплив подій галицької різні в 1846 р. на зміст і стиль представлення теми.

Інтерпретація Словацького з сильною ідейною вимовою була слабо підкреслена фактами. Оскільки правдоподібним видавалося вбивство на грабунковому тлі — остільки інспірація царської влади була мало переконливою. Жевуський не належав до повстанчого керівництва, а під час дашівської битви виконував значно меншу роль, ніж це виникало б з родових зв'язків чи офіцерського досвіду, здобутого під час наполеонської кампанії.

Але для тих тодішніх емігрантів, яким не подобалася версія Собанського (а тим більше Словацького), не аргумент правдоподібності виявився найважливішим. Михайло Будзиський, представник еміграційної лівиці, гостро засудив факт обвинувачення Українських селян у вбивстві. У «драматичній фантазії» під назвою «Вацлав Жевуський» він писав так:

«Розмовляв я з кількома козаками Жевуського в Галичині, вони бачили свого пана полеглим на полі бою під Дашевом; дійсно приємніше для польського серця

жаліти смерть брата, пронизаного московським залізєм, ніж загиблого від убивчої сокири нашого селянина, якщо навіть обтяженого жорстокістю минулого століття, та відомо, що в ім'я віри діяв, немов намовлений і роздратований руськими князями»¹¹). Будзінський представив Жевуського творцем реакційної, на його думку, утопії січової держави і піддав сумніву право потсмка тарговичанина на роль вождя. Представником обвинувачення автор зробив Вернигору. Старий допівав гетьманові, що він зрадив батька, а легенді польського Запоріжжя протиставив традиції повстання Хмельницького. Але Будзінський закінчив твір оптимістичним акцентом. Жевуський перед смертю здобув від Вернигори обіцянку, що буде вільна Польща. Його смерть була визнана жертвою, що наближала час визволення.

3.

Останнім твором з мотивом смерті Жевуського була віршована епічна розповідь під заголовком «Оповідання останнього торбаніста-жебрака» пера Рсмана Шкарлупки (Романа Подлевського), видана в Кракові в 1859 р. Дія епічної розповіді відбувалася у двох планах. На першому автор накреслив постать старого українського лірника. Потомок Відорта у Подлевського виростав до ролі емісара ідеї незалежності. Свою місію він виконував, співаючи на ярмарках про героїчні подвиги. В останніх рядках розповіді автор прещався з читачами вісткою про арештування народного співця царською владою. На другому плані снувалася розповідь самого торбаніста про Жевуського, національного героя, популяризатора гасла «з польською шляхтою — польський народ». Автор (як свідчить псевдонім — теж стилізував себе на людину з народу) не приховував темних сторін відносин між шляхтою і народом — а головню панського свавілля. У сцені дискусії, що відбувалася в корчмі, неприхильні до сторонників отамана українські селяни висували ряд закидів проти магнатів:

Są starzy ludzie, — spytaj kogo wola: Kiedy Lach wściekły nikogo nie słuchał,
Jaka to była ojców naszych dola,   A robił wszystko, co czart mu podmuchał!¹²),

Протимагнатсько настроєні українці обвинувачували панів м.ін. у погордливому ставленні до народу, безкарності — навіть після вбивства селянина, врешті — нищенні майна, під час панських воєн. «Як між попами бійка починається, то в Івана вже болить чуприна»¹³), — стверджував представник протимагнатської партії в громаді. Не менш суттєвими були конфлікти на релігійному тлі, а саме: обвинувачувано шляхту в нищенні церков і неприхильному ставленні до не католиків.

Захисники отамана в своїх полемічних висловлюваннях намагалися протиставити суспільні відносини в давній Польщі царському гнітові, щоб довести, що царат, збільшуючи панщинні обов'язки і вводячи набір рекрутів, значно погіршив долю селянства. Один з членів колишньої дружини Жевуського виступив у корчмі з відвертим апофеозом відносно польсько-українських збройних дій:

Ot, jeśli chcesz — nastawcie słuchy;   Pod atamanstwem Orła-Emira,
To wam rozpowiem — jak raz ostatni   Po mołodecku w szable zagrali, —
Nasi z Lachami, w drużynie bratniej,   Jak się z Moskałem gdzieś borykali!¹⁴)

Козак з отаманської дружини представив одночасно свсерідну інтерпретацію поразки під Дашевом. Як виникало з його повідсмілення, джерелом поразки була зрада. Солдати отамана Ревухи, що героїчно боролися і коли майже перемали, були введені в оману закликом до відступу. Закликав до нього один з козаків — зрадник.

Автор розповіді, намагаючись об'єктивно представити події, уникав однозначної оцінки і надав дії твору трагічний характер. Зрада козака була представлена як акт народної помсти, бо Жевуський, справжній потсмок гетьманів, виявився не лише спадкоємцем ідеї Речі Посполитої трьох народів, а й також і продовжувачем безкетницьких починань його магнатських предків. Легендарна українська коханка, представлена в цитованому вірші Падури в ідилічній тонації, в творі Подлевського була піддана значним змінам. Виявилася дівчиною, нареченою за-

брансю пансьм у найвірнішого слуги. Була нареченю козака. Такем чинсьм трагічний фінал долі отамана Ревухи (псразка під Дашевсьм, а потім смерть Жевуьського від руки вірного колись слуги) був міцно уміщений в суспільньс-політичний реалії епохи.

4.

Біографія Вацлава Жевуьського, читана сьогодні, через 150 років, навчальна принаймні з кількох приводів. Почнемо з боку культури. Розглядаючи життєпис нашого героя під цим поглядсьм, слід звернути увагу на те, що Жевуьський належав до членів тогочасної культурної еліти, які стилізували своє життя під зразки взяті з літератури. В ролі еміра Жевуьський був уосібленням романтичного орієнталізму. Як отаман Ревуха — здійснював він популярні на східних окраїнах Польщі українсьфильські ідеї. Отже нічого дивуватися, що його барвіста постає в обох тих медіях тоді втіленнях — фариса і степового лицаря — замандрувала на сторінки творів найбільших польських рсмантиків.

З другого боку Жевуьський прагнув втілити в життя політичні ідеї союзу між Польщею і Українсю, яку проголосували псети т.зв. української школи польської поезії в псстаті апсфеозу спільної антитурецької боротьби, так барвісто описаної Юзефсьм Богдансьм Залеськєм. Потєсмок гетьманів зі східних окраїн Польщі мав намір воскресити цю ідею. Однак майбутня незалежна Польща вирисовувалася в тих концепціях як країна шляхетської дсмінації. Між такою Польщею і народнсю Українсю, землею, що зберігала прах героїв селянських протишляхетських повстань — небагато було точок зіткнення. Ідеї гетьмана зазнали поразки.

Мечислав Інґльот

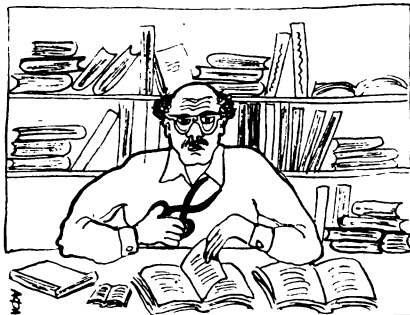
1. Л. Семенський, *Wacław Rzewuski i przygody jego w Arabii opowiedziane z pism pozostałych po nim*. Краків, 1870, стор. 116—117.
2. Українською музою натхнені. К., 1971, стор. 62.
3. Там же, стор. 55.
4. На тему Падури пор. мій нарис під загол. «Тємко Падура або поміщцький романс з Україною» («Український календар», 1975).
5. Пор. П. Якса-Биковський. Три епізоди з давнього шляхетського життя. Варшава, 1879, стор. 257.
6. Т. Падура, Золотая борода. Письма, Львів, 1874, стор. 62.
7. Encyklopedia Powszechna Orgelbranda, t. XXII, s. 638.
8. O działaniach przeciw buntownikom. Kurier Litewski, 1831, nr 75, s. 2.
9. Цит. за Я. Івашкевичем, Jeszcze jedna wersja zgonu Emira Rzewuskiego. „Kurier Warszawski”, 1926, nr 134, s. 3.
10. Ю. Словацький, „Duma o Wacławie Rzewuskim”. Твори, Вроцлав, 1974, т. 1, стор. 28. Літературну історію образу В. Жевуьського я докладно обговорюю в праді під назвою „Legenda Emiґа”, яка має з'явитися у томі, присвяченому науковій сесії на честь 150 річниці Листопадового повстання, організованої 25—27 листопада 1980 р. Варшавським університетом.
11. М. Бульвинський, *Wacław Rzewuski, Fantazja z czasów powstania polsko-ukraińskiego w 1831 r.* Брюссель, 1841, стор. 86—87.
12. (Р. Подлевський), „Opowiadanie ostatniego torbanisty-żebraка”, spisał Roman Szkarupka, Краків, 1859, стор. 33.
13. Там же.
14. Там же, стор. 38.

Цікавість

Двоє малюків заглядає до кімнати; де чоловік з ножицями в руках порастєть ся серед книг:

— *Навіщо твій тато нищить книжки?*

— *Не нищить, він пише наукову працю.*

ДО МОЄЇ ПІСНІ

Слова Богдана Ігоря Антоновича

Музика Ярослава Полянського

Andante

mf

С II *mf* Кру-тить - ся світ вес-ня-ний і зе-

А II

tr я - сень спі-ва-є,

- ле - ний. *tr* і *tr* сер-це спі-

Piu mosso

- ва, сер-це спі-ва, сер-це спі-ва. *mf* Піс - ня натхнен - ним кру-

mf

mf - жля ве-ре-те - ном, *tr* на ве-ре-те - ні сріб-лять-ся сло-ва.

tr

Я - сень, о - ся - я - ний сон - цем, у - пив - ся,

a tempo
tr

Пер - стень нат - хнен - ня на сер - ці трем

Allegro
mf

- тить. Гей же, п'я - ній, і ле -

Meno mosso
f

- ти, і кру - ти - ся, піс - не мо - їх

rit.

двадця - тьох і трьох - літ!

УКРАЇНСЬКЕ ПИТАННЯ В ПІВДЕННО-СХІДНИХ ПОВІТАХ ЛЮБЛІНЩИНИ

Відділ безпеки Люблінського воєвідського правління в 1929 р. оцінив партію «Сельроб-Єдність» під оглядом ідеології, історичної основи, організаційного стану та впливу. В другій частині цієї праці на 58 сторінці (сигн. 445) говориться про національну структуру південно-східної частини Люблінщини, «...на початку XIX ст. ця територія, — читаємо, — в своїй внутрішній структурі становила однорідну цілість. Під оглядом віросповідання належала до греко-католицької або уніатської церкви, під мовним оглядом народ користувався перехідними говірками між польською, а російською мовами (мовою Забужжя)». Очевидно, це помилка, бо йшлося про українські говірки.

Межі греко-католицького віросповідання до 1875 р. на основі церковних актів, як подають автори праці про «Сельроб», проходили через б. Радзінський повіт, пограниччя сіл Польськоволя, Волинь; Влодавського повіту — Острів, Колеховиці; Любартівського повіту — Рогузьно, Дратві; Холмського — Каліна; Красноставського — Стенжиця, м. Красностав, Орлув-Муровани, Злоєць; Замістьсько — м. Щебрешин, села Тшенсіни; Білгорайського — м. Білгорай, сіл Сула, Ліпнина, Кпешув, Отрог, Бронві-Шляхешкі та в повіті Янів Підляський — сіл Прохенки і Чоломії (стор. 59). Холмський греко-уніатський календар на 1868 рік на 32—33 стор. подає, що в 1867 р. в десяти повітах Люблінщини було 232 уніатські парафії, а на 571 883 мешканців цих повітів було 215 302 греко-католиків і 2016 православних (у Тарногороді, Бабинцях, Потоці-Гірному і Льхові Білгорайського повіту).

Насильне введення в 1596 р. Брестської унії, як твердить автор колективної праці «Історія Люблінщини» — Ст. Творек (243—244 стор.), спричинилося до релігійних протиріч. «Релігійні протиріччя внесла щойно Брестська унія і контр-реформація. Православне населення, яке не прийняло греко-католицизму, створило широку мережу братств, які були опорою проти католицизму і колонізації. Братства організували власні школи, які різнили їх під освітнім оглядом». «Стає зрозумілим, що восени 1648 р., коли Б. Хмільницький наближався з військами до Люблінщини, як пише Ст. Творек, у селах південної і східної Люблінщини дійшло до селянських антишляхетських виступів. Особливо активним було селянство Красноставського повіту і Холмської землі та околиць Белза» (357 стор.).

З першої половини XVII століття під натиском рим-католицької церкви, поміщиків, держави — процес латинізації і колонізації все посилювався. В своїй масі уніатами були панщанні селяни і мешканці малих міст, переважно рільники. Єдину інтелігенцію становили уніатські священники, менш освічені, культурні та бідніші від рим-католицьких ксьондзів. Селянська сила протесту, розפורшена і феодально гноблена, не спроможна була до активної організованої широкою боротьби. Братства вже були на цій території ліквідовані. Значна частина уніатських священників на зламі XVIII і XIX ст. визнавала себе поляками. Серед греко-католицьких священників у Холмській єпархії в 70 роках XIX ст. зустрічаємо імена: Зигмунт, Едвард, Ромуальд, Адольф, Фелікс, Генрик, Людвік, Вітольд й ін. Крім священників, частина уніатського населення міст і містечок, а навіть і сіл у XIX ст. у таких деканатах, як Красноставський, Щебрешинський, Тарноградський, Люблінський, Мендзижецький і Лосицький, говорила вже по-польськи.

Після включення в 1815 році Підляшшя і Холмщини до Польського Королівства, під зверхністю царської Росії, невдовзі розпочинається задля великодержавних царських інтересів Росії, енергійне протидіяння переходові уніатів на рим-католицизм. З одного боку ведеться кампанія т.зв. відлатинізування обрядової форми уніатської церкви, а з другого — посилюється православізація, щоб пізніше перейти до русифікації. Запрошується зі Львова уніатських священників-русинів, а в 1868 році навіть єпископа-русуна Михайла Куземського. М. Куземський охоче прийняв пропозицію, вірячи російському урядові, що йому лише залежить на відлатинізуванні і відпольщенні церкви, а руським церковним обрядом повернути давню «чистість». Але фактично царському урядові в кінцевій меті залежало на введенні православ'я і русифікації церкви. Єпископ М. Куземський не

погодився на перехід єпархії на православ'я і після двох років та семи місяців перебування в Холмі повернувся до Львова.

Знесення в 1875 році у Холмській єпархії греко-католицизму не запобігло переходові частини бувших уніатів на римо-католицизм. Насильні методи «навернення» на православ'я, наглі зміни обрядовості, релігійний фанатизм, підсиучуваний як уніатськими, так і римо-католицькими духовними — відштовхували від православ'я і сприяли переходові на римо-католицизм. Про розмір і силу протидії свідчать вимовно такі факти: 71 священника Холмської уніатської єпархії, які протиставилися православ'ю, було інтерновано в межах Польського Королівства або вивезено до Росії, 66 священників емігрувало до Східної Галичини (Е. Ліковський, Історія уніатської церкви, 303—310 стор.).

Після толеранційного царського маніфесту з 1905 р. на території Люблінської і Седлецької губернії біля 150 000 чоловік перейшло на римо-католицизм. Змінюючи віросповідання з православ'я на римо-католицизм, ще в 1935 р. говорили по-давньому рідною українською мовою. Владавський повітовий староста 31.І 1935 р. на воєвідській конференції в Любліні, присвяченій українському питанню говорив: «У селі Пшеход на 398 поляків є лише 4-х українців, є й польська школа, однак поляки говорять у себе вдома, як і поза домом виключно по-українськи. Подібно виглядає справа... у Вигнанці: ... Мотвиці... Сапіхові... Дембові... у 76 інших селах повіту поляки не вміють говорити по-польськи». (УВЛСП, Сиг. 430, стор. 243).

Про процес денационалізації українського населення на Підляшші і Холмщині показує приблизно процент відношення православних до всього населення даних повітів.

Повіти	1897	1913	1931
Білгорайський	21%	28%	17,9%
Білопідляський	38%	32%	15,6%
Холмський	32%	34%	23%
Грубешівський	60%	51%	37,8%
Томашівський	49%	41%	27,2%
Владавський	56%	42%	29,4%
Красноставський		7%	3,6%
Замітський		10%	4,5%

(УВЛСП, Сигн. 430, стор. 297).

За статистичними даними православного населення в воєвідстві в 1904 р. було 283 206 тобто 19%. Усього населення згаданих повітів у 1910 р. було 279 196 — 17,8%, в 1913 р. 281 168 — 17% і в 1931 р. 208 219 — 16,64%.

Скільки фактично було українців у Люблінському воєвідстві точно ніхто не знає. На нараді 31.І 1935 р. начальник безпеки Гайль-Кот заявив: «Щиро говорячи, не знаємо скільки маємо українців у нашому воєвідстві» (стор. 516).

Про розміщення і скупчення українського населення та кількість шкіл з більшістю учнів польського походження свідчать дані шкільної кураторії на 1934/35 рр.

Білопідляський повіт	17 — 13,5%	Білгорайський	„ 16 — 16,3%
Владавський	„ 46 — 41,4%	Замітський	„ 4 — 3%
Холмський	„ 37 — 22%	Красноставський	„ 5 — 4,3%
Томашівський	„ 25 — 23%	Янів-Люблінський	„ 1 — 0,8%
Грубешівський	„ 53 — 41,4%	Любаргівський	„ 2 — 4,7%

У 1934 р. в Люблінському воєвідстві в шістьох основних повітах було найбільше сіл з виключно католицьким населенням, тобто 727. З православним — 74, а з мішаним населенням — 870 сіл.

Про напрямні дій в українському питанні недвозначно сказав люблінський воєвода в підсумуванні на нараді 31.І 1935 р.: «Мова руського населення не може бути рівноправною з польською, а лише признана як «гвара», подібно як гуральська, кашубська або інша. Слід старатися, щоб кожний громадянин почував себе гордим з того, що вміє й може говорити по-польськи». (Сигн. 430, стор. 521).

Ця політика в Люблінському воєвідстві була послідовно практикована майже до травня 1939 року під гаслом «ревіндикації».

Микола Королько

Wśród zapalonych ludoznawców bardzo często trafiają się zasłużeni pracownicy, którzy brak profesjonalnego przygotowania wyrównują entuzjazmem, gorliwym samoctwem i wreszcie posiadaniem swoistego instynktu, pozwalającego im odnajdywać w gąszczu zjawisk folklorystycznych rzeczy naprawdę ciekawe. Do takich właśnie postaci należał Józef Schnaider (1874—1959), znany lepiej jako pionier polskiego narciarstwa, autor podręcznika „Na nartach skandynawskich” (Kraków 1898) i pierwszy zimowy zdobywca szczytu Howerli (1897), zarazem zaś znawca i miłośnik ludowej kultury huculskiej. Obie te pasje wiązały się z jego zawodem: leśnik w austriacko-galiicyjskiej służbie państwowej, zatrudniany przez wiele lat po różnych zakątkach Huculszczyzny, umiał dostrzegać nie tylko walory krajoznawcze tej części Wschodniego Beskidu, jego urok i sportowe możliwości, lecz także i lud, który zamieszkiwał ten piękny zakątek.

Okolo daty urodzin Schnaidera dokonano się w Polsce „odkrycie” Zakopanego i wybuchła fascynacja kulturą górali tatrzańskich, niedługo zaś potem zaczęło się nasilać podobne zainteresowanie Huculszczyzną, znaczone datami słynnej wystawy w Kolołmy (1880), początkami muzealnictwa i pracami ludoznawców ukraińskich i polskich, wśród których nazwisk przynajmniej dwa trzeba wymienić. W. Szuchewycza z jego monografią tego regionu (1899) i O. Kolberga z jego zbiorem materiałów (Pokucie, 1882—1888).

Miejsce, jakie przypada zasługom Schnaidera na tym polu, jest skromne. Folklorysta-amator, próbujący dopiero sił, nie posiadał dostatecznego przygotowania fachowego do tego rodzaju zadań, za to miał dar bystrej obserwacji i widoczny talent w nawiązywaniu kontaktów z ludźmi. Z pomocą niewątpliwie przyszło mu środowisko wydawanego od roku 1895 we Lwowie czasopisma „Lud”, organu Towarzystwa Ludoznawczego, które skupiało właśnie drobną inteligencję ze wsi i miasteczek, nauczycieli, urzędników, lekarzy, duchownych, chętnych do rejestrowania ludowych tekstów, i choć zajmowało się zjawiskami folkloru polskiego, uwzględniało także folklor ukraiński, stanowiący główną domenę badań Towarzystwa Naukowego im. T. Szewczenki. Być może przynależność Schnaidera do Towarzystwa Ludoznawczego, którego był członkiem od roku 1898, wiąże się z powstaniem w rok później efemerycznego oddziału terenowego tej instytucji w Tatarowie (vel Tartarowie) koło Mikuliczyna, gdzie właśnie Schnaider podówczas pracował.

Z datą 1899 zbiega się też wydanie na łamach „Ludu” (roczniki V—VI) jego pierwszej pracy, zatytułowanej „Z kraju Huculów”. Są to notatki zawierające opis ludu okolic Tatarowa, z charakterystyką gospodarki, strojów, kalendarza obrzędowego, przetkane tekstami pieśni (w języku ukraińskim) i różnych opowiadań, niestety podanych w przekładzie polskim, jedynie z cytatami ukraińskimi. Już tu widać pewną właściwość Schnaidera, która rozstrzyga o tym, że jego zapisy — mimo zubożenia, jakim jest zawsze rezygnacja z oryginalnej szaty językowej — mają sporą wartość. Po prostu ten folklorysta z przypadku, do tego człowieka bardzo młody, górował nad różnymi swymi kolegami umiejętnością wychwytywania tekstów bardzo ciekawych (jak np. opowieść o Doboszu, wspominki rodzinne narratorów itd.), co wystąpiło jeszcze wyraźniej w zbiorze „Garść podań zebranych w powiecie dolińskim i kałuskim” („Lud”, rocznik XIII). Znajdujemy tam cały cykl opowieści o napadach tatarskich¹, spisany z zatartych lecz jeszcze żywych tradycji, nieraz przechodzący w podania lokalne, związane z jakąś pamiątkową kapliczką, mogiłą, kamieniem, wąwozem czy jeziorkiem o osobliwej nazwie czy innym elementem krajobrazu. Do teŕże kategorii naleŕzą owiane groŕą opowiadania o opryszkach, zbójnickich napadach, ukrytych skarbach, krwawych porachunkach, przy czym zbieracz umiał przezwycięŕzyć swoją skłonność do romantycznej stylizacji, widoczna w pierwszych swych zapisach i dawał teksty proste, bez upiększeń, wyraŕnie powtórzone za tokiem mowy narratora. Ten zasób uzupełniają opowiadki wierzeniowe, które rozwijają się i w innym, trzecim z kolei większym zbiorze Schnaidera, „Z ŕycia górali nadłomnickich” („Lud”, rocznik XVII i XVIII). Spotykamy tam prócz opisów etnograficznych z ciekawymi szczegółami z zakresu pasterstwa i splawu drzew, obrzędów i medycyny ludowej także „prymowy” tj. zama-

wiania od chorób i uroku, oraz relacje o czarownicach, upiorach, wilkołakach i boginkach-majkach, wodnikach-utopcach i innych demonach, zazwyczaj podane z określeniem miejsca wydarzenia i nazwiskami ludzi, którym przytrafiło się spotkanie ze złą mocą. W różnych miejscach artykułów Schnaidera przewijają się też (co prawda rzadko) archaiczne opowiadania o zakroju mitologicznym, dotyczące stworzenia świata lub powstania górskich szczytów, jest też i niewielki zestaw bajek, typowych dla Huculszczyzny².

A wreszcie warto zwrócić uwagę na teksty pieśni obrzędowych, włączonych do poszczególnych zbiorów. Są tam pieśni weselne i, specjalnie ciekawe, piękne pieśni kołędowe.

Po wydrukowaniu studium „Z życia górali nadłomnickich” Schnaider zamilkł. Prawdopodobnie spotkał go ten sam los, co i innych ludoznawców-amatorów, pisujących do „Ludu”; pismo stopniowo przekształcało się w organ profesjonalny, ludzi typu Schnaidera zaczęli zastępować fachowcy, dobrze przygotowani do swej pracy, choć — co jest do dziś problemem etnografii i folklorystyki — mniej związani z terenem.

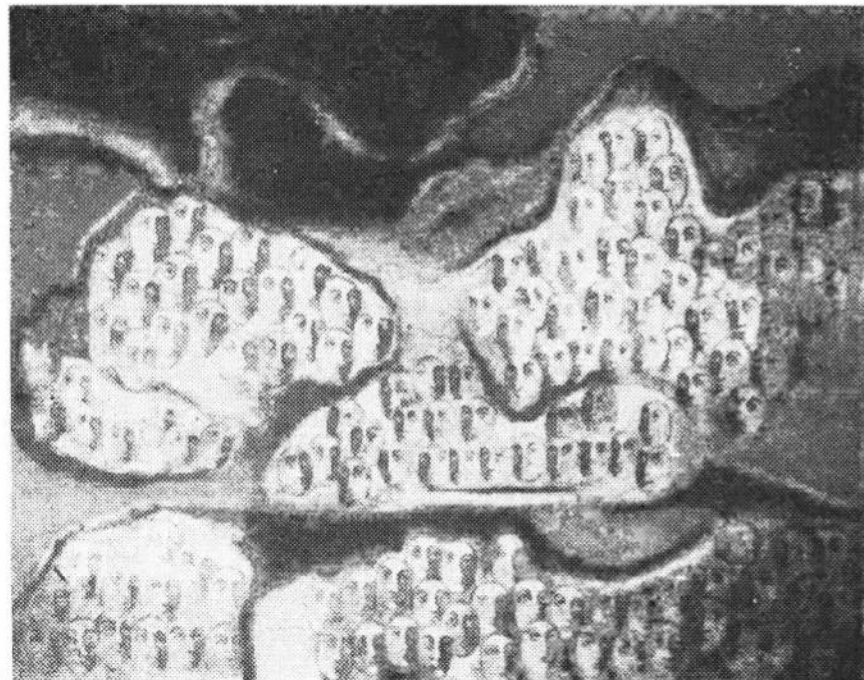
Zmarł Schnaider w Żywcu w wieku 85 lat i przeszedł do historii polskiego narciarstwa, choć skromne miejsce należy mu się także w dziejach folklorystyki i polskiej, i ukraińskiej.

Helena Kapelusz

¹ Jedno z opowiadań, mówiące o babie, która napadnięta przez Tatara utopiła go w beczce, pojawia się w zbiorze zapisów Heleny Grochowskiej z Trościańca („Lud”, r. IX).

² Obok pracy „Z kraju Huculów” drugim artykułem o zakroju monograficznym jest „Lud peczniżyński” („Lud”, r. XII), nie dokończony z powodu służbowego przeniesienia autora do Brusturów.

A. Ментух. Чорна хмара.

СУЧАСНА ПРОЗА УКРАЇНСЬКОЇ МЕНШОСТІ В ПОЛЬЩІ

(1956—1980)

Розвиток прози української національної меншості в Польщі проходив в основному таким же шляхом як і поезії. Перші друковані твори появилися зараз після сформування Українського суспільно-культурного товариства (червень 1956), виходу у світ його органу — газети «Наше слово», а згодом, від середини 1958 року додатку — літературного та популярно-наукового місячника «Наша культура». Від 1960 року прозові твори друкуються також в «Українському календарі», що сповняє роль літературно-наукового збірника. Чимало творів було надруковано у першій літературній антології, що вийшла влітку 1964 року під назвою «Гомін». В середині сімдесятих років (1976) серед перших збірок поезії появилася книжечка прозаїка Антона Верби (Антоня Середницького). Деякі прозові твори були надруковані в літературному журналі «Жовтень», а відгуки на творчість наших літераторів появилися у «Вітчизні» (1965, № 10), «Радянській Україні» (24.II 1965), «Днібасі» (1965, № 3), «Другові читача» (23.I 1965), «Молоді України» (17.I 1967), «Жовтні» (1973, № 4), «Всесвіті» (1966, № 5), «Дуклі» (1977, № 1), «Радянській Волині» (8.IV 1972), «Прапорі» (1976, № 3) та в польських часописах «Пшизнь» (15.XI 1964), «Жице Літерацке» (20.XII 1964), «Одглоси» (6.XII 1980) й місячнику «Твурчосць» (1966, № 10) та інших.

Розглядаючи творчий доробок тих прозаїків, які живуть і творять серед українців у Польщі, слід підкреслити, що ми сьогодні не в силі дати повної відповіді на всі питання їхнього розвитку. Надто скромною, поки що, є критична література, бракує оглядів, рецензій, критичного аналізу і оцінок окремих художніх творів.

Із зібраних даних виникає, що на сторінках українських видань в 1956—1980 роках друкувалися твори кільканадцяти прозаїків. Серед них кілька літераторів старшого покоління з творчою практикою і кристалізованими вже поглядами на мистецтво та група новачків, що взялися за перо під впливом культурного зриву українського населення, який спалахнув в середині п'ятдесятих років. Звичайно, у згаданій прозаїчній діяльності перед вели: Іван Гребінчишин (Іван Марків), Микола Тарасенко (Микола Щирба), Антін Верба (Антін Середницький), Василь Гірний, Іван Шелок, Кость Кузик та Юрій Олійник — люди, які здобули не тільки свою освіту у передвоєнні роки, а й як, наприклад, Гребінчишин і Щирба — друкувалися в українських передвоєнних журналах. Всі вони, крім Гребінчишина і Олійника, активно працюють в редакціях новоутворених видань: Тарасенко та Шелок — в «Нашому слові» і «Нашій культурі», Верба — в «Нашій культурі» та «Українському календарі». Кость Кузик редагував першу українську антологію «Гомін». Вони становили своєрідний центр розвитку української прози.

Шлях в літературу молодих прозаїків був важкий. Не мали вони належного творчого досвіду, відповідно широкого ознайомлення з українським словом так потрібного для художнього висловлювання. Було тільки прагнення за допомогою слова встановити контакт з українським населенням, невідана творча юнацька пристрасть — писати твори, виливати свою молодечу енергію. Але прагнення творити не в кожного з них йшло в парі з витривалістю. Початкова активність з часом зменшувалась, а згодом зовсім пригасла. Такі колись активні творці малої прози, як Юрій Криlach і Григорій Бойчук (виступав також під псевдонімом Василь Перченко) перейшли на наукову роботу, Максим Запорожець серйозно зайнявся перекладами, Андрій Задума зовсім замовк.

Перший етап розвитку обговорюваної прози, що розпочався в 1956 році разом з виходом «Нашого слова», домінує в фейлетони. Фейлетон у цей час стає найоперативнішим і найпопулярнішим жанром. Більшу активність у цій галузі виявляли Юрко Кучерявий (Мирослав Трухан), Василь Перченко (Ярослав Грицьков'яч) і Ярослав Діброва. Широкий розголос своїми фейлетонами здобув Панько Щапавка (Василь Гірний), відомий ще до війни пародист, фейлетоніст, автор повісті з життя української еміграції у Франції «Розгублені сили». Розповідаючи

в гостро сатиричному плані про сучасне життя українців, фейлетоністи змальовують яскраві епізоди культурицитва, висміюють загумінковість, затурканість, закликають до розумної кропіткої культурно-освітньої роботи. Вказують на це вже самі назви оповідань, незамасковану аллегорію яких розгадати дуже просто («Перший номер», «Радісна зустріч», «Увага, злий пес...» Ю. Кучерявого, «Тсс... прошу тихше», «Літературний конкурс», «Кімнатний патріот» В. Перченка, «Бідний русин», «Поширювання книжки», «Народна пошта» П. Щипавки). Близько 70 фейлетонів написав Антін Більчук і кілька десятків Остап Лапський, Роман Андрухович і Коко.

Дальшому розвитку української прози сприяв вихід нових періодичних видань — «Нашої культури» і «Українського календаря». Нові періодики досить швидко налагоджують творчі контакти і мобілізують навколо себе нові літературні сили. Уже в 1959 і 1960 рр. були оголошені «Нашою культурою» літературні конкурси. На перший надіслано понад 20 творів (одну повість, 18 оповідань та нарисів, один спогад і одну п'єсу), на другий — менше, але він охоплював тільки оповідання і гуморески. І хоч конкурси не принесли сподіваного успіху (недостатній художній рівень не дозволив журі признати будь-якої нагороди), але значно зрушув інтелектуальні сили, які дримали серед українського населення.

Появився в цей час і активно почав писати сеньйор українських прозаїків Іван Гребінчишин (1891—1970), який вже в 1925 році почав співробітничати з українськими газетами та журналами. Його оповідання та новели з бойківського життя друкувались в «Літературно-науковому віснику», «Українському перемиському голосі», «Меті», «Дзвонах», «Українському голосі» та ін.

Джерелом письменницького натхнення Гребінчишина завжди було село, настрій, які панували в ньому на початку ХХ століття, головно, на Бойківщині. В його оповіданнях багато яскравих типових розповідей про відвічний конфлікт добра і зла. Згадаймо для підтвердження нашої думки гірку долю хлопця-сироти і жорстоку мачуху («Федьо Єзник»), бідну дівчину і багатого жениха («Душегуби»), нещасного придуркуватого парубка, що страждав від зневаги своїх односельчан («Заржавілий акорд»), підліх ексекторів і секретарів цісарської Австрії, що витрачають всю свою енергію проти бідних селян «Золотий ковчиг», «Пригоди діда Яким». В оповіданні «Життя Пилипа Крликча» особливо хвилює доля селянина-робітника, його безправне становище в сім'ї та суспільстві (Пилип, поставлений в нелюдські умови, що змушують його до найбільш принизливої роботи, тільки завдяки сильній волі не зломився вчасно). Майстром яскравих сцен щоденного життя найзатурканішої суспільної верстви, яка деградує майже до тваринного рівня, показав себе Гребінчишин в оповіданні «Сім-сім». Образок «Діти пані Марії» — це прості, підсилені авторською схвильованістю, автобіографічні спогади з гімназії. Для представлених хлопців перегукується з деякими образками оповідань та повістей Івана Франка.

Письменник любить людину, проте суспільні умови калічать добру першооснову його героїв, саме тому у творах Гребінчишина бринить трагічна нота. Він показує сенс існування знедолених, пробує віднайти в убогій буденщині своєрідний понурий героїзм.

Творчість Івана Гребінчишина, як десятка інших письменників, це ще один доказ жорстоких відносин у давньому українському селі, це вірний документ тогочасності, і як такий представляє велику вартість. Однак час, у якому творив письменник, вимагав інших тем і тому сучасний український читач прийняв їх без особливого ентузіазму.

До м'янувшани, хоч в значно іншому плані, сягає в своїх творах активний прозаїк Микола Тарасенко (Микола Щирба). Він уродженець Холмщини, діяч КПЗУ, політв'язень санатії. Його твори «Юлька-вертунка», «Заздрість», «Тренування», «Гаждень підліпника», цикл оповідань «Наречена», «Комуністка», повість «За ґратами» та цілий ряд інших — споріднені з подіями, які виникали з такої приналежності, навіть більше — з власними переживаннями автора. Можна б навіть твердити, що твори М. Тарасенка мають мемуарний характер. І властиво треба жаліти, що вони не такі. Мемуари подають значну допомогу при вивченні епохи.

А все-таки потрібно брати до уваги факти, обставини, джерела, щоб з'ясувати, що в мемуарах ймовірно, а що є домислом. Художня оформленість, образність, скриття персонажів, брак хронологічної послідовності позбавили їх такого призначення. Деякі твори М. Щарби мають суто мемуарний характер.

В прозі М. Тарасенка в більшості — зовнішній рух, значно менше змальовується внутрішній рух, а тим часом тільки другий виповнює зміст художнього твору. Деякі фрагменти оповідань і повістей — це публіцистичні відступи, пов'язані емоційного заряду.

Поки представимо наступних прозаїків, хочемо звернути увагу читача на досить суттєву, як нам здається, справу. Більшість творів, які в нашому огляді умовно називаємо оповіданнями чи новелами, в дійсності не сповнює всіх вимог згаданого жанру. Обговорювані прозаїки, зокрема початківці, але не тільки, не досить конкретно тримаються основних принципів побудови цієї художньої форми. Значна кількість обговорюваних творів це — строката мозаїка мініатюрних картин, ескізів, нарисів композиційно не завершених оповідань. Але в загальній їхній спрямованості вони піддані художній «обробці».

Повість з минулого «В лемківській тихій стороні» написав Юрій Олійник. Чимало уривків з неї було надруковано в «Нашій культурі».

Найпліднішим у цей мініатюрно-ескізний творчості є безумовно Антін Верба (Антін Середницький, виступав також під псевдонімом Антін Більчук), якому належить кількадесят творів. Прозаїк, як і його попередники сягає до спогадів з передвоєнних років («По хліб», «Наша вчителька»), імпресій з окупаційного життя («Митці», «Порятунок», «Червоні зорі», «На рабському хлібі»), але в більшості оповідань художньо перетворює сучасні теми і не тільки проблеми, які постають перед українським населенням. Такі твори, як «Порятунок», «Пісмста», «Академічна пильність», «Перше свято», «Сержант Михайло Чепіга» та ін. побудовані на польському матеріалі (війна в 1939 році, варшавське повстання, перші післяокупаційні дні, відносини в центральній адміністрації). Разом з тим А. Верба-Більчук сягає до польсько-українських співвідносин («Наша вчителька», «Весільний вечір», «Іван Каленик», «Вишневий цвіт», «У гостях»), картин з життя українського населення (тут зокрема згадаймо інсценізації «Ювілейний концерт» і «Доля рибалки» та оповідання «Богатир» і «Знімій ширму»), а також окремі суспільно-побутові ескізи з життя лемків («Що поганіше?..»), «Лист», «Земля», «Дзвони», «Змарноване літо»), з життя УСКТ («Взяв би я бандуру», «Срібне весілля» та ін.). Багато уваги присвячує прозаїк творчості для дітей. Це в основному короткі картини на повчальні теми, цикли нарисів, розповіді про минуле.

Твори А. Верби-Більчука — це ніби записані усні розповіді очевидця окремих подій, сцен, деталей. Нерідко вони автобіографічні.

У малому жанрі працюють також, хоч в значно меншому масштабі, Іван Шелюк та Кость Кузик. Окремі мініатюри Шелюка здебільшого зв'язані з побутово-моральними наслідками війни, партизанщини («Хатка в лісі»), «Ой літав орел», «Вогник», «Плотчик і косар», цикл розповідей «Звірі і люди» та «Діти і звірі»). Тільки декілька, як, наприклад, «Над морем», «На новій дорозі», «Глибоке коріння» присвячені сучасності (спогади про перше дівоче кохання, перший з'їзд УСКТ, переселення на Західні землі).

В оповіданнях Івана Шелюка багато зайвої емоційності, задушеності, дешевого сентименталізму і надмірної стилізованості. Деякі, хоч би такі, як «Стара дзвіниця», «Олов'яний хрестик», створені на великій площі сюжетних ліній, можливі для художнього зображення тільки у великому епічному творі (цей «тріх» можна знайти і в творах інших прозаїків). Новелі, як відомо, властиві економність, обмеженість до розповіді про якусь одну життєву подію з несподіваним фіналом.

До кількох біографічних оповідань для дітей та памфлетних нарисів обмежив свою літературну творчість Кость Кузик — відомий публіцист і громадський активіст. Новеліст уважно, тактовно змальовує образи видатних людей, майстрів своєї справи, як Леся Українка («Русалчині сюзні»), Кароль Шимановський («Прощання»), Іван Франко («В Осліяній лавці»). В цілому новелістичний доробок істотно доповнює і розширює перегражену воєнно-окупаційними спогадами українську

творчість. Непретензійний, невишуканий розповідний стиль К. Кузика може бути добрим зразком для багатьох прозаїків, зокрема початківців.

Так само епізодично в малій прозі виступають Юрій Криlach (Мирослав Трухан), Максим Запорожець (Степан Демчук), Григорій Бойчук (Ярослав Грицьков'ян) — активні публіцисти і громадські діячі, організатори культурної віднови серед українців. Їхній, на жаль, небагатий літературний доробок (всього кілька творів), хоч художньо й не вироблений, становить вартісну цінність з огляду на безпосередній зв'язок з життям українського населення, його внутрішніми потребами, енергією спрямованою на розвиток власної національної культури. Досить згадати хоча б твори «Василько хоче до школи», «Я мушу», «Сповідь Андрія Сулика» — Юрія Криlachа, «Перший урок», «У вчительській», «Діти», «Мала вчителька», «Буває і так», «Остання зустріч» (літературний нарис про проф. Геда) Григорія Бойчука, «Історія однієї любові» Максима Запорожця.

Якщо твори Криlachа, Бойчука, Запорожця виявлялися рідко і з великими перервами, то більш систематично працює в новелістиці надійний прозаїк молодшого покоління Петро Галицький (Петро Коваль). Прозаїкові в багатьох місцях, картинах і колізіях творів щастить повести правдиву і схвалювану розповідь на актуальні теми українських селян, інтелігенції, що проживають у Польщі. Специфічні умови життя цієї групи багато в чому вимагали особливого підходу і такту, психологічної майстерності. Галицький, віщому вдало розв'язує складні проблеми наростаючих конфліктів. Авторова увага концентрується передусім на мотивах міжсільських співвідносин, колізіях старшого і молодшого покоління, села і міста («Велике серце», «Словами виразити важко», «Викритий», «Повернення»), на мотивах завжди хвилюючої і складної теми про кохання («Дівочі розмови», «Ой вербо, вербо...»), «Над великим озером»). В оповіданнях «За горами, за лісами», «Стремління» маємо спробу показати спосіб мислення сучасної молоді. Цікавий конфлікт про поведінку людей у складних життєвих ситуаціях, моральних принципах, показаний в оповіданні «У дорозі». Найновіші твори письменника «Ой вербо, вербо...», «Стремління» засвідчують про дальший розвиток кращих рис його новелістики.

Головна сюжетна лінія П. Галицького — принадність міста, погоня за світом з його великими, але якою ціною оплаченими, радощами. Чутливо й спостережливо відтворені прозаїком тонкі нюанси національного почуття дійових осіб його творів.

Українські прозаїки, що працюють у Польщі, не вичерпуються згаданими іменами. В новелістиці спорадично виступають Андрій Задума, Ірина Галуциньська, Євген Левада, Василь Нижник, Орест Марчук, Ольга Петих, Міля Лучак та ін. Їхній літературний доробок ще скромний. Останнім часом на обрії прози появився Степан Павлице.

Годилося б також добрим словом згадати про перекладачку польської прози Галину Майстренко. Її переклади Льовеля, Л. Пастернака, Л. Кальтенберга, Я. Коперського, Ю. Волопшиновського, уривків повістей Є. Єнджеєвича, М. Ваньковича друкувалися на сторінках «Нашої культури» та «Українського календаря». З польської прози дещо перекладали І. Златокудр, А. Верба та З. Вербова.

Підсумовуючи все сказане про українську прозу в Польщі, треба підкреслити, що хоч до загальної скарбниці української культури не внесла вона значущих шедеврів, однак має своєрідне значення.

На перешкоді художній довершеності творів нерідко ставали схематизм, спрощеність і однозначність у зображенні героїв. Не завжди прозаїки бралися за найсуттєвіші проблеми сьогоденного буття людини і розв'язували їх з позиції життєвої правди. В творах спостерігається нерівномірність. Поруч зі зрілими, художньо завершеними, знайшлися також твори слабкі, з погляду мистецьких вимог недосконалі. До того ж часто виявляється невисоким і рівень мовної культури.

Незважаючи на так помітне відставання, українська проза останніх двадцяти п'яти років має певні успіхи в розкритті сучасності, у змалюванні частки життя української меншості, його сучасної історії. Цілком очевидно, що творчість українських письменників сприятливо відбилася на розвитку рідної культури, поси-

ленні громадської діяльності та поглибленні національного самовизначення. Творчість українських прозаїків стала історичним фактом, вже сьогодні трудно їй лишити поза увагою, в майбутньому стане вона цінним матеріалом не тільки для літературознавців, а й істориків, які писатимуть про перші ще одні групи українців, які, пишучи в Польщі, свесердісно збагатили культуру вибраної батьківщини.

Ярослав Гришков'як

УЕСКАТІВСЬКА ЛІТЕРАТУРНА ТВОРЧІСТЬ ДЛЯ ДІТЕЙ

Разом зі створенням Українського суспільно-культурного товариства у Пєльщі та заснуванням газети «Наше слово» виникла пильна потреба творити літературу для дітей, щоб зберегти законсмірну спадксемність розбудженої національної свідксемності українців на наступне покоління. «Дитяче слово» стало зародксем-зачатксем нинішнього «Світанку» — близьксго друга малят і шкільної молоді. У ньому появились перші статті та фотографії, що знайсмили читачів з навчанням, вихованням і культурною діяльністю в пунктах навчання української мови та школах з українською мовсю навчання в Сонгнітах, Яршівці, Тшенсачу, Чахсві й тих, що залишилися до наших днів, тобто у Білсмуї Борі та Банях Музарських. Учні і вчителі українських класів радо читали про себе статті, що псмщались у дитячій газетці. І так псставила свої перші кроки уескатівська публіцистика для дітей.

З кожним роком зрєсдали потреби наймєлодшої української дїтєвєри. Адже по всій Польщі спєлахували, як вогняки, пункти навчання рїдної мови. Основним матеріалєм у виданих ПЗБС-єм українських пїдручниках були твори класиків української лїтератури та твори письменників пєслявоєнного перїоду. Авторами перших пїдручників були вїдсмї нем усїм Тєтяна Голїанська, Йосип Курочко, Іван Брук. Але тодї вже виявилось, що у процесї навчання та виховання несбїдними є твори, які зблизжують учнів з життям в умовах польської дїйснєстї.

З вдячністю згадуємо прїзвища всїх, хто старався негаїно заповнити існуючу прогалину. Уже в «Букварї» з 1959 р. перєробленого з видавництва «Радянська школа», псмщєно в перекладї на українську мову вїрш Юліана Тувїма «Варшава» та сповїдання Ганни Ожговської «22 Лїпня». В пїзніших виданнях пїдручників для навчання української мови появились переклади творів Т. Куб'яка, В. Васїлевської, Б. Червенської, Є. Керста, Я. Бжехви та інших польських авторів.

Новї пїдручники А. Серєдницького і О. Лапського, які були складєні у 1960—1970 роках (за вивятксем хрєстєматїй для сьємого і всьємого класу), як правило, мїстять оригїнальні твори і переклади уескатівських лїтераторів. Серєд них на увагу завжди заслуговує поезїя Остапа Лапського (на жаль, усї переклади з польської мови крім «Живнїстє»). Були це два вїрші Єжи Керста «Щаслива подорож» і «Фрємборк», Владїмєжа Дємарадзького «Дві сестри» та власне оповїдання «Славко Крилач», у якєму герсєм є пильний і дєспїтливий хлєпчик, що з великим ентузіазєм і завятїєм взявся за вивчення рїднєї мови. Славко мрїйник, у ньєго великі плани, у майбутньому він хоче стати славним українцем.

Вїрші Яковє Гулємчука «За партєми знов дїтєвєра» і «Древній Ольштин», Івана Златокудра «Польське Вїйськс», Євгена Самохвалєнка «Нарєдне свято», Грїни Рейт «Мойї мамї» — стали дєбрим матеріалєм для здійснювання навчання згїдно з програмсю. Самє твори цих письменників торкаються подїй, дат, святкування, які щєроку відзначаються у польській державї. Були й прозовї твори писанї на дєякі теми, напр. «Прїїхало кїнс» Івана Жмїрї — про ще одну царину діяльності УСКТ чи Степана Дємчука «Перший українєць в кссєссї» — про українськсго космонавта Павла Пєсєвича. В сповїданнї «На могилках» Йосип Курочко якєраво і прєсто пояснює малюнкєми, чєму українці такжє святкують день Польської Вїйськи, натємїсть Антїн Бїльчук в оповїданнї «Розстрїляний буквар» — жєх і нещастя ровєсників з вересня 1939 року. Всє бїльше появлялося творів на теми зв'язанї з минулим і сучасним Польщі. Згадаїмо такї з них, як «Вїзволєння Варшави» М. Корчєвського, «Майстер на всї рухи» С. Багрїнївського, «Повїнь» О. Ко-

цую та інші. (Особливо у читанці «Дім та світ» для III класу А. Середницького).

У підручниках для молодших класів важливе місце посідають історичні сповідання Антона Верби, адже ж на основі таких творів, де виступає жвавий хід подій і цікаві діалоги персонажів, легше формувати уяву учнів про сиву давнину української землі. Ксжен, хто прагне навчати дітей історії свого народу, не може пропустити такого оповідання Антона Верби, як «Заснування Києва» — про життя полян, їх будівництво, вирівнювання, торгівлю, боротьбу з загарбниками і про саме заснування міста. Основною творчою легендою про трьох братів: Кия, Щeka, Хорива і їх сестру Либідь. Оповідання «В городі князя Володимира» розкриває багато історичних подій, що здійснилися у Київській Русі: будівлі нової християнської епохи, хрещення народу, життя бояр, дружинників, майстрів, смердів. Для дещо старших учнів оригінальним і з хистом написаним твором є «Сон професора». Його, зрештєю, з увагою і зацікавленням прочитала б не одна і доросла людина. Мабуть з цією метою цей твір знайшов своє заслужене місце і в «Українському календарі» на 1964 рік. «Сон професора» знову перенесіть читача у стародавній Київ з його величними спорудами: храми, державними школами, церквами, монастирями, деревами і містом через Дніпро. Автор майстерно ввів до сповідання розмову нашого сучасника професора Дубицького з літписцем Нестором, з якої при нагоді читач довідується про славні твори давньоруського письменника-ченця Києво-Печерського монастиря: «Житіє Федосія Печерського», «Оповідь про князів Бориса і Гліба», «Повість вісменних літ». Це добрий матеріал для ведення пізнавальної роботи з учнями. Оповідання під загальним «У роздрібленій державі» майже без допосми чителя пояснює причини краху Київської Русі, виявляючи князівські міжусобиці.

До не менш цікавих творів Антона Верби належить сповідання «Татари». Воно дає відповідь на запитання звідки походили і як жили татарські племена. Тут автор барвисто описує битву над річкою Калксю у 1223 році, де руські дружини зазнали поразки від монгольсько-татарських військ під проводом Чингісхана.

Козацькій темі присвятив Антін Верба твір «У Січі», де зображує вигляд курганів, козацьку раду, працю ремісників і життя козацтва. В сповіданні «Гетьман у Києві» з великою увагою і майстерним реалізмом описує письменник триумфальний в'їзд гетьмана Богдана Хмельницького у столицю України. Тут довідуємось про повстання очелене брацлавським полковником Давидом Нечаєм, про переможні бої над шляхтою під Жовтими Водами, про поразку польських панів під Корсунем, про фінальну битву під Пилявцями на Волині. Цікавим є момент, коли гетьмана вітають вихованці Київського кселегіуму.

Історична тематика наших авторів виступає часто в розділі «Дітям» окремих випусків «Українського календаря».

Антін Більчук надрукував тут оповідання про антів і скіфів (1975), про кс'яні баби (1973), Тараса Шевченка, Олександра Мизгута (1981), про навчання юного бандуриста (1980).

В окремих випусках «Українського календаря» псявлялися переклади віршів А. Міцкевича, К. Ці і Норвіда, Ю. Тувіма, К. І. Галчинського, Я. Бжехви, Т. Куб'яка, В. Броневського та інших польських поетів, переклади пера уєскатівських авторів. Появилася також низка сповідань на теми польсько-українських взаємин. Йдеться про оповідання А. Більчука про зв'язки козаків з Варшавсю (1973, 1975, 1978), про А. Потебню (1978), дитячі роки Крешевського (1977), Л. Варинського (1976), Ю. Словацького (1979) і портрет сина Жеремського (1979).

В «Українських календарях» А. Верба надрукував сім оповідань з життя природи. Згадаймо твори «Вовки», «Пінгвінятко», «Жу-жу», «Ялинка куріпчат», «Непрошений квартирант» та інші.

На сторінках «Українського календаря» появилися й пригодницькі оповідання А. Більчука і П. Галицького, а також казки А. Верби та П. Галицького (1966, 1976, 1977).

В доробку наших авторів є й пригодницькі оповідання А. Більчука і П. Галицького (1974, 1977, 1980, 1981), оповідання, які остерігають дітвору перед пожарами,

нешасливими випадками (УК, 1970) та в читанці «Дім та світ», а навіть про дружбу українського хлопця з болгарським ровесником (А. Верба, «Папчо і Данчо», ант. «Гомін»).

Було вже сказано, що літературна творчість для дітей наших письменників публікується у «Світанку». У ньому також виступає прізвище Антона Більчука (оповідання «Суниця», IX, 1971, «Кампанія» VIII, 1960), п'єса Івана Шелюка «Весняне свято» у «Світанку» від лютого 1972 р., яку легко можна інсценізувати, оповідання Івана Гребінчишина «Цюпчик» («Світаною» VII, VIII і IX, 1970 р.), вірші та оповідання Євгена Самохваленка, поезії Якова Гудемчука і Олександра Жабського. Є сповнені настроєм вірші про пори року Івана Златокудра. Згадаймо вірші: «Осінь», «Казка про осінь», «Січнева ніч», «Зима», «Березень», «Провесінь», «Квітень-цвітень» та інші.

Завжди подобаються малцям твори Ірини Рейт. У них є зайчик, гай, ялинка, сніжинки — все, що близьке і принадливе найменшим. На увагу заслуговує її вірш у «Світанку» від травня 1980 р. «Поснули вже діти», у його третій строфі висловлені палкі бажання кожного свідомого українця:

«Щоб виріс здоровий та в школі учився
і рідною мову пізнав,
любив Україну, батьків не цурався
та працю й людей шанував».

Вірші Євгена Сіромахи в «Українському календарі» за 1966 р. мають пзнавальну і виховну вартість. Наприклад, небуденний багатий за з'ястом твір «Василькові мрії». У ньому є назви міст: Варшава, Київ, Канів і постаті: Тарас Шевченко, В. Ленін, Павло Попович.

У цьому ж календарі привертає увагу оповідання Г. Бойчука «Маленька вчителька». Прочитавши його, молоді читачі довідуються про те, як організується пункти навчання української мови.

Звичайно, є ще багато творів, статей, інтерв'ю, репортажів, створених зусиллям уескатицького пера, які можна зарахувати до творчості для дітей. Інколи буває важко розмежувати дитячу літературу від решти. Однак в усіх видах видань Товариства помічається піклування в такому напрямку формувати молодого читача, щоб він ставав повновартісною та гідною часткою свого народу.

Твори для дітей можна відокремити і у літературній антології «Гомін», виданій у 1964 році. У ній є багато прізвищ авторів, яким не бракує хисту і вони могли б надалі з успіхом поміщати свої твори і для дітей, і для молоді у нашій газеті. Не раз на читачьких учнівських конкурсах звучали такі зворушливі твори, як «Могила» Аделі Бідоус, «Українська мова» і «Пастушок» Мілі Лучак. А вивчаючи життєвий шлях Івана Франка, з успіхом учні читали і обговорювали оповідання «В ослячій лавці» Костя Кузика. У написансму перама уескатицььких письменників охочі завжди знайдуть відповідні вартості. Треба надіятись, що багато цікавого ще лежить в можливостях наших авторів.

Випуск антології творчості для дітей наших авторів приніс би радість дітям, допомогу вчителям і покаже би значний доробок уескатицььких літераторів.

Степан Бень

МАТЕРІАЛИ ДО БІБЛІОГРАФІЇ

Переклади українських творів на польську мову:

Biczuja N., *Kwiecień w czółnie*. Z ukraińskiego tłum. M. Dolińska. Lub. 1981, WL.

Drozd W., *Oliwki*. Wybór i przekład T. Hołyńskiej. Lublin 1980, WL.

Kornijczuk O., *Zagląda eskadry*. Tłumaczył A. Minkowski. Literatura Radziecka, 1980, nr 4.

Pawlyczko D., *Istota rzeczy i inne wiersze*. Wybrał i wstępem opatrzył Florian Nieuważny. Warszawa 1980, PIW.

- Suchomliński W. A., *Me serce dzieciom*. Przekład M. Dolińskiej. Moskwa 1979, Progres.
- Szewczenko T., *Nieszczęśliwy*. Tłumaczył Jerzy Jędrzejewicz. Lublin 1980, WL.
- Ukraińska Ł., *Siedem strun*. Wybrał, opracował i wstępem opatrzył Tadeusz Chróścielewski. Lublin 1980, WL.
- Zahrebelny P., *Przejdźmy do miłości*. Tłumaczyła Maria Dolińska. Lublin 1980, WL.
- Zahrebelny P., *Zostaniesz cesarową — uszczęśliwisz świat*. Tłumaczyła K. N. Sakowicz. Warszawa 1980, Czytelnik.
- Zbliżenia. Galeria poezji. Bydgoszcz 1978, ZLP.¹
- Художні твори польської літератури з українською тематикою
- Fiderkiewicz A., *Wspomnienia z płonącego jaru*. Opowieść o dzieciństwie i młodości. Warszawa 1955, Iskry.
- Fiderkiewicz A., *Burzliwe lata*. Wspomnienia z lat 1928—1939. Warszawa 1963, Iskry.
- Szymanowska Z., *Opowieść o naszym domu*. Kraków 1980, PWM.
- Історичні літературно-критичні спогади та інші публікації з українською тематикою:
- Angyl A., *Świat słowiańskiego baroku*. Z niemieckiego przełożył Jerzy Prokopiuk. Warszawa 1972, PIW.
- Atlas gwar wschodniosłowiańskich Białostoczczyzny*. T. 1, Warszawa 1980, Ossolineum.
- Chojnowski A., *Koncepcje polityki narodowościowej rządów polskich w latach 1922—1939*. Wrocław 1979, Ossolineum.
- Galicja w powstaniu styczniowym*. Materiały i dokumenty. Warszawa—Moskwa 1980, PAN.
- Karpińska G. E., *Bibliografia etnografii polskiej za lata 1970—1975*, Wrocław 1980, Ossolineum.
- Lustracja województwa ruskiego 1661—1665*, cz. 1. Ziemia przemyska i sanocka, 1970, cz. 2. Ziemia lwowska, 1974, cz. 3. Ziemia halicka i chełmska. Wrocław, 1976, Ossolineum.
- Lewandowska-Jaraczewska I., *Zakład Narodowy im. Ossolińskich za dyrektury Adama Kłodzińskiego 1839—1849*. Wrocław 1980, Ossolineum.
- Mazurek M., *Ku przyszłości szliśmy*. Warszawa 1979, KiW.
- Michałowski W., Rygielski J., *Spór o Bieszczady*. Warszawa 1979, S i T.
- Mimikowska T., *Wyrazy ukraińskie w polszczyźnie literackiej XVI w.* Warszawa 1980, PWN.
- Podhorodecki L., Rasba S., *Wojna chocimska 1621 r.* Kraków 1979, WL.
- Podhorodecki L., *Władysław IV*. Warszawa 1974, MON.
- Podhorodecki L., *Hetman Jan Karol Chodkiewicz*. Warszawa 1976, MON.
- Radziwiłł A. S., *Pamiętnik o dziejach w Polsce 1647—1656*, t. 3. Warszawa 1980, PIW.
- Rocznik slawistyczny*, t. XL, cz. 2. Wrocław 1980, Ossolineum.
- Różiewicz J., *Polsko-radzieckie stosunki naukowe w latach 1918—1939*. Wrocław 1979, Ossolineum.
- Slavica Lublinensia et Olomucensia*. Lublin 1978.
- Studia z filologii polskiej i słowiańskiej*, t. 19. Warszawa 1980, PWN.
- Tyrowicz M., *Prasa Galicji i Rzeczypospolitej Krakowskiej 1772—1850*. Studia porównawcze. Kraków 1979, WL.
- Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej 1974—1979. Lublin 1979.
- Vincenz S., *Na wysokiej poloninie*. Warszawa 1980, PAX.
- Wiśniewski G., *Polsko-radzieckie stosunki kulturalne w latach siedemdziesiątych*. Poznań 1980, WP.

Зібрав А.С.

ХУДОЖНЄ СЛОВО

Іван Златокудр

КИЇВ

Над думнострунним морем хвиль Дніпрових славних
цвіт осипають каштани

Білий плач Ярославни
чорний біль Роксолани

Отче наш
Святограде
що Володимировим хрестом
сяєш

Над віками
Я молюся до Тебе
Свята Софіє
В шоломах
хоробрих полків
Ігорєвих
Чолом Тобі
Витязю
Козаче

Дужий
мудрістю
книг
Ярослава
і

дум
кобзарєвих

Над думнострунним морем хвиль Дніпрових славних
цвіт осипають каштани

Білий плач Ярославни
чорний біль Роксолани

Тадеуш Хрусьцєлевський

ПЕЙЗАЖ НАД ЗОЛОТИМИ ВОРОТАМИ

Львівські та Ляцькі — немов віки десь їх розгубили.

Й лиш — Золоті — стоять під снігом білим.

Захищають місто — і віряться, і сниться.

Насміхається над ними блазень місяць:

косоокий, брови звів в каблук,

і ніби цілються до них із лука.

В просвіті — Золотих — в синьому кристалі,

промайне в час тиші сніжної й печалі,

прилетить на предивних крилах слави,

королева Франції Ярославна.

Переклав Іван Златокудр

Tadeusz Chróścielewski

PEJZAŻ ZE ZŁOTĄ BRAMĄ

Lwowska i Lacka gdzieś się zapodziały
i tylko Złota sterczy w śniegu białym.
Wierzy, że straż nad miastem dzierży.
Stroi z niej żarty błazen księżyc,
zezuje, wygiął brwi na skos
i niby do niej z łuku mierzy.
Tylko się wsnuwa w truchło Złotej
w czas ciszy śnieżnej i tęsknoty
przybyła tu drogą przedziwnej awiacji
Jarosławna królowa Francji.

ZŁOTA BRAMA W KIJOWIE

To tylko cegiel wzgórek na placyku
w zaroślu. Wjazdem paradnym nie służy.
Szczytne nicpotem na Welykij Pidwalnij,
zawalidroga z Wołodymyrskojji.
Tylko cień rosły z tętentem przed bramę
jak czarnoszuby zajężdza ataman,
tylko deszcz spada jak deszcz strzał

Mongoła

i koń spiżowy wspina się nad trony,
i księżyc błyska jak miecz wyszczerbiony
nad zachmurzonym nieba ostrokołem,
nim wbiegnie słońce, tarczownik czerwony,
ażebym Bramie i jeźdźniom bić czołem.

MATKA MIAST

Oto miasto siedmiu kniaziów
wielkomogilnych

a to są
Kyj, Szczek, Choryw — bracia
Askold i Dir — w kołpakach ziemi greckiej
Oleh zabity przez czaszkę konia
Igor legły na czystym polu
Wołodmyr Słońce Krasne
oto miasto siedmiu świętych cudowładnych
a to są
święty Andrzej przepowiadacz
Wołodmyr Słońce Krasne
Hlib i Borys udrećzeni
Eufemiusz chwalca boży
Joann Wielkroć Cierpiący
i nasz stary Kozak Ilia Muromiec
Ilia Muromiec na bystrym koniu
chłopski syn na zastawie Ziemi Ruskiej
oto miasto złote siedmiokroć
a to
złotym wąsem boga Groma
złotym kładem Bogurodzicy Desiatynnej

Złotą Bramą złotowierczą
złotą czapką Monomacha
złotym słowem uronionym przez
Swiatosława
i złotymi hramotami wielkich
swobodoczyńców

a do tego jeszcze dwakroć złote
wianem siostrzyc dwójjedynych
nadobnych hożych krasawic —
Faktografii i Legendy
ale
to miasto
większe niżli kniazie
wszyscy co do jednego
niż świętych cudowładców
cały deisus
cenniejsze od kładów złota
i słów złotych
i piękniejsze od nadobnych wzniosłych
dziewic
bo jest ono
Matką miast
a matka to znaczy więcej niż wszystko.

MIASTO NA SIEDMIU WZGÓRZACH

Nad rzeką, w którą spadł bóg Grom
jest siedem wzgórz muzykujących
i niebo wzgórzom wtórujące
i tysiąc pięćset lat wśluchanych
we wzgórz tych hymnos nieustanny

Kijowskie urocyszczce
w niebo trąbitą świszczce
przeciąga Chorewica
po strunach błyskawicą
od Szczekawicy cwałem biega
święte dzwony Bazylego

Askoldowa gra w niebo Mohyla
gra od nieba przeczysta siła
skowronkiem w niebo Andrijiwka
za nią świerszczem Kosjatiwka
z chmur nad Mohylą Dirową
złoty dmie róg
gra teorban

Z urwisk skąd runął w nurt bóg Grom
z rozkazu kniazia Krasne Słońce
wyżej niżli Bulwar Drużby
a niżej od cebulek chmur
kniaź się wypiętrza Krasne Słońce
z kłodami krzyża samowtór
Żegna on tysiąc fabryk bystrych
i tysiąc betonowych gór
i wzniosłe hasło nad jałowcem
i w różach szkła uniwermach
i brzask przetkany odrzutowcem

I pyta z wysoczyzny kniaź
złotym słowem pomilczeniem
ze swych dni do naszych dni
Odrzekę warg nieporuszeniem —
Nie wiem, na niebie li jesm, li na ziemi.

Marian Jurkowski

WIECZÓR

NA GÓRZE WŁODZIMIERZA

(Z cyklu „Wieczory Kijowskie”)

Gaśl dzień, zmęczoną chylił głowę
Na wyzłocone Dniepru wody,
Znać stepów mgły płynęły płowe,
W drzew cienie pierwsze pełyły chłody.

I pastelowych zmierzchów cisza
Zawisła niemo nad wybrzeżem —
Tylko ramiona czarne krzyża
Modlą się ponad Włodzimierzem.

Modlitwa ich po wzgórzu splywa
I budzi śpiącą w nim drużynę —
Noże Igora róg ich wzywa?..
Nie — to głos mnichów w stepy płynie...

I nagle blask! Sto słońc na wodzie!
Czy to Sambata złote zbroje,
Czy połowiecka luna wschodzi?
To płoną światła nad Podolem!

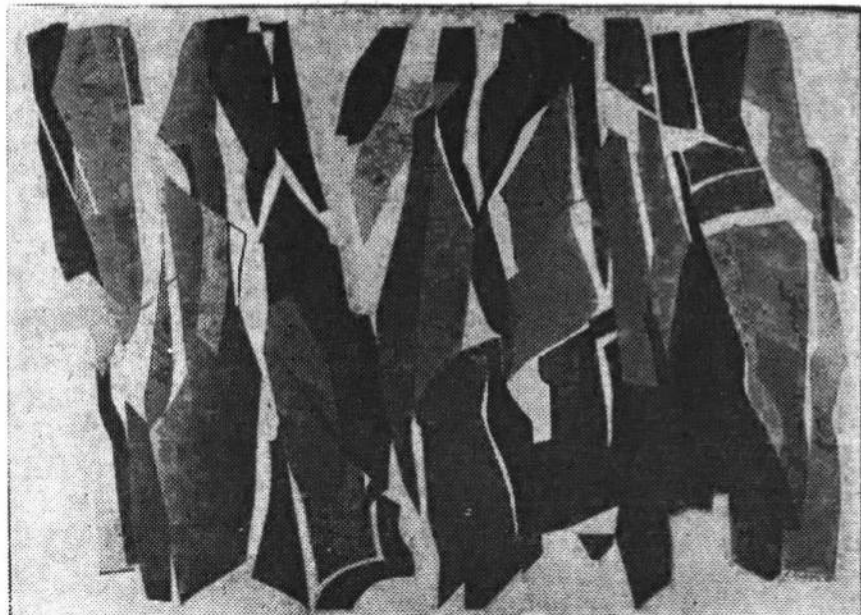
Bezkresne morze gwiazd i latarń,
Jakby świetlików siadła chmara.
Ich pieśń radosna w niebo wzlata,
Milknie w kurhanach i czaharach.

I w stepach znowu mgły i mroki,
Milczy Dniepr senny i kasztany,
Tylko na niebie gdzieś wysokim
Chmur tabun płynie zadumanych.

I noc do ziemi czoło zniża,
I cisza siada na wybrzeże —
Tylko ramiona czarne krzyża
Modlą się ponad Włodzimierzem...

Kijów, jesień 1959 r.

I. Кузик. Похилений просвіт.

Marian Jurkowski

**PRZED POMNIKIEM
TARASA SZEWCZENKI
W KIJOWIE**

Stoisz wysoki, dumny i śmiały,
Niezapomniany bał'ku Tarasie —
Ty nie dla wieńca i nie dla chwały
Na marmurowym siadłeś Parnasie.

Twój śpiew nie w pańskie płynął pałace,
Nie bił pokłonów wysokim progom —
Lecz Ty go w serca waleś kozacze,
Nim wykarmiłeś duszę narodu.

Bo w lirę Twoją wichrem-strumieniem
Spłynęły krwawe łzy Ukrainy —
Bo pieśni Twojej pierwszym natchnieniem
Były ból matki i płacz dziewczyny.

Bo słowo Twoje z ziemi zrodzone,
Z potu i pracy, z łez i niewoli,
Bo serce Twoje nienasycone
Nabrzmiało gniewem mężnych pokoleń.

Tyś to, Tarasie, poprzez pożary,
Poprzez nienawiść, krew i złe lata
Pierwszy — przyjaźni pełen i wiary —
Wyciągnął rękę do Lacha-brata.

Dziś stoisz wielki i zadumany
I myśl głęboka w Twych oczach świeci,
Z liści Ci wieniec plotą kasztany
I polne kwiaty przynoszą dzieci.

Już mrok. Już pierwsze gwiazdy na niebie
I cienie długie od drzew się ścielą —
I ja wyciągam swą dłoń do Ciebie:
Żegnaj, Tarasie, mój przyjacielu!

Kijów, jesień 1959 r.

Fedir Małyckyj

SOFIA KIJOWSKA

Na miejscu tym, gdzie dmie wiatr starodawny,
Gdzie huf Pieczyngów rozbił kniaź Jarosław,
Jak wśród słowiańskich cudów cud przesławny,
Ku czci zdarzenia Sofia się wzniosła.

Kopuły zwiódszsy w siną nieba głębie,
Nad światem kłótni, trwóg, co żarły księstwa,
Od wieków Sofia światłem łśni gołębim,
Jak symbol onej mądrości i zwycięstwa.

Tu docierała horda Batu-chana,
Rozprawę podły wróg nad ludźmi czynił.
I nieraz miasto Kyja zapalano,
Heretyk hańbił Sofii świątynię.

Bronili miasta kijowianie śmiało
Pod szum chorągwi ruskich dzielnicowych.
Oranta Obrończyni pomagała,
Jak Feniks miasto ożywało znowu...

Zdarzały tu się złe i dobre sprawy,
Tu zza mórz gości często spotykano.
Bohdana tu w bojowej czczono sławie,
Dwóch braci przyjaźń wieczną świętowano.

Przeżywszy w wiekach tyle niedobrego,
Trwa do dziś Sofia w swoim pięknie szczytnym,
Jak pomnik już narodu wspaniałego
Na dumnych wzgórzach Rusi starożytnej.

Z ukraińskiego tłumaczył Piotr Kupryś

Fedir Małyckij

WZGÓRZA KIJOWSKIE

(Fragment)

Gdy wzejdę na wzgórze kijowskie
I spojrzę dokoła radośnie,
Step ujrzę bezkresny, lecz swojski,
Usłyszę nad Dnieprem pieśń głośną.

Ukraina swobodna tak dźwięczy pieśniami,
Barwinkiem lśni błękit nad jej przestworzami.

Na południu hen morze pszenicy
Z morskimi falami się złało,
Pszenica złoci okolicę
I chyłą się kłosa nabrzmiałe.

A Dniepr błękitnieje wśród lanów w oddali
I pieśni do morza odnosi wytrwale.

Na północy zaś stare Polesie
Wciąż szumi od wieków lasami,
I w górę z chat świeżych dym pnie się,
Nie jąttrzą ran dudy nocami.

Nie stało ni pana, ni biedy, mąk ciężkich
I w nowej już chacie Poleszuk dziś mieszka.

Na południu, w wieczornej też lunie
Stał mocną wciąż hutnik szykuje,
Gdzie step widniał z trawą, piołunem,
Tam węgiel dziś górnik fedruje.

Zaświecił wśród stepu Dniprelstan swe ognie,
Mgłę leninowskim on światłem w dal pogał.
Z ukraińskiego tłumaczył **Piotr Kupryś**

Chrystia Ałczewska

DO MOJEJ STRZECHY

Minęła noc i wzeszło wielkie słońce.
— Patrz — oto chata starą strzechą kryta,
Dzień jasny ją przygarnia i całuje,
Rosą ożywczą ranna zorza wita...

Świeciłaś pustką, przez tyle lat, chato,
Ponura, oniemiała, niby sowa, —
Wolności wciąż w strapieniu swym czekałaś,
A prawdę ktoś niedobry sprytnie schował.

Teraz cię, chato moja, nie poznają:
Ożył twój lud i gwarzy już radośnie
Jak gaj w głębokim rozkwitły parowie,
Co na przemian z rzeką szumi chwałbę wiośnie.

Stoję i patrzę jako ta poświata
Złocistym słońcem co serca porywa
I wolność zewsząd w szum wiosny się wplata
Z wiatrem kołyszącym kwiaty uczuć żywe!

To idzie wolność! — coraz bliżej
Na skrzydłach chyżo leci ku nam, —
Żarem splomienia nam oblicza,
Wybucha iskier śpiewnym szumem...

Oto jest wiosna, wolna wiosna!
Ramiona otwierajcie szerzej —
Witajcie wolność pełnym głosem,
Śpiewem radosnym, raźniej, szczerzej!

Kochajcie mocniej, nie jak dawniej, —
Jak słońca żar, co w niebie płonie,
Jak step bezkresny — naszą wiosnę —
Jak wolność — wiatr, co ku nam wionie
Radość, co życie w łanach budzi
Kochaj ludzi! Kochajcie ludzi!

Z ukraińskiego przełożyli
Antoni Bielecki i Zygmunt Rybak

WOLNOŚĆ

W męczarniach bólu, w walce o dołę
Słychać jej krok!
Ona tu idzie, bogaczy budzi:
„Wstańcie, brzuchacze, spętani ludzie
Przeciw wam prą!..”
To zemsta nieba, wolności, chleba
Im trzeba dać!
Zadrzyjcie trony: ręce strudzone
Do was się wzniosły, was schwycić chcą,
Śmierć, żartów dość ci, luba Wolności,
Rabom graj hymn!

Białe akacje, rozmowy w skrytości,
Pełne wiosennych marzeń i miłości,
Szmer cichy wkrada się w dom...
Szepce coś cicho, szaleje i pragnie
Twe długie rzęsy dać we władanie
Gwiazdzistej nocce i snom.

Słodkie westchnienia, miłość, łzy, drżenie,
Rzęs trzepotanie będą nieustannie

Podniecać do miłej żar —
Nie słuchaj miłości, zwodne jej słowa:
Jesień ostudzi namiętne rozmowy,
Zły los skradnie wiosny dar...

Dusza to konwalia wrażliwa,
Schowana wśród boru ciemnego;
W niej skryta tęsknota kochana.
Dla niej z oddaniem czule rozkwita
Nikomiu nieznaną...

Dusza to ów kwiat delikatny,
Co roni w krąg wonie, lecz jenie,
Co wędnie ze smutku i łkania...
I odtąd nikt w lesie przechodząc
Nie spojrzy już na nią...

Z ukraińskiego przełożył
Florian Nieuważny

Powiadali ludzie:
— Nic nie będzie z tego!
Powiadali ludzie:
— Nie wskrzesisz martwego!

Powiadali ludzie:
W stepowej krainie
Nie wstawać, a spać wciąż
Naszej Ukrainie...

A los Ukrainy
Z uśmiechniętym licem
Leci pod niebiosa
Jak synogarlica.

Z ukraińskiego przełożył
Antoni Bielecki

Bohdan Łepkyj

GDY ZABYŚNIE GWIAZDA...

Gdy zabyśnie wigilijna gwiazda,
Rozplyń się, kołedo, lasem-polem
— Jako radosnej nowiny zwiastun —
Ponad światem, co jęczy w niedoli.

Zstąp pod cichą, pochyloną strzeżę
W smutki, co jak ołowiane brzemie...
Wszystkim bliskim rozdzwoni tę pociechę,
Że dziś schodzi sam Chrystus na ziemię!

— Precz, zgryzoto! — oto nam na pomoc
Boża Matka z Dziecięciem przychodzi;
— Ono raz i zło słowem, jak gromem,
W-wążyłych sercach znów nadzieję rodzi!

A gdy załśni gwiazda w Święty Wieczór,
Płyn, kołedo, na radość, pociechę,
Kędy nędza gnie zboliałe plecy,
Gdzie rodzinna, pochylona strzecha...

GDY ZGAŚNIE SŁOŃCE

(Fragment)

Czy wtedy znów przyjsz do mnie zechcesz,
Gdy słońca zachód splomienieje
I smutek duszę wskroś owieje,
Gdy chłód wieczoru zmrozi serce,
Czy wtedy znów przyjsz do mnie zechcesz?

I czy tak zajrzysz w moje oczy,
Jak tyś jedynie potrafiła,
Jak słońce żegna kwiaty miłe
Nim je w objęcia rzuci nocy;
Czy zajrzysz znów tak w moje oczy?

Z ukraińskiego przełożył
Zygmunt Józef Rybak

Степан Павличе

3 ЦИКЛУ

«ОСІНЬ МОЄЇ ЗАДУМИ»

Видубецький монастир
Господи, як тихо тут увечір!
Над кручею дерева похвлялися
і небосжил навалює на плечі
свинцеві хмари.
В білих стівах плеще
жовтневий вітер листів'ям кленовим...

А там
внизу
гуде двадцятій вік,
завішений на проводах трамвайних.

Як тихо тут,
як тихо тут увечір!

Не тиші тій я шлю поклін покорний,
не тиші тій молюсь, живу і мрію,
вона для мене лиш оточка мрій,
молитви і покори перед світом,
що промайнув,
заки
я встиг відкрити очі.

Тепер уява квола, непослушна,
збирає в цілість,
як розбитий глечик
черешки минулого буття.

Чого шукаєш?
Власної надії,
що був,
що єсьм
що вічно нам тривати?
Що часу млин
це тільки одна з форм
буття,
а не його початок і кінець?

Як тихо тут,
як тихо тут увечір!

Потішав

— Куриш?
— Курю.
— Кашиляєш?
— Ні.
— Астму маєш?
— Ні.
— Грудку жабу, шлункові і сердечні
хвороби маєш?
— Ні.
— То кури й далі, а колись те все ще
матимеш.

ЮВІЛЕЙ ДІЯЧА Й ПОЕТА

Відомий нашим читачам поет і уескатівський діяч Яків Гудемчук-Мушинський народився 12.IX 1922 р. в Луцьку. Тут він закінчив українську гімназію та педагогічний інститут, а згодом офіцерську політично-виховну школу в Житомирі.

Наприкінці війни він як офіцер Польського Війська, брав участь у боротьбі з фашизмом. Після війни оселився в Кошаліні, де став працівником відділу здоров'я.

До УСКТ належить з 1956 р. У Кошалінському Польському радіо, починаючи від березня 1956 поет постійно редагував, як суспільний редактор, передачі українською мовою, які читали дружина редактора та вчителька Н. Печинська. Ювіляр підготував майже тисячу передач.

Крім цієї корисної праці Гудемчук включився в іншу уескатівську працю.

У 1957—1958 роках працював штатним старшим інструктором ГП УСКТ. Протягом чотирьох каденцій був головою ВП УСКТ в Кошаліні, відтак членом Головного товариського суду, делегатом на чергові з'їзди УСКТ тощо.

Не дивлячись на великі навантаження професійною та громадською працею, Ювіляр знаходить час на публіцистику, зв'язану з діяльністю Товариства, а перш за все на поезію.

До 1980 р. він надрукував понад 460 віршів, у тому українською мовою майже 420. У цій кількості маємо на увазі оригінальні вірші та переклади творів В. Броневського, Я. Івашкевича, М. Коношніцької, Ц. Норвіда, Ч. Мілоша, російських поетів В. Кочнева, К. Сімонова, О. Кольцова, а також німецького класика Й. Гете й писаних мовою есперанто віршів Л. Заментофа.

Перша збірка поезій Гудемчука «Балтійські чайки» вийшла 1978 р., а друга «Примор'я» — 1980 р.

На польську мову вірші Гудемчука перекладали А. Цесаж, Л. Левін, Є. Литвинюк, Т. Хрущельський. Деякі вірші Мушинського були перекладені на мову есперанто.

Ювіляр дещо переклав на польську мову. Натомість російською мовою написав біля 15 віршів. Крім пресових органів УСКТ, вірші Гудемчука були друковані в журналах «Всесвіт», «Дніпро», в газеті «Літературна Україна», «Новий вік», в літературній антології «Гомін», в шкільних читанках у ПНР тощо.

1960 року, в співавторстві з К. Кузиком, Ювіляр видав українську «Читанку для V класу». Творчість Якова Гудемчука привернула увагу не тільки уескатівських, але й польських і радянських критиків. Про його творчість писали, між іншим, Є. Енджеєвич, А. Васькевич, Є. Литвинюк, Т. Хрущельський, С. Козак, Є. Волошко, Ф. Малицький, А. Середницький, І. Златокудр, Б. Олійник, В. Назарук, Ф. Степанов та інші.

Відгуки на творчість Гудемчука згадані автори друкували в газетах і журналах «Пшпязнь», «Твурчосць», «Жице літерацке», «Одглоси», «Жовтень», «Дніпро», «Донбас», «Дукля», «Наша культура», «Літературна Україна», «Наше слово».

Яків Мушинський відзначений Кавалерським Хрестом ордена Відродження Польщі, Золотим та Срібним хрестами, Медаллю за заслуги в розвитку Кошалінщини, Медаллями за участь у визвольних змаганнях, а також Медаллю 20-річчя УСКТ.

Бажаючи заслуженому Ювіляреві дальших творчих успіхів, пропонуємо читачам вибірку його нових поезій.

А.Б.

ОКУПАЦІЙНИЙ ЕТЮД

Над трупом сина
Мати нахвлялась,
Волосся гладячи
Й пілуючи
В чоло

Звелась неквапно,
В очах скляних
Ні сліду від сльози,

Угору руки
Мовчкі простягла
Закам'яніла...

І тільки вітер...
Кужовдив просідь
І зривав із уст
Ні то прокляття,
Ні то скаргу,
Чи молитву...

Яків Гудемчук

Хоч я колись на пенсію піду
Або подам, як кажуть, у відставку,
Чи смерть позве мене на очну ставку,
Чи я зустрінусь з нею на ходу, —

Та серця у відставку не пошло,
Воно довічно сповнене любові
Гарячої як промені ранкові,
Що гріють-пестять мрійливо рілля.

Бо хто любові скуштував хоч раз —
Той з серця вирвати її не зможе,
Той бурі всі житейські переможе,
Тому життя всміхається всякчас.

Зорі вже співають колискову,
Сон-приблуда крадькома сновига...
Місяця застиглого підкову
З неба горна вечір витяга...

Будуть поспіль осінь зустрічати, —
Час приходу знають бо вони...
Змінять зелень на барвисті шати,
Як в легендах давніх чаклуни...

Тільки я збагнути не в силі й досі —
Звідки це на скронях сивина?..
Справжня це вже, невідклична осінь?
А чи саме вчас прийшла вона?..

БЛАКИТНА ПЛАНЕТА

Я живу на блакитній планеті —
У приморській шумкій стороні.
Грає сонце мені на кларнеті,
Усміхаються зорі мені.

Тут стрічаю мрійливі світанки
Й кольорові — як сни — вечори
Оповиті вишневим серпанком,
Сині ночі, солоні вітри...

Тут з дружиною віку полудень
Стрів неждано-негадано я.
Та далеко ще осінь і грудень,
Нам весна різноцвіттям буя.

Тут знайшов я пристанище — гавань
І причалив немов корабель,
Що вернувся домів з дальніх плавань —
Із портів і бурунних пустель.

Хоч планета блакитна одна є
Й скрізь небесна однакова синь —
Я ж у мріях увесь поринаю
І вертаюся на рідну Волинь!

Гасне день, наче племінь на вітрі,
Надвечірня скрадається тінь.
На приморського неба палітрі
Відпливають чайки в далечинь...

Синій присмерк окутав оселі,
Тихне гамір, змовкають пташки...
Огортають думки невеселі,
Неспокійні, настирні думки...

День майнув, але задуми-мрії
Не всі удалося звершити.
Від знемоги сон склеює віі, —
Прилягти б, відпочити б хоч мить...

Як збагнути, що завтра віщує,
Біль чи радість воно принесе?..
Головне — не прожить його всує,
А звершити задумане все!

БАЛАДА ПРО ЛЮДВІСЬКУ

Зайнявся сонцем ранок в Жегестові
І тінь прогнав тремтячу, боязку,
Пливуть хмарки краєчком пурпурові,
Співає Попрад пісню гомінку.

А понад ним стежинки в'ються вгору,
Біжать, біжать і губляться між трав...
Одною з них у свіжу ранню пору
Я навмання недавно мандрував.

І завела мене аж на галявку, —
Самітна хижа вбога там стоїть.
Я мріяв там гірську зустріти мавку,
Життя на мить у казку замінить.

Та замість мавки двері відчинила
Уся в дрантях, у зморшках на лиці,

Мов голубка бабуся посивіла
З кавалком глини мокрої в руці

«— Як бачиш сам — ладнаю я підлогу, —
Отак як я — стопталася й вона,
Але люблю хатину цю убогу, —
У ній пройшла колись моя весна».

Яка нужда і пустка у хатині,
Забутий щастям цей лісний чертог...
У закутках сховались дивні тіні,
А на стіні розп'ятий висить бог...

«— Ти дуже схожий на мого сина,
Коли б він жив — не горювала б я...
Але прийшла завія, хуртовина —
Його не стало. Доленько моя!..

Я неписьменна та читать навчилася
У людських душах. Часто ворожу.
Тобі ж... — й на мене пильно подивилася,
Тобі ж усе про себе розкажу.

Покійний батько був гуралем зроду,
Лемкиня мати. Важко нам жилось.
Родила скупо наша нива. Згодом
Ходить мені у найми довелось.

Не зчулась я коли прийшло кохання.
Неждано. Потай. Буцім та весна.
Раділо серце, мов зірниця рання,
Що між ясних хмаринок вирина.

Мій чоловік був хвацьким лісорубом,
Дотепник з нього був і жартівник,
В потребі ж сміло справу ставив рубом
І чесно гріш-він заробити звик.

І навпіл так — у часті і турботі
Минали дні. Минав за роком рік.
Удома я — при кропіткій роботі,
Щодня у лісі — любий чоловік.

Була зима. Як нині пам'ятаю.
Морозна. Гостра. Снігова зима.
Я крізь віконце в присмерк заглядаю,
А мужа з лісу все нема й нема...

Не повернувся. Буком привалило.
Лишилась з сином, з донькою. Вдова...
Від того часу серце заніміло,
Ходила я ні мертва, ні жива...

Прийшла війна. Знуцання і наруги,
Нещадно бив і нищив нас фашист,
А серце рвалося з жалю і напруги,
Дрижав з нас кожен, мов осики лист...

Старих, малих в Німеччину вивозив,
Усе майно доценту плондрував.
На зойк дітей і материнські сльози
Східним сміхом кат відповідав.

Уранці якось хижу обступили, —
Мені аж темно стало ув очах,
Мене й дочку гарапами побили,
А син тікав. Застрілили в куцах.

З дочкою я була аж на Лужицях.
В якогось графа. До кінця війни.
До ночі праця. Піт спливав по лиях,
Кляди, знуцались гаспидські сини...

Вернулись ми на згарище, руїни,
А тут — весна. У поле б треба йти...
Та як нема картоплі, ні зернини,
То що ж посадиш, що ж посієш ти?..

І хоч-не-хоч взялась за ворожіння, —
Всілякий люд відвідує мене, —
Заробок вистача на животиння,
І так мина життя моє сумне...

В.Вечерський

Нарешті спокій воцарився в горах —
Принаймні так здавалося мені.
Та крадькома збирался у зворах
УПА загони. Села у вогні...

І знов вагони. Вдруге довелося
Стареньку хижу кидати й село.
Скитання з сумом тісно знов сплелося
І горе з болем в серці залягло.

В біді жили ми кілька літ над морем,
Душею ж в горах. Що ж це за життя?..
Прибиті жалем і невтішним горем
Щодня ждучи додому вороття!..

Таки вдалось вернутися в Карпати.
Не обійшлося без клопотів, турбот...
Тут буду й віку свого доживати,
Живу ж бо я вже сімдесятитий год...»

«— А де ж дочка? Хіба жива-здорова?
Чи загляда під вбогий твій покров?»
«— Вона не варта доброго й півслова,
Хоча вона і плоть моя і кров.

Вже років шість як відреклась від мене
Мужичка я. Нездібна і стара.
Яке життя у самоті нужденне,
А може це уже така пора?..

Кому ж потрібна немічна старуха,
Морока, зайвий клопіт і тягар?..
Скажи так сам: дочка мене послуха,
Коли до всього я ще й злидар...

Отак живу. Займаюся ворожбою.
Зовуть мене Людвіською в селі.
А інші знову — бабою-ягою...
Шкода, що не літаю на мітлі...»

Я дивлюсь в твої очі янтарні,
У мінливі як ранні вогні,
Раз — як небо весною — безхмарні;
То захмарені, темні, сумні.

То бушує в них море безкрає,
Пінні грають у них буруни,
То веселка із них визирає —
І сміються привабно вони...

Я люблю твої очі янтарні
За мінливу, чарівну красу...
Крізь літа і хмаристі й безхмарні
Я любов до них свято несучу...

Ангін Вррба

ГОСТІ З УМАНЦІ

В альтані парку Понятовського в Лодзі над самим плесом ставка відпочивав доктор філологічних наук Гонорій Велькобродський. У спокійній воді купалися круглі колони альтани, розкішне галуззя верб і дальші за альтаною стрімкі верхи хвойних дерев. У парку було тихо. Робітники працювали в фабриках, діти і молодь вчилися в школах, бабусі в цю пору варили обід.

Тільки доктор Велькобродський, закінчивши свою дисертацію про майстерність перекладу, мав право відпочивати. Він любив цей парк. Любив ці ставки, різноманітні, зведені звідусіль дерева, чепурні містки над водою. Любив, бо нагадували йому дні дитинства, коли приходив сюди з матір'ю, а також дні молодості, велику галявину, Верхній став, Головний водоскид парку Софіївки в Умані...

Гонорій замандрував до Умані навесні 1940 року. Став працювати вчителем німецької мови. Весь вільний час проводив у чарівній Софіївці, захоплювався фонетаном «Змія», павільйоном Флори, гротом Венери. Гуляв уздовж скелястих берегів річки Кам'янки, цікавився підземною річкою Стікс. Здебільшого мандрував по Софіївці сам, а іноді тільки зі своїми подругами Зоєю і Марійкою. Крім того, Гонорій бував у краєзнавчому музеї, де оглядав пам'ятки по графах Потоцьких, по козаках Уманського полку і по гайдамаках...

Восени вибирався на заочний відділ Педагогічного інституту. Поки що відвідував велику бібліотеку інституту, вивчав українську та російську літератури.

Восени став студентом інституту, але здобув вищу освіту вже після війни. На перешкоді стала агресія й гітлерівська окупація.

Гонорій Велькобродський зголосився до радянських військових властей, але щі, поговоривши з ним, радяли чекати. Коли гітлерівці перли на Схід, Гонорій знов зголосився до військкомату.

Капітан Сидоренко після довгої розмови з молодим вчителем німецької мови радив залишатися.

— Я ж хочу битися з гітлерівцями, — опонував учитель.

— Вас відвідає Порфирій Кукурика і скаже, що робитимете... Пам'ятайте, Порфирій Кукурика, — сказав капітан на прощання. Так Гонорій Велькобродський залишився. На гітлерівців недовго треба було чекати.

Як тільки фронт перекотився на схід, німецький військовий комендант Умані наказав зголопуватися до праці. Гонорій думав вже йти до горілчаного заводу, бо окупанти не цікавилися школами.

Якось на початку вересня ввечері до кімнати Гонорія застукав кремезний чоловік.

— Порфирій Кукурика, — сказав крізь відчинені двері.

Вчитель просив сідати. Розговорилися про всяку всячину, врешті гість запитав:

— Де будете працювати?

— До горілчаного, мабуть, піду...

— Ні, йдіть до радгоспу «Левада»... Нам потрібна людина зі знанням німецької мови. Гонорій перекваліфікувався на канцеляриста державного маєтку. Користуючись посадою, він випишував на німецьких бланках довідки червоноармійцям, які захищали їх від табору.

Бувало, що Велькобродський возив харчові продукти бургомістрові містечка Тальне. Цей був так задоволений, що рекомендував Гонорія комендантові в'язниці в Умані. Та й завідуючий маєтку схвалював працьовитість свого канцеляриста. Гонорій дійсно не ловив гав. Крім виконання своїх обов'язків, він постарався зробити восковий відбиток ключів від сховища на зброю.

Завдяки рекомендаціям, Гонорія перевели на посаду перекладача в уманській в'язниці. Тут також працював він бездоганно. Тільки начальник в'язниці не знав, що його службовець передавав партизанам вісті з в'язниці.

Якось по околиці рознеслася чутка, що в маєтку Левада одної темної дощової ночі хтось викрав двадцять крісів і всі запаси патронів. Сховище було зачинене, а зброя пропала. Жандарми приводили собак, але злива позмивала всі сліди.

В'язничний перекладач добре знав, що ці гвинтівки потрібні були для визволення товаришів з в'язниці. До нападу на в'язницю, однак не дійшло, бо жандарми арештували кілька партизанів.

Гонорій старався працювати далі бездоганно.

Якось до в'язниці прибув окружний комісар Шульц. Він допитував деяких в'язнів, за допомогою перекладача Велькобродського. І комісареві сподобався перекладач. Він забрав Гонорія до себе, а до в'язниці прислав досить слабеньку свого перекладачку Гельгу.

На новій посаді перекладач мав можливість ширшої діяльності. Він швидко завоював довір'я свого начальника і мав опінію завзятого борця проти комунізму.

Гонорій сподобався навіть вченому німецькому славістові Заксові. Перекладачка показувала йому Уманський краєзнавчий музей, гуляв з ним по парку Софіївка.

— Пане Велькобродський, — сказав учений під час обіду своєму чічероне. Вам краще було б зватися Грозбарт. Раджу вам змінити прізвище. Після нашої перемоги перед вами відкриються широкі можливості... Так, не Гонорій, а Ганс Грозбарт...

Перекладач подякував ученому за пораду й обіцяв поговорити з окружним комісаром про це. При нагоді сповістив, що комісар вже тепер величає його Гансом.

На другий день учений виїхав, а Гонорій залишився при своєму прізвищі.

Тим часом на Уманщині розгортався партизанський рух. Невеликі групи партизан ночами нападали на склади, станції, жандармські пости, державні маєтки.

Німецька розвідка намагалася викрити партизанські бази. Не можна сказати, що вона не мала успіхів. Однак, коли жандарми окружали вказане місце, партизан вже там не було. Сліди свідчили, що втекли кілька годин, а то й годину тому...

Гітлерівці бачили, що хтось доносив партизанам про їх операцію, але не знали хто.

Ніхто з них навіть не подумав, що це робив Велькобродський.

Він бо, крім перекладацьких занять, заступав друкарку. Тому про всі нагази експедиції партизани знали раніше, чим частини жандармерії. В окружному комісаріаті прибиральницею працювала вдовича Парасковія. Саме їй Гонорій передавав вісті, а вона вже разом зі сміттям виносила далі.

З дня на день зростали сили партизан. Окружний комісар, його заступник і начальник жандармерії вирішили вислати телеграму до Києва з проханням негайно надіслати паціфікаційні частини.

Зміст телеграми комісар подиктував перекладачеві. Той, написавши текст, поклав його в конверт і заклеїв.

— Шварц, — гукнув комісар через двері, занеси телеграму до військової частини, хай негайно передадуть київському командуванню... Однак Шварц не відзивався.

— Шварц! — повторив комісар. За дверима царила мовчанка.

— Шварц поїхав з конвоєм зброї до Маньківки, — пояснив заступник комісара.

— Маєте рацію, — пригадав собі комісар. Через цих бандитів у голові крутиться...

— Ганс, занеси телеграму до військової частини та віддай лейтенантові Вайсові. Перекладач стукнув каблуками, поклав конверт у папку і рушив в напрямку будинків військової частини.

— Що тут робити? — думав Гонорій по дорозі. Як повідомити партизан?

Коли перекладач бився з цими тривожними думками, на дорозі показалася подруга Зоя. Перекладач витяг з кишені коробку по цигарках, швидко написав вістку, закурив і коробку кинув у рів. Коли порівнявся з Зоєю, помітно сповістив:

— Візьми коробку по цигарках з рову, і негайно віддай Василеві...

Відійшовши далі, обережно оглянувся. Зоя зійшла до рову неначе шукала печерицю. Потім вийшла на дорогу й тримаючи велику білу печерицю в руці, поспішала в сторону Василевої хати.

— Штаб партизан Василь зможе повідомити вночі, а експедиційна частина надіде під вечір, якраз віддам телеграму... Окружать Маньківські ліси... Тоді мало хто живий виїде... Одиноский вихід притримати телеграму...

— А що буде, коли комісар подзвонить до Вайса? Тоді мені капут... Може однак не подзвонить... Він має багато справ. Через партизан не спить по ночах, та біля полудня дремає в фотелі. Після годинного сну ведить Шварцові розбуджуватися. Нані Шварца немає... Може проспить довше... А як лейтенант подзвонить, або сам приїде?..

— Ну, щоб воно не сталося, треба наших рятувати, — вирішив Велькобродський. Берегсм Уманця вибрався в поле до хутора прибиральниці.

— Як прийде мама, хай сповістить мене, що в комісаріаті... — сказав здивованій Оксані. Я буду в березняку ось тамтої балки. Тільки хай мама не йде до мене. Візьми корову і веди туди пасти... Тоді мені скажеш.

Після цих слів Гонорій подався до свого березняка.

Минуло важких дві години. Тепер можна було б телеграму занести. Карателі зможуть прибути лише завтра. Наші встигнуть втекти.

Нараз почувся голос Оксани.

— Ану, Сива, куди прешся!..

Гонорій підійшов ближче до дівчини:

— Прийшли мама? — запитав збентежений.

— Прийшли... кажуть, що в комісаріаті рух. Комісар думає, що вас викрали партизани... Сам лейтенант Вайс з'явився...

— Ну, тепер мене дійсно партизани викрали, — сказав перекладач і рушив ярами у тільки йому відоме місце.

Тоді Велькобродський партизанськими шляхами дійшов аж на польські землі. Відвідав рідну Лодзь, але нікого зі своїх не застав. З частинами Польського Війська пішов на Берлін. Після війни закінчив у Лодзі університет і залишився на кафедрі. Так з партизана став учений.

Доктор поклав пальці у коробку за цигаркою, але вона була порожня. Тоді

викинув коробку у смітнику, глянув на ставок, на дерева, на альтану, на випуклий місток, але в думці прощався з любими місцями парку Софіївки, з дорогими гостями з Умані. Хоч важкі були тамті роки, але доктор згадував їх з любов'ю, бо всі ці події переносили його в молодість; яка проминула там далеко за лісами, річками і ярами.

На щастя вчений був тут не сам. Разом з ним до університетської бібліотеки замандрували книжки, писані мовою тамтих сторін. Він залюбки читав їх і досліджував переклади польської літератури на мову Шевченка й Рильського.

Ось і тепер доктор прямував в університет до бібліотеки, до своїх книжок.

Яко Купала

ПАМ'ЯТЬ ПРО ШЕВЧЕНКА

Від гостинця до гостинця,
Від хати до хати
Дзвонить Кобза українська
Про велике свято.

Чистострунну мову,
Пісню солов'їну,
Кобзареве отче слово
Славить Україна.

Степ шумить йому безкраєм,
Тут знайде він брата,
Тут його пісні співають
Парубки й дівчата.

Кобзарева пісня лине
Від краю до краю. —
В небесах орлина
Сонцем волі сяє.

Знав Кобзар недолю,
Горював немало,
Кликав люд до волі
Совість не зламалась.

Віру влив в душу народу
Гордим дужим словом.
Вчив любити честь, свободу,
Рідний край і мову.

Його батьком зовуть люди
В мійкій Україні
Будь ти й нашим батьком лєбим,
Український сину!

Йдучи вдалі твої пісні
Гостинцем не вузьким,
Знайшли відгомні почесний
В серці білоруськім.

З білоруської перекладав
Іван Златокудр

Марія Конопницька

В МОЇЙ ВІТЧИЗНІ

В моїй вітчині, в далекій країні
Сто зір застигло у безгомінні,
Сто зір над полем застигло в троні,
Наче сто воїв в шоломах, броні.

В моїй вітчині, в дальньому краї
Сто серць гарячих з туги палає,
Сто серць у грудях б'ється завзято,
Мов дух в залізні панцира лати.

В моїй вітчині, в дальній окрузі
Гуде сто вихрів тужливо в лузі,
Сто вихрів дзвонить в степах казкових
Як баскі коні в золоті підкови.

А як ночей сто й днів сто відлине
Лицарі встануть із домовини,
Лицарі встануть, сядуть на коні
Й засвітять зорі в золотій короні.

ДЕ Є ТОЙ ГРИМ...

Де є той грім лункий, що — вже зігре
на порох
Народів дерево осінне, бідокоре,
Й зелені веснолози добує з коріння,
Й відновить світ старий
— травневих трав горінням?

УРИВОК

Не вам мій спів, сади солов'їні,
Не вам, троянди, в росах, в долині, —
Біля шляхів, де — юрби бездомні
Йдуть та йдуть — кризь журб долину...

Не сяю — ніби зоране сонце —
Так рівномірно — тихо, так — ясно —
Чи дух палає, чи — в битвах гасне...
Як ти — лицю плачу, людино!

З польської перекладав
Іван Златокудр

Богдан Юзеф Залеський

ПРИСПІВ ДО НОВОЇ ПОЕЗІЇ

Мене мати Україна,
Мене мати, свого сина,
В думи серця сповивала,
На світанні чарувала,
Лет орляний віщувала.
Зворушена закликала:
Плекай немовля, Русалко!
Вітром дум і сонцем квіття.

Виряджай у лет століття.
Красвиди дай дитині
Злotosяїні, небосяїні
З веселковим вколо літом.
Хай сільські казки заквітнуть.
Серцю стало любо!
Ніхто сина не голубив,
Як мене пестила мати.
Загадки не відгадати:
Чом печаль в душі ридає?
Чом в далекий сон вертаюся,
В край дитинства — птах крилатий.

ЖИВА ПІСНЯ

Мій рідний край, Івангора, Дніпр прозорий.
Десь знахарева хата, стара, за синім бором.
Бачу я все! — Немов — покинув вас вчора!
Птиці як там співали! День будився білий.
То знов десь дівчата з піснею ходили,
То знову голос дужий — славив силу
Й честь військових отаманів!

Злилося все в одну живу пісню, бурливу!
Ця пісня влилася в мою душу вразливу.

МАЛЬЧЕВСЬКИЙ У ВАРШАВІ

Мальчевський мені сняться так часто.
Кожну з ним проведenu хвилину —
Обличчя його благородне, прекрасне
Я пам'ятаю донині.
Спів український співець молоденький,
Прив'ялий, бо вже смуток гнобить моє серденько,
Радіо, буває, — хоч знов заплачу,
Чую як він мені дорікає:
«Гей, ти, що пригнав табун, козаче,
Чому ти тужиш? Думками вертаєш в степ сумний — в безкраю».

З польської переклав Іван Златокудр

Владислав Бронєвський

КАЛИЦА

І знову плакали очі
(ні, ти безвинна);
вірші писав я серед ночі
й — на вітер — кинув:
нехай місяцем покотиться
по небесних долинах.
Може хтось
над віршем заридас,
як — я, вербо, калино,
та жалі свої позбирає

і
хоч би й — босо —
підє на край світу
по стернях
і росах
де — не ти сіяла жито.

Минулого жаль мені
нині;
залишається щось в людині:
вірші — пишу; ночами не сплю.
Чому?

З польської переклав
Іван Златокудр

Владислав Бровевський

ПРО ВІДКВІТ

Відквітне день наш, відквітне літо.

Все, що в сонці спіє — доспіє;
й — посівіє.

Так і я ріс і переріс скоро;
все проніс, що поклав на плечі
час суворий.

Ні, не думайте, що це сліз каміння;
це моє життя, це моє сумління.

ПОЛЕ

Тополі, тополі, тополі,
порите окопами поле,
кінь вбитий, догори кошита,
тополі, тополі та вітер,
заблукана верба в долині,
пройшла баба в клітчастій хустині,
пізніше йшли дуби суковаті,
сліди обрієм затерті,
йшли польські солдати,
щоб вмерти.

З польської переклав
Іван Златокудр

ПЕРУН

Бурі трублять щодоху,
Виють грізно як звір,
В сосон хоругву дмуха
Лютий гіллястий бір.

Блискавок звивисті струни,
Тупіт чується лиш...
То ти ідеш, Перуне?
То ти на хмарі так мчиш?..

Зблиски навколо жбурляєш,
Тобі всі шляхи відомі,
Буйні вітри шмагаєш —
Як жеребців — червоним громом.

А поганяй! А спіши вдогоня!
Кого в хмарах дощми гониш?..
З рук твоїх вирву змістий вогонь,
З плечей плащ зідру — ночі попону!

З польської переклав
Яків Гудемчук

ПРО ІВОЛГИ

Дуже мудро радить дружина:
Ніч пізня. Кинь вже ті вірші
А ніч травнева, ніч солов'їна,
Вітрець її теплий колише.

А все ж мою душу хвилює
Та стрічка до інших схожа.
І доки ще серце пульсує
Я не писати не можу.

Ллються іволг і солов'їв співи
І п'яно пахнуть жасминн,
На квітах росинки трайливі,
А вдосвіта капнуть сльозини...

З польської переклав
Яків Гудемчук

Чеслав Мілош

ВІРА

Віра бувас, як хтось зауважить
Листок на плесі, росинки краплину
І знає, що вони є необхідні
Хоча б очі замкнуло ся; між мрій,
На світі буде те, що вже бувало
А міст на річці стійнитись й плистиме.

Віра це також, коли хтось поранить
Ногу об камінь і свідомий того,
Що на це камінь; щоб ранили ноги.

Гляньте на тіні від дерева суцї
Тінь наша й квітів падає на землю
Неміч долає все те, що без тіні.

НАДІЯ

Якщо ти віриш, що земля — не сон це,
Але плоть з плоти оснащена серцем,
Що зір, і дотик, і вухо не дурять,
Всілякі речі; що знав я, неначе
Це сад надії на твоїм порозі.

Туди не входять. Проте єсть, до речі,
Квіти нові і нові зірниці
Щоб тільки краще, мудріше дивитись
В городі світу їх не обминути.
Дехто вважає, що й очі куняють,
Що все — омана, мрії незутарні,
Але й суть в тім, що такій в безнадії
Мислить, що люди ось лиш обернуться
Одразу світ весь перестане жити
Наче б попав він у злодійські руки.

МАЛА НЕГРИТЯНКА ГРАЄ МУЗИКУ ШОПЕНА

Яка ж радість, пане Фридеріку, коли бачиш, —
Як вона кладе пальці на клавішах, темні,
Як голову кучеряву пильно схилиє,
Як на педаль ставить ніженьку,
В черевичку притоптаному, смішно дитячу, —
А коли вже тиша в залі заляже, небуденно, —
Проліску звуку поволі розвиває.

Яка ж радість, коли бачиш, як — в півтемряві заю —
Блищать її зуби в губах розкритих, —
Коли рояль несе твоїх турбот ключі іскристі,
Коли смугою косо впала
І вереском пташачим б'є об вітражі із перших квітів
Весна — в незвіданім, в неназванім тобою місті.
Весь простір дзвенить
Пилинок вітром, сонця колоною,
Над чорним лицем, на долоні спертою.
В променях струн, що ти роздзвонив —
— музика Великодніх дзвонів. Безсмертя.

Переклав з польської Іван Златокудр

ВИДИВО

Ми їхали промерзлими полями,
Стояла ніч, а день родивсь криваво.
Знічев'я перед нами шаснув заєць,
Один з нас показав його рукою.

Проходить час, серед живих нема вже
Ні зайця, ні людини, жест розвіявсь.
Свідомосте, куди збігають зблиски
Руки, гін ліній, шарудіння груддя?
Не жаль мене долає — задуманість.

Переклали студенти V-го курсу
Української філології
Варшавського університету

Євген Самохваленко

ПРО САМОГО СЕБЕ

Що це аптекар
За професія
Коли по суті
Він лелека.

ПРО СМЕРТЬ

Що таке смерть?
Це також
Філософія життя
Про
Небуття.

ЛЮБОВ

Любов — дивитись на самого себе.
Так, як на зайві, чужі для нас справи,
Бо ти esi лиш цих речей свідком,
Хто так гадає, несвідомий того,
Що власне серце з клопотів лікує
І гай і птиця зовуть його братом.

Отоді прагне і себе, і дії
Вжити, щоб стали сонячним відлунням.
Байдуже те, що нікому служить,
Не той найкраще служить, хто тямущий.
З польської переклав
Євген Самохваленко

ЗА МИР

Ми за мир
За мир з Китаєм.
Проте
Однак
Не тільки з часм...

НЕБИЛИЦЯ

Бувають же, бігме, профани,
Що вилковують
Ніким
Не вигоєні рани.

ГРОШІ

Я зустрів її випадково в обласній лікарні, куди поїхав відвідати свого товариша. Йшла в мій бік по пустому мрячному коридорі з привітною усмішкою на блідому обличчі.

— Чи пізнає милий пан, хто перед ним стоїть? — озвалась затримавшись.

— Тебе, Христю, не мав би я пізнати! Якже ти сюди попала. Її змарніла змінена двадцятилітнім відтинком часу постає, здавалась не тільки тінню тамтої вродливої дівчини, яку я знав за молодих літ. Дівоча краса розгубилась десь на пошлутаных дорогах життя. Погасло колишнє сяйво очей волошкового кольору. Після хвилинного мовчання, Христя заговорила:

— Я тут вже декілька тижнів. Хворію дещо від довшого часу... Від ранку виглядала через вікно. Може, думаю, побачу, когось знайомого? Зразу впізнала тебе, як ти тільки ввійшов у браму. Потім то вже стежила за тобою, щоб ти не вийшов звідси, не порозмовлявши зі мною! Так якось вийшло, що не маю нікого близького, хто міг би мене відвідувати, крім кількох товаришок з місця праці.

— Но, а твої брати, Степан, Данило? — спитав я.

— Живуть здорові. Один, то навіть тут недалеко. На мої листи давно вже перестали відповідати. Вони стали моїми великими ворогами зразу після смерті батька. Причиною були оці прокляті гроші! Ти, думаю, чув що-небудь про цю неприємну історію? Я твоїй мамі розповіла тоді всю правду... Чи тобі, Євгенку, дуже спішиться? — спитала неспокійно, щоб я не відійшов.

— Ні, я маю ще чимало часу! Мій автобус від'їжджає щойно ввечері, — відповів я, хоч справді за двадцять хвилин міг вертатися додому поїздом. Від багатьох років я мріяв зустрітись з нею, щоб поговорити про все загадке й неясне для мене з нашого минулого. Тепер не міг запропастити такої нагоди.

Всякі безпосередні контакти між нами порвались тоді, коли я довідався про її намір вийти заміж за значущого пана з доброю професією. Я зі своїм ідеалістичним підходом до життя не мав наміру вживати заходів, щоб здобути прихильність людей, по-моєму, не вартих того, хоч вона, Христя, припала тоді мені до серця. Я ніколи не знав нічого певного про її ставлення до мене. Не міг бути їй байдужим: Однак в юнацьких роках вона линула до мене серцем, у частенько писаних листах звірялась з усіх своїх турбот та думок, а кінчала їх словами «завжди думаюча про тебе». На танцях в сільській світлиці тішились ми собою мов діти, та, звязвшись за руки, повертались додому в літні місячні вечори. Не раз жалував я, чому так скоро, необачно, зірвав всякі зв'язки з Христею, а потім довгі роки тужив за нею. Коли б не цей мій приїзд до товариша, що лежав в лікарні, Христя й далі залишилась б в моїй пам'яті синьоокою круглолицею дівчиною, яку я потім вважав холодною матеріалісткою.

Зайшли ми до лікарняної кав'ярні, де за столами сиділо небагато хворих, які тихенько розмовляли з рідними. Христя зайняла місце навпроти вікна, за яким простягався парк із старими деревами, вкритими коричнево-жовтим осіннім листям. З боку на її обличчя падало світло надвечірнього сонця. Рукою поправила старанно зачесане чорняве волосся, яке хоч легко вже припорошене інеєм, залишилось найменш зміненою частиною її вроди.

— Як тобі, Євгенку, ведеться? — спитала після короткої мовчанки. Поїхав ти у світ та навіть в наш бік не хотів глянути. Ти погнівався на мене, чи що!? Чи справді я тобі перестала подобатись? Скажи, Євгенку...

— Я думаю, цей вродливий панок, який почав чашенько приїжджати до вас дорогою машиною був тоді для тебе набагато кращим від мене. Твої батьки, а передовсім брати, так гордились ним, а на мене почали споглядати як на небажаного гостя. Я був скромненьким хлопцем, відданим моїм улюбленим книжкам, пісням, природі та неспокійним роздумам. Чим я міг тобі, передусім, їм, сподобатись? — дещо жартома, але щиро відповів я.

Христя спохмурніла, замовкла на хвилину. Споглядала у вікно втомленими

життям і хворобою очима, в яких віддзеркалювалась позбавлена всяких ілюзій журлива задума. Піднялась з місця, щоб принести замовлену каву. Незабаром знову сіла навпроти мене, відгорнула на бік буйне волосся. Та наново почала розмову.

— Я, Євгенку, завжди, через ці роки згадувала тебе, навіть ти снився мені не раз, як увечері прекрасно граєш на гітарі в садку перед домом, як з сестрами Гірними тихо співаєш мелодійні українські пісні. Я до пізнього вечора, ще будучи дівчиною, слухала їх з великою любов'ю. А як твій батько гарненько грав на скрипці! І це все так скоро проминуло. Аж страшно згадувати! Ти, Євгенку, не міг так як я помилитись в житті, зійти на поганий шлях, ти мав сильну селянську душу і ступав по певній дорозі. Видно це на тобі, добре виглядаєш, твоїх очей не спалоє гірка гризота. А я, бачиш, яка я? — сказала ласкаво, звернувши до мене своє бліде обличчя з підсинілими плямами під очима. — Я заблукала! — звирілась тихо. Осталась сама, самісінька, немов ця залишена всіма сирота посеред гомінкої вулиці великого міста, де кожний спішить за своїми справами та байдуже ставиться до її самотності.

— Я колись чув, що тобі вельми пощастило в житті, вийшла заміж за багату всім шановану людину, що живеш в розкоші, без турбот, — сказав я.

— За розумну тварюку, Євгенку, без душі і серця! А це моє ніби щастя, про яке ти чув, було обманливим привидом, якому я піддалася, будучи ще не дуже розумним гусям. Коли опам'яталась, спостерігла оцю грязюку, до якої довели мене мої брати. Вирвавшись із неї, опинилась потім хвора, всіма покинута і призабута... Тобі, Євгенку, певно добре ведеться, маєш гарну дружину, дітей? Не раз я про це думала і мабуть не помилялась. Чи це правда... — допитувалась, змінивши гіркуватий притишений тон вислову на більш ніжний. Я відчув, що вона не має бажання розповідати більше про себе.

Тепер часто згадую наші минулі роки та роздумую про ціль життя та сенс його існування. Тому вирішив дещо написати.

Господарство її батька, Федька Хоми, знаходилося по другій стороні брукованої дороги, неподалік нашої хати. Пам'ятаю матір Христі, дрібненьку, невеликого росту жінку. Від весни до осені вона була в полі. Здавалось, не знала ніякої втоми ані відпочинку, щоденно, від поселення в сорок сьомому році, в безперестанку разом зі своїм надто жадним чоловіком запобігливо працювала, аби 12 гектарів одержаної землі принесли щастя й достаток. Своє життя, як детісно сказав мій батько, присвятила лише здобуванню грошей. Були засліплені і якби одурманені ними. Відштовхували від себе всякі інші вартості, якими жили й цікавилися люди.

Крім Христі мали ще двох старших від неї синів — найстаршого синьоокого Степана та чорнявого Данила. Коли я був в початковій школі (вчився з Христею в одному класі), любив заходити до них. В довгі осінні або зимові вечори ми грали в шашки у віви та вовки на нарисованому на сірому папері полі у формі хреста. Вовками були половинки чорної квасольки, а вівцями — шістнадцять білих. Христя, нахиливши голову, зі старанно заплетеними косами, з цікавістю стежила за нашою грою. Була завжди за тим, хто хотів перевести отару своїх овець на протилежне поле, і не давав їх збити хитрим вовкам. Граючи з котримсь із нас, зуміла ~~так~~ покерувати ними, що рідко програвала.

Між нами ~~існувала~~ справжня дружба лише в ранніх дитячих роках, хоч і тоді відчували ми погане ставлення до нас наших батьків. Пізніше я усвідомив собі цю причину. Моя виразна нехоть до них почалася відтоді, коли старий Хома, після приїзду з міста, трошки підпитий увійшов в засніжених валанках до кімнати, тупнув бадьоро та гордо з неприхованою втіхою, і промовив:

— Добре мені вдалося продати кабани, заплатили по найвищій ціні! Знаєте дітя, скільки вже маємо на опадній книжечці? А но, вгадайте!.. Маємо вже сто тисяч! Ще й в кишені грошків чимало привіз! — додав, виймаючи з кишені кожану напханний портфель.

— А скільки твій батько, Євгенку, там вже має? — з іронією запитала господиня з відчищеної кухні, аби довести, що вони є справді кращими, більш значущими на селі ніж ми.

— Хі, хі, хі! — зареготав Хсма, показуючи щербаті, псжовклі зуби. — Його батько тільки великого мудрагеля вміє вдавати! — сказав насмішкуватим тоном.

— Мої тато кажуть, що не тільки гроші приносять людям щастя і тому так дуже про них і не дбають, — відважно став я захищати свою сім'ю. В збентеженні не відводив очей від своїх двох чорних вовків.

— От бачиш, під носом йсму ще не обсохло, а вже зуміє так відказати, — озвався ображений Хсма.

— Яблучко недалеко падає від дерева, ой недалеко! — дивувалась Хомиха, неприємно всміхаючись до мене. Похитала головою, відвернулась та пішла подавати на стіл їжу для змерзлого в дорозі чоловіка. Незабаром і Хома залишив нас, щоб підкріпитись гарячим капусняком, пахощі якого розійшлись по всій хаті.

Того дня я неочачно, пропустивши більшість овець, програв останню гру та в поганому настрої повернувся додому. Обурення викликало у мене не тільки образлива поведінка Хсмів, й мучило мене питання — чому вони так поводитись? Жаль чмусь мені стало гарненької синьоокої Христі. Потім я подумався, що Хсма в цей день не тільки хотів показати переді мною свою вищість, а й віддячитися за недавню розмову з моїм батьком, яка закінчилась для нього неприємно. Тоді тато намовляв його, щоб записав дітей на лекції рідної мови, які розпочались у школі.

— Чи будуть мати з цього якусь користь? Чи це їм буде колись потрібне?.. — оправдовував пискливим голосом своє заперечливе ставлення до пропозиції.

— Якщо людина не є твариною, повинна дбати про те, щоб діти могли познайомитись з культурними надбаннями своїх батьків.

— Е, що ти там мені будеш теревенити Іване! Найважливіше, щоб діти закінчили школу, яка забезпечила б їм добрий заробіток. Крім того, я постараюсь ще дати кожньому на дорогу по яких сто тисяч. Будуть собі добре жити, неначе пампушки в маслі без твоїх там українських книжок.

— Пам'ятай, щоб діти до тебе не мали колись жалю — як звичайно, без поспіху твердо сказав мій батько.

— Ти краще пильнуй свого носа! Про мене та моїх дітей не турбуйся! Я, напевно, дам їм більше ніж ти своїм, — спалахнув гнівно Хсма. Немов опарений окресом вищов з нашого подвір'я, забувши навіть сказати, яка привела його сюди потреба.

Літа скоро минали, ми закінчили початкову школу, пішли вчитись до міста. Як тільки траплялась нагода, я заходив до Хомів, щоб побачитись з Христею. До її братів я не виявляв дружніх почуттів. Вони йшли вірно за наказами батька і при кожній нагоді виявляли свою впевненість у тому, що найважлишою метою є здобуття такої позиції в житті, яка забезпечить якнайбільше грошей, бо лише вони є доказом життєвих успіхів та щастя. Не раз я приносив їм цікаві твори українських письменників, рекомендував прочитати. Байдуже споглядали на заголовки та віддавали мені назад, не заглянувши навіть до середини.

— Тут немає нічого корисного, шкода часу їх читати, відповідали звичайно. Не радимо також брати їх Христі. Вибираючи напрямок дальшого навчання, цікавилися перш за все висотою зарплати в ділянці майбутнього і професії.

Якось у зимові канікули зайшов я до них. Христя навчалась в передостанньому класі педліцею, я кінчав загальноосвітній ліцей. Данило навчався на ветеринарії, а Степан працював кравцем у місті. Христя частувала мене святковими ласощами, ми жартували, розповідали про шкільні будні. Нашим розмовам з зацікавленням прислуховувався старий Хсма, спертий плечима об кафельну піч.

— Ну, а де ти, Євгенку, думаєш далі вчитись? Я чув що з тебе дуже здібний хлопчиксько... — спитав.

— Я б хотів поступити в університет на українську філологію, — відповів я.

— Но і що матимеш з цього! — іронічно заговорив Данило. Я трошки збен-тежився і не знав, як йому це пояснити. Старий Хома далі запитував з-під печі.

— А багато ти потім грошей заробиш? Більше, мабуть від лікаря або адвоката. Я ще не чув про таку науку...

— Де там більше! От так звичайно як вчителі, — пояснив я.

— То ти виявляється, вчителем будеш! Та ж вони; як я чув, небагато заробляють. Варто так довго вчитись? — дивувався Хома.

— Наш Степан, тату, без ніяких довголітніх студій заробить від нього набагато-більше, як відкриє тільки свою робітню, — насмішувато пояснював батькові Данило.

— А ви вірите тільки в гроші! Євгенко має рацію. Людина повинна йти в життя за наказом серця. Може й є мета набагато краща й вартісніша, ніж ви думаете, якій варто б присвятитись, — озвалась, захищаючи мене Христя. Слова її здавались усім якісь штучні й наївні, бо старий Хома якби їх не почув, знову почав своє трохи з дитячою втіхою.

— А наш Данило після своєї науки буде гарненькою машиною їздити, буде жити немов великий пан! Мало хто так буде згортати грошики, як він. І кілька-десят тисяч на рік буде міг власти на книжечку.

— А знаєте діти скільки ми вже маємо складених? — поставив голосніше всім запитання, не сподіваючись почути відповіді. Після хвилини мовчання він відповів з гордістю.

— Маємо вже двісті п'ятдесят тисяч. То вже, Євгенку, немалий гріш, правда? Потім я помітив, що Хоми споглядають на мене кривим оком і не раді моїм залицанням до Христі. Гостинно і сердечно приймали товаришів Данила, які не байдуже ставились до вродливої дівчини. Ми однак надалі листувалися. Вона навіть нарікала, чому не заходжу до них і веду себе якось дивно. Я не смів признатися, що не можу накидатись людям, які дивляться на мене, як на когось гіршого, а яких я не дуже поважаю.

Скоро ми стали повнолітніми. Я був вже студентом другого курсу університету, коли довідався про те, що Хоми мають намір видати дочку за поважного міщанина. Коли я приїхав додому на вакації, я не пішов вже з нею на танці до сільського клубу, як робив це щороку. Перед хатою Хомів від полудня стояла вже новенька дорога машина, якою приїхав вельми бажаний гість. Надвечір я зустрів на вулиці Христю разом з гостем, не дуже то молоденьким панком, та брата Данила, елегантно одягненого, високо споглядаючих на нас, сільських парубків. До клубу, де звучали голосні звуки акордеону й бубна, вони не заходили. Місце наших веселих юних розваг було видно не гідне для них. Коли я вночі повертався з танців, перед будинком Хомів стояв ще новенький лімузин, нареченого Христі. За декілька днів я почув від батька, як старий Хома пишався перед знайомими в молочарні.

— Він то не будь хто! Крім машини має вже 150 тисяч на книжечці. Показував вже її нам. З таким то моя Христя не пропаде в житті!

— Чи то тільки те, Федю, є найбільш важливе. А скільки-то людей мало великі маєтки, а потім пішли з торбами? — протиставився йому мій батько. Люди по-різному говорили про нареченого Христі. Казали, дивак якийсь, не до однієї дівчини вже залицявся та не знати чому відверталися від нього дівчата. Заїкуватий, похмурий, погано відноситься до людей. Бракувало йому, нібито сердечності та людського добросердя. Моя мати раз сказала так:

— Мені здається, я не могла б віддати такої молодой ще дитини за такого похмурого бурмила! Його гроші й багатство, яким так пишався, можуть свідчити про те, як бракує йому інших важливіших прикмет.

У кінці серпня гарного сонячного дня відбулося весілля. Данило та Степан запросили переважно самих значущих міських гостей. Мало хто був там з місцевих людей. З нашого подвір'я я бачив, як Христю виводили з хати до автомашини, якою мала їхати до шлюбу. Йшла в гарненькому білому серпанку, в гарній довгій сукні. На її обличчі помічався сум та якби байдужість до того, що навкруги діється. Похиливши легко голову, споглядала вниз. Хома, вийшовши перед

поріг, з усмішкою і вдоволенням дивився на її дівочий гнучкий стан. Пан молодий теж втішеними хитруватими очима споглядав на молоденьке й гарненьке, але якось дуже сумне, личко Христі, яку вважав вже своєю, завдяки, очевидно, заподадливо зібраній значній сумі грошків, новенькій автомашині та дохідливій професії.

День був сонячний, майже безхмарний. Коли почервоніло коло серпневого сонця скривалося за далекі лісисті пагорби, я сидів в городі перед хатою пригніченим прикритими думками й почуттями. Від хати Хомив через відчинені вікна долітав весільний гамір, співи. Не лунали так, як на інших сільських напихах весіллях, гучні українські пісні, по селі не неслась радість й піднесене оживлення всіх людей, як то звичайно бувало. Хоми не бажали собі чогось такого! Вони хотіли культурного, міщанського весілля, не бажали, щоб хтось з гостей почув на ньому якесь слово чи пісню рідною мовою. Хтось, однак, голосно заспівав:

Розпря-г-а-й-те хл-о-о-щі ко-о-ні!

Та лягайте сподивать...

Деялька чоловік пробувало це підхопити. Не надовго однак. Запрошені гості не знали дальших слів, а брати Христі, голосно почали про щось говорити. Скінчивши вечірні заняття в господарстві, біля мене сіла моя мати, яка також уважно слухала млявого весільного гамору.

— Сумне та якесь німе це весілля! З давніх давен я не бачила такого. Це так, якби хтось мав відходити на тамтой світ, а не починати нове довге це життя. Колись говорили, що весільний настрій віщує долю молодій парі. Мені здається, не буде вона найкращою... Найбільше шкода мені Христі. Вона зовсім інша ніж усі Хоми, — звирялась мені мати.

Я весь час мовчав. Далеко, за весільним двором стелилась біла мряка, над пагорбами, де ми з Христею, будучи дітьми, пасли вівиці, багряними розсипані немов пір'я легесенькі хмаринки. З далекого розташованого на горі господарства долітав тужливий спів сестер Гірих:

Ой, ти дівчино, заручена
Чого ти ходиш засмучена?

Наступну строфу підхопив якийсь дзвінкий чоловічий голос:

Ой, як я маю весела бути!
Кого любила, дяжко забути.

На поля тихцем вийшов круглолиций ясененький місяць. Я сумно споглядав на хату в тихій долині, де не втихав гамір. Потім я рідко бачив Христею. Помічав, що стала вона іншою ніж давніше, виразно уникала мене, в якомусь дивному збентеженні не мала сміливості глянути мені в очі.

Після кількох років довідався, що покинула чоловіка та виїхала до далекого міста...

Старі Хоми ще кільканадцять років самі господарювали на своїх 12 гектарах Тяжка безупинна праця з кожним роком пригинала до землі їх похилі спини. Хомиха, виснажена довголітніми ревматичними болями, померла тихо, зовсім несподівано. В хаті залишився старий Хома, ховаючи, тільки йому відомому сковищі, свою ошадну книжечку, яка була предметом найбільшого зацікавлення синів. Тільки задля неї наполегливо довідувались про здоров'я батька, часто приїжджали нібито відвідати його. За кожним разом настирливо намовляли, щоб подумав про ті складені в банку деялька сотень злотих, бо можуть марно пропасти.

— Запишіть їх на мене, тату, — просив найстарший Степан, — я поділюсь ними справедливо з Данилом і Христею, хоч їм і так гроші не потрібні.

На мене переписишть! — те саме говорив Данило, коли був сам.

Хома не довіряв нікому. Навіть не відомо чому прагнув, щоб більше як чотирис- тисяч злотих було як найдовше лише його власністю, хоч'з кожним днем виразно підупадав на здоров'ї. Найбільше перебувала в нього Христя, переважно від час літніх та зимових канікул. Викликало це недовір'я братів, які підозрівали, що сестра може стати власницею всіх грошей старого. Не раз відверто виявляли їй свої побоювання. Вона відповідала ображена.

— Коли б знайшлись в моїх руках, я готова віддати вам усі! Наїстесь тоді може доволі.

А Хома вперто тримав їх в якомусь глибокому, добре придуманому сховищі. Ходив, покашлював, нарікав на свої болі голови, а синів потішав:

— Як прийде пора, грошки розділю кожному по-рівному, як веліла зробити ваша мати. Вони ж є, ніде не пропадуть, в землю їх не закопаю!

Так дійшло до недуги Хоми. Степан та Данило щодня приїжджали своїми автомашинами, з поспіхом сідали біля ліжка хворого та по-різному розпитували тільки про одне — де заховані гроші? Перешукували кожний куточок в хаті, на горіщі, в підвалі та навіть вечорами копали в городі. Ощадна книжечка лежала в шафі безвартісна — всі гроші вибрав Хома кілька місяців тому! Між дітьми дійшло до сварні, проклять, мало що не до бійки. Почали вкінці шукати міліції, обвинувачуючись взаємно.

В найгіршій ситуації ставляли Христю. Вона зі сльозами на очах боронилась перед дразливими неприємними обвинуваченнями братів. А старий весь час споглядав на них, щораз більше пригасаючими байдужими очима. Розгнівані брати відійшли, Христя залишалась сама, подавала батькові ліки, доглядала його до останніх хвилин життя.

Після похорону, на другий день, знову перед опорожнілою хатою появились автомашини, Степана та Данила. За всяку ціну хотіли доказати сестрі, що то вона забрала їх гроші, бо за що могла б купити труну та справити похорон, коли вони не дали на це ані гроша?

— Ти хитра погана гадюко! Ти знеславила нашу родину! — кричав на весь голос, немов скажений, червонощокий Степан. Ти без сорсму втекла від порядного значущого щось в очах людей чоловіка! А тепер ти підступно окрала нас!

— На все життя ми вороги! Запам'ятай собі на все життя, ти негіднице, — озвався з ненависті, замість прощання, Данило, коли з нічим готовився до виїзду.

Після кількох днів Христя зайшла до нас з чемоданом в руках. Зі сльозами на очах сказала моїм батькам зсю правду, запевнюючи, що грошей ніяких не брала і не знає де вони є. Мати відвела її до автобуса, запрошувала в гості, бо там тяжко, — мовляла, — десь у світі серед чужих людей буде їй жити самотній, хворій жінці. Христя з гірким жалем у голосі обіцяла колись приїхати. Але ніколи більше ніхто її не бачив, бо й мої батьки через декілька років, старенькі вже і немічні залишили господарство та поселились у мене. Живуть тепер разом з моєю сім'єю.

Після повернення з лікарні я розповів їм про мою несподівану зустріч з Христю. Моя мати вирішила поїхати і відвідати її та запросити в гості до нас. Ми не могли не згадати дивовижної історії зв'язаної з Хоминими грішми, які не принесли нікому сподіваного щастя, а тільки стали причиною ненависті між його дітьми.

Іван Златокудр

22 ЛИПНЯ

Поглянь:
Липневим сонцем сяє
Горде орлине знамено свободи!

Пливе, пливе
— не загине —
Біло-червона Вісла!
Волелюбного народу.

ПЕЧАЛЬ

Безокий череп скрипки.
І дзбан сивухи,
і стіл хиткий.

Припала ніч до шибки:
Звізду прядуть печальні павуки.

На чорних струнах скрипки айстра
кам'яніє.

В загравах дум.
В туманах с.п.з.

Голосить п'яний дзбан.

І — мліє.

Ридає скорбний дзвін

Ідуть, ідуть жалібниці блідих беріз.

для тебе
серце б'є

джерелом
чистим

чайко білокрила

під твоїми долонями теплими

на воді завітаною лілеї

і

перстені туги

невимовної

ніби хтось камінь кинув в серце

небо млинським колом лягає на груди

для тебе

перлини печалі

на віконній павутині

сонце бродить

і знову

пізні грона мого кохання

у твоїх тремтячих долонях

із теплих осінніх листків

дівчино!

о філософіє буття!

заворожене серце

в невігданій казці про радісну печаль
кохання...

трунок із

полину —

гарячі уста

із крику диких птиць

і наших зітхань

червона моя горобино!

ЧЕРВЕНЬ

Від левади до левади —

ходить з дзбаном літо:
веселками поливає трави й квіти!

Вийдуть завтра косарі —

луки косити!

ЛІТО

Жовтець, жовтець, жовтець!..

Жовтороте каченя

— золоту росу струшує з крилець...
І — жовтий квіт латаття медоносить —
над ставами!..

Сонце — золоте!
— припала до води — вустами!..

ВЕЧІРНІЙ КРАЄВИД

Осінній вечір —

— запалює вогники мрійні

— в далеких віконцях,

Де —

одиноке дерево

— на виднокрузі —

держить —

в натомленій руці —

— пурпурове яблуко сонця!..

Справжня є червіль

Коли до пелюсток припадаю губами

Щоб з такової чаші

Спивати

Сонце

Справжня є краплина орію

в зеленій бочечці маківки

чи ж буває справжній сон

про щастя?

Мілон Бялошевський

1. НІЧ

Запах мосту,

Паркан повзе корінням.

Вода світить землі.

Камінь заслуханий в тишу.

Співає волос.

2. НІЧ

Дорога.

Ноги досвідчені даллю.

Нема іншої землі.

Інша епоха руки,

Інший час маятника.

Кажани й зорі

дивляться на себе;

це вони прорізують у поперек

перстені горизонтів

скляний зріз.

3. НІЧ

Відтепер разом ростемо, кружляємо
картоплі, люди, собаки, димарі...

Хто крокує? Хто і дише?
Ти над головою і вище —
гіллячко, дай мені лапу,
не наступаймо на себе,
ного моя камінна
коро рибо

говори говори про що-небудь...
чує як б'ються наші серця
під хітиновими черештями
під черепашками
геть неспокій весь
покиньмо —
вмираємо разом.

ПЕРЕВІРЕНЕ СОБОЮ

Стоїть стілець:
предмет істини
різьба буття
пов'язана в один пучок
абстракція дійсності

Поломалося.
І тут є форма:
так — свічник
так — голова бугая

Абстрактне поклонання стільця
притягає тепер
цілі юрби дійсності
в'яже в один пучок
в складі істини
дійсність абстракції

З польської переклав
Іван Златокудр

М. Стратилат. Стара церква.

Єжи Фіцовський

КОЛОДІ

Закуваємо колесо горизонту
в синій обруч неба
щодня наново.
Описуємо круг широкополий
обертаючи спиці перспектив.
Становимо вісь зеленого повнодення,
що виспівує жайворонками над головою
свої земні оберти.

Ми завжди в середині довкільних справ,
на середині своєї рівнини
котимо зелений круг літа
і біле колесо зима
крізь замети хмар,
крізь вітер і вік,
що в очі нам віс —
ми,
свої виднокругів
колоді.

Юзеф Тарнопольський

● ● ●
уві сні світ
такій м'який
крутобіжний
загущений
заріст слів спливає
живицею язика
й лишень черства шорсткість
уяви
за вікном
світання
вереск гайвороння
підводить топір
сонцевий —
лист
до тебе
якщо буває правда
повернення
то бути ж й правді
покидання
якщо приносить злагоду
повернення
то була кривда
залишення
якщо буває радість
повернення
то буває ж й печаль
розлуки
якщо бувають справжні
повернення
то бути ж й справжнім
розстанням

З польської переклав Іван Златокудр

НА ГРУБЕШІВЩИНІ

Спогади

В селах Грубешівського повіту, а зокрема в тому, де я народився й проживав — у Лотові, — та в сусідніх — Гостинне, Которів, Коніпне, Вербковичі, Пересоловичі, Добромирчі, Горишів Руський, Конохи, Терембін, Гонятичі, Гдешин, Берестя, Криянки — до першої світової війни проживали православні українці. Кілька католицьких селянських сімей було лише у Вербковичах, де містилося гмінне управління. В більшості цих сіл існували маєтки й двори польської шляхти та приміщення їх слуг і форталів. Особливо розкішними були палаци графа Коморовського в Гостинному, шляхтича Пйонтковського — в Горишеві Руському та графа (прізвище забув) — у Вербковичах. Крім цього згадані поміщики мали свої фільварки в сусідніх селах: Коморовський — у Лотові, Пйонтковський — недалеко від Конох, а Вербковицький — між Гостинням і Вербковичами. Більшість селян мала по 3 або 4,5 га землі. Найбагатшим був той, який мав 9 гектарів, але таких було дуже мало — два-три — в селі. Крім цього в кожному селі проживали селяни, які мали по півтора гектара землі, або лише невеликі городи. Наприклад у Лотові на загальну кількість 30 дворів трьох селян мали лише городи, один — півтора гектара землі, а лише один 9 гектарів; решта по 3 і 4,5 гектара. Щоб прожити — майже всі селяни мусили працювати на панських ланах і по дворах. Кожний безумовно, бачив, як розкішно жили пани, а як злиденно селяни.

Царські чиновники знову вели тут свою політику посиленої русифікації і треба признати, не жаліли на це коштів. У кожному зі згаданих сіл, за винятком Лотова, Добромирчі і Кринок, були церкви, в усіх — школи, в більших — навіть по дві, а в Гостинному, де було біля 100 дворів, організовано їх аж три: 4-класну початкову, 3-класну церковно-приходську й 2-класну вищепочаткову. При церквах існували хори. Проживав тут і агроном, який дораджував селянам, що й як слід робити, щоб лани більше родили. Чимало селян, бажаючи покращити долю своїх дітей, вважало доцільним посилати їх після закінчення місцевих шкіл вчитися далі. Так, наприклад, з Лотова один хлопець закінчив учительську семінарію, два — середню сільськогосподарську школу, один вчився аж у Варшаві, один — в гімназії, а один став дяком. В Гостинному, крім дітей попа й дяка, в середній школі вчилися дві дівчини й кількох хлопців. Це саме діялось і в інших селах.

Про якісь революційні рухи тоді рідко хто чув. Бували лише випадки, що по селах були роздавані якісь нелегальні відозви, друківані російською мовою. Робили це вчителі, зв'язані з есерами. Українських книжок і газет не було. Але незадоволення серед селян існувало. Спрямоване воно було в першу чергу проти панів, які мали багато землі, лісу, сіножатей та жили в розкошах, а лише в незначній мірі проти влади, хоч вона захищала панів.

Влітку 1915 року під час війни майже все тутешнє населення евакуювалося на схід. Частина добровільно, бо боялася знущань австро-угорських військ, які дійсно знущалися й забирали худобу, а частина з наказу російських військ. Залишились лише деякі з тих, хто не мав коней і не мав чим їхати. Спочатку всі біженці пересувалися на схід своїм транспортом. Тягли за собою й свої корів, треба ж було щось їсти. Потім вже на Поліссі й Білорусії корів забирали царське військо, а людей і коней вантажили у вагони й відправляли в різні кінці російської імперії. Одні транспорти попадали на Україну, інші — в приволзькі губернії, а ось мешканці Гостинного, Лотова та деяких інших сіл опинилися аж у Казхастані, недалеко від Ташкента. Розміщено їх там по селах, де проживали росіяни й українці. Місцеве населення прихильно відносилось до біженців. Але недовго довелося їм там бути. Влітку 1916 року місцеві киргизи, узбеки і казахи, на знак протесту проти їх мобілізації до царської армії, вчинили заколот. Біженців евакуювано до російських губерній. Нас перекинуто до тодішньої Самарської губернії (тепер Куйбишевська обл.).

Перебуваючи на території Російської імперії, молодь з Холмщини здебільшого вчилась, особливо після Жовтневої революції. Чимало осіб служило в Червоній

Армії й було членами комсомольських організацій. З одного невеликого Лотова в Червоній Армії служило 6 чоловік, а 4 належало до комсомолу, серед них і я. Всі пережили обидві революції — Лютневу і Жовтневу. Бачили, що зроблено з поміщиками та їх майном, з жандармами й царськими чиновниками.

Масове повернення біженців до своїх рідних місць відбувалося влітку 1921 року після підписання Ризького мирного договору. Частина верталася тсму, що тужляла за батьківщиною, інші, зокрема ці з надволзьких районів, щсб рятуватися від голоду, який тоді там лютував, і врешті невелика група тих, що зерна правди, яку бачили й зрозуміли на радянській землі, прагнули завезти на свою батьківщину й там їх засіяти. Чимало осіб однак, зокрема частина інтелігенції, за лишилися у радянській країні.

Подорожі були важкі, тривали місяцями. Потім — багатоденні карантини в Сарнах, Бересті, Рівнесму або в інших прикордонних містах. Обшуки. Конфіскація книжок, допити, здебільшого молодих, чи не був хто в комсомолі, або не служив у Червоній Армії? Все це насторожувало й віщувало те, що чекало репатріантів на батьківщині. Дійсність однак виявилася гіршою, ніж сподівалася більшість з них.

В деяких селах багато селянських дворів було знищено під час війни в 1915—1920 роках, а село Гостинне було спалене все. Залишилась лише мурована церква, яку тут у кінці минулого віку солідно збудував на свій кошт один московський прсмисловець — одна на всю Вербковицьку гміну. В інших селах церкви були закриті, або зроблено з них костьоли. Усім, хто сюди прибув, довелося будувати землянки. Лютів вицілів. В ньому й оселилось багато гостинян.

Під час подорожі, дехто тпшив себе надією, що після приїзду піде до пана й зробить на прожиття, хоч би на картоплю. Але на панській землі в Гостиннесму й біля Конох виділи окремі хатини й деякі інші будинки. Подібне явище було й в багатьох інших селах Грубешівщини. Виявилось, що після відновлення в 1918 році польської держави, на Холмщині була проведена парцеляція деяких панських маєтків і землю по дуже низьких цінах продано осадникам з інших воєвідств Польщі. Навіть місцеві поляки не мали права її набути. Це все було проведене тому, щоб якомога швидше сполонізувати ці райони.

Доля українських репатріантів була жалюгідна. Не було де мешкати й що їсти. В осадників небагато було можна заробити. Не всі їх господарства потребували робочих рук. Рятувало прибулих на вимріяну батьківщину частково те, що більшість їх землі була засіяна або засаджена картоплею тими, що нікуди не виїжджали, або осадниками. Частину з зібраного зерна й картоплі вони змушені були за згодою влад у формі заплати за користування зсмією віддати її власникам. Цього однак було небагато, заробітки також були мізерні. Люди голсдували.

Особливо невідрадним було становище інтелігентів і тих, що на радянщині вчилися в середніх і вищих школах. Перших як не поляків не приймали до праці, других — до шкіл, бо ж ні вони, ні їх батьки не мали чим платити за навчання. От і довелося їм усім займатися звичайною селянською працею та ходити на заробітки до осадників, або туди, де залишилися поміщицькі двори, до панів. Я працював у поміщика в Гонятичах, в осадників біля Лотова й Конох.

Настала осінь. Діти до шкіл не пішли, бо їх не було в більшості українських сіл. Не було в Лотові, в Добромиричах, Кошінесму, Кожорові й Гостиннесму. У цьому Гостиннесму, де до війни їх було аж три. Натсмість для осадників була школа в бувшесму графсьесму палаці. Діти українців, що вчилися досі в російських школах, не знали польської мови й їх не прийняли до відповідних класів, вони залишилися поза школою. Не прийнято цього року й тих, що мали йти до школи вперше, бо ж вони також не знали мови. Лише в наступних роках частина дітей з Гостиннесного й Лотова почала ходити до школи, але більшість дітей шкільного віку ніде не вчилася.

Все це викликало велике незадоволення серед місцевого українського населення й створювало сприятливий ґрунт для розгоргання революційного руху. Перед тими, хто думає про це, а було таких немало, поставало питання: що робити, від чого починати? Зв'язків з якимись лівими прогресивними організаціями не

було. Не заглядали до тутешніх сіл ні представники польських, ні українських організацій з Галичини. Молодь сходилася, розмовляла. Дочитувала книжки, привезені з собою з Країни Рад. Найбільше зустрічей було в Гостинному біля церкви, куди кожної неділі й свят приходили люди, особливо молодь, з усіх сіл Верковецької гміни, а іноді й з інших сіл — Горішева Руського, Конюх, Гдепина, Гонятч та ін. До церкви заходили лише тоді, коли було зимно, в погожі дні молодь перебувала біля церкви в прицерковному парку, який був досить великий. Тут знайомилися молоді, відбувалися розмови й дискусії. Однодумців знайшлося чимало. Незадоволених — ще більше.

Невдовзі, бо вже влітку 1922 року, ми створили нелегальний гурток, до якого лежали Йосип Балицький з Которова, Павло Хомяк, Михайло Хомяк, Йосип наодзь і Йосип Марухач — з Гостинного, Нестор Бурда, Михайло Бурда й я — Рз Лотова, Андрій Бадзяк з Добромирич, Роман Юпак з Горішева Руського та кілька осіб з Добромирич, Пересолович та інших сіл. Ми швидко домовилися й вирішили діяти. Перше що ми зробили, це почали передплачувати українські газети зі Львова «Вперед» і «Землю і волю», які видавала тоді УСДП. Встановився деякий зв'язок зі Львовом. Ми вже не буди зовсім відірвані від світу.

Восени 1922 р. розгорнулася праця в справі підготовки виборів до польського сейму. До сіл почали надуватися представники деяких польських політичних партій. До Лотова, наприклад, завітав представник селянської партії «П'яст» і намагався заснувати тут гурток цієї партії. Однак нічого з цього не вийшло. Коли присутні почали задавати йому питання типу, чому в селі нема школи, або чому панські землі продано осадникам з інших частин Польщі, а не місцевому населенню — то він не дав жодної відповіді. Найчастіше відповідав: «Як переможемо у виборах, тоді поагодимо всі справи». Вийшов з нічим.

В Гостинному знову одної неділі неподалік церкви організував віче представник селянської партії «Визволене». Промовляв він дуже радикально, нападав на панів і багатів, обіцяв зробити селян заможними і вивести в люди. Коли ж в церкві задзвонили, то крикнув: «Чуйте, дзвонять на честь ангела панського! Але на честь хлопського ніхто ніде ще не дзвонив. Але як ми здобудемо владу, то задзвонимо». Ми поставили йому кілька питань, а серед них і такі: «Чи зможуть бути відкриті в українських селах українські школи? Чому з церков пороблено костьоля? Чому не приймають православних до праці в державних і громадських установах та в школах? Чому навіть церковну землю віддано осадникам? Чи буде проведена якась земельна реформа та яку землю можна буде дати селянам, якщо колишню поміщицьку віддано осадникам?»

Відповідь: «Після виборів треба буде подумати, як це все розв'язати. Але де ж ми візьмемо українських вчителів? А з землі не будемо ж виганяти осадників!»

Хтось крикнув:

«Та ж у нас, у селі є дві безробітні вчительки! Вони є й в інших селах! Візьміть їх!»

Інший додав:

«Що ж у такому разі мають робити наші безземельні селяни»

«З голоду померати?»

Були запитання й в справі матеріалів, потрібних на відбудову села, яке було спалене й більшість селян жила в землянках. То ніякої відповіді промовець не дав. Зводилися вони до того, що все мало бути вирішене після переможних виборів. Від'їхав незадоволений. Але після цих зустрічей наша праця стала ще легшою. Люди наочно переконалися, що від таких партій як «П'яст» чи «Визволенне» нема чого сподіватися. Виникало питання: На кого ж в такому разі слід голосувати?

Спочатку важко було на це питання відповісти. Нам відповідала пропаганда комуністів, про яких ми знали, що вони діють. Відомо нам було й те, що у зв'язку з виборами створено організацію «Союз пролетаріату міст і сіл». Однак з цієї організації до наших сіл ніхто не заглядав і ми не мали з нею зв'язку. Чому так було, зрозуміли ми це значно пізніше, аж тоді, коли зазнайомилися з рішен-

ням II з'їзду КПП. Ми зрозуміли, що це було наслідком недоцінювання тодішнім керівництвом КРПП революційної ролі селянства та потреби ведення серед нього політичної праці. Натомість почали до нас прибувати представники Блоку національних меншостей, який для підготовки й проведення виборів був створений у серпні 1922 р. українськими діячами з Холмщини й Волині та білоруськими, єврейськими, німецькими й російськими з відповідних районів тодішньої польської держави. У Холмі почала виходити українська газета «Наше життя», яку ми передшлячували й читали.

З розмов з представниками Блоку та зі статей, друкованих у «Нашому житті», ми зазнайомилися з програмою Блоку та здобували відомості про людей, які були його кандидатами в депутати сейму. Один з них, а саме Йосип Скрипка, проживав навіть недалеко від наших сіл, на пограниччі Грубешівського й Замістського повітів. Не все з програми та з промов представників Блоку нам подобалося. Нам хотілося, щоб вони виступили за введення в Польщі такого ладу, як в Країні Рад, щоб тут українці на своїх землях самі могли вирішувати про свою долю, щоб поміщицькі маєтки були передані селянам. Вони ж говорили, що тепер ще не пора на це все, що поки що треба добиватися лише рівних прав для всіх, відкриття українських шкіл, дозволу говорити в державних установах українською мовою, працювати українцям у цих установах, відкривати культурно-освітні товариства, організувати кооперативи й політичні партії, добиватися допомоги для відбудови знищених сіл і відкриття позамиканих церков. З цим усім ми погоджувалися, але вважали за неvistачаюче. Однак нічого кращого не було й ми вирішили вести агітацію за кандидатів Блоку. В приватних розмовах, на різних зборах чи зустрічах ми всіх намовляли, щоб під час виборів голосували за його кандидатів.

До виборчої кампанії ми мобілізували й молодших від нас хлопців, яким було тоді по 14—15 років. З Лотова були ними Степан Проць, Володя Проць, Павло Тріль і Володя Щирба, а з Гостинного — Олекса Вовк та інші. Вони розносили виборчі бюлетені Блоку номер 16, а в день виборів непомітно поставали на дорогах, якими люди йшли до урн, що містилися в гмінному осередку у Вербковичах, і тих, про кого не знали, за кого будуть голосувати, звичайно питали: «Чи маєте виборчу картку?» Люди різно відповідали. Були й такі, особливо неписьменні, що говорили: «Та ось якусь мені дали, але чи вона добра, не знаю». Хлопці оглядали бюлетень, якщо він був Блоку, то віддавали й говорили, що добрий, коли ж якийсь інший то забирали й давали свій, застерігаючи, що лише цей слід кидати до урни.

Широка агітація за кандидатів Блоку велась і в усіх інших повітах Холмщини. Результат був такий, що з виборчих округів, у склад яких входили ці повіти, були вибрані депутати лише від Блоку. В листопаді 1924 р. двоє з них, а саме Йосип Скрипка й Яків Войтюк стали членами комуністичної фракції в сеймі.

Микола Щирба

Євген Бедварчук

ЗАОРАНІ ТРОЯНДИ

Перерізалось поле
тракторів гудінням —
у землі
запеклась кров
усміхнених троянд.
Затопталось життя
у поспішнім відході —
минуле
бур'яном заросло.
Між хащами

загублену,
квігучу,
маленьку троянду
раз побачив автостоп.
— На такому Тексасі
догляну і я — сказав
мандрівний автостоп —
щоб
не росли троянди більше,
бо
не люблю
колючих
й недоторканих троянд;
коли

звідси пішли геть
квіти усі,
то —
з пасовища —
іди і ти!
І вирвану,
квітучу,
маленьку троянку
потоптав голодний автостоп,
не залишаючи сліду
з заораних троянд:

Міля Лучак

БУЯЄ ЖУРАВЕЛЬ

(Хорові «Журавлі» присвячую)

Буде журавель
в бордюрі
чорних хмар,
внизу скований льодом
пар.
Хула бурхлива.
Нива
скалічена часом.
І п'яний сум,
Буде журавель
горою.
Скеля тут
і там.
А він
сам
співа
зимою.

Andrij Malyszko

DESZCZ

Deszczyku, deszczyku niebieski,
Nie padaj, nie padaj na kłoski.
Leć z nieba, leć z nieba na rżyska
Z szarego, gęstego chmuryjska.
Leć z nieba ptakami-chmurami
I syp się błyskawic rojami.
I padaj, i padaj na miedzę,
A ludzie tak tobje powiedzą:

— Ponad lasy, rzeki, góry
Ponieś chmury, szare chmury.

Jasnej rosy kropelkami
Nad srebrnymi leć łanami.

Lej jak z cebra gęstą kaszą
Na pszenicę złotą naszą.

Kropelkami syp jak z sita
Na jęczmienie i na żyta.

Na jęczmienie i na żyta,
A ja pieśnią cię powitam.

Leonid Pierwomajski

SZTANDAR

Na przejazdach ognie elektryczne,
Semaforów zieleń w mroku skrzy,
Kto nasz sztandar płami niebotyczny?
Kto nam mówi, że szare są dni?

Smuć się? Nie! Szkoda przecież czasu
Na marzenia i na żale miłe —
Jak sto ogni niezagaśniętych niosę
Moje serce, które żarem tchnie.

Nie zamknięto dla nas semaforów.
Gwiazdy nam zwycięstwa głoszą pieśń.
My musimy, miazdząc niemoc chorą,
Rewolucji sztandar w niebo wzniesić!
Z ukraińskiego przełożył
Marian Jurkowski

Fedir Małyckij

CHLEBODAWCY

Oracze myśmy, pół poeci,
Kochamy kłosów cichy śpiew,
A najpiękniejszy trud na świecie
To mozół rąk czyniących sięw.

My ziarnosiewcy, chlebobawcy
Od Gór Karpackich aż po Dniepr,
Rozmiiłowani w kośnej pracy,
Co ludziom szczęście da i chleb.

Myśmy żniwiarze, my skarbnicy —
Zbieramy skarby z czarnych skib.
Tyramy zaś nie po próżnicy,
Lecz żeby głodny nie był nikt.

I nasze dłonie pracowite
Bez wczasu dzierżyć muszą pług,
By każdy człowiek pod błękitem
Swoj żywot piękniej przeżyć mógł.
Z ukraińskiego przełożył
Tadeusz Chróścielewski

Mykoła Winhranowski

Opowiedz mi, Dnieprze, po jakich cierpieniach
I z serca jakiego na świat się zrodziłeś?
Opowiedz mi, Dnieprze, po jakich pragnieniach
I z jakiej wyżyny na step się, spuściłeś?

Czy może uległszy szumiącej nawale,
Na ziemię upadłeś, by wściekać się, jęczeć,
By wiatrom czerniałym darując swe fale,
Nie martwić się więcej, nie smucić, nie dręczyć?

Czy może też spadłeś na piersi stuleciom
Wodami swoimi oświecić je zaraz,
I płomień słoneczny na fale twe zleciał,
I jęku twojego też napił się Taras!

Im dalej we wieczność, tym w młodość też dalej,
Tym wyżej i Taras nad tobą powstaje
I pełen minionych nadziei i żalów
On dzisiaj swe serce już tobie oddaje...

Mój Dnieprze szumiący! Wśród jakich narodów
Zrodziłeś się, młode spędziłeś swe lata?
Płonący mój Dnieprze! Po jakich przygodach
Narody przechodzą do przyszłych swych światów?

Ty w moim narodzie przepływasz jak zdrowie,
Do serca mu płyniesz i wciąż nieśmiertelny!
Opowiedz mi, Dnieprze, jaki cię wiatrowiej
Przez stepy i lasy przyzywa odwieczny?..

PRELUDIUM UKRAIŃSKIE

Ostatni już przepłynął obok most,
Natarto koła rosą już błękitną. —
Mknie Kijów na Bohdana koniu wprost,
Z dniewprową wodą naprzeciwko płynie...

Już serce pod kołami wikła trop.
Opadło serce! Z jakiej to przyczyny?
I słyhać, już się kręci ziemski glob,
A z nim obraca się i Ukraina...

O kraso moja! Ukraino ma!
Co robić mam — sam nie wiem, nie pojmuję!
Przylecę czasem, znowu odlatuję.
A dzień za dniem to gaśnie, to znów trwa...
Z ukraińskiego tłumaczył Piotr Kupryś

Roman Łubkiwski

LEGENDA O POECIE

Po kraju łemkowskim słoneczko raz biegło,
Rzucało promienie na świerków wrzeczona,
Czerwono, zielono i złotem i bielą
Zakwitła w krąg ziemia ta młoda, natchniona.

I wyszedł chłopczyzna z ubogiej swej chatki,
I pobiegł za słońcem po zboczach ku górce.
„Bogdanie, wróć zaraz!” — wołała go matka,
Lecz syn nie powrócił na swoje podwórze.

A słońce toczyło się ponad miastami,
Mijało i pola, i łąki, i drzewa.
I swymi zaczarowanymi ustami
Modliło się chłopię doń to czarnobrewę.

...Rozwijał się kłębek powoli,
I chłopiec ów z wieszczym obliczem
W tej wielkiej i długiej pogoni
Wciąż wyższym się staje i wyższym!

I Antonyczowi już słońce co rana
Daruje do wiana kolory wspaniałe,
Ażebyś promienie dla swych wyszywanek
Od syna swojego, Ukraino, miała.

Walentyna Tkaczenco

SŁONECZNE KARPATY

Tu słońce ludziom góry odkrywają,
Jaskrawym światłem każdy ranek łśni.
Od razu się przestworza nagrzewają,
Wilgotna ziemia mgłami w dole ćmi.

I na zielonym ukwieconym zboczach
Niejedna pszczoła nektar z kwiatów ssie,
Winogron kiście chyłą się ochoczo,
By pracowita ręka rwała je.

Wieczorem skała szybko słońce chowa,
Aż ledwie odblask bije spoza gór.
Osiedla mgła spowija już różowa,
Ze szczytów ciepło schodzi w każdy dwór.

Za grzbietem gdzieś promienie spoczywają,
By z rana wszcząć wędrówkę długą swą...
Że tutaj góry z słońcem się bratają,
Karpaty za to słonecznymi zwać.

Z ukraińskiego tłumaczył Piotr Kupryś

Ян Адамський

ПРО ІВАНКА ПЛЕТИЦЯ ПРОЗВАНОГО «ШЕПЕЛЯВИМ» ТА ПРО КОЖУХ

Чеславі та Мар'янові Колесникам

Минула вже північ, коли наш віз в'їхав в ліщанівські ліси. Коні гостро ставили вуха, ніби лякалися темряви та холоду. То знов і знов вони прискорювали ходу, немов намагалися скоріше вийти у відкрите поле. Їхали ми так довго. Нараз скінчився ліс. Дорога простелилася гладко і наш віз тепер плив по свіжій вісній стерні поміщицького лану. Шпарко плив. Була повня. Над нами, в небі, двоїться і трюється місяць, під гуркіт возу, коли він підстрибував на роз'їждженій, нерівній

польовій дорозі, Золотосіяні зірки пролітали вгорі нерівними блискучими шнурками. Сяло довкілля. Під синьою кривлею небосхилу простежались безконечною золотою плахтою стернисті поля, де поснули, немов сільські баби на проповіді, вісяні копи. Іванко зупинив коней.

Голодного накормити не гріх — сказав хитро-мудро та глянув безлично мені у вічі. Зареготав коротким, уривчастим сміхом. Озираючись уважно дошкала, втптав у землю недокурок, та, плонувши в долоні, попрямував до першої ближче поставленої копи. Неймовірно швидко та вміло зняв чотири вісяні снопи — взяв два під пахви, два — в руки і, похилившись, шестяючи колоссям біг зі здобутком до воза. Граф Коритовський не збідніє, хоч може буде йому неставати чотирьох отих сніпків до повної копи; що ти вдієш: коні голодні, дорога далека, — міркував Іванко, не звертаючи на мене уваги. Помчав наш віз. Покинувши вісяні стерні, коні ввійшли на биту дорогу, край лісу — володінь Репіньського лісництва. «Шепелявий» торкнув мене батогом.

— Спите, паничу? — запитав.

— Ні, не сплю. Чого тобі треба?

— Коли б повернути та з'їхати з дороги, — спитав тихо та несміло. З репінського яру з'їдемо вниз до Стрипи. Заночуємо в колибі кума Панька Бендини. Ранком скоріше поїдемо додому. Так ближче. Дорога коротка. Ну, що? Гарзд?

— Гарзд, Іваську.

— Щоб ви панові Зарубчинському не проговорилися. Щоб ви не сказали йому ні одного-однісного навіть слова.

— Я не скажу йому ні слова.

— Так і треба. Вони, ваш дядько, гніваються дуже, коли коней женуть по грудах та лісових вертепах. Вони велять коней водити лише по гладеньких царських дорогах. Якщо довідаються вони, що ми з'їхали з дороги — будуть люті. Наш пан твердий мужчина. Може ще в пику врізати. Івасько шмагнув батогом. Коні знову в'їхали в ліс. Віз зупинився. «Шепелявий» добув з-під сидіння старий, дуже знищений кожух, яким з великою дбайливістю окутав мене та приказав мені спати, а сам продовжував вести півголосом свої міркування, розмовляючи з самям собою.

— Кінь, — бурмотів Іванко, — мусить бути завжди на першому місці, мусить мати старанну опіку і пошану, мусить бути щоденно вичищений греблом та щіткою, щоб весь блистів, мусить бути зафутрований фєст. Ну, віо!

Іванко шмагнув коней, стрибнув на сидіння. Ліс огорнув нас суцільною темрявою, ми їхали так хвилину, аж «Шепелявий» зійшов в одну мить з воза та закрутивши кругом люшні віжки і, вхопивши коня за вуздечку, поволі, нога за ногою, повів віз в долину яру. Дорога була погана. Віз щораз підстрибував із гуркотом та тріскотом на кам'яних грудах. Протяжно шелестіло букове, грабове, вільшане віття. То гостро шмагало обличчя, то пестило ніжно та лобом. З-під кінських копит сипались іскри. Шумно пролітали наполохані, сонні нерозпізнані птахи. Місяць блимав та підморгував над гущею дерев, і наш віз котився поволі, як хтось чужий, як хтось небажаний, у цій країні тиші та спокою. Пізніше окутала нас сизим шадлем імла, що тверезить і бадьорить сонне тіло. Крізь імлисту прозорість ми побачили кукурудзяне поле, річку Стрипу, дерев'яний місток та, за місткомс на другому березі річки, притишений нічним спочинком водняний млин. «Шепелявий» знову стрибнув на віз, смокнув на коней, свиснув батогом над їхніми головами і незабаром наш віз вже котився по дорозі на другому березі Стрипи. Ми їхали тихо вузькою доріжкою посеред яру. З одного боку стояв ліс, а з другого стелився кукурудзяний лан. Перед моїм обличчям радісно горіла червона крапочка Іванкової цигарки.

— Вже скоро будемо в колибі, — заявив він тепло. Незабаром край лану ми побачили Бендинову колибу. Вона була громадна, простора. Вже здалека було видно, що спроможна вона прийняти під своєю кривлю декількох хвацьких мужчин на нічний відпочинок. Ії стріха і свіжозжатої, пропахлої винною вологістю соломи вже здалека заохочувала нас до солодкого сну. Здалося, вся волиба хиталася та гойдалася від ударних хвиль щораз повертаючого громового хрспіння.

— Це Бендина спить — сказав Іванко. Став випрягати коней. Вкрив їхні спини дерками. Кони почали дрімати.

— Паньку!.. Гей!.. Гей!.. Панькууу!.. — лунало Іванкове гукання. Громове хрюпіння втихло. Нічну тишу прорізало голосне відлуння широкого позіку. Щось зашуміло, зашелестіло і, неначе, квітчасте вітрило, сплила над дверима, захищаюча від вітру вхід у колибі, верета. І вийшов, можна би сказати виповз із колиби славнозвісний пасічник та садівник Панько Бендина. Це був дужий мужчина. Усіх онесмілював, немов велів усім ставитись до себе з належною шанобою. Панько випрямився, ще раз позіхнув широко, і, моргаючи повіками, став нам придивлятися.

— Чому ж ви, львівські гульвіси нічю будите людей? — бурмотів своїм громовим басом. Я вдявлявся в його обличчя. Воно було лагідне та добродушне. На лиці, ще не зовсім розбудженому, блукала меланхолійна та одночасно доброзичлива, ніби батьківська, усмішка. А сизий вус додавав його усмішці фантазії та хвацькості.

— Добрі люди, вам лягти спати пора. Ну, ходіть, — запрошував у колибу господар. Про Пантелеймона Бендину я вже чув немало доброго. Мій дядько дуже високо цінував його життєву мудрість, господарність, а тітка Каліста дуже захвалювала його мед та фрукти. Тепер я бачив Бендину на власні очі. Його велетенська постать полонила всю мою увагу. Подібну постать можна було знайти лише на малюнках в старих книгах та на картинах і гравюрах XVIII — вічних митців. Переді мною стояв Бендина, босий, в солом'яному твердоплетеному капелюсі, в білих полотняних штанах, що прилягали до його ніг і в полотняній довгій сорочці. Я звернув увагу на його ремінний, як три долоні широкий, пояс та срібляво-білий новенький кожух, який захищав його тіло перед нічною прохолодою. Іванко схопив мене за руку.

— Подивіться, паничу... кожух... — прошепотів він. Кожух... кожух... повторив, немов слова молитви. Нараз підійшов він до Бендини, знявши з його плечей кожух, накинув на себе.

— Який файний... Дивись, який файний... — повторяв глядячи обережно шкіру.

— Цей кожух із семи овечих шкур. Робив вичинку та шив кожух старий Олекса Фендзорин зі Скоморох, — пояснив Бендина.

— Сім овечих шкур. Сім овечих шкур, — повторяв у великому захопленні Іванко. І знову гладив руками кожух. І знову обережно доторкав руками зелено-червоних вишивок на широкому поясі. Стояв ще хвилину, зажмуривши очі. Пізніше закутався в кожух та, притуливши лице до білого хутра, почав несміливо вистукувати такт в одну тить вигаданої ним пісні.

Ой, біленький, козушок новенький!

Біленький, файненький.

Не буде моїм ніколи, —

Бо я сирота бідненький.

Пантелеймон Бендина славний пасічник і садівник в околиці, щей, ніхто не заперечить, повноправний власник нового кожуха, сумно всміхнувся, скрутив цигарку та тепло глянув на Іваська, який зняв з себе кожух і накинув його на Панькову спину.

— Він, цей кожух, немов мати і батько, паничу, — молитовним шепотом сказав Іванко.

Над нами нависла тиша. Бендина курив цигарку. «Шепелявий» стояв тепер покійно подалік від кожуха та його власника. Я розглядався довкола. Бендина, озвавшись перший, перервав мовчанку.

— Та ходімо вже спати, добрі люди, — сказав і відгорнув верету. Колиба дихнула на нас кислою задухою неперетравленого сну. Ми полягали на соломі. Я вмить заснув і спав твердим сном, а коли прокинувся, Бендина та Іванко варили вже їжу. Біля колиби тихомирно горіло багаття. Панько велів нам сісти на кукурудяних снопах, а сам, знявши з кілка дерев'яну ложку, став набирати з засмоленого котелка ще моргаючий на вогні куліш.

— Їжте на здоров'я! Їжте хлопці! — захоплював живо Бендина. Раннє сонце розпорошувало над рікою лінійні тумани, що снулися легко та опоясували своїми

гнучкими нитками кукурудзяні стебла і буйнорослі кущі, що розрослися темно-зеленими барвами в долині яру. Здавалося, ліс вже прокинувся зі сну, оживав, хоч ще не вітав новодення пташиним співом. Птахи швидко та безжурно пролітали над нами — несли корм своїм жовторотим пташенятам до гнізда. Тільки вітерець кружляв над яром, гладив кукурудзіння та листя дерев в лісі, немов віщував сонячний день. Коли вже наші ложки застукотіли в дно миски, прийшлося, згідно з тутешнім звичаєм, облизати охоче ложку, щоб такою поведінкою висловити пошану для гостинного господаря та подяку за смачну їжу, яку господар сам приготував. Я вчинив це негайно й охоче. Куліш був дуже смачний. Добре мене підкріпив. Бендіна та Івасько перехрестилися. Вони — тричі. Я — раз. Пізніше ми подали собі руки на прощання. Я тепло подякував Бендіні за нічліг, за куліш. Господар пробурмотів щось незрозуміло, всміхнувся по-батьківськи:

— Нічого, нічого, синочку. Та ж нема за що дякувати. Прийди до мене, коли вже мед буде. І груші, і сливи. Прийди.

Коні ждали вже запряжені до воза. Іванко або Івасько Плетись, якого прозвали в Жизномірі Шепелявим, знову, не знати котрий вже раз під час нашої подорожі, стрибнув на віз і він поволі почав котитися яром вгору. Я став приглядатися до Іванка. Худенького. Непримітного. На його обличчі бликував покрийливий спокій, родом з наймитської недолі та кріпацтва. Коли на його повіки лягала втома, вони напіввідкриті надавали його постаті подобу тихого чернечого слуги, а не фурмана. Та сьогодні Іванкові очі були широко відкриті. Вони горіли якимсь тасмичним нещоденним сльвом, немов говорили про великий неспокій його душі, про велику спрагу жадання.

— Кожух, паничу, — шепотів він, всміхаючись нерозгадано. Бачили ви цей кожух? — запитував гарячково і, не чекаючи відповіді, наблизився до мене так, що я виразно чув як прискорено б'ється його серце.

— Кожух такий — це маєток. Це щастя, — говорив поволі, старанно добираючи слова, ніби розмовляв з богом.

— Подумайте тільки одну хвилину. Сім овечих шкір. Сім шкір. Ще й як гарно вичинених. А зелена та червона вишивка як гарно прикрашає пояс, там, де шкіри голкою зшиті. Ой паничу, паночку мій, — майже молився Іванко.

— Кожух такий вистачить людині на все життя. Він, немов рідна мати і батько. Розгорнеш його на печі — він всю сім'ю прикріє, зігріє, наситить теплом. Ти будеш в ньому ходити, твій син, твій внук і ще твого внука внук. Такий він, щедрий. Такий добрий. Він кращий від горілки, сметани, сала та меду. Він — не сварливий, мов жінка прийде до тебе і зігріє тебе, не скаже злого слова. Він — не язикай. Він тобі вірним буде завжди. Завжди.

Коні тягнули віз під гору. Овіяний ранковою свіжістю, він споглядав то на ліс, то на коней, то на Іванка Шепелявого, який невтомно продовжував свою молитовну розповідь про кожух. Нараз мій погляд зупинився на зім'ятій, пошитій з дихої тканини, Іванковій куртці. Іванко перехопив мій погляд. Одну хвилину він дивився на протерті рукави своєї куртки, на поторочені кишені. Потім він голосно жалівся:

— Миська нужда, фабричне дрантя. Поносиш рік-другий і воно обернеться в дахміття, та таке, що й коня вкрити ним буде соромно. Воно й не дороге вбрання, але й не надовго пригодиться людині. На один рік. На два роки. Хочеш, чи не хочеш мусиш носити це дрантя. Тому так прикро людині. Так дуже прикро.

— Іванко знову задумався і голосно плонув.

— Та коли ти маєш кожух... Паничу, паночку миленький... В кожусі людина — як панисько. І де вона не піде; всюди їй в кожусі добре. Він весь рік є твоїм вірним другом. В колдїбі також окутаєшся ним. Прийде літо — він, кожух, потрібний тобі також влітку, людино. Кожух... Кожух... Щоб мати такий... Мамуню рідненька... Вся сім'я була б рада... Ей... Коби мені, паничу, паниченьку, кожух мати такий... Ей... Кожух біленький... Кожух ясененький такий... Кожух.

З польської переклав Іван Златокудр

НАРОДНИЙ ПОЕТ

Степан Сидорук займається сільським господарством у селі Ставки на Холмщині. Він закінчив семикласну початкову школу та кілька рільничих курсів.

С. Сидорук народився в Ставках 3 серпня 1919 р. Польською мовою почав писати з 1947 р., а українською — з 1977 р. Сидорук пише віршовані та прозові твори. Друкувався він у газетах «Хлопска droga», «Зельони штандар» та журналах «Камена», «Регіони», «Бюлетин інформаційни Стоважищеня творців людських», у збірниках «Весь твожонца» і «Грушо польна грай на ветше».

Українські вірші Сидорук друкував у «Нашому слові».

Поет малює також сільські краєвиди.

Представляємо нашим читачам декілька його віршів.

ПОКЛИЧ ВІТРЕ

Розстогнався Буг широкий,
Розшумілось поле
Де ж ти ділась, де поділась
Тутешня доле?

Де дівчата чорноброві
І де ж молодіці,
Що пололи льон дрібненький
Та кукіль в пшениці.

І де хлопці-риболовці —
Ясени зітхнули.
Чи в мандрівку вибралися,
Чи може заснули.

Поклич, вітре, бистробуйний
Нехай повернуться
Нех гарненько по-козацьки
В жупани вберуться.

Та негайно соколики
Прилетять до хати
Нех не тужить задумана
Україна-мати.

ЗУСТРІЧ З НОВИМ

Стояв святий в затінку груш
Столітніх при дорозі
Дощ лице йому царалав,
І мороз тряс бозю.

Осліп сіромаха,
Лице потемніло
Не вгадаєш, хто це був
Корній чи Данило.

І ось на дорозі
Асфальт розстелили
Та в машинах мов чортяки
Сют і тут летіли.

І святий не встояв
Що ж, не був зі скали.
Чому ж се так вийшло?
— Його люди вкради.

ДЗВІН

Заснув батько
Дзвін старенький
Дітей не скликає
Тільки вітер його серцем
Легенько хитає.
Спить і брови у сні супить
Знать йому здається,
Що все військо запорізьке
З ворогами б'ється.
Що побитий гетьман сивий —
Се молодці знають —
Каже дати мід, горілку —
Нехай погуляють.
Затріщали самопали
Батько дзвін здригнувся
Подивився вколо себе
Радісно всміхнувся.
Та ламентнув тяжким серцем,
Щоб всі люди знали
Та понеслося навколо —
Ми ще не пропали.

ЖУРБА

Над водою коцюбою
Місяць зорі заганяє
Не спить в хаті стара мати
Лиху долю проклінає.

Діти в місті зупинились
Вченими панами.
На годинку за чим то-там
Прийдуть до мами.

А тут хата похилилась,
Зілля вкріяло поле,
А в садочку сузе гілля
Людей в очі коле.

Зажурилась стара мати
Що з нею — не знає...
Один місяць з-за віконця
Її розважає.

Iwan Zlatokudr
Pamięci rodziców

LISTOPAD

(Winniki)

Załamanych rąk
sękate krzyże
w sinym smutku tarninowym
Dzwoni zmierzch
Ronią łzy
cmentarne świece

Л. Левицький. Гуцул. ~

W zadumanej bieli
mogilitwanych mgieł listopadowych
ciche
plonie
serce

WŁADYSŁAWOWI BRONIEWSKIEMU

Przyszli zakuci w stal —
Grabieżców ordy,
Przyszli, by nad Wisłą spalić Twój dom
Twój wiersz
hardy, jak robotnicza dłoń
Zagrzmiał echem karabinowych salw.
I okrzyk — jak grom:
„Bagnet na broń!”

Rozłożyłysty
śród mazowieckich dolin,
wierzb, topoli

Stał
Dąb.
Żołnierz.
Poeta.

Twoe wiersze — jak rozkaz — czytała
płonąca Warszawa.

Nieugięta.

Wisła — słowo.

Słowo — rzeka.

Wierzba.

Topola.

Dąb — śród mazowieckich równin poległ.

Złamany przez burzę.

Pieśń nieśmiertelna!

Śpiewana!

Bitwom wtórzy.

Z Czartowskich Skał

Winnickie

lasy

listopadem

szkarłatnym

spływają...

Za chmurką

modrą

tęczową

Lwów

nasz

jesienny

wydzwania

kluczami

czerwonych

tramwajów...

Z ukraińskiego przełożył

Zygmunt Rybak

Євген Запека

НАША ОСТАННЯ ЗУСТРІЧ

мовчки ми йшли на відстані один від
одного

дорогою пам'яті
обабіч якої
осиротіло ніби дитячі будинки влітку
стояли
наше знайомство і перше побачення
жагучі поцілунки і міцні обійми
найщиріше освідчення у коханні
і перші слова неправди
миті святого божевілья
і роки найпідлішої зради
ми дивилися на все це
і мовчки йшли
а назустріч вже поспішала інша
вона простягала свої руки до моєї густої
чуприни
щоб вирвати кільканадцять отих сивих
волосин
котрі ти мені подарувала

ОКУЛЯРИ З ТЕМНИМИ

СКЕЛЬЦЯМИ

ми дивились один одному в очі
крізь темні скельця твоїх окулярів
ти знімала їх тільки на ніч
тому ранні зморшки мого молодого
чоло

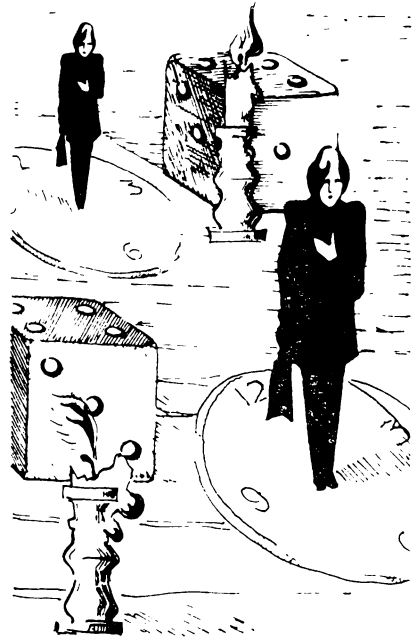
залишалися непоміченими
а я не бачив
що твої очі таять у собі
хитрість і лукавство всіх жінок
котрі тобі передували

а сьогодні вранці окуляри впали
шматочки битого скла стали сонячними
променями
жахіття
так

Альпівіст

- Здоров, Василю!
- Здоров, Грицю!
- Де ти провів свою відпустку?
- Два дні в горах.
- А решту?
- В гірці...

Ю. Упенко. Наша остання зустріч.

Ю. Упенко. Окуляри.

Ческатівська муха

Автія Більчук

АКТИВНІ ПРИХИЛЬНИКИ

У гуртку, який Тарас Шевченко назвав би Н., крім різноманітних членів, є різного роду прихильники.

Щоб не скривдити членів гуртка, не стану писати виключно про прихильників, а таки почну від членів.

Хай молоді не думає, що можна легковажити споконвічні закони світу та змінювати добре на погане тільки для самої розкоші процесу змін.

Отож тримаючись, як сказано, прадідівських провірених життям звичаїв, почнемо від дійсних членів.

Члени в гуртку Н., прославилися тим, що згідно зі статутом стоять у черзі, по завдання, як рядові громадяни по ісландські оселенці перед Різдом. Голова гуртка мусить добре планувати, щоб усім вистачило цих завдань.

А от, коли надійдуть звітно-виборчі збори, то всі члени кандидуують на пости голови, секретаря, скарбника, чи членів ревізійної комісії. Відрадно відмітити ще й те, що всі ці кандидати бездоганні.

Немає іншого виходу, як проводити таємне голосування.

Таке ж голосування треба організувати, коли підбирають акторів до п'єси. Всі хочуть виступати на сцені.

Коли до хореографічної сцени бракує три пари, то зголошуються аж шість. І знову таємне голосування, щоб була не розгнівати когось, або щоб не погасити в членах божого натхнення до художньої самодіяльності.

Це саме зі співаками, доповідачами, кандидатами до чергування в світлиці добровольцями для прибирання світлиці, гуртковими літописцями, дописувачами до газети, а тим більше до «Українського календаря». Й ще одне. Члени під час дискусії на міліметр не відступлять від поставленої теми. Такі педанти.

Без кінця можна б писати про ентузіазм до праці в гуртку, але не можна довести до гніву прихильників. Тому пишемо про них, коли таке завдання поставлено в заголовку.

Щоб згідно з настановами епохи не скривати правди, слід признатися, що у деяких прихильників проявляються такі самі риси, як у членів. Є й такі, що прийдуть на збори, сидять тихенько, чемно слухають; а відходячи, елегантно дякують і заявляють, що чимало з доповіді навчилися.

На щастя цих пасивних прихильників невелика група.

Всі інші — це високоактивні прихильники. Відразу привертають увагу митті негачії. Все їм не подобається: навіть те, чого не бачили, чого не читали й про що не чули. Сказано письменником Красицьким, заперечуй всьому, а незабаром в очач людей станеш філософом. Названі «заперечальники» яструбами вміють відлетіти від теми зборів аж під сам космос. Коли, наприклад, мовиться про навчання рідної мови, то вони розповідають про супутники планети Сатурн.

Інші важко працюють на зборах. Розложивши перед собою, або у уяві, дебелі листки паперу, вони класифікують промовців і записують у відповідні графи; кого у графу позитивістів, кого в графі ідеалістів, екзистенціалістів, марксистів чи валенсістів. Кожному якийсь ярличок причеплять, звичайно, як то у ярликманів буває.

У найбільш затіненому кутку світлиці сідають, звичайно, члени алкогольної асоціації.

Вони попали в конфлікт з дійсністю й втікають від неї, як це писав колись Міцкевич, у райську країну примари.

Хай ніхто не думає, що це легка справа. Вони вимотують усі сили, щоб піднес-

тися на ті піднебесні простори. Йдучи до своїх висот, важко дихають, чого не треба плутати з сонним хропінням.

Децо клопоту завдають футбольні фундаменталісти. З гомоном входять до світлиці, сідають у бойовому порядку, як на спортивному майдані, а почувши, що мова йде не про голи, лише про оперу «Запорожець за Дунаєм», з галасом вибігають зі світлиці, демонструючи тим свою активну участь у зборах гуртка.

Інша група активних прихильників «формується» в запорожців.

Не дивлячись на погоду, стоять у відповідній віддалі від світлиці, чекаючи на своїх коханих, що перебувають в середині.

Скільки ж треба зусиль, щоб долати прикості не тільки від морозів, вітрів, а й дощів. Такі перешкоди долають тільки активні, бойові особистості.

Є ще група з недослідженими досі властивостями — група маланківців. Вона в буденні дні непомітна. Можна навіть сказати, що непомітна протягом усього року. Ніхто не знає скільки членів у цій групі. Тільки появиться оголошення про Маланку, маланківці розмножуються, як на дріжджах і великою юрбою мандрують на забаву. Шаліють через ніч, а вранці — зменшуються і майже гинуть. Може вони попадають у цілорічний сон, може в шапках-невидках ходять? Ніхто не знає.

А скільки добрих надій і гірких розчарувань приносять легкообіцяники. Щоб ви їм не запропонували, на все погоджуються, але нічого не виконують. До одного з таких легкообіцяників дослала хлопця, щоб відібрав обіцяний фейлетон.

Посланець стукає у двері. На порозі стає сам легкообіцяник.

— Чи застав я Семена Скрипку? Писає посланець.

— Ні, його немає вдома — відповідає легкообіцяник.

— А коли буде?

— Вийав до брата за океан... Може за півроку повернеться...

І що б ми не сказали про гурток Н., то в жодному випадку не можна нарікати на одноманітність у ньому та навколо нього...

Ярослав Діборова

ВИПЕРЕДИВ

Буває переглядаю «Наше слово», а часом навіть читаю. Щоправда, більших застережень до редакторів не маю, все ж таки ті, що не читають, кажуть, що тижневик млявий. Основне, мабуть це брак критики. Газеті якийсь рум'янець пригодився. Правда?! Немає сумніву, — пора за діло взятись — взявся я вже впевнено. І як то буває у житті, — рушив діло. Взяв я картку паперу, майже на голку застругав оливець (відомо критика) і... ледь не почав писати. На щастя в пору схаменувся. Ану, як би так несподівано до кімнати влетіла моя Параска, і довідалася, що я критикую, було б тоді мені, було... Ціле село довідалася б, який я відважний. Тоді хоч з дему не виходь.

Ні, сьогодні не критикую, вирішив почекати аж дружини не буде вдома, бо ж вона часто до сусідів бігає. (Сьогодні, як на злість, ані на мить її з дему не ви несло).

Писати як писати, але думати сьогодні можу. Навіть, коли б Параксу принесло, тоді і так не пізнає, про що я міркую.

Навіть не докінчив я пустити з димом третьої цигарки, а вже і заголовок придумав. «Пора збудитися, земляки».

Гострий, що? Це напевно рушить газетою, чи пак, читачами. Коли вже маю заголовки, то пора подумати, як я себе підпишу. Повним ім'ям і прізвищем аж ніяк — з відомих уже причин, бо тоді і Параска була б не потрібна. А може лише вставлю дві букви: «Т.К.», тобто ініціали мого імені та прізвища.

Ні! — вирішив я. Ініціалами міг би кмітливому читачеві вказати шлях, а цей довідався б, що «Т.К.», — ніхто інший тільки Тимко Кліщ.

А може під якийсь псевдонім підшитися? Зараз, зараз, е! Всеволод Черноус-

Ні, це надто поетичне. А може Кирило Кожум'яка? Також ні — оце вже історією пахне, а може і політикою залітає. Рішуче ні!

Почало мені в голові шуміти. До біса, придумав чи не придумав?! В кімнаті було вже так багато диму, що я навіть себе не бачив. Врешті я почав кашляти і... в цю мить в голові мені засвітило: Є, є!! — мало не вигукнув я: — Гнат Шпиля. От, вивів я вас, підозрільці в поле! Щоб ви і цілу країну перевірили, то такого автора не знайдете.

Коли я вже найважливіші основи критики опрацював, пора була задуматися над тим, кого саме маю критикувати. Може Івана Покірного? Ні, це людина Товариству віддана, бо минулого року півкопи передплатників газети приєднав. А чи не пора до Пилипової шкіри дібратися? Не лижое, він же активіст, по цілому воевідстві обслуговує збори гуртків.

— От тобі горе, — зітхнув я гірко. Тоді чи не Степана Ковалья?

— Геть тобі, бісе! — не намовляй до злого. То ж Коваль у хорі співає я щойно тепер почув, що з мого чола піт струмком стікає, а сорочка приклеїлася до спини. Досить, досить цієї каторги... Пора на рефлекс, а то лоб від мороки трісне. Відкрити я вікна і почав шапкою виганяти дим з кімнати. В хаті почало ясніти, видно вже де і що стоїть. Підійшов я до шафи, сягнув по останній номер газети і для рефлексу почав її переглядати. Уже на початку влізли мені в очі ось такі слова: «На жаль бувають ще і такі члени Товариства, які осторонь стоять від суспільної діяльності. Мало, що нічого путнього не роблять то ще й нарікають та критикують», тобто чесним людям перешкоджають в праці. Відклав газету. Пора покінчити з критикою. Хтось мене випередив...

Степан Павличце

ВАКУУМ

Було нас п'ять чоловіків: Ничипір Глечик, Опанас Непийкосом, Мартин Куляба, Іван Драний і я. Ми сиділи навколо стола. Посередині стола стояла порожня пляшка. Наші очі втопилися в оту порожню пляшку, а на чолах, від напрути, появилася товсті жиля. В певному моменті Іван Драний зітхнув тяжко і, розвівши руки, сказав зрезигновано:

— Не вийде. Діло нікудишне.

— А, може, все-таки, — з надією зойкнув Опанас Непийкосом.

— По-моєму, діло паршиве, — сказав Нечипір Глечик. — Нічого не вийде.

Всі ми задумалися. Наші спільні зусилля відповідали офіційним директивам і повинні були дати результат. Чому не виходить. Це питання не давало спокою нікому із нас.

«Треба тільки сильно хотіти...», — настирливий лозунг бубонів по втомлених головах. «Згідна воля мас запорукою успіху» — майорили перед очима уяви криклив написи транспаранту. І тут у мене виник сумнів.

— Слушайте, — думка якось не в'язалася, — а може ми недостатньо хочемо?

— Я хочу, — обурився Опанас Непийкосом. — Дуже хочу.

Я глянув на нього уважно і мені стало соромно, принаймні перед ним. З його очей і з усього його ества еманувало велике і безсумнівне бажання, щоб сталося, щоб було. Він хотів справді.

— Гаразд, вибач. А все-таки, якось не виходить.

— Та-а... — почухав голову Опанас Непийкосом, — не виходить. Може, спробуємо ще раз?

Ми знов зосередилися на пляшці. В прижмурених очах таїлася неймовірна напруга. Не виходило: посередині стола стояла порожня пляшка. Цілком можливо, що ще рано було б снути висновки, нібито офіційно проповідувани гасла не мають ґрунтовної теоретичної основи і не провірені у практиці, але в очах поодиноких із нас появилася перша ознака сумніву — неспокій. Всі ми добре знали, що

такий неспокій, а ще, чого гіршого, сумнів, ослабить наші ряди, введе у наше життя елемент деструкції. До такого стану не можна було допустити.

— Товариші, — обізвався мовчазний досі Мартин Куляба, слухайте, товариші. Це правда, що не виходить, але наше вчення, наша сила провідна, тут ні при чому. Коротко кажучи, не бачу ніяких суперечностей...

— А все-таки, не виходить, — сумно заявив Іван Драний.

— Але не має ніякого доказу, що не вийде. Це безсумнівно був влучний аргумент. Такого доказу справді не було. Не було також доказу, що вийде. Але ніхто із нас поки що, не смів домагатися такого доказу. Це означало б ревізію вчення, а такого роду сумнів значно виходив би поза межі, закреслені для нашого рівня.

Посередині стола стояла порожня пляшка. Це підпорядковувало нас до об'єктивної дійсності і знехтувати цей безсумнівний факт було б просто нерозумно. Були, правда, заклики, а навіть, на жаль, спроби такої поведінки — ніби оця пляшка зовсім не порожня. Опанас Непийкосом пробував навіть натякати про небезпеку і шкідливість дефетизму, але його слова прозвучали слабенько і непереконливо.. Вірогідно, що це мало зв'язок із станом його здоров'я. Принаймні сам він так твердив

— Вітри в останньому часі якість такі непевні, — заявив він, — ніяк не можна збагнути, звідки повіє.

Щодо вітрів — кожен з нас потиху признавав йому рацію. Тяжко було вранці, виходячи з дому, передбачити напрям актуального вітру на цілий день. Люди навіть на прогулянку забирали з собою невеликі клунки одяжі; аби, в разі зміни, бути забезпеченими. Така страховальницька постава, з другого боку, зроджувала певну нервозність, бо кожен міг зустрітися з закидом недовірливості по відношенню до офіціальних прогнозів. Обстановка не була зручною, тому обережний натяк про здоров'я нашого товариша, а точніше про причини недомагань, ми залишили без дальших коментарів.

На столі стояла порожня пляшка.

— Вакуум, — вицідив кризь зуби Іван Драний.

— Чого? — спитав Ничипір Глечик.

— Вакуум, — повторив Іван, вказуючи на пляшку, — вона мене всмоктусь.

Його слова, хоч тихі, звучали грізно і похмуро. Всі здригнулися.

— Порожня пляшка, це провокація, — загорланив зненацька Мартин Куляба, — я протестую!

Протест Мартина Куляби, це вже був безсумнівний факт. Це була нова обстановка, до якої треба виразити власне становище. Всі ми дивилися на Мартина Кулябу розгубленими очима, а деякі із нас навіть пробували у поглядах своїх виразити нехоть. Загадковість нашого положення була в тому, що протест був несподіваний і ніхто із нас не чув себе приготовлений до такого повороту справи.

Перший обізвався Ничипір Глечик.

— Я думаю, — сказав він, — що обстановка складна, а протест товариша Куляби не сприяє її упрощенню.

Мартин Куляба нервово вертівся на дзиглику. Іван Драний перевів на нього здивований зір. Тяжко було збагнути, що саме може означати такий підхід, але ситуація не сприяла єдності. Ізольованість Мартина Куляби стала фактом. У глибині душі я співчував йому.

— Таа.., — вистогнав я опортуністично, — на мою думку, протест був передчасний. Необхідно задуматися над можливостями безконфліктного вирішення.

— Звичайно, — підхопили всі гуртом.

Ми згідно сіли навколо стола і знов втупили уперті очі в порожню пляшку.

*Якби я жив у раї сам,
Од мук пекарських вмер би там.*

Йоган Вольфганг Гете

*Їзбити хочеш сам собі ціну високу?
Нехай передусім тебе оцінять збоку!*

Йоган Вольфганг Гете

З німецької переклав Микола Ігнатенко

МОВО РІДНА

Людина не оглянулася, а УСКТ вже 25-ий рочок минув. Тежкий був початок, але дивітсі нині: кілько то наробилосі наших гуртків, кілько маємо музикантів, співаків, танцюристів, є і школи, нині маємо вже і своїх власних панів дохторів, адвокатів, інженерів, професорів — та то ще ніц! Ми вже маємо і своїх солтисів.

Всьо було би файно, якби не одна справа. От зайду бувало до домівки, піду до церкви то всі там так файно співають та говорят, а як лишень вийдут за ворота церкви, ци за поріг домівки то багато відразу забуває свою мову. І то не лишень краківські люди, але і тоти, шо приїжджают до Кракова. Так, як би сі бояли, або стидали. А от по улицях ту ходет чехи, словаки, французи, німці та інші і говорят по-всьому, кождий говорит, як го Мама навчяла, а наші ані руш! Хотіло би сі сказати: гей люди, та що ви робите, та то вже не тоти перед 25-ти роками часи!

Тогди, було інакше. От знаю припадок, як то еден наш побачив в кіюску «Руху» газету «Наше слово». Ходив коло тої будки хйба з півтора години, викупив всьо, що там було — всі папіроси, хоть не курит, газети, забавки, викупив всі тоти... ну, встидаюсі писати... хоть сам вже не тсе... тсе... тиж встидаюсі написати, ну — викупив всьо. То як люди перестали іти до того кіюску, то він еще раз пооглядавсі тай раз-два купив «Наше слово» і як пішов... то ено за ним закурилсі.

То були часи, коли наш еден обминав нашого другого як найдальше. Але кажут, що ту в Кракові так сталосі, що в товпі студентів під Університетом православного короле Ягайла таки впали на себе два наші. Та не дурно хтось там назвав таких людий «хитрий малорос» — бо от яка пішла розмова... «замаскована»:

«Го! Та ти ту?»

«Та я ту». «Го! Го! І ти ту, і я ту!»

А студенти шо там стали тай чули тоту розмову — едивувалисі: — Попатш, попатш! Китайци до нас пшиехали!

А знаю такий випадок, як то еден наш мусів іхати до Варшави, аби там щось полагодити. Тай також хотів бути «інкогніто», якщо йдесі про мову. А як захотів істи, то пішов до молочного бару. Сів си в куточку, тай підслухуе, як то варшав'яки балакают. Тай чуе, а там шо друге слово — «бичо». То був і «бичий дотеп», і «бичий хлсі» і т.д. То наш чоловік подумав (і так було) — шо тото «биче» у Варшаві, як колісь у Львові «морове». То сі підбадьорив, шо знае по-варшавске, тай на цілий голос: — Кельнер! Шклянке бичего млека!

А взагалі то наші люди перед війнов, а головно зі сіл, мали великі клопоти з чужими мовами. Мав'ем колегу з Хриплина, шо то під Станіславом. Ані руш не міг дати собі раду з державнов тогди, польсков мовов.

Едного разу пан професор казав му шось там читати з книжки. Ми слушаємо, а тотой колега замість «алея» читае «олея». Тай тото зауважив пан професор

А. Федак.

Про правду

— Чому древні народи зображували Правду зовсім голою? — спитав професор.

— Щоб кожен міг одягнути її на свій лад, — відповів студент.

Казав му прочитати ще раз то само, а пізніше питає сі єго: «А що то єст та «олея топдля»? То тотой наш коляга подумав, подумав, а на кінець каже: «Олея топдля, то є така тополя, що дає олей».

А от ту в Кракові учили діти релігію. Тай то що було писане по старо-церковному — відразу пояснювали, аби всьо тото розуміли. Тай одного разу вияснили дітем речене «чаю воскресенія мертвих». Діти, як діти, коли прийшли на другий раз, то трохи позабували, що там було тиждень тому. А ту впало питане: — Хто скаже по-нашому, «чаю воскресенія мертвих»? Або по-польске. То як всі діти думали, то акурат підорваві тотой, що попередного разу не був на лекції, тай каже: «Чаю — то значит гирбата».

Тепер то люди ходет на ріжні курси — на німецке, французке, англійске тай інші мови. То добре. Але найгірше є як хтось там десь лизнув трохи зі слуху якусь мову, тай хоче нев говорити. От єден «гандльовий туриста» поїхав до Праги. Зайшов до крамниці тай хотів купити палицю. А там була акурат така файа продавщиця. То тотой пан каже: — Я проше ляску!

— Що? — аж крикнула тота за лядов.

— Я хце купіть ляску! Я мам дужо корон, нех мце пані зараз спшеда ляску!

Наробилосі крику, десь взела сі міліція, тай аж на комісаріаті вияснилосі, що польське «ляска» то по-чеське «любов».

Єдним словом кожду мову треба добре вивчити, але насамперед свою. Бо треба вже говорити не так як «чую», але згідно з граматикою. Бо ту також можут бути несподіванки. От, писалисьмо в школі, що хто хотів. То єден описав якусь там пригоду на вакаціях. А єдно речене було таке: «Аким ішов, трохим не впав, малом яся не забив». То пан професор на другий раз каже:

— Пам'ятайте, що всі імена треба писати з великої букви, та віддав поправлений зошит тому хлопцеві. Дивлюсі, а тото поправлене речене виглюдає так: «Яким ішов, Трохим не впав, малом Яся не забив».

Тай видите як то може бути, як добре не опануєсі свою мову. Та ше нам старим м ожна тото дарувати. Та взагалі дарував бим всім, аби всі навіть говорили з малої букви, але аби все і всюди по-своєму. Та то минуло вже 25 років як ми маєм свою газету, свій календар, свої школи. Наша мама і тато вчили нас своєї мови на то, абисьмо все говорили по-нашому, а найважніше між собов. Ну, а ми що робим, га!

Зекономив

— Знаси, мамо, — хвалився хлопець, — я розібрав радіоприймач і знову зібрав.

— І не розгубив деталей?

— Навпаки, я ще зекономив їх з дедяток.

Практичний

На курсах водіїв викладач питає майбутнього шофера:

— Що перш за все повинен взяти з собою в дорогу водій?

— Аптечку!

Щирість

— Директоре, скільки людей працює у вашій установі?

— Гадаю, процентів шістдесят.

Забезпечений

— Я вас не випущу з кімнати, поки не заплатите всіх грошей за квартиру — гнівається господиня.

— Велике спасібі, пані. Нарешті я забезпечений житлом, — відповів студент.

М. і Ю. Амбіцькі. Пастушок.

Янка Купала

ТАРАСОВА ДОЛЯ

(Уривки)

Ходить гомін по Україні
У святковій ноші...
Об'єднались Дніпро з степом
В задумі хорошої.

Поминає добрим словом
Великого сина
Україна молодая,
Вільна Україна.

Як сповила його мати
Не світили зорі,
У неволю провозжати
Намагалось горс.

Ото виріс він, підвівся,
Став на свої ноги,
За ним панщина проклята
І — панські перogi.

Проминули літа. Виріс
Тарас, як тополя,
Добрі люди знадобились,
Вирвали з неволі.

Всеню кривду, катування,
Що гнітило груди
Записав він на папері,
Щоб відали всюди.

Закликав, щоб миром стати
За волю, свободу,
Кликав щастя, кликав сонця
Для свого народу.

ДІТЯМ

Люди протирали очі,
Виглядали волі
Тарас правдоньку співає,
Співаймо ж охоче.

А царя, його придворних
І панів кривавих
Жах смертельний огортає
Бунтарська поява.

В Орську кріпость закріпили
За царським указом
Та за ручку, щоб, за пензель
Не брався ні разу.

Що за кара окаяна
Не зичить нікому! —
Повернувся із заслання
В неволю додому.

І помер Тарас. Неволя
З горем довершили,
Сумно, сумно зашуміли
Дніпрові хвилі.

Заридала Україна,
Плакала немало,
Як ховала свого сина,
Кобзаря ховала.

В степу виспали могилу
Понад Дніпром синім,
Щоб здалека було видно
По всій Україні.

Спить Тарас. Одпочиває,
А пісня лунає, —
І немає їй почину
І краю немає.

З білоруської переклав
Євген Самохваленко

БЕНЕФІС

Ви напевно стривожилися, прочитавши незрозуміле для вас слово — бенефіс.

Отже це слово французького походження і означає театральну виставу в честь одного з її учасників, як вияв великих мистецьких заслуг і пошани.

Тепер розповім вам як такий бенефіс відбувався у вівторок 14 березня 1899 року у Варшаві.

Великий театр або по-іншому Театр опери і балету поставив тоді оперу Станіслава Монюшка «Галька» на бенефіс української співачки Соломії Крушельницької.

Після виступів в оперних театрах Львова, Кракова, Одеси, Італії, Єгипту, чилійської столиці Сантьяго в Південній Америці та знову в Італії, Крушельницька разом з сестрою Оленою повернулася до села Біла поблизу Тернополя.

Не думайте, що сестра Олена також співала. Вона була тільки товаришкою подорожей славної співачки.

Прийшовши до Білої, любувалися чарівним квітником, на якому цвіли мальви, айстри, гвоздики, троянди, жасмин. Не бракувало тут барвінку, шавлії, рути та інших квітів.

Сестри часто гуляли по стежках садка, серед яблунь, слив, грушок, морель та корчів агрусу, малин і порічок. Обережно та поволі проходили біля батькових вуликів.

Вечорами Соломія грала на фортепіано, співала, а часом батько, парох Амвросій Крушельницький, грав на скрипці. Іноді збирався сімейний хор, який підсилювали хлопці та дівчата з села. Українські народні пісні довго лунали у вечірній тиші.

Ці приємні дні минули швидко. Соломія Крушельницька підписала контракт з Варшавським Великим театром і 1898 року виїхала до столиці Польщі, тим разом з молодією сестричкою Емілією.

Співачка швидко здобула визнання Варшавської публіки. Вона заслужено здобула право до високої нагороди — бенефісу.

У вівторок 14 березня 1899 року у Варшавському Великому театрі — як вже знаєте — ставили оперу Станіслава Монюшка «Галька». Роль «Гальки» виконувала саме бенефіціантка.

Ледве співачка появилася на сцені, в залі почулося гучні оплески.

Слухачі вручили артистці чарівний букет квітів. Співачка так чутливо і щиро передала нещастя героїні — Гальки, що віщерть заповнений публікою зал був зворушений до краю. У залі царювала така тиша, якби всі померли. Зате після кожної дії чоловіки та жінки схоплювалися з місць і бурхливими оплесками починали овацію. З високої галереї студенти кричали: хай живе Меа. Так саме називали вони улюблену артистку.

На закінчення виступу з усіх сторін на сцену посипався дещо фіалок, троянд і конвалій. Слухачі вручили співачці на голубій подушечці золоту брошку та сережки з перлів і діамантів. З подушки звисали шарфи з написом: «Наша зірка Соломія Крушельницька».

На другій блідо-зеленій подушці подаровано бенефіціантці срібний лавровий вінок. Крім цього від дирекції державних театрів Варшави внесено величезний кошик червоних троянд.

У цей час на сцену далі сипався град дрібних букетів від слухачів.

Бенефіціантку викликали кільканадцять разів і знову засипали квітами. Зворушена Соломія Крушельницька щиро дякувала публіці, а своїх колег, учасників вистави, обдарувала квітами.

Коли все затихло і співачка з сестрою повернулися до своєї господи на заслужений відпочинок, журналісти до третіх півнів писали до газет вельми похвальні звіти про чудовий виступ Соломії Крушельницької.

Майже три роки пізніше у Варшаві розійшлася тривожна чутка, що Крушельницька виїжджає до Франції та до Італії. Почали приходити делегації варшав'ян з проханням, щоб артистка залишилася. Кілька тисяч меломанів складо підписи на проханні, щоб Меа не покидала Варшави. Перед початком останньої вистави на сцені зроблено уквітчаний транспарант з написом: «Вернись до нас!»

Та дарма!

Співачка, однак, не могла відмінити свого рішення. Все ж під час прощального виступу в опері «Гоплана» на сцену винесено уквітчаний транспарант з написом: «Пані Крушельницькій — найбільшій артистці — до побачення. Де б не співала ти, ми з тобою, любителі великого мистецтва».

І Соломія з боєм у серці та сльозами на очах прощалася з чарівним містом над Віслою.

Яків Гудемчук

ПІСНЯ

БЛОБІРСЬКИХ ШКОЛЯРІВ

Обізвався в коридорі
Голосно дзвінок.
В нашій школі в Білім Борі
Скінчився урок.

Руки, спину випростуємо,
Нумо всі надвір!
Дружно пісню заспіваймо
На весь Білий Бір!

Хай несеться плавним змахом,
В'ється і кружля!
Хай усім співучим птахом
Серце окриля!

В ній завітні наші мрії,
Сонячні як рунь,
Наші роки молодії,
Стоголосо юнь!

Із привітом хай посполу
Всюди доліта
І про нас, про нашу школу
Всім розповіда!

Діти Косівського і Верхнянського районів на своєму святі.

НА РЕЙКАХ

Залізнодорожній інженер Степан Грабчук вибрався в дорогу, щоб перевірити працю нового локомотиву. Сталевого великана мав вести машиніст, а інженер спостерігати, як він працює. Вийшли вони з Гданська в напрямку Щеціна.

Коли затрималися в Славні, машиніст трохи здивувався, що інженер став якийсь мовчазливий, задуманий. Вийшов він на станцію, повільно пройшов здовж перону, зайшов до залу чекання, поговорив з черговим станції.

Машиніст став оглядати машину, а інженер, присівши на лавці, потонув у спокодах.

— На цій станції, — пригадував, — чекали ми з мамою на поїзд у напрямку М'ястка. Ох, як хотілося спати... Їхали аж з Черемхи. Мати хвилювалася, щоб не заїзнитися на черговий поїзд. Запрошувала їсти варені яйця, печені пиріжки з яблуками, а мені все було байдуже. Хотілося спати. Та чого, — гнівався я тоді, — понесло нас в цю далеку дорогу до невідомої школи? Чи не краще було б тепер солодко спати у теплій постелі?..

Все почалося від того, що тато прочитав в газеті залик: «Зголошуйте своїх дітей до рідної школи!»

Машиніст пригадав, що пора вже їхати й інженер повернувся до локомотиву.

— Їдемо на М'ястко, — сказав машиністові. Цей подивився на Грабчука і буркнув:

— Можемо їхати. Куди б не їхали, свої кілометри пройдемо.

Локомотив примчав до М'ястка вже під захід сонця й, не затримуючись, гнав у сторону Щецінка.

— Станемо у Білому Борі, — перервав мовчанку інженер.

— Як треба, то станемо, — байдуже відповів машиніст.

Коли затрималися в Білому Борі, інженер, сходячи на перон, сказав:

— Вечеряйте на станції, в ту пору зал чекання порожній, а я загляну до містечка.

— Тільки не забаріться довго, — пригадав машиніст.

— Та ні, якраз стільки, скільки треба для перепочинку та на вечерю, — сказав інженер і швидко попрямував до чергового по станції. Незабаром вийшов з велосипедом і помчав в сторону недалекого містечка. Оглянув тихий високий будинок школи, подивився на озеро, пройшов через майдан у центрі, звернув у бічну вуличку й заглянув у високі вікна одного будинку. Будинок був як і школа тихий і мовчазний. Інженер повернувся до центру й біля автобусної зупинки зайшов до ресторану напитися чаю. Швидко повечеряв і знову мчав на станцію.

— Хвацько облетіли, — привітав його машиніст.

— Я ж вам казав, що не забарюся...

Подорожні сіли на локомотив і вирушили в напрямку Щецінка, Піли, а згодом Познаня.

Машина працювала бездоганно, тому й інженер міг спокійно згадувати свої дитячі роки в школі імені Тараса Шевченка в Білому Борі. Перед його очима стали товариші з тіснуватого гуртожитка, вчителі Олекса Кутинський. Керівник школи Володимир Шульган, пані Євгенія Козій...

Пригадалися проби шкільного хору та концерти в М'ястку, Щецінку, Валчу, Битові, а навіть у Кошалні...

Грабчук заспівав мурмурандо одну з улюблених пісень. Думи мої, думи мої...

Свіжою стала картина свята надання школі імені Тараса Шевченка. У неділю 19 березня перед школою і на шкільному майданчику зібралися українські та польські діти, батьки і мешканці містечка. Незабаром з напрямку Кошаліна прибули гості, віце-міністр Міністерства освіти Фердинанд Герок, шкільний куратор Прондзінський, шкільний інспектор з М'ястка, голова УСКТ та інші гості. Увагу всіх привертав мужчина з сивою борідкою.

— Це вчений з Академії наук України професор Євген Кирилюк, — пояснила наша пані.

Українські дівчатка серед, сірих гарцерських одностроїв польських дітей, швіди як маки.

Діти привітали і обдарували гостей квітами. З теплою розповіддю про Тараса Шевченка виступив віце-міністр. Потім він відкрив мармурову дошку, на якій видніли польські слова, що її встановили мешканці кошалінської землі в сторіччя від дня смерті великого українського поета Тараса Шевченка.

У повітрі залував зворушливий дитячий спів. Відтак всі перейшли до шкільного залу номер 1.

Тут про життя і творчість Шевченка говорили куратор шкіл і гість з України професор Кирилюк. Згодом почався концерт. Виступали з інсценізаціями, співами, танцями й декламаціями діти з Білого Бору, Надажиць та Кошаліна. Перепліталися українські пісні й танці з польськими. Дівчатка в барвистому народному одязі сміливо та зручно вели концерт. Коли втомилися хористи й танцюристи, невеличкий хлопчина майстерно грав на акордеоні.

Зал захоплено сприймав пісні і танці. Від глядачів неслася буря оплесків. Все це награвало на півку працівники Польського радіо. Коли ж цей чарівний концерт закінчився, діти почали дружні розмови з самим віце-міністром і з самим українським вченим з Києва та куратором шкіл.

Відтак гості записалися у Мемуарній книзі школи, сердечно попрощалися з дітьми та вчителями й від'їхали.

Лише Тарас Шевченко назавжди поселився в Білому Бору...

Інженер згадував, як за кілька місяців зі сльозами на очах залишив любу школу й став знову новачком. Згадував, як на прикінці червня він знову з матір'ю їхав у далеку дорогу, аж до Лігниць, до українського ліцею на вулиці Хойновській. І там поселився в гуртожитку, але вже дещо кращому. Там він став вихованком пані Ярослави Кіселевської. Задоволено всміхнувся на згадку, як пані Марія Чопик годувала молодь смачними стравами, як співу і музики вчив знаменитий пан Михайла Дуда.

Будучи вже студентом, Степан поїхав на фестиваль української пісні і музики до Кентшина. Тут зустрів учителів з Білого Бору. Хоч учні були вже нові, проте привітав їх як молодших сестричок і братів. На фестивалі були й лігничани. Пані Генрика Дмитрієва—спеціаліст танців і чудовий хор Михайла Дуди.

У перервах між виступами вчителі одної і другої школи тішились своїм студентом, інженером, як вже тоді люб'язно його звали. Розповідали, хто з випускників куди поступив: та на вчительку, той на юриста, а той на знавця української літератури у Варшавському університеті...

У стукіт коліс локомотиву впліталися пісні з Білого Бору, з Лігниць, з концертів усього фестивалю. Інженер пригадував, як до нього, передового учня, привітно всміхалися вчителі, як гуртом довкола юрбилися шкільні товаришки і товариші. І знов лунали безконечні пісні, жарти, дзвенів безжурний сміх.

Машиніст почав гальмувати, локомотив наближався до станції Познань.

Спогади приблїдлі й поволі розпливлися в темряві ночі. Дійсність вповні привернула увагу Грабчука. Він став уважно перевіряти пристрої локомотиву.

— Тут заночуємо, — сказав інженер і швидко записував, як працювали окремі механізми машини.

А. Федак.

Помста

— Чому ти вчишся грати на кларнеті?

— Щоб помститися сусідові за те, що він цілими днями тирликає на скрипці.

ФЛОМАСТРИ

Вакації минули скоро і на початку вересня всі учні школи номер 2 зібралися у своїх класах. Найголосніше було в математичному кабінеті, де на першу лекцію з вихователькою ждав четвертий клас. Через відкриті двері нісся такий гомін, як у вулицю, коли блджоли рояться. Кожен хотів розповісти свої пригоди і похвалитися новими книжками і амулетами. Але коли Леся виїняла фломастри, які отримала від дідуся, всі очі скерувалися на них і вони сталися основною темою цього дня. Дванадцять прекрасних кольорів і відтінків, які можуть відобразити всякі деталі. Кожен питав про ціну і про те, де можна їх купити. Лише Оля, найближча подруга Лесі, стояла осторонь і мовчала. Вона, як ніхто інший бажала мати такі фломастри бо найкраще у класі рисувала. Її троянди і бузок — пригадувала собі — були найкращі на шкільній виставці. — А коли б такі фломастри!!!

В цю мить підійшла до неї Леся і спитала, а тобі вже мама купила? — так, завтра принесу, не відомо чому швидко виправдалась дівчинка.

Коли Оля повернулася зі школи, матері ще не було. Годинник з зозулею у передпокої показував повільний плин часу. Як тут витримати зі своєю думкою, якої навіть на мить не могла позбутись. Вона так з нею мучилася, що ледве мати появилася на порозі, Оля кинулась їй на шию і почала цілувати. Що тобі сталося Олю? — питала здивована мати.

— Мамо, купиш тепер, купиш? — питала дівчинка не лише словами, а й наполегливим поглядом чорних очей. Купиш, мамцю, сьогодні? — ти давно обіцяла за добре свідoctво, — продовжувала Оля.

Ірина Мирошниченко надалі дивилася на донечку і не могла здогадатися в чому справа. Про що тобі йдеться Олю? — спитала ще більш, задумуючись.

Невже, мамо, не пам'ятаєш про фломастри? — Лесі вже дідус купив, хоч вона гірше вчиться. Ох, ті фломастри! — матері стало ніяково і сумно. Справді, ще в травні обіцяла їх купити, але... Чоловік вже вдруге поїхав до санаторію. Ліда і Богданко вчатьєся в середніх школах і їм завжди чогось треба, але як пояснити це Олі і чи її зрозуміє? Куплю тобі фломастри, Олю, напевно, — говорила лагідно до дівчинки мати, тільки татко повернеться з санаторію. Оля більше не просила матері, але в її серце закралося щось дивне.

— Мама тільки Ліду любить, їй на все гроші дає, а мені не хоче купити навіть фломастрів. Невже я для неї чужа? — питалася самої себе. Стала також мовчазною, хоч вела тяжкі роздуми, як здобути фломастри?

— Є думка, дуже добра думка, поїхати до бабусі на село. Вона живе в Ражанці. Бабуся любить її та коли довідається про горе внучки напевно допоможе. В неділю поїду до бабусі, — роздумувала. Але ні, не можу чекати п'ять днів. Що скажу завтра в школі Лесі, коли схоже їх побачити? Як скажу, що забула, не повірити і буде докоряти мені. Клас називатиме мене брехункою. Мушу їхати завтра, — вирішила.

Мати Олі, пробудившись вночі, мучилася з іншою думкою. — Може справді купити тепер Олі фломастри? Сама можу ще в старих туфельках походити, а дитині треба купити, коли інші діти вже мають.

На другий день Оля як вирішила, так і зробила. Щоб мати нічого не догадалась, виїхала о пів на восьму ніби до школи. За будинком скрутила на вулицю Зелену, яка вела на залізничну станцію. До бабусі їздили часто і жодні інформації не були їй потрібні. Купила квіток і незабаром знайшлася в Ражанці біля хати бабусі. Двері бабиної хати, були, однак зачинені. Потягнула кілька разів за клямку і догадалася, що бабусі вдома немає. Від сусідки довідалася, що бабуся поїхала до лікаря і може повернеться щойно ввечері. Дівчинка ще довго ждала, але треба було збиратися додому. Діти вертатимуть зі школи, а що скаже мати? — думала.

Мати однак не догадалася. На другий день наново попросила в неї грошей на велике морозиво, щоб докласти до тих, які мала на книжки. А коли прийшла до школи, вихователка сказала їй, що буде черговою в класі, бо Петрусь захворів. Втїхилась навіть, бо на перервах Леся не буде їй докучати за фломастри.

Леся, однак, не плакувала.

І що принесла, покажи. — стала шепотіти на початку лекції. Оля почервоніла і чула як її лице якесь дивно палає.

— Тихо, — Анна Іванівна кричатиме.

— Я відразу знала, що ти тільки від заздрості хвалишся, — говорила Леся.

На останній перерві Оля мала найбільше праці. Позбирала папірці з підлоги, також заглянула під парти чи їх там немає і нагло зупинилась біля своєї, де сиділа з Лесею. Там в торбині лежали ці чарівні олівці, які не дають їй спокою.

— Мушу ще раз на них подивитися, доторкнути їх рукою. І тоді... сама не знала, що сталося з нею. Коли взяла фломастри в руки, щоб подивитися на них, несамовита злість заволоділа нею. — Ні! Ні! — не віддам їх поки Леся не перестане сміятися з мене, або віддам тоді, коли сама матиту, — сказала собі.

Коли натиснула кнопку дзвінка, в дверях появилась усміхнена мати.

Іди Олю до своєї кімнати і подивись, що лежить на твоєму столі. Дівчинка побігла щодуху. На столі лежали фломастри, такі самісінькі фломастри як Лесині. Але їй видались вони тепер чомусь зовсім інші, якісь сірі, безколірні та мертві. Вона не думала також про те, що малюватиме ними чудові троянди чи бузок. Думка її підпорядкувалась одній справі як Лесі віддати фломастри. Що скажуть діти, коли довідаються, що вона їх вкрала? — А може це не крадіж? — вона взяла їх лише на якийсь час?

Коли чорнява, мила жінка не спускала з неї здивованих очей, Оля розплакалася й вирішила все мамі розповісти. Вона така добра, дуже добра, найкраща в усьому світі.

Олься Тимчук

КИРИЛКО-ЗМІНИЛКО

(Казка)

За одним селом, за річкою та чагарником, жив собі дядько Архип з жінкою Ксенею. Хату вони мали невеличку, але біленьку, охайну й теплу. З-за плоту перед самими вікнами на високих ніжках стояли маленькі й зікатими очима стежки, що діється на дорозі. За хатою від рясних плодів згиналися яблуні, груші та сливи. В затінку порічок і малин сиділи, сховавшись від спеки, куря, а на маленькому ставку хлопалися каченята.

Найвигодніше примостився Ксеня синюк Кирилко. Він лежав на кольоровому рядні під грушкою. Стигли спавіки падали йому просто в руки. Кирилко лінявим рухом підносив до уст грушки і лагував. Так само повільно, не поспішаючи. Одночасно він думав:

— Чого воно так, що небо вгорі, а ми внизу. Чи не краще було б, щоб небо лягло внизу. Лежав би я на м'якій хмарині, плавав по світу... Груші могли б рости вгорі й так падали б мені в губи.

Ціле літо все діється однаково. Сонце сходить і заходить. Раз ніч, раз день, раз погода, раз дощ. Якби це якось змінити, враз стало б весело на світі, — мріяв Кирилко.

От такі каченята — хлопкоуться у воді. Чому б курчат не нагнати на став; а каченята хай порпаються у піску під порічками.

Набуту думками голову Кирилко поклав на подушку та заснув.

От тепер у сві можна було все на світі позміняти. На бажання Кирилка хата перекинулася комином до землі, дорога підіслася вгору й бігла над чубками дерев, а ставок втік від очеретів і лоз та зачепився на двох березах у склявій великій ванні, крізь стіни якої було видно як плавають карасі, окуні та плотички.

Час чарівних Кирилкових мрій швидко минув. Треба було йти до школи. В школі, розмовляючи з товаришами, Кирилко все закликав до якихось змін. Раз пропонував змінити кшталт літери, а й писати її у формі кола з крапкою всередині, іншим разом виявляв бажання, щоб спати вдень, а до школи ходити по ночах.

Товариші стали кепкувати з Кирилка і прозвали його Кирилком-Змінилком. Хлопець сердився, але, щоб уникнути кепкування, перестав розповідати їм про свої задуми. Не означає це, що він не мав нових пропозицій змін.

Ось, — думав Кирилко, — якби це було добре, коли б школа стояла на колесах і кожного ранку приїжджала по нього та інших учнів.

— Чому ж ми масмо ходити до школи, а не школа до нас, — гнівався хлопець.

Тимчасом дні минали. Кирилко перейшов уже до другого класу і мріяв про третій. Не покидали його тільки думки про зміну всього навколишнього.

Батьки вже привикли до його дивацтв і не звертали уваги, коли Кирилко переставляв у хаті меблі, або миски в мисяку.

Бувало хлопець піде до хліва та кидас свиням сіно, а віцям сипле зерно ячменю.

Коли тато звертає йому увагу, що треба давати навідворот, синюк борониться:

— Чому ж я маю робити так, як люди роблять споконвіку? Треба вводити зміни...

Батько як міг пояснював, але впертого не переконаш.

Як звичайно, навесні мати посіяла в городі моркву, петрушку, цибулю, квіти та посадила ранню картоплю. Кирилко щодня заглядав на городець і над чимось роздумував.

Якось тато з матою поїхали до міста. Мали відвідати дядька, дещо купити і пізно ввечері повернутися додому.

— Пальнуй господарства Кирилку, — наказував батько. Напоїш худобу в ставку, курям і качкам сипнеш ячменю, Рябкові даси супу, — дала мама. Прийде тітка Килина, та принесе тобі обід і подоїть корови...

Кирилко обіцяв усе сповнити та дійсно все вивопнив, але залишилося йому ще чимало вільного часу. Саме тому вирішив він змінити дещо в городі, а саме позамінювати грядки. Вирішив він моркву пересадити на грядку петрушки, цибулю на квітник, а квіти на грядку цибулі.

Молоді рослини вже вибилися з землі та яскраво зеленіли на темних грядках.

Кирилко повіривав моркву, а потім петрушку та замінив молодим рослинкам грядки. Відтак полив грядки свіжою водою та взявся до пересаджування цибулі й квіток.

До обіду, заки тітка Килина прийшла видоїти корови, все було готове. Кирилко навіть встиг гарно помятися. Зі смаком з'їв принесений тіткою обід, залишками почастував Рябка, а курям і качкам сипнув ячменю. Ледве тітка Килина вийшла з садиби, втомлений хлопець заснув твердим сном. Прокнувся вже під захід сонця. Швидко вибіг на леваду, щоб пригнати худобу, бо тітка Килина знов мала навідатися. Вернувшись з худобою, побіг на город. Всі рослини лежали на грядках наче покошені. Виходило, що зів'яли, а деякі навіть посохли. Кирилко полив грядки знов водою, сподіваючись, що до ранку рослини оживуть і піднесуться.

Зробивши все, що було потрібне, хлопець повечеряв з тіткою і чекав на батьків.

Батьки запізнювалися, отож тітка порадила хлопцеві йти спати. Кирилко слухаяно ліг у постіль, навіть заплющив очі, але не спав. Непокоїла його доля пересадженої городини.

Незабаром приїхали тато з матою. Тітка похвалила Кирилка за те, що так гарно господарював. Хлопець чув розмову, але вдавав, що спить. З трудом пройшла винуватцеві неспокійна ніч. Снилось йому, що пересаджена городина вироста по коліна, то знов, що висохла на терені.

Ледве сонце зійшло, хлопчина зірвався з ліжка та побіг на город. Якій же жах опанував його, коли побачив, що вся городина і квіти лежали на грядках мертві. З переляку Кирилко швидко повернувся до ліжка.

Незабаром також мати заглянула на город і аж у долоні сплеснула. Що цього дня коїлося, не буду вам розповідати. Досять, що Кирилко запам'ятав цей день на все життя й дійшов до висновку, що непотрібні зміни приносять шкоду.

Вістка про Кирилкову витівку мяттю розійшлася по селі. Від того часу хлопчиська не дали йому спокійно пройти вулицею. Все з-за тину хтось гукав:

— Кирилко-Змінялко!..

Псотняки, однак не знали, що він був уже іншим хлопцем.

Петро Галицький

СПРАВА ЧЕСТИ

Івась був чемним доброзичливим хлопцем. Любили його друзі однолітки, бо завжди додержував слова, майстерно й відважно їздив на фігурних ковзанах, добре грав в хокея та охоче допомагав вчитися їздити тим, які вперше виходили на замерзлий великий ставок за селом. Добре вивопнював свої учнівські обов'язки, старанно писав у зошитах кожне завдання й тому мав самі добрі і відмінні оцінки. Івась шанував свого розумного дідуса, який, до речі, все знав, розповідав про

свої солдатські пригоди з часів війни, співав йому та сестричці Марійці старовинні українські пісні. Як тільки Івась пам'ятає, дідусь замовляв друковані в Києві книжки з гарненькими малюнками та у вільних хвилинах читав цікаві вірші та оповідання. Найкраще діти любили слухати чудові казки, які також цікавили маму і тата. Здавалося, що навіть собачка Пупик слухав їх, лежачи опершись пушистою спиною об ноги хлопця.

Дідусь навчив Івася чимало віршиків українських поетів. Коли хлопець був ще дуже маленький, умів вже з пам'яті гарненько говорити тітці Катерині, дядькові Дмитрові та їх дорослим дітям:

Слово рідне, мово рідна,
Хто вас рабує, вас,

Той у грудях не серденько,
Лише камінь має.

Коли хлопець навчався в четвертому класі, до школи прийшла нова вчителька, що почала вчити охочих дітей української мови. Івасеві не хотілось повірити, щоб ця молода, дуже добра для дітей пані, вміла говорити мовою, якою вони вдома розмовляють. Мати записала його на ці лекції і хлопець тішився. Всі в сім'ї, навіть сестричка Оля, радувалася тим, бо і вона вже вміла чимало прочитати і написати українських букв, хоч почала зойно перший рік ходити до школи.

На перші лекції Івась ходив дуже охоче. Старанно писав в зошиті гарні слова, добре читав оповідання та розповідав їх зміст. Вчителька рада була цьому, з вдовolenням ставила Івасеві самі п'ятірки. Хлопець чекав не раз і три години на ці лекції, бо відбувались вони після закінчення занять в інших класах. Але потім, коли прийшла зима і за селом замерз ставок, швиденько одягався, закладав ранець на плечі, щоб не помітила вчителька і, не оглядаючись на боки, потайком мчав на дорогу, що вела до віддаленого два кілометри дому. На запитання матері, чому так скоро повертається, відповідав:

Нині не було української мови, бо вчителька хвора. Іншим разом видумував якусь іншу причину:

— Нині пані виїхала до міста на конференцію. А одного разу в присутності батька оправдовувалася так:

— Лекції української мови відбулися раніше і тому не треба було чекати.

Батько, якби передчуваючи що це брехня, не повірив і просив показати зошит. Коли збентежений хлопець подав його, там не було найменшого сліду з ніби відбутої лекції. Івась почервонів від сорому, спустив голову, вичувши зосереджений на ньому не тільки гнівний погляд батька. Вразила його також тиша, яка запанувала в кімнаті.

— Івасю, я не сподівався, що тебе стати на такий поганий вчинок, — почув лагідний материнський докір. — Людина, що дбає про свою честь, ніколи так би не поступила!

Хлопець ще довго стояв з опущеною головою посеред кімнати.

— І як буде далі? — озвався батько, положивши на плечі Івася свою сильну спрацьовану руку. — Чи не розумієш, що втікаючи з цих лекцій, зневажаєш себе

А. Федак.

На груші

— Ага, ввіймався! Що ти тут робиш?

— Нічого дядечку, я лише вішаю ці грушки, що вітер пообривав.

і нас, бо зневажаєш нашу мову. А цього не годиться робити. Хлопець надалі стояв з опущеною головою, не знав, що відповіді на слухні докори батька. Вичував на собі нестерпні погляди матері та дідуся, які чекали на його слова.

— Перепрошу вас, — відважився промовити тихо і щиро. — Я вже ніколи не пропущу ні одної лекції...

— І вчительку маєш перепросити, вона вас з такою щирістю старається навчити гарних пісень, а ти так легковажиш її, — докоряла рішуче мати.

— Перепрошу мамо, — обіцяв Івась.

Батько не сварив хлопця в цей день, сподіваючись, що дотримає він слова.

Коли Івась залишився в кімнаті лише з дідусям, легше стало на серці, коли подумав, що всі серйозно прийняли його покаяння та повірили йому. Дідусь пригорнув до себе хлопця не охолонулого ще від соремливого хвилювання хлопця та озвався лагідно й повчально.

— Я зустрічав, хлопче, чимало людей, які роками терпіли в тюрмах за те, щоб довгі віки розвітала та жила наша мова. Ти мусиш, дитино, завжди пам'ятати, що пошана до них є справою твоєї честі.

Від того дня Івась не пропустив ні однієї лекції української мови, хоч і не раз треба було чекати на неї дві-три години. Коли часом нерозсудливий товариш намовляв Івася піти скоріше додому, пропонуючи якусь розвагу, він рішуче відповідав:

— Не годиться так поступати.

— Чому? — питав здивований однокурсник.

— Бо справою честі для людини повинно бути шана до рідної мови.

Незабаром у школі вчителька підготувала вечірку, присвячену роковинам Тараса Шевченка. Івась сям зобов'язався вивчити довгий вірш поета «Ой три шляхи широкі» та соло заспівати одну пісню. За декілька тижнів на вечірку прийшла мати, батько та дідусь, а навіть першокласниця Марійка, що також знала напам'ять чимало віршів поета. Івась виступав відважно. Дуже чітко й зворушливо, немов справжній артист, декламував вірш без найменшої помилки. Всім присутнім припала до серця гарненько проспівана ним журлива пісня на слова Великого поета.

Після виступу від радості мати аж розплакалася. Не знала як віддячитись своєму коханому синові, для якого недарма на цей вечір вишила гарно сорочку. Вдоволені батько та дідусь сильно стискали йому руку, виражаючи цим самим вдячність за успіх.

Вірили, що Івась завжди буде гідно шанувати рідну мову, а навчання вважатиме за справу своєї честі.

Міля Лучак

МОВА ЛІСУ

Одного літнього вечора знову в бабусиній кімнаті зібралися діти.

— Чи ви знаєте, — почала вона нову розповідь, що кожна пташина, ліс, а навіть дерева мають свою мову? Таку мову як ми люди, яку тільки розуміємо найкраще, а й за допомогою якої можемо висловити свій біль, радість і думки. Всі інші мови, нам здається, це лише гама звуків. Ви, напевно, чули англійську чи французьку мови і чи вони для вас більш зрозумілі ніж шум лісу? Ні! — в обох випадках це тільки звуки без змісту, бо ви їх не вчилися. А я виростала в сім'ї лісника і вже змалку вчилася материнської мови і мови лісу, а чого навчишся в дитинстві повік не забудеш. Завжди зранку, ледь проснулась, вибігала у ліс, щоб спитати берізку, як себе почуває. Чи калина вже має бруньки? Я знала кому зозуля підкинула яйця і раділа, коли залишилися в гніздечку. Я знала навіть хто був у гостях в лісі, бо ліс не мав переді мною жодної таємниці. Бабуся зупинилася на хвилиночку, немов хотіла відпочити, поправила окуляри і почала прожовкувати розповідь, а діти чемненько слухали. І лише бабуся побачила і почула як до кімнати влетіла бджола

Міля Лучак

ЙДЕ ПЕТРУСЬ ДО ШКОЛИ

Йде Петрусь до школи,
й дійти не дають.
Русак в жито кличе,
У лісок вудвуд.

Кріт головку чорну,
Витяг з-під руна,
І ромен до себе
Кличе малюка.

Мозолиста липа
Арфою дзвенить,
Та Петруся просить —
Зупинись на мить.

А Петрусь гукає —
Всіх вітаю вас!
І біжить до школи —
На уроки час!

Єжи Гарасимович

ЧОБІТКИ ХОДЯТЬ ПО СТЕПІ

Варка,
коли вона лягає спати,
всі речі залишає
в великому непорядку
посеред кімнати.

Чобітки ходять
по стелі.
Стрічки від коси
заквітають,
на підвіконниках
немов квіти
веселі.

Сукеночка на лампі дрімас;
не до лица у ній панночці —
іншу має.

Вранці, —
коли дзвінок кличе до школи, —
Варка плаче:
речі, неслухняні, розбіглися довкола.

Буквар ходить в чоботах,
книжкова полиця в'яже на дротах.

Книжка вмивається —
впапа в воду.

Пальто —
Варчине
на руках ходить.

Лампа з книжками
до школи вже хоче йти.
Ногами до гори
позасіянали столи.

До математики присіла мітла,
багато помилок наробила дурна.

Радіоприймач бере торбину —
може й він до школи піде вже скоро;
через ніс сміється,
басом говорить.

Варка
в речей
пробачення просить:
відтепер —
буде їх щовечора складати,
непорядку вже досить.

Вона просить стрічки від коси —
щоб вони вже не ховались,
щоб у кухні буряків не з'їдали.

Варка усім обіцяла,
щб відтепер
шкільна торбина
буде торбиною,
граматика граматикою,
вулиця вулицею,
школа школою.
І тут вся надія наша, —
що Варка буде
зразковою ученицею
в варчиному класі.

З польської переклав
Іван Златокудр

Яків Гудемчук

ЯЛИНКА

Радісне свято
Близиться дзвінко —
Вирубав тато
В лісі ялинку...

Дітям же втішно,
Звісно ж бо, діти...
Чепурно, пишно
Вбрали її віти...

Плаче ялинка —
Доленько марна...
Стиха сльозинка
Пада янтарна...

Чахне безсила
З жалю-знемоги...
Зелень зронила
Всю на підлогу...

Навіть травинці
Хочеться жити...
Чом же ялинці
Не зеленіти?..

Іван Златокудр

Кують зозулі...

Квітне черемшина,
радіє дитина!

На буковім, на сонцерослім дубі —
кують зозулі,
безсмертя — кують
чесному трудівникові,
Вітчизні, праці
і любові!

ВІЙНА

Березам — ровесницям моїм наснилась
Яга кривоноса в залізному каску,
Що украла мою недоказану казку
І світ мій дитинний, лиха,
підпалаила...

Набігли вовки на бабусину хату:
В Червоної Шапочки шапочку — взяли,
І Телесикових гусенят — повбивали —
Донині ще плаче серденько хлоп'яти.

ВЧИТЕЛЬКА

Дні вересневі. В вересах.
Мій — перший — вересень.
Вчителька.
Наша пані.
Соняшникова зелень її мудрих очей.
Теплий колір її волосся, —
що ніби в блискучих намистах
осінніх каштанів.
Вона —
першаків за руку повела
в незвіданий світ
звуків та барв.

Вона —
школярам жовторотим допомогла
відкрити вперше буквар, —
ніби вікно відкрила в сонце
і — розступилися далі туманні!
Дні вересневі. В вересах.
Мій — перший — вересень.
Вчителька.
Наша пані!

КРАЄВИД

Сонце
— веснооке!
Розсипає квіти:
В заметіль вишневу
Йде квітневе літо...

Квітнуть над ставами
Береги далекі:
Веселкові села...
Ластівки...
й — делеки...

ДОЩИК

Дрібносієний,
Чародійний.
Землю сизу —
Квіттям вкриє.
Загрімить,
Зазеленіє —
На вербі
І — на тополі.
Зашумить врожаєм —
В полі!

СЕРПЕНЬ

вечеряв
пізно
над полями
над пожатими
на рушникові
відквітаючого маком небокраю

а макове сонце
а макове сонце

цілувало
теплі руки жниварів

припав устами голубого плуга
до грудей хлібородної ріллі

і про осінь
іпро осінь

заскрипіли білі гуси
на жовтолатій стерні.

Владислав Бронсвський

ТРАМВАЙ

Ранком він регоче гучно,
Бо везе до школи учнів.
А пізніше дуже нудно
Іде трамвай безлюдний.
Ще пізніше — вселіше
Знов трамвай Іванка кличе.
Трамвай іде — ждїть, чекайте!
На зупинці — висїдайте!
Дзїнь, дзїнь! Висїдайте діти
Як трамваю не любити.

Ян Бжехва

ТАМ, ДЕ ОСТРІВ БЕРГАМОТА

Де острів Бергамота,
Там бродить кіт в чоботах.
І муравель, на диво,
Несе осла за гриву,
Курка грас на цимбальцях,
Золоті складає яйця.
І яблука на дубах
В горностаєвих шубах.
Є кит старий — без пари,
Що носить окуляри.
Є вчені два лососі
В томатному соусі.
Є щурі в клітках синіх
На кришталевій верховині.
Слон дві труби має.
Лиц острова — немає.

З польської переклав
Іван Златокудр

НУЛЬ

Він котився по дорозі:
— Дай дорогу для проходу!

— Я в стотисячах пригожий,
А й ще більше могу...

Я з природи вже такий.
Кличу: я великий!

Так пишався яйцеватий,
Що такий пузатий.

Всі сміялися ха-ха-ха!
— Який живіт в ротумахи!

А пізніше в гульні — гуль
Запримітили, що нуль.

З польської переклав
Теоділь Демчук

Ванда Хотомська

ПЕС І ПЕРШИЙ КЛАС

Любить пес наш перший клас
Дошка в першаків в кучотку —
Біля тса є пес в рядочку.

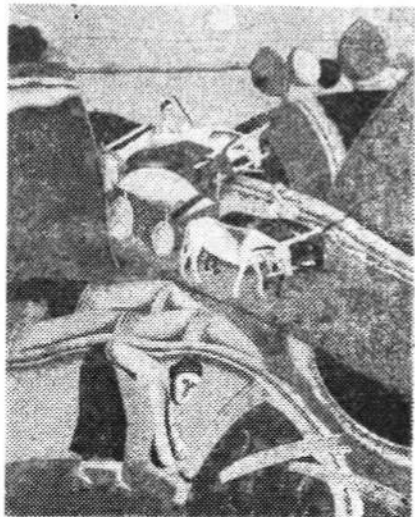
Сторож під кінець уроків
В клас заглянув лютим оком.
Стер пси всі в ганчірку
І витріпав за одвірком.

Тепер пси з шкільної дошки
Всі за мною йдуть рядочком.

З польської переклав
Іван Златокудр

М. і Ю. Амбіцькі. На полюванні.

І. Остафійчук. Фото В. Ольхом'яка
О. Кравченко. Вівчар.

СІЛЬСЬКЕ ГОСПОДАРСТВО

ДЕЩО ПРО СИЛОС

При оцінці якості кормів маємо на увазі їх загальну поживність, вміст білків, вуглеводів, мінеральних речовин, вітамінів, їх вплив на здоров'я та продуктивність тварин. Відомо, що майже всі властивості зеленого корму, повноцінність та високу його дієтетичність, має доброякісний силос. В ньому зберігаються майже всі поживні речовини зелених рослин.

Силосування — простий спосіб консервування зелених рослин, що дозволяє їх зберігати довго в соковитому стані. Силосувати можна також коренеплоди, полу, січку сіна і соломи, відходи харчової промисловості. Знаємо, що не всі зелені рослини однаково добре силосуються, що це залежить від вмісту цукру в рослинах. Під впливом ферментів молочнокислих мікробів цукор рослин розщеплюється на молочну кислоту, яка просочує частинки силосної маси, не дозволяючи розвиватися гнильним мікробам, завдяки чому корм не гниє, зберігається довго. Рослини, які силосуються важко, або які не силосуються, змішують у відповідних пропорціях з рослинами, що силосуються легко, так, щоб вистачило в сировині цукру для нагромадження молочної кислоти, необхідної для одержання доброякісного силосу.

Слід пам'ятати, що при нестачі, а також при надмірі вологи в силосній сировині (кількість вологи в рослинах коливається від 60 до 85 і більше проц.). Зелена маса силосується погано: При нестачі вологи силосну сировину змочують розведеною в воді меласою, бардою або водою. При підвищеній вологості — до силосної сировини додають полу, січку сіна або соломи, доводячи її вологість до 70—80 проц. Зайвість вологи призводить до витікання соку із силосних споруд — з вмістом цукру та інших поживних речовин. Відомі два методи силосування: кошення зелених рослин косарками, їх прив'ялювання до 55—65 проц. вологості, збирання, подрібнення рослин, заповнення ними силосних споруд, або кошення зелених рослин з одночасним їх роздрібнюванням інтеграційним завантаженням ними, коли їх вологість дорівнює 70—80 проц., силосних споруд. Силосні

культури збирати слід у пору такої стиглості, коли вони мають найвищу поживність і дають найбільшій врожай зеленої маси. Пам'ятаючи про принципи доброго господарювання кормами, не вільно нам ніколи їх марнувати, навіть тоді, коли маємо багато дешевих зелених кормів. Залишки треба призначати на силос. Зменшимо недостаток кормів в господарствах не тільки на початку жнив, коли не вистачає зеленої паші, коли тварин кормлять свіжо зібраним сіном, яке слід зберігти на зиму. Силос — це корм не тільки для жуйних тварин, але й також для свиней і домашньої птиці. Для свиней роблять теж комбінований силос з суміші: картоплі, буряків (кормових, півцукрових або цукрових), гарбузів, качанів кукурудзи (стебло кукурудзи з качанами у молочній і стиглості), половини, зернових відходів, сіна, бобових трав і гачки буряків. Для птиці силос роблять з таким розрахунком, щоб він був багатий на білок (протеїн) та вітаміни А (каротен). Приготовляють його також з бобових трав (коношини, люцерна, виковісна сумішка), зі злакових культур (жито), скошених на початку колосіння, червоної моркви, цукрових буряків, кормової капусти, гачки моркви, гачки цукрових буряків. Силосну масу роздрібнюють так, щоб довжина окремих частинок не була більша 0,5 см.

Силосну сировину, обов'язково треба подрібнювати. З рослини тоді виділяється сік, що містить в собі велику кількість поживних речовин, зокрема цукру, необхідного для розмноження молочнокислих бактерій. Він заповнює проміжки між частинками подрібнених рослин, витісняючи повітря, а це прип'яє дахання в силосній масі і, одночасно, обмежує гнильний розвиток мікробів, що не можуть розмножуватися без повітря (молочнокислі мікроби навпаки — розмножуються без доступу кисню).

Зелену масу в силосній споруді треба добре ушілювати, особливо біля стінок та по краях споруди. Якщо силос роблять в ямах, то силосну сировину слід укладати вище країв ями, тому що протягом перших днів він осідає. Для ушілювання силосної маси вживають важких тварин, а для ушілювання її в траншеях використовують гусеничні трактори. Добре ушілену масу прикривають землею або целофаном (фолією), щоб не допустити ззовні повітря до силосної споруди. Однак щораз частіше не прикривають силосу землю. На цементовій плиті з силосної сировини формують призму, добре її ушілюють, а після цього вкривають її тонкою верствою січки (половин), яка її береже від забруднення. Тоді тільки товесенька верства силосу зіпсується на поверхні призми. В середині призми буде доброякісний силос.

Незалежно від способу силосування (в ямах, в траншеях, на силосних платформах, в силосних баштах) треба рахуватися з відповідними втратами. Великі втрати можуть виникнути внаслідок гниття і пліснявиння силосу, коли не додержуватися загальноприйнятих правил силосування. Таких втрат не може бути.

Відомо, що рослини, які відзначаються великим вмістом білків, як коношина, люцерна, озима вика, силосуються погано, гірше ніж рослини з малим вмістом білків, як сояшник, жито, гачка з буряків і кукурудзи. При силосуванні рослини з високим вмістом білкових речовин додають до силосної маси м'яса, силосну закваску з молочних бактерій. Оцінюючи силосну сировину, треба пам'ятати, що краще піддаються силосуванню рослини, в яких є більше речовин сухої маси, однак не більше 30—40 проц. Не треба боятися, що силосна сировина прив'яє. Силосувати можна рослини скошені попереднього дня ввечері. Прив'яловати треба рослини, які було скошено під час дощу, а також тоді, коли вживалося високі давки азотних мінеральних добрив. Пам'ятаймо, що зелена маса, маючи багато вологи, силосується погано. Коли менше води в силосній сировині, тоді менше втрат силосного соку: менше соку витікає з силосної споруди.

Після дощу в зеленій масі 89,4 проц. вологи, а в силосі 81,8 проц. Силосного соку зі 100 кг зеленої маси одержують 42,7 кг. Коли ж маса трохі прив'яла, тоді силос матиме 76 проц. води, а силосного соку на 100 кг зеленої маси буде 80,8 кг. При більш прив'ялій зеленій масі в силосі 73,6 проц. вологи, а на 100 кг більш прив'ялої маси 24,9 кг силосного соку.

Зі 100 кг зеленої маси одержимо 80—85 кг силосу; для 1 корови треба забезпечити 60—80 ц силосу в рік, 100 ц зелених кормів в свіжому стані та 10 ц сіна.

Відомо, що деякі втрати поживних речовин, які відбуваються під час травлення, коли тварини одержують силос, є менші від втрат при травленні ними зелених рослин та інших кормів. Тварини в два рази швидше з'їдають силос як, наприклад, сіно. Заощадження при цьому тваринами енергії позитивно впливає на їх продуктивність. Силосний сік добре впливає на травлення, а високий рівень вітамінів групи А, В, С, що містяться в доброякісному силосі, сприяє правильному обмінові речовин та здоров'ю тварин. Все вищесказане заохочує щораз більший гурт сільських господарів до силосування зелених кормів.

Іван Врецьона

ЩОБ РИБУ ІСТИ, ТРЕБА У ВОДУ ЛІЗТИ

Рибництво має велике значення для забезпечення населення добрими харчами. М'ясо ставкової тепловодної (коропи) чи холодноводної (пструг) риби має чимало вітамін (А, О, В₁, В₂, С). У м'ясі промислового коропа 72% води, 18% білка, 9% жиру та 1% мінеральних речовин. 100 г коропа має стільки калорій, як 500 г капусти, 107 г молока, 86 г свинини, або 74 г яйця.

З м'яса риби харчова промисловість продукує корисні страви. Для підвищення продуктивності ставів додають такі види риби, як лин, сріблястий карась, щука, білий амур та ін.

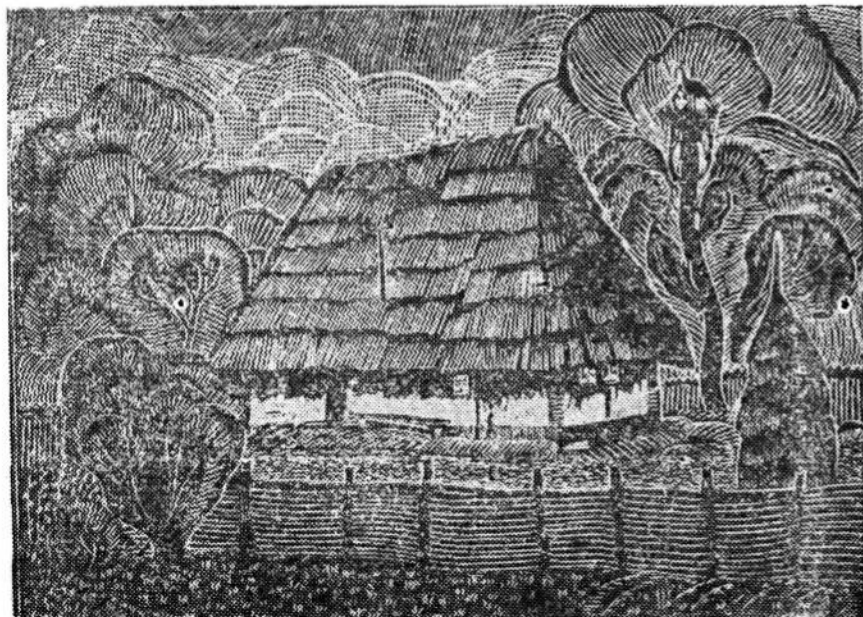
З смітної риби, або з промислових рибних відпадів виготовляють риб'яче борошно, яке становить корисний білковий корм. Риб'яче борошно це продукт розмелювання малоцінних видів промислових риб, смітних риб, рибних відходів, а також м'ясо китів. Риб'яче борошно це корисний корм для свиней і домашньої птиці.

Саме тому також одноосібні господарі значно більше чим досі повинні використовувати природні та штучні водоймища для продукції риби.

Рибоводні ставки під не одним оглядом подібні до рільничого господарства, а одночасно вони з цим господарством пов'язані. Осушені ставки слід обробляти неначе поле, удобрювати, знищувати збудники захворювання риб і паразити. Удобрювані стави мають рибопродуктивність вищу до 5—6 ц/га.

Крім того рільник має власну пашу для риби, як варена картопля, кукурудза, макуха, подрібнене зерно бобових і зернових культур, висівки. Для кормлення риб використовують кормові дріжджі, пасту зелених молодих рослин, вітаміни, а часом антибіотики. -

М. Стратилат. Стара хата.

Корм подають риbam у вигляді кашоподібної маси або тіста. Кількість корму становить 40% ваги риби. На площі ставів слід вести на зміну рибну та рільничу діяльність.

Найчастіше вирощуваною рибою в наших водоймищах є короп.

Промислові коропи в нашій країні розводять дволітнім, або трилітнім оборотом.

У деяких водоймищах коропа вирощують від ікринки до товарної ваги, в інших купують зарибок у спеціалізованих господарствах — риборозплідниках.

Стави для вирощування коропа — різні, а саме нерестові, або терлові, малькові, виросні, зимувальні, нагульні та маточні.

Терло, тобто час викидання ікри, розпочинається, коли вода досягає 18° тепла (до середини травня).

Перед терлом слід очистити нерестовий став з моху, сухої трави на дні та провірити чи греблі щільні. Три тижні перед терлом нерестовий став дезінфікують меленим вапном (10—15 кг на 1 ар (100 м²) ставової площі). Відтак до нерестового ставу пускають воду, яку після 24 годин випускають. Потім цю дію повторюють ще два рази. Перед самим терлом рівчаки ставу висипають чистим піском. Ставок сохне, аж наповнять його водою перед самим терлом. Краще робити це після полудня, коли вода нагріється.

Під вечір пускають терляків. Це самки коропів по 5—8 років і самці по 4—6 років. На одну самку пускають двох самців. Ікра відкладається самкою у воду, де запліднюється самцем. У температурі 20° по 4 днях виводяться личинки. Після трьох днів личинки виловлюють, щоб перенести їх до окремого ставку, а вони протягом 4—6 тижнів виростають до ваги 4—5 г. Опісля зарибок переносять до другого виросного ставу, де він залишається до осені. За літо короп повинен вирости до 25—30 г. Виросні ставки слід тримати в доброму санітарному стані. Перед перенесенням зарибку виросні ставки обсівають люпином, або мішанкою люпину та вівса, чи мішанкою жита й вики. Ці посіви збирають на зелену пашу навесні перед залиттям ставу водою.

Восени зарибок переносять до зимувального ставу.

Корм риби дають, починаючи від весни до осені. Порції корму залежні від того, як риба виїдає. Коли корм залишається, стримують постачання нового.

Слід пам'ятати, щоб протягом усього року в ставках протікала свіжа вода.

Коли ж зимою стави вкриваються льодом, тоді вирубують ополонки. Якщо риба масово підходить до ополонки, це означає, що в ставку нестачає кисню. В такому випадку збільшують переплив води через став. Головні рибоводні стави виготовляють навесні (квітень). Залежно від умов вирощування та породи, короп одноліток доходить до 500 г ваги, дволіток до 1000 г, триліток до 2000 г.

Відловлюють рибу восени, а до часу продажу зберігають її в ставках, магізнах глибиною 2 м. Глибина першого і другого виросних ставів коливається від 0,5 до 1,2 м. Зимувальні стави бувають глибиною 1,8—2 м.

З родини коропових походить лин. Тримається він переважно стоячих замулених і зарослих водойм. Живиться донними безхребетними та рослинністю. Промислове значення цієї риби невелике.

До родини коропових належить також карась. Це невибаглива риба. Може жити в замулених водоймищах. Живиться рештками водної рослинності й дрібними безхребетними. Хоч на Україні славиться борщ з карасями, проте промислове значення цієї риби також.

У ставках, озерах та річках росте й щука. Це хижа риба, яка живиться смітною рибою, гадами, жабами, невеликими птахами, водяними журами.

Часто зарибок щуки кидають у коропові ставки, щоб дорослі щуки винищували смітну рибу, що сприяє кращому ростові коропів. Щука росте дуже швидко. Вона знаходить швидко поїсти. Вона є також предметом зацікавлення вудильників.

Зрозуміло, що хто бажає вирощувати рибу, муєть читати професійну літературу, використовувати практику досвідчених у цій ділянці господарів та консультуватися з гмінними спеціалістами.

Ярослав Бакаляр

АДРЕСИ

Zarząd Główny UTSK, ul. Czerniakowska 73/79, 00-718 Warszawa, I piętro, pokój 119, 117, 116, tel. 41-23-51, 41-30-33, 41-31-83;
Redakcja tygodnika „Nasze Słowo”, ul. Nowogrodzka 15, 00-511 Warszawa, tel. 21-37-50, 21-31-67, 21-37-55;
Zarząd Koła UTSK, ul. Armii Czerwonej 6, 75-500 Koszalin, tel. 264-70;
Zarząd Koła UTSK, ul. Dąbrowszczaków 7, 10-538 Olsztyn, tel. 225-45;
Zarząd Koła UTSK, ul. Olsztyńska 5 m. 1, 14-100 Ostróda, tel. 28-20;
Zarząd Koła UTSK, ul. Długi Targ 8/1, 82-828 Gdańsk, tel. 31-58-78;
Zarząd Koła UTSK, ul. Teatralna 20 m. 1, 82-300 Elbląg, tel. 41-11;
Zarząd Koła UTSK, ul. Aleja Wojska Polskiego 91, 70-481 Szczecin, tel. 23-06-65;
Zarząd Koła UTSK, ul. Służowa 21, 72-320 Trzebień;
Zarząd Koła UTSK, ul. Ruska 46a, 50-079 Wrocław, tel. 43-954;
Zarząd Koła UTSK, ul. Szkolna 10, 59-200 Legnica;
Zarząd Koła UTSK, ul. Zielona 3, II p. m. 3, 90-414 Łódź;
Zarząd Koła UTSK, ul. Okopowa 1/13, 20-022 Lublin, tel. 24-643;
Zarząd Koła UTSK, ul. Dietla 19/13, 31-070 Kraków;
Zarząd Koła UTSK, 19-520 Banie Mazurskie, woj. Suwałki;
Zarząd Koła UTSK, ul. Kościuszki 5, 37-700 Przemyśl, tel. 69-39;
Uniwersytet Warszawski, Instytut Rusycystyki, Katedra Filologii Ukraińskiej, ul. Szturmowa 3, 02-678 Warszawa, tel. 47-23-72;
Licium Ogólnokształcące, klasy ukraińskie (z internatem), ul. Marchlewskiego 1, 11-220 Górowo Iławeckie, woj. Olsztyn;
Licium Ogólnokształcące nr 4, Plac Zawadzkiego 7a, 59-220 Legnica, tel. 221-33, Internat, ul. Chojnowskiego 98, tel. 245-14;
Szkoła Podstawowa nr 2 im. Tarasa Szewczenki (z internatem), 77-210 Biały Bór, woj. Koszalin;
Zbiorecza Szkoła Gminna, klasy ukraińskie, 19-520 Banie Mazurskie, woj. Suwałki;
Księgarnia „Domu Książki”, pl. Wolności 2/3, 10-102 Olsztyn;
Księgarnia „Domu Książki”, al. Wojska Polskiego 41, 70-473 Szczecin;
Księgarnia Wydawnictw Importowanych, ul. Nowy Świat 47, 00-042 Warszawa.

Л. Левицький. На сторожі села.

Т. Демчук: Перша професійна театральна трупа на Україні . . .	146
П. Ротач: Пам'ятник з народної любові	147
М. Гресько: Книжкова палата України	149

НАУКА ТА МИСТЕЦТВО

А. Починайло: Проблеми роззброєння	153
М. Білинська і В. Лапсюк: Українська скрипкова музика	158
М. Пономаренко: Скарбниця Лівобережжя в Чернігові	165
Т. Демчук: Художник театру Анатоль Петрицький	169
Я. Грицков'ян: Українська поезія в польських перекладах 70-х років	171
М. Інглот: Навколо смерті отамана Ревухи	175
Я. Полянський: До моєї пісні	180
М. Королько: Українське питання на Люблінщині	182
Г. Капелусь: Ю. Шнайдер	184
Я. Грицков'ян: Сучасна проза української меншості в Польщі	186
С. Бень: Уескати́вська література творчості для дітей	190
А. С.: Матеріали до бібліографії	192

ХУДОЖНЄ СЛОВО

І. Златокудр: Київ	194
Т. Хрущелевський: Вірші про Київ	194-195
М. Юрковський: Вірші про Київ	196-197
Ф. Малицький: Вірші про Київ у польських перекладах	197-198
Х. Алчевська: Вірші в польських перекладах	198-200
Б. Ленкий: Вірші в польських перекладах	200
С. Павлище: З циклу «Осінь моєї задуми»	200
А. Б.: Ювілей дяча і поета	201
Я. Гудемчук: Поезії	201-204
А. Верба: Гості з Умані	204
Я. Купала: Пам'яті Шевченка	207
М. Ковопніцька: Вірші в перекладах	207
Ю. Б. Залеський: Вірші в перекладах	208
В. Броневський: Вірші в перекладах	208-209
Ч. Мілош: Вірші в перекладах	209-210
Є. Самохваленко: Фрашки	210
П. Галицький: Гроші	211
І. Златокудр: Вірші	216
М. Бялошевський: Вірші в перекладах	217-218
Є. Фіцовський: Колоді	218
Ю. Тарнопольський:	218

М. Щирба: На Грубешівщині	219
Є. Беднарчук: Зоряні троянди	222
М. Лучак: Буяє журавель	223
А. Малишко: Дещ	223
Л. Первомайський: Штандар	223
Ф. Малицький: Хлебодавці	223
М. Вінграновський: Вірші в перекладах	224
Р. Лубківський: Легенда о поете	224
В. Ткаченко: Слонечне Карпати	225
Я. Адамський: Про Іванка Плетиця	225
Народний поет С. Сидорук	229
Вірші І. Златокудра та Є. Запеки	230-231

УЕСКАТИ́ВСЬКА МУХА

А. Більчук: Активні прихильники	232
Я. Діброва: Випередив	233
С. Павлище: Вакуум	234
Андрон: Мово рідна	236

ДІТЯМ

Я. Купала: Тарасова доля	238
О. Тимчук: Бенефіс	239
Я. Гудемчук: Пісня білобірських школярів	240
А. Більчук: На рейках	241
М. Лучак: Фломастри	243
О. Тимчук: Кирилко-Змнилко	244
П. Галицький: Справа честі	245
М. Лучак: Мова лісу	247
М. Лучак: Йде Петрусь до школи	249
Вірші: Є. Гарасимовича, Я. Гудемчука, І. Златокудра, В. Броневського, Я. Бжехви, В. Хотомської	249-251

СИ́ЛЬСЬКЕ ГОСПОДА́РСТВО

І. Врецьона: Дещо про силос	252
Я. Бакаляр: Щоб рибу їсти	254
Адреси	256
Гумор: 69, 125, 152, 170, 179, 200, 231, 236, 237, 242, 246.	

Wydawca: Ukraińskie Towarzystwo Społeczno-Kulturalne, Zarząd Główny, ul. Czerniakowska 73-79, 00-718, Warszawa tel. 41-23-51. Nakład 9000 egz. Cena 90 zł.— Druk Zakłady Graficzne „Tamka”, Zakład Nr 1, ul. Tamka 3, 00-349, Warszawa. Zam. 0812-1100/81. L-117.

